MONVMENTA
GERMANIAE
HISTORICA

INDE AB ANNO CHRISTI QVINGENTESIMO
VSQVE AD ANNVM MILLESIMVM
ET QVINGENTESIMVM

EDIDIT

SOCIETAS APERIENDIS FONTIBVS
RERVM GERMANICARVM MEDII AEVI.

LEGVM SECTIO II. CAPITVLARIA REGVM FRANCORVM.

TOMI II. PARS PRIOR.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
MDCCCXC.

CAPITVLARIA
REGVM FRANCORVM

DENVO EDIDERVNT

ALFREDVS BORETIVS

ET

VICTOR KRAVSE.

TOMI SECVNDI

PARS PRIOR.

HANNOVERAE

IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI.

MDCCCXC.

Ex officina aulae Vimariensis typographica

Tomi secundi pars prior, quam nunc publici iuris facimus partim ex recensione Alfredi Boretii v. cl., partim ex nostra prodit: quae capitularia Boretii operae debemus, infra sub numeris 184—205. 208. 226—228. 247. *sequuntur et in indice asterisco praedita sunt. Boretius, cum ineunte anno MDCCCLXXXIX. propter infirmam valetudinem ab opere incepto recederet, editionem capitularium intra annos 828—850. promulgatorum cum additamentis paraverat. Quae priusquam imprimi possent, denuo recensenda erant atque retractanda. Ratio vero quae sit inter Boretii modum edendi et nostrum, cum in praefatione totius tomi tum interim in annalium nostrorum tomo XVI. (1890) plenius demonstraturi sumus.*

Qua de causa satis est hoc loco addere nos in disponendis capitularibus post a. 840. promulgatis a Pertzio et Boretio discessisse, ordinem codicum, ubicumque comparatione diligenti instituta necesse nobis visum fuerit, mutasse, notas criticas correxisse et supplevisse. Quae in commentariis adiecimus, littera nostra K. uncis inclusa signata sunt.

Pars altera continebit Concilium Triburiense a. 895., Synodos in regno Hlotharii II. habitas, Capitularia regum Franciae occidentalis cum additamentis, appendicem exhibentem Hincmari librum de ordine palatii et Agobardi quaedam opuscula necnon addenda et corrigenda, indicem verborum, descriptionem codicum. Tomus tertius collectionem capitularium Benedicti Levitae praebebit.

Datum Berolini mense Octobri a. MDCCCXC.

VICTOR KRAUSE.

TOMI SECUNDI PARTI PRIORI INSUNT:

XIII. Hludowici Pii capitularia.

	Pertzii editio.	Nova editio.
*184—*193. Capitula anno 828. et 829. edita.		
*184. Constitutio de synodis anno 829. in regno Francorum habendis. 828. Dec.	I, 327.	pag. 2.
*185. Hludowici et Hlotharii epistola generalis. 828. Dec.	I, 329.	3.
*186. Capitula ab episcopis in placito tractanda. 829. initio.	I, 327.	6.
*187. Capitula de missis instruendis. 829. initio.	I, 328.	7.
*188. Capitulare missorum. 829. initio	I, 354.	9.
*189. Tractoria de coniectu missis dando. 829. initio.	I, 328 c. 1.	10.
*190. Capitula incerta. 829?	I, 329.	11.
*191. Capitulare Wormatiense. 829. Aug.	I, 350.	11.
*192. Capitulare missorum Wormatiense. 829. Aug.	I, 351.	14.
*193. Capitulare pro lege habendum Wormatiense. 829. Aug.	I, 353.	17.
*194. Regni divisio. 831. Febr.?	I, 357.	20.

XIV. Additamenta ad Hludowici Pii capitularia.

*195. Capitula de praescriptione temporis.	I, 355 in notis	25.
*196. Episcoporum ad Hludowicum imperatorem relatio. 829. Aug.	I, 332.	26.
*197. Episcoporum de poenitentia, quam Hludowicus imperator professus est, relatio Compendiensis. 833. Oct.	I, 366.	51.
*198. Agobardi cartula de poenitentia ab imperatore acta. 833. Oct.	I, 369.	56.
*199. Ebbonis Remensis archiepiscopi resignatio. 835. Mart. 4.	I, 370.	57.
*200. Divisio imperii. 839. Iun.	I, 373.	58.

XV. Capitularia Hlotharii I. et regum Italiae.

*201. Hlotharii capitulare Papiense. 832. Febr.	I, 360.	59.
*202. Hlotharii capitulare missorum. 832. Febr.	I, 437.	63.
*203. Hlotharii capitulare de expeditione contra Sarracenos facienda. 846. fere Oct.	deest.	65.
*204. Hlotharii, Hludowici et Karoli conventus apud Marsnam primus. 847. Febr.	I, 393.	68.
*205. Hlotharii, Hludowici et Karoli conventus apud Marsnam secundus. 851. aestate.	I, 408.	72.
206. Hlotharii et Karoli conventus apud Valentianas. 853. Nov.	I, 422.	75.
207. Hlotharii et Karoli conventus Leodii habitus. 854. Febr.	I, 427.	76.

		Pertzii editio.	Nova editio.
*208.	Hludowici II. capitulum Italicum originis incertae. 844—850?	I. 388.	pag. 78.
209—211.	Hludowici II. capitularia intra annos 845—850. edita.		
	209. Hludowici II. commonitorium episcopis Papiae traditum. 845—850.	I. 430.	79.
	210. Capitula episcoporum Papiae edita. 845—850. . .	I. 430.	80.
	211. Hludowici II. capitulare. 850.	I. 434.	83.
212. 213.	Capitularia a. 850. exeunte Papiae facta.		
	212. Capitula comitibus Papiae ab Hludowico II. proposita. 850. exeunte.	I. 405.	84.
	213. Hludowici II. capitulare Papiense. 850. exeunte. .	I. 405.	85.
214.	Hludowici II. capitula Papiensia in legem data. 855. Iul. 20.	I. 436.	88.
215.	Capitulare Papiense pro lege tenendum. 856. ineunte .	I. 435.	90.
216.	Capitula Papiae optimatibus ab imperatore pronuntiata. 865. Febr. 4.	I. 433.	91.
217.	Capitulare missorum. 865. post Febr. 4.	I. 434.	93.
218.	Constitutio de expeditione Beneventana. 866. ineunte. .	I. 504.	94.
219.	Capitula singillatim tradita Hlothario vel Hludowico II. adscripta. . . . . vel desunt vel	I. 437. 528.	97.
220.	Karoli II. imperatoris electio. 876. Febr.	I. 528.	98.
221.	Karoli II. capitulare Papiense. 876. Febr.	I. 530.	100.
222.	Widonis capitulatio electionis. 889. Febr.	I. 554.	104.
223.	Widonis regis capitulum singillatim traditum. 889. Febr. — 891. Febr.	deest.	106.
224.	Widonis imperatoris capitulare Papiense legibus addendum. 891. Mai. 1.	I. 556.	107.
225.	Lamberti capitulare Ravennas. 898.	I. 564.	109.

XVI. Additamenta ad capitularia Hlotharii I. et regum Italiae.

*226.	Ebbonis Remensis archiepiscopi restitutio. 840. Aug. .	I. 374.	111.
*227.	Synodus ad Theodonis villam habita 844. Oct. . . .	I. 380.	112.
*228.	Synodus Papiensis. 850.	I. 396.	116.
229.	Iuramentum Romanorum Arnolfo imperatori praestitum. 896. Febr.	I. 561.	123.
230.	Synodus Ravennas. 898	I. 562.	123.
231.	Berengarii promissio Angiltrudae data. 898. Dec. 1. . .	I. 565.	126.
232.	Capitula incerta	I. 191, c. 2. 3.	127.

XVII. Pacta et praecepta Venetica.

	Praefatio ad pacta et praecepta Venetica.		129.
233.	Pactum Hlotharii I. 840.	deest.	130.
234.	Praeceptum Hlotharii I. 840. Sept. 1.	—	136.
235.	Praeceptum Hludowici II. 856. Mart. 23.	—	137.
236.	Pactum Karoli III. 880. Iun. 11.	—	138.
237.	Praeceptum Karoli III. 883. Mai. 10.	—	141.
238.	Pactum Berengarii I. 888. Mai. 7. (11.)	—	143.
239.	Praeceptum Widonis imperatoris. 891. Iun. 20. . . .	—	147.
240.	Praeceptum Rudolfi. 924. Febr. 29.	—	148.
241.	Praeceptum Hugonis. 927. Febr. 26.	—	150.

XVIII. Capitularia regum Franciae orientalis.

		Pertzii editio.	Nova editio.
	Hlotharii, Hludowici et Karoli conventus apud Marsnam primus. 847. Febr.	I, 393.	pag. 68.
	Hlotharii, Hludowici et Karoli conventus apud Marsnam secundus. 851. aestate.	I, 408.	72.
242.	Hludowici, Karoli et Hlotharii II. conventus apud Confluentes. 860. Iun. 1—7.	I, 468.	152.
243.	Hludowici, Karoli et Hlotharii II. conventus apud Saponarias. 862. Nov. 3.	I, 483.	159.
244.	Hludowici et Karoli pactum Tusiacense. 865. Febr. 19.	I, 499.	165.
245.	Hludowici et Karoli pactiones Mettenses. 867.	I, 508.	167.
246.	Hludowici Iunioris et Hludowici Balbi conventio Furonensis. 878. Nov. 1.	I, 545.	168.

XIX. Additamenta ad capitularia regum Franciae orientalis.

*247.	Hludowici et Karoli II. pactum Argentoratense. 842. Febr. 11.	I, 375.	171.
	Synodus ad Theodonis villam habita. 844. Oct.	I, 380.	112.
248.	Concilium Moguntinum. 847. Oct. 1.	deest.	173.
249.	Concilium Moguntinum. 852. Oct. 3.	I, 410.	184.
250.	Pactiones Aquenses. 870. Mart. 6.	I, 516.	191.

ERRATA.

pag. 30. *lin.* 49. *pro* VI, col. 760. *legas*: III, col. 1696.
pag. 31. *lin.* 49. *pro* VII, col. 701. *legas*: IV, col. 417.
pag. 75. *lin.* 9. *pro* 850. *legas*: 853.
pag. 123. *lin.* 12. *adde*: (P. 561).

XIII.
HLUDOWICI PII CAPITULARIA.
828—840.

184—193. CAPITULA ANNO 828. ET 829. EDITA. 828. 829.

In concilii Parisiensis sexti actis, quae anno 829. *die sexto mensis Iunii (cfr. Mansi XIV, col.* 535*) Hludowico imperatori transmissa sunt, exstat episcoporum quaedam ad eum data epistola (nr.* 196*), qua de imperatoris consilio imperii statum constitutionibus reformandi et de capitulis ab ipso editis verba fiunt. Dicunt episcopi imperatorem anno ante hanc epistolam datam, anno igitur* 828, *generale ieiunium triduanum per totum regnum celebrari iussisse et simul edixisse se in placito generali de statu imperii reformando acturum esse. Huius ieiunii generalis et huius placiti habendi mentio etiam fit in Hludowici quadam epistola generali infra nr.* 185. *edita, quae eodem anno scripta est, quo ieiunium generale indictum erat et minus placitum habitum est. Illud autem edictum nobis non est traditum. Narrat deinde episcoporum epistola propter hostes in regnum ingressos (anno* 827. *Einh. ann.) concilium illud generale non fuisse celebratum, imperatorem autem hieme insequenti cum quibusdam saltem fidelibus placitum habuisse, quod eadem illa Hludowici epistola generalis confirmat. In hoc minore placito, ut utraque epistola refert, imperatorem quatuor episcoporum synodos in diversos imperii locos convocasse, de causis, quae ad tempus emendatione dignae visae fuerint, congrua capitula digessisse strenuosque legatos, ut per eadem capitula emendanda emendarent, delegarisse. Quae in hoc minore placito hieme et, ut ex verbis epistolae generalis* hoc anno *(formae utriusque) et* praeterito anno *(formae maioris) apparet, iam mense Decembri anni* 828. *inito statuta sunt, maximam in partem ad nos devenerunt. Exstat enim constitutio de quatuor episcoporum synodis anno* 829. *habendis (infra nr.* 184*); exstat imperatorum epistola generalis, qua de his synodis convocatis missisque delegatis populo nuntiatur, ieiunia quoque generalia iterum indicantur (nr.* 185*); exstant quoque capitula ab episcopis deliberanda (nr.* 186*) et capitularia complura ad missos mense Aprili anni* 829. *delegatos pertinentia (nr.* 187—189, *fortasse etiam* 190*). Sed 'ad tempus' tantum quaedam in minore illo placito ordinata, alia in generale placitum dilata sunt (cfr. nr.* 188, *c.* 1*), quod mense Augusto anni* 829. *Wormatiae Einhardi annalibus et vita Hludowici testibus habitum est. In hoc conventu episcopi de quatuor synodorum deliberationibus imperatori retulerunt (cfr. infra nr.* 196*), praeterea autem capitularia edita sunt, quae codices manuscripti multi servaverunt (infra nr.* 191—193*).*

828. 184. CONSTITUTIO DE SYNODIS ANNO 829. IN REGNO FRANCORUM HABENDIS.

828. Dec.

Legitur in codicibus: 1) *Paris.* 4417 *fol.* 252ᵛ. 2) *Bamberg.* 60 *fol.* 68ᵛ. 3) *Paris.* 10758 *pag.* 260. 4) *Paris.* 4628 *A fol.* 146. 5) *olim Paris.* 4761, *tum Ashburnh. Barrois* 75 *fol.* 18ᵛ. 6) *olim Cheltenham.* 1762 *(Meerm.* 605*), nunc Berolin. fol.* 70ᵛ. 7) *Paris.* 4638 *fol.* 72ᵛ. 8) *Vatic. Palat.* 582 *fol.* 75. 9) *Paris.* 9654 *fol.* 66. 10) *Vatic. reg. Christ.* 417. 11) *Schaffhus. bibl. eccl.* 75. 12) *Bonn.* 402.

In codd. 1. 11. *constitutioni inscriptio praefigitur:* Capitula a piissimo Hludowico edita, *quae ad constitutionem et capitula sequentia spectat.*

Constitutio hieme anni exeuntis 828. *edita est, cum Senonensis sedes archiepiscopalis vacans dicatur, Ieremias autem archiepiscopus die septimo mensis Decembris obierit, cuius successor Aldericus, cum missi dominici electum confirmare negarent (Bouquet VI,* 392. 393, *nr.* 15—17*) mense demum Iunio anni* 829. *consecratus est.*

Synodi Parisiis habitae amplus apparatus nobis traditur (Mansi XIV, 529—604. *et infra nr.* 196*); de Moguntina synodo epistolae quaedam Fuldenses referunt, quas edidit E. Dümmler in Forschungen zur deutschen Geschichte V,* 387—388*; de Lugdunensi et Tolosana nihil aliunde constat.* *(B. I,* 653*; P. I,* 327.*)*

Anno sexto decimo regnante domno nostro Hludowico conventus episcoporum debet fieri in quattuor locis, id est Magontiaco[a], in quo isti archiepiscopi cum eorum suffraganeis convenire debent: Autcarius[b 1], Hadebaldus[2], Heti[c 3], Bernoinus[d 4]. In Parisio[e]: Ebo[f 5], Ragnowardus[g 6], Lantramnus[7], archiepiscopus Senonis qui fuerit[8], cum eorum suffraganeis. In Lugduno: Agobardus[9], Bernardus[10], Andreas[11], Benedictus[h 12], Agaricus[13] cum eorum suffraganeis[h]. In[i] Tolosa: Noto[14], Bartolomaeus[15], Adalelmus[16], Agiulfus[k 17] cum eorum suffraganeis[i]. In quibus conventibus tractare, quaerere et cum Dei adiutorio invenire debent de causis ad religionem christianam et eorum curam pertinentibus, et quid a principibus[l 18] et reliquo populo vel ita, ut divina auctoritas docet, aut aliter teneatur, vel quid inde ex parte vel ex toto dimissum sit, ut non teneatur; deinde quid in ipsorum, qui pastores populi constituti sunt, moribus, conversatione et actibus inveniri possit, quod divinae regulae atque auctoritati non concordet, simulque invenire, quae occasiones in utroque ordine id effecerint, ut a recto tramite deviassent. Et[m] quicquid ab eis de his causis inventum fuerit,

a) Mogontiaco 3. 4; Maguntiaco 9; in Magontiaco 10; Mogontia 7. b) [illegible] 2. c) Etti 1, Hetti 5. d) Bernuinus 2—8. e) Parisiaco corr. Parisio 3. f) Ebbo 7—9. g) Ragnowardus 2; Rainowardus 4. 10; Rainoardus 9. h) Benedictus . . . suffraganeis *posita sunt ante* In Tolosa 10. i) In Tolosa . . . suffraganeis *posita sunt ante* In Lugduno 2—6; *desunt* 7. 9. k) Agilfus 2—6. l) qui a pr. 3. 6. 7; qui ad principibus 5. m) ut 3—11.

1) *Mogontinus.* 2) *Coloniensis.* 3) *Treverensis.* 4) *Vesontionensis.* 5) *Remensis.* 6) *Rotomagensis.* 7) *Turonensis.* 8) *Ieremias obierat die 7. mensis Dec. a. 828, successit ei Aldricus, qui consecratus est die 6. mensis Iunii a. 829.* 9) *Lugdunensis.* 10) *Viennensis.* 11) *Tarentasiensis.* 12) *Aquensis.* 13) *Ebredunensis.* 14) *Arelatensis.* 15) *Narbonensis.* 16) *Burdigalensis.* 17) *Bituricensis.* 18) *Imperatore et filiis eius; cfr. Epistola generalis supra nr. 185 p. 4, l. 21 sq.; Episcoporum relatio nr. 196 c. 55; Sickel, Acta regum et imperatorum Karolinorum I, p. 136, n. 1; aliter Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte IV², p. 521, n. 1. (K.)*

tam sollerti cura custodiatur, ut nullatenus ad aliorum notitiam pervenire permittant ante tempus constitutum; et ideo unus notarius inter omnes eligatur, qui[n] quod[n] ipsi invenerint subtiliter describat et sub iuramento constrictus fideliter conservet. 828

Volumus[o] etiam ipsorum conventum fieri octavas pentecosten[19]; missi vero nostri suam incipiant legationem peragere octavas paschae[20].

n) quicquid 3. 5. 6. o) Volumus ... paschae *leguntur in codd.* 1—11; *om. Sirm. et unus Baluzii codex.*

19) *Die* 23. *mensis Maii; cfr. infra nr.* 189. *et Epistola generalis nr.* 185, *n.* 3. 20) *Die* 4. *mensis Aprilis; cfr. infra nr.* 189.

185. HLUDOWICI ET HLOTHARII EPISTOLA GENERALIS.

828. Dec.

A Sirmondo (Concilia II, p. 464. 475*) et Baluzio edita est duplex forma, maior et minor; maiorem duorum codicum ope, uno bibliothecae Thuaneae vetustissimo, altero monasterii Rivipullensis, Baluzius se edidisse dicit, ipsaque forma invenitur etiam in codice Vaticano* 3827, *in quo in fronte actorum concilii Parisiensis sexti anno* 829. *celebrati legitur; minorem editiones tantum anteriores nobis praestant.*

In epistola minore de quatuor episcoporum conventibus habendis, de missis ablegandis, de ieiuniis post pentecosten celebrandis, de expeditione exercitali praeparanda agitur, neque haec epistolae forma suspicionem movet. Maior contra epistolae forma, an genuina sit, equidem admodum dubitaverim. Prima ipsius pars cum alia forma omnino consentanea est; deinde autem in forma maiore tam humiliter et se ipsos arguentes imperatores dicere, tam miro modo nobiles ('tyrannos') et populum recte et iuste contra sese esse rebelles affirmare videntur, ut haec epistolae pars maxime suspecta mihi quidem appareat. Anno saltem 828. *non adeo humilis et contritus apud rerum scriptores Hludowicus existit, ut verba ad populum directa ipsi tribuere possimus:* Quis enim non sentiat Deum nostris pravissimis actibus esse offensum: — nec illud dubitamus ex iusta vindicta Dei evenire, quod scandala per tyrannos exsurgunt: — et idcirco merito creaturae Dei nobis concessae contra nos ingratos pugnant, *vel alia plura, quae neque ita neque similiter leguntur in epistolae forma minore. Accedit, quod ultima longioris epistolae pars ad verbum e constitutione supra edita desumpta est. Quibus de causis haec maior epistola a quodam imperatoris inimico consuta et falsata haberi possit. Sunt quidem (cfr. Hefele, Conciliengeschichte IV*², *p.* 55; *Böhmer-Mühlbacher nr.* 828*), qui dicunt maiorem epistolam episcopis, minorem populo fuisse destinatam: cui rei contrarium videtur, quod in utraque forma epistola* omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris *pariter inscripta est; fortasse etiam et quod episcopi Parisiis in concilio adunati non hanc epistolam allegant, sed constitutionem potius cum ipsa consentaneam (Mansi XIV,* 535. 593*:* a recto tramite deviassent, *uti legitur in constitutione illa, cum contra in epistola legatur:* ut a recto tramite deviatum sit*), et quod referunt de missis directis, quorum nulla mentio fit in forma maiore.*

Sirmondus et Baluzius epistolae inscriptionem praefigunt: Incipit epistola *(*ep. caesarea *uno loco Baluzius),* quae generaliter populo Dei *(*Dei *om. Sirm.)* est legenda, *cui inscriptioni concordat, quod epistola datam se dicit* omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris. *Epistolae sane tenor et potissimum allocutio, quae in utraque ipsius forma legitur:* sollertia vestra, *optimates potius quam universum populum spectare videtur.*

828. *Epistolam constitutioni supra editae vel aequalem vel paucis tantum diebus esse posteriorem pro certo ex ipsis collatis colligendum est.*

Minorem formam littera A, maiorem littera B signavimus.

(*B. I*, 653 *et* 657; *P. I*, 329.)

In nomine domini Dei et salvatoris nostri Iesu Christi Hludowicus et Hlotharius divina ordinante providentia imperatores augusti omnibus fidelibus sanctae Dei ecclesiae et nostris.

Recordari vos credimus, qualiter hoc anno consilio sacerdotum et aliorum fidelium nostrorum generale ieiunium per totum regnum nostrum celebrare iussimus Deumque tota devotione deposcere, ut nobis propitiari[a] et[a], in quibus illum maxime offensum[b] haberemus[b], nobis manifestare et ut ad correctionem nostram necessariam tranquillum tempus nobis tribuere dignaretur. Volueramus siquidem tempore congruo placitum nostrum generale habere et in eodem[c] de communi correctione agere: et ita Deo miserante fieret, nisi commotio inimicorum, sicut nostis, praepedisset. Sed quia tunc fieri non potuit iuxta voluntatem nostram, visum nobis fuit praesens placitum cum aliquibus ex fidelibus nostris habere et in eo de his, quae propter praedictum impedimentum remanserunt, qualiter ad effectum pervenirent, Domino adiuvante considerare. Quapropter nosse volumus solertiam vestram, quod in isto praesenti placito cum fidelibus nostris consideravimus, ut primo omnium archiepiscopi cum suis suffraganeis in locis congruis tempore opportuno convenirent et ibi tam de sua quam de omnium nostrum correctione et emendatione secundum divinam auctoritatem quaerendo invenirent et nobis atque fidelibus nostris secundum ministerium sibi commissum adnuntiarent.

A.

Item consideravimus, ut missos nostros per universum regnum nostrum mitteremus, qui de omnibus causis, quae ad correctionem pertinere viderentur, quanto potuissent studio, decertarent et, quicquid possibile invenirent, per semetipsos[d] nostra auctoritate corrigerent et, si aliqua difficultas in qualibet re eis obsisteret, ad nostram notitiam deferre curarent. Quapropter volumus, ut vos omnes propter communem salutem et regni honorem ac populi utilitatem obedientes et adiutores missis nostris in omnibus pro viribus esse non neglegatis; simulque sciatis ob hanc causam nos velle per singulas hebdomadas uno die in palatio nostro ad causas audiendas sedere[1], ut per hunc aut illum comitem et providentia missorum et obedientia populi nobis manifestius appareat.

B.

Quis enim non sentiat Deum nostris pravissimis actibus esse offensum et ad iracundiam provocatum, cum videat tot annis multifariis flagellis iram illius in regno nobis ab eo commisso desaevire, videlicet in fame continua, in mortalitate animalium, in pestilentia hominum, in sterilitate pene omnium frugum, et, ut ita dixerim, diversissimis morborum cladibus atque ingentibus penuriis populum istius regni miserabiliter vexatum et afflictum atque omni abundantia rerum quodam modo exinanitum? Nec illud etiam dubitamus ex iusta vindicta illius evenire, quod saepe scandala per tyrannos in hoc regno exsurgunt, qui pacem populi christiani et unitatem imperii sua pravitate nituntur scindere. Nam et illud nihilominus peccatis nostris deputandum est, quod inimici[2] Christi nominis praeterito

a) propitiaret *A.* b) offenderimus *B.* c) eo *B.* d) praesentaliter *Pal.*

1) *Cfr. infra Capitulare missorum nr.* 192, *c.* 14: Hoc missi nostri notum faciant, quod nos in omni hebdomada unum diem ad causas audiendas et iudicandas sedere volumus. 2) Sarraceni; *Annales Einh.* 827 (*SS I, p.* 216).

A.

Et, ut haec omnia successum habeant, volumus, ut generale triduanum ieiunium secunda feria post octabas pentecosten[3] celebrandum indicetur et generaliter ab omnibus cum summa devotione observetur.

Et quia undique inimicos sanctae Dei ecclesiae commoveri et regnum a Deo nobis commissum infestare velle cognoscimus, praecipimus atque iubemus[4], ut omnes homines per totum regnum nostrum, qui exercitalis itineris debitores sunt, bene sint praeparati cum equis, armis, vestimentis, carris et victualibus; ut, quocumque tempore eis a nobis denuntiatum fuerit, sine ulla mora exire et, in quamcumque partem necessitas postulaverit, pergere possint et tamdiu ibi esse, quamdiu necessitas postulaverit.

———

B. 828.

anno in hoc regnum ingressi depraedationes, incendia ecclesiarum et captivationes christianorum et interfectiones servorum Dei audenter et impune, immo crudeliter, fecerunt. Agitur siquidem iusto iudicio Dei, ut, quia[e] in cunctis delinquimus, interius simul et exterius flagellemur. Beneficiis quippe Dei evidenter existimus ingrati, quoniam his non ad voluntatem Dei, sed ad libitum nostrum carnalem uti invenimur. Et idcirco merito creaturae Dei nobis divinitus concessae pro Deo contra nos ingratos pugnant, iuxta illud: 'Pugnabit[5] pro eo orbis terrarum contra insensatos'. Verum, quia tot modis vexamur atque percutimur, ad eum, a quo percutimur, toto corde dignum necessariumque est ut revertamur, quatenus illud propheticum in nobis impleatur, quo dicitur: 'Sola[6] vexatio intellectum dabit auditui'. Sed quia pius et clemens Dominus sic ipsum flagellum moderatur, ut non ad interitum, sed potius ad correctionem nostram inferre videatur, debemus in conspectu eius veraciter humiliari et faciem illius in confessione praevenire eiusque pietatem pronis mentibus exorare; ut, qui fecit nos iustissima dispensatione flagella sentire, faciat nobis peccata nostra, pro quibus iuste ab eo flagellamur, cognoscere et, in quibus maxime illum offendimus et iram illius provocavimus, manifestius intelligere, ut post, eo miserante, prava deserendo et corrigendo, bona etiam sectando et tota cum devotione exsequendo, valeamus per spiritum humilitatis et animam contritam sacrificium Deo debitum offerre iramque illius indignationis evadere et per dignam congruamque correctionem et bonorum operum exhibitionem gratiam eius propitiationis, licet indigni, promereri. At, quia nos magis in hoc peccasse cognoscimus, qui forma salutis omnibus esse debuimus et omnium curam gerere et per auctoritatem imperialem pravorum acta, ne tantum adcrescerent[f], corrigere, cupimus Domino nobis propitio in conspectu pietatis illius per dignam satisfactionem veniam adipisci et per saluberrimam correctionem vel per bonum studium, quod nostra desidia et ignorantia hactenus neglectum est, consultu fidelium tempore opportuno, quantum in nobis est, studiosissime emendare et nostram in hoc voluntatem omnibus manifestam facere.

Quapropter statuimus atque decrevimus cum consultu sacerdotum caeterorumque fidelium nostrorum huius rei gratia ob placandum scilicet contra nos nobisque subiectos Domini furorem conventus eorundem episcoporum in quatuor imperii nostri locis congruentissime fieri. Primo[7] scilicet in Moguntiacensi urbe, ubi conveniant metropolitani[g] Autgarius, Hadabaldus, Hethi, Bernuinus cum suffraganeis suis; secundo

e) qui *Sirm.* f) adolescerent *Sirm.* g) archiepiscopi *Bal.*

3) *Mensis Maii die vicesimo quarto: die vicesimo tertio eiusdem mensis synodorum initium indictum erat; cfr. nr.* 184. 4) *Cfr. infra nr.* 186, *c.* 7. 5) *Sap. Sal.* 5, 21. 6) *Ies.* 28, 19. 7) *Epistola hinc inde usque ad finem ad verbum fere consentit cum constitutione de episcoporum conventibus quatuor habendis nr.* 184.

828. quoque in Parisiorum urbe, ubi futurus antistes Senonicus et Ebbo, Ragnoardus et Landramnus metropolitani[h] cum suffraganeis suis conveniant; tertio vero apud Lugdunum, ubi Agobardus, Bernardus, Andreas, Benedictus, Agericus cum suffraganeis suis similiter conveniant; quarto etiam apud Tolosam urbem, quo simul conveniant Notho, Bartolomaeus, Adalelmus, Agiulfus cum suffraganeis suis. In quibus conventibus tractare, quaerere et cum Dei adiutorio invenire debent de causis ad religionem christianam et eorum curam pertinentibus, quid a principibus et reliquo populo vel ita, ut divina auctoritas docet, aut aliter teneatur, vel quid inde ex parte vel ex toto dimissum sit, ut non teneatur; deinde quid in ipsorum, qui pastores populi constituti sunt, moribus, conversatione et actibus inveniri possit, quod divinae regulae atque auctoritati non concordet, simulque inveniant, quae occasiones in utroque ordine id effecerint, ut a recto tramite deviatum sit. Et quicquid de his causis inventum fuerit, tam sollerti cura custodiatur, ut nullatenus ad aliorum notitiam pervenire permittant ante tempus constitutum; et ideo unus notarius inter omnes eligatur, qui quod ipsi invenerint describat et ipse sub iuramento constrictus[i] ea, quae inventa et digesta fuerint, diligenter fideliterque conservet.

h) *om. Bal.* i) *om. Sirm.*

186. CAPITULA AB EPISCOPIS IN PLACITO TRACTANDA.

829. initio.

Exstant in codicibus: 1) *Paris.* 4417 *fol.* 253. 2) *Bamberg.* 60 *fol.* 69. 3) *Paris.* 10758 *pag.* 260. 4) *Paris.* 4628 *A fol.* 146v. 5) *olim Cheltenham.* 1762 *(Meerm.* 605*), nunc Berolin. fol.* 71v. 6) *Paris.* 4638 *fol.* 73. 7) *Vatic. Palat.* 582 *fol.* 75v. 8) *Paris.* 9654 *fol.* 66. 9) *Vatic. reg. Christ.* 417. 10) *Schaffhus. bibl. eccl.* 74. 11) *Bonn.* 402.

In codicibus omnibus excepto Bonnensi haec capitula continuo sequuntur constitutionem de conventibus episcoporum concocandis inscripta: Haec capitula ab episcopis tractanda sunt, *eademque inscriptio constitutionem in codice etiam Ashburnh. Barrois* 73 *insequitur, in quo autem praefixa est capitulari infra nr.* 191. *edito. Unde apparet haec capitula non esse capitulare missorum, ut conicit Simson, Jahrbücher des Fränkischen Reichs unter Ludwig dem Frommen I, p.* 310, *n.* 7. *et Böhmer-Mühlbacher nr.* 827. *Sunt potius propositiones, de quibus episcopi deliberarent non tam in synodis quam in eo placito, quod imperatores habuerunt* cum quibusdam fidelibus. *Capitulum sane septimum natura diversum est et fortasse separandum ab antecedentibus; tamen in codicibus omnibus capitibus sex prioribus tamquam septimum additur, in cod.* 11. *cum antecedenti in unum coniungitur et a Karolo etiam Calvo in Capitulari Pistensi anni* 864. *capite* 27. *plene allegatur praemissis verbis:* ut iuxta regium capitulare, quod domnus et genitor noster anno XVI. regni sui capitulo septimo constituit.

Capitula, ut tam Pistense illud edictum quam codices demonstrant, haud dubie constitutione hieme 828. *emissa paulo posteriora habenda sunt.* (*B. I,* 653; *P. I,* 327.)

Haec capitula ab episcopis tractanda sunt*

1. De decimis, quae ad capellas[a] dominicas[a] dantur, et hominibus[b], qui eas habent et[c] in suos usus convertunt[d].

*) Haec epistola ab episcopis tractata est 1.

a) capellam dominicam 10. b) ad homines 8. c) *om.* 10. d) [illegible] 10.

2. De feminis[1], quae in quibusdam locis inrationabiliter sanctum[e] velamen sibi imponunt. 829

3. Similiter de monasteriolis puellarum in legatione[2] Autgarii, in quibus nullus ordo bonae conversationis tenetur.

4. De monasteriolis etiam diversis in missatico Albrici[3].

5. De indicio aquae frigidae[4].

6. De his, qui usuris inserviunt[5].

---

7. Volumus[6] atque iubemus, ut missi nostri diligenter inquirant, quanti homines liberi in singulis comitatibus maneant, qui per se possint expeditionem facere, vel quanti de his, quibus unus alium adiuvet, quanti etiam de his, qui a[f] duobus tertius adiuvetur[g] et praeparetur[h], necnon[i] de his, qui a tribus quartus adiuvetur[k] et praeparetur[h][l], sive[l] de his, qui[f] a quattuor quintus adiuvetur[k] et praeparetur[h][l], eandem[m] expeditionem[n] exercitalem facere possint; et eorum summam ad nostram notitiam deferant.

e) velamen sibi sanctum 3—6. 9. f) a duobus *usque ad* sive de his qui *propter homoioteleuton* de his qui *om.* 1. g) additur 2—4. 7. 9, *corr.* adiuvetur 5, *corr.* adiuvatur 8. h) praeparatur 3. 6. 8, *corr.* praeparetur 5. i) necnon ... praeparetur *om.* 4. 10. k) adiuvatur 3. 6. 8, *corr.* adiuvetur 5. l) sive ... praeparetur *om.* 9. m) ut eandem 1. 6. 10. n) expeditionem et exercitale opus facere 1. 10.

1) *Episcoporum relatio* 829. *infra nr.* 196, *capp.* 47, 51*:* quod sepe in vestris conciliis prohibitum est; — de quibus in aliis conventibus coram serenitate vestra iam dudum ventilatum et definitum est. *Cfr. etiam Cap. ecclesiast.* 818. 819, *tom. I, p.* 278, *c.* 21. *[K.]* 2) *Mogontina? Cfr. supra nr.* 184, *n.* 1. 3) *Lingonensis episcopus (tom. I, p.* 308, *n.* 12*)? Albericus Lingonensis episcopus tamquam Hludowici missus commemoratur etiam in documento quodam Hlotharii apud Bouquet VIII,* 376, *nr.* 16. *edito; Böhmer-Mühlbacher nr.* 1042. 4) *Cfr. infra nr.* 192, *c.* 12. 5) *Cfr. Episcoporum relatio infra nr.* 196, *c.* 54. 6) *Cfr. epistola antecedens p.* 5, *A. l.* 10 *sqq.; Boretius, Beiträge zur Capitularienkritik p.* 90 *sq. [K.]*

---

187. CAPITULA DE MISSIS INSTRUENDIS.

829. initio.

Leguntur in codicibus: 1) *Paris.* 10758 *pag.* 272. 2) *Paris.* 4628 *A fol.* 153v. *Apud Sirmondum (Concil. II, p.* 465*) inscripta sunt:* Haec sunt capitula de instructione missorum. *Data videntur, ut secundum ea missi eligantur, instruantur et delegentur, et bene congruunt cum illis reliquis capitulis illaque legatione, quae anni* 829. *initio emissa sunt (nr.* 188. 189*). Initio capitula mutila sunt vel tantum inscriptione carent (*Dicendum est illis*); fortasse sub fine quoque mutila sunt (*quales inferius adnotatae sunt*) nisi forte, quod codices sane manuscripti dissuadent, Capitularia infra nr.* 191, 192. *edita, in quibus saepius* culpabiles in nostram praesentiam venire *infertur, his capitulis coniungenda sunt, ut coniecit Simson, Ludwig d. Fr. I, p.* 378*; cfr. etiam Böhmer-Mühlbacher nr.* 837. *(B. I,* 655*; P. I,* 328.*)*

.....Dicendum est illis, quia necesse est, ut intellegamus omnes communiter, quale periculum nobis inmineat in eo maxime, quod in nostra neglegentia tanta et talia, per quae Deus offendi potuit et honor et honestas regni descrescere[a] ..... Adhuc autem

a) *Verbum excidisse videtur, fortasse* depravata sunt *(ut infra) vel* commisimus *vel* fieri permisimus, *ut coniecit Pertz.*

829. etiam aliam intellectum habemus neglegentiam ex priori occasione natam, id est, quod[1] ipsa legatio non ita peracta fuit, sicut ipsa necessitas deposcat: quamquam ex parte vos dicatis nos materiam in eo dedisse, quod non per omnia ad hanc necessitatem inquirendam plenam vobis dedissemus iussionem. Ideo summopere tractandum est, quomodo Domino adiuvante et in praesenti de his, quae per neglegentiam et incuriam depravata sunt, corrigantur et, ne ultra talia fiant, sollicite caveatur.

Post haec socii[2] denominandi sunt et tunc, qualis debeat esse legatio, iniungenda est.

Primo iniungendum est missis, ut hoc omnimodis caveant, ne populo in eorum profectione oneri sint, ne forte quibus subvenire debuerint adflictionem inferant[3].

Ut primo nostram populo voluntatem et studium et, qua intentione a nobis sint directi, per nostrum scriptum[4] nuntient[5].

Instruendi etiam sunt, quid inquirant.

In primis hoc maxime inquirant, quomodo hi, qui populum regere debent, unusquisque in suo ministerio se custoditum habeat, ut qui bene faciendo gratiarum actione digni sunt cognoscamus, qui vero correctionem et increpationem pro eorum neglegentiis merentur omnimodis nobis manifesti fiant[6].

Inquisitio autem hoc modo fiat.

Eligantur[7] per singulos comitatus qui meliores et veratiores sunt. Et si aliquis inventus fuerit de ipsis, qui fidelitatem promissam adhuc nobis non habeat, promittat. Et tunc instruendi sunt, qualiter ipsam fidem erga nos salvare debeant: id est, ut quicumque ex his talem causam scit in illis rectoribus et diversis ministris, qui populum regere et servare debent, de quibus interrogati fuerint, quae ad populi dampnum et detrimentum pertinet, et propter hoc nobis periculum animae evenire possit et inhonoratio[b], omnino, si salvam voluerit suam fidem et promissionem habere, manifestum faciat. Et si post talem ammonitionem et contestationem[c] aliter, quam se veritas habeat, dixisse aliquis deprehensus fuerit, sciat se inter infideles esse reputandum.

Haec sunt capitula, quae volumus ut diligenter inquirant.

Primo de episcopis, quomodo suum ministerium expleant, et qualis sit illorum conversatio, vel quomodo ecclesias et clerum sibi commissum ordinatum habeant atque dispositum, vel in quibus rebus maxime studeant, in spiritalibus videlicet aut in saecularibus negotiis.

Deinde, quales sint adiutores ministerii eorum, id est, corepiscopi[d], archidiaconi et vicedomni et presbyteri per parrochias eorum, quale scilicet studium habeant in doctrina, vel qualem famam habeant secundum veritatem in populo.

Similiter de omnibus monasteriis inquirant iuxta uniuscuiusque qualitatem et professionem.

Similiter et de ceteris ecclesiis nostra auctoritate in beneficio datis.

b) inoratio 1. c) *ita coniecit Sirm.*; constitutionem 1. 2. d) archypresbyteri *add. Sirm.*

1) *Similiter in legationis Capitulo tom. I, p. 309.* 2) *In singulis missaticis delegandi.* 3) *Cf. Commemoratio missis data 825, tom. I, p. 309, c. 2; Cap. miss. 819, l. c. p. 291, c. 24.* 4) *Per epistolam generalem supra editam?* 5) *Cf. Commemoratio missis data 825, tom. I, p. 308, c. 2. [K.]* 6) *Episcopi in synodo Parisiensi mense Iunio anni 829 ad Hludowicum dicunt (Mansi XIV, col. 593):* congrua capitula serenitas vestra digessit legatosque strenuos delegavit, ut per eadem capitula et flagitia malorum hominum punirent et bonorum laudem vestrae celsitudini notescerent. 7) *Cf. Waitz, VG. III², p. 468. [K.]*

Utrum episcopi in circumeundo parrochias suas ceteras minores ecclesias 829.
gravent aut populo oneri sint, et si ab ipsis aut a ministris eorum indebita exsenia a presbyteris exigantur[8].

Simili modo de comitibus inquirant, quale studium de suo habeant ministerio, ut, qui bene exinde facit, cognoscemus; si aliter facit, et hoc nosse omnino volumus. id est: si populus per suam neglegentiam et desidiam iustitia et pace careat, aut si ipse sciens[e] aliquid iniuste factum habeat.

Deinde ergo, quales ministros habeat ad populum regendum vel missos, utrum iuste[f] in ipsis ministeriis agant, aut consentiente vel neglegente comite a veritate et iustitia declinent. Quae personae vel quibus causis culpabiles[g] ad praesentiam nostram venire debent, discernendum[h] est — exceptis episcopis, abbatibus, comitibus. qui ad placita nostra semper venire debent[h] — isti veniant, si talibus culpis et criminibus deprehensi fuerint, quales inferius[9] adnotatae[i] sunt.

e) aut nesciens *add. Sirm.* f) an iniuste *add. Sirm.* g) culpabili 1. h) discernendum ... debent *om.* 1. 2; *leguntur ipsa apud Sirm. et Bal.* i) adnoctae 1.

8) *Cfr. Richter, Kirchenrecht ed.* 8. *p.* 884. *[K.]* 9) *Cfr. praefationem ad hoc capitulare.*

188. CAPITULARE MISSORUM.

829. initio.

Capitula 1—5. *leguntur in codicibus:* 1) *olim Corbeiensi, nunc Hamburg. bibl. publ.* 83 *pag.* 154. 2) *olim Cheltenham.* 1737 *(Meerm.* 567*), nunc Berolin. fol.* 49[v] *inscripta:* Item alia capitula. *Capitula* 1—4. *exstant in codd.* 3) *Paris.* 10758 *p.* 274 *et* 4) *Paris.* 4628*A fol.* 154[v], *qui caput* 5, *mutilum tamen, paulo ante (p.* 271 *et fol.* 153[v]*) post insequentem tractoriam exhibuerunt; capitula* 1. 2. 4. *in cod.* 5) *Monac.* 3853 *fol.* 248[v] *et* 252.

Capitulare ab anterioribus editoribus placito Wormatiensi generali mense Augusto anni 829. *habito adscriptum est, sed haud dubie ante ipsum editum esse Brunner, Zeugen- und Inquisitionsbeweis im deutschen Gerichtsverfahren in 'Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien, philos.-histor. Classe' tom. LI, p.* 442 *sq. recte dixit (cfr. etiam Böhmer-Mühlbacher, nr.* 831*). Res enim in capite primo ad generale placitum dilata postea in capitulari Wormatiensi (nr.* 191*) capite* 8. *vere ordinata est. Episcopi quoque secundum Parisiacae synodi canones imperatorem mense Iunio anni* 829. *alloquentes (infra nr.* 196, *c.* 34*) hoc caput primum tamquam paulo ante editum respicere videntur. Capitulare, quod non dubito, in placito cum paucis tantum fidelibus hieme anni* 828. 829. *habito missis quibusdam datum est; tam quae in ipsis continentur cum aliis capitulis aequalibus bene congruunt, quam quod de Mahtfrido capite tertio agitur eandem fere aetatem innuit.* *(B. I,* 673, *c.* 3—7; *P. I,* 354.*)*

1. Volumus, ut omnes[a] res ecclesiasticae eo modo contineantur, sicut res ad fiscum nostrum[b] contineri solent, usque dum nos ad generale placitum nostrum cum fidelibus nostris invenerimus et constituerimus, qualiter in futurum de his fieri debeat[1].

a) *deest* 3. 4. b) pertinentes *add. Bal.*

1) *Constitutum est in capitulari Wormatiensi infra nr.* 191, *c.* 8.

829. 2. Item[c] volumus, ut omnis inquisitio, quae de rebus ad ius fisci nostri pertinentibus facienda est, non per testes, qui producti fuerint, sed per illos, qui in eo comitatu meliores et veraciores esse cognoscuntur, per illorum testimonium inquisitio fiat[2], et iuxta quod illi[d] testificati fuerint, vel contineantur vel reddantur.

3. Item volumus, ut de rebus, quas Mahtfridus[e 3] per diversa loca et per diversos homines adquisivit, ipsi, qui easdem res ei dederunt, interrogentur, si aliquis eorum eas repetere velit. Et quicumque hoc se velle pronuntiaverit, ad generale placitum nostrum venire iubeatur, ut inde cum eodem Mahtfrido[f] rationem habere possit.

4. Volumus, ut missi nostri per totam legationem suam primo omnium inquirant, qui sint de liberis hominibus, qui fidelitatem nobis nondum promissum habeant, et faciant illos eam promittere, sicut consuetudo semper fuit[4]; et postea incipiant legationem suam per cetera capitula[5] peragere.

5. Volumus atque iubemus, ut missi[6] nostri diligenter inquirant, quanti homines liberi in singulis comitatibus maneant, qui possint expeditionem exercitalem per[g] se facere, vel[h] quanti de his, qui a duobus tertius adiutus et praeparatus, et de his, qui a tribus quartus adiutus et praeparatus, et de his, qui a quattuor quintus vel sextus adiutus et praeparatus ad expeditionem exercitalem facere[h], nobisque per brevem eorum summam deferant[i].

c) *Cum capite* 1. *in unum coniunctum in codd.* 3. 4. d) de (inde *coniecit Pertz.*) *add.* 1. e) *ita* 1. 2; Matfredus 3. 4. f) Matfrido 3. 4. g) per se *om.* 3. 4. h) vel ... facere *om.* 3. 4. i) Et qui necdum fidelitatem nobis promiserunt, cum sacramento nobis fidelitatem promittere faciant *add.* 3. 4; *cfr. infra nr.* 193, *c.* 7. *sub fine.*

2) *Brunner l. c. p.* 406 *sqq.* 3) *Mahtfrido Aurelianensi comiti, qui ignavum contra Sarracenos anno* 827. *se praestiterat, in placito Aquisgranensi mense Februario anni* 828. *habito honores adempti sunt (Einh. ann. SS. I, p.* 216 *sq. et Vita Hludow. c.* 41. 42. *SS. II, p.* 630 *sq.). His, qui res suas huic Mahtfrido tradiderant, ipsas repetere hic concedi videtur.* 4) *Cfr. Cap. de just. fac.* 811—813, *tom. I, p.* 177, *c.* 13; *Cap. miss. Niumag.* 806, *l. c. p.* 131, *c.* 2; *Cap. miss. Theod. II.* 805, *l. c. p.* 124, *c.* 9; *Cap. miss. gen.* 802, *l. c. p.* 92, *c.* 2; *Cap. miss.* 792 *vel* 786, *l. c. p.* 66, *c.* 1—4. *[K.]* 5) *Nobis non sunt tradita. [K.]* 6) *Cfr. supra p.* 7, *c.* 7.

189. TRACTORIA DE CONIECTU MISSIS DANDO.

829. initio.

Legitur sub fine capitulorum Wormatiensium anni 829. *in codicibus:* 1) *Paris.* 1417 *fol.* 259. 2) *Paris.* 10758 *pag.* 271. 3) *Paris.* 4628 *A fol.* 153. 4) *olim Paris.* 4761, *tunc in Ashburnh. Barrois* 73. 5) *olim Cheltenham.* 1762 (*Meerm.* 605), *nunc Berolin. fol.* 77'. 6) *Paris.* 4638 *fol.* 80. 7) *Vatic. Palat.* 582 *fol.* 78'. 8) *Paris.* 9654 *fol.* 70. 9) *Schaffhusan. bibl. eccl.* 74. 10) *Bonn.* 402.

Etiamsi capitulum Wormatiensibus capitulis in codicibus tamquam ultimum adnexum est, ante ipsa tamen initio anni 829. *vel paucis diebus ante editum esse apparet, [illegible] respectis verbis in fine eius positis. Tractoria est, ut in Francorum regno dicebatur; cfr. Capp. legg. add.* 818. 819. *tom. I, p.* 284, *c.* 16; *Form. imper. nr.* 7 (*LL. Form. p.* 292). *Collata hac tractoria cum Hludowici capitulo tom. I, p.* 291, *c.* 29. [illegible]

nostrum tractoriam coniectum missis, qui episcopi erant, dandum statuere; nam abbates, comites atque vassalli dominici minore tantum coniectu contenti esse debebant. 829.

(B. I, 671 *c.* 1; *P. I,* 328 *c.* 1.*)*

Volumus, ut tale coniectum missi nostri accipiant, quando per missaticum suum perrexerint: hoc est, ut[a] unusquisque accipiat panes quadraginta, friskingas[b] duas, porcellum aut agnum unum, pullos[c] quatuor, ova viginti, vino sextarios octo, cervisa[d] modios duos[c], annona modios duos; et quando prope sunt de illorum domibus[1], nullum accipiant coniectum.

Volumus[e 2] etiam, ut octabas paschae incipiant suam agere legationem. Episcopi vero suum habere debent conventum octabas pentecosten[e].

a) *om.* 4. b) friskingias 6; frixingias 1; frixingus 8; frisingas 2. 4. c) pullos . . . duos *om.* 6. d) sicera 1. 9. e) Volumus . . . pentecosten *om.* 4; *leguntur in codd.* 1—3. 5—10.

1) *Cfr. Cap. miss.* 819, *tom. I, p.* 291, *c.* 26. 2) *Cfr. Constitut. de synodis convocandis supra p.* 3, *l.* 4 *sq.*

190. CAPITULA INCERTA.

829?

Sirmondus ipsa inter capitularia Wormatiensia (Concilia II, p. 473*) servavit iisque inscriptionem dedit:* Haec sunt capitula, quae ad plurimorum notitiam ad generalia placita (generale placitum *Baluzius)* sunt reservata, *quam inscriptionem fortasse ope capituli apud eum insequentis (supra nr.* 188, *c.* 1*) Sirmondus finxit. Utrum vere placito generali reservata an missis data sint, in incerto relinquo; anno* 829. *fortasse non immerito adscribuntur.* *(B. I,* 671; *P. I,* 329.*)*

1. De sacerdotibus a laicis vinctis et flagellatis.

2. De homine, qui ad servitium quaesitus et ereptus est ab uno herede, iterum caeteri heredes eum interpellare et adquirere conantur.

3. De comitibus et vicariis eorum, qui in aliquibus locis tantum accipiunt de coniectu populi ad minorem legationem quantum ad maiorem[1].

1) *Cfr. Cap. miss.* 819, *tom. I, p.* 291, *c.* 29.

---

191. CAPITULARE WORMATIENSE.

829. Aug.

Legitur in codicibus capitula anni 829. *anteriora continentibus:* 1) *Paris.* 4417 *fol.* 253[v]. 2) *Bamberg.* 60 *fol.* 69[v]. 3) *Paris.* 10758 *pag.* 261. 4) *Paris.* 4628*A fol.* 147 *et in eodem codice iterum* (4[b]) *fol.* 43. 5) *olim Paris.* 4761, *tum Ashburnh. Barrois* 73. 6) *olim Cheltenham.* 1762 *(Meerm.* 605*), nunc Berolin. fol.* 71[v]. 7) *Paris.* 4638 *fol.* 73[v]. 8) *Vatic. Palat.* 582 *fol.* 75[v]. 9) *Paris.* 9654 *fol.* 66[v]. 10) *Vatic. reg. Christ.* 417.

829. 11) *Schaffhus. bibl. eccl.* 74. 11*) *Bonn.* 402: *praeterea etiam in codicibus:* 12) *Monac.* 19416. 13) *olim Corbeiensi, nunc Hamburg. bibl. publ.* 83 *pag.* 145. 14) *olim Cheltenham.* 1737 *(Meerm.* 567*), nunc Berolin. fol.* 46. 15) *Monac.* 3853 *fol.* 249. 16) *Guelf. inter Blankenburg.* 130 *fol. fere* 119. *Capitula* 1—3. 7. *exhibent:* 17) *Gothanus* 84 *fol.* 407. 18) *Mutin. eccl. cath. Ord. I,* 2 *fol. fere* 181ᵛ: *capitula* 2—5. 8—10: 19) *Ambros. A.* 46; *capitula denique* 1—3: 20) *Paris.* 4613 *fol.* 92. *Caput octavum omittitur in codd.* 13—16, *sed in cod.* 15. *postea, fol. scilicet* 261ᵛ, *suppletur: ultimo loco ponitur in solo cod.* 12, *quem Pertz secutus est, octavo vero in codd.* 1—11*.

Ex inscriptione apparere videtur haec capitula ecclesiastica secundum ea, quae missi e provinciis reversi tanquam emendanda retulerant, ab imperatore data esse: conventui Wormatiensi mense Augusto habito recte ab editoribus anterioribus tributa sunt. Hoc capitulare primum Ansegisi collectionem allegat, minus quidem accurate in capite nono. Codex 15. *capitulorum allegatorum textum plerumque omittit.*

(B. I, 663; *P. I.* 350.*)*

Haec[a] sunt capitula, quae aliqui ex missis nostris[b] ad nostram notitiam detulerunt anno XVI. imperii nostri.

1. De[c] his, qui sine consensu episcopi presbyteros in ecclesiis suis constituunt vel de ecclesiis eiciunt et ab episcopo vel a quolibet misso dominico admoniti oboedire noluerint, ut bannum nostrum rewadiare cogantur et per fideiussores ad palatium nostrum venire iubeantur: et tunc nos decernamus, utrum nobis placeat, ut aut illum bannum persolvant[d], aut aliam harmiscaram[1] sustineant[d].

2. De[e] ecclesiis, quae inter coheredes divisae sunt[2], considerandum[f] est, quatenus, si secundum providentiam et admonitionem episcopi ipsi coheredes eas voluerint tenere et honorare, faciant; sin autem hoc contradixerint, ut in episcopi potestate maneat, utrum eas ita consistere permittat aut reliquias exinde auferat. Et ubi ad nostrum beneficium ecclesiae pertinentes ita divisae inventae fuerint, ut describantur[g] et nobis renuntietur.

3. De[h] ecclesiis destructis, ut episcopi et missi inquisitionem faciant, utrum per neglegentiam aut inpossibilitatem destructae sint. Et ubi neglegentia inventa fuerit, episcopali auctoritate emendare cogantur hi[i], qui eas[i] restaurare debuerant: si vero per inpossibilitatem contigit, ut aut plures sint, quam necesse sit, aut maioris magnitudinis, quam ut ex rebus ad eas pertinentibus restaurari possint, episcopus modum inveniat, qualiter congrue emendari et consistere possint.

4. De[k] uno manso ad ecclesiam dato, de quo aliqui homines contra statuta[l] sibi servitium exigunt, quicumque pro hac causa accusatus fuerit, comes vel missi hoc, quod inde subtractum est, presbyteris cum sua lege restituere faciant.

a) *Hanc inscriptionem exhibent* 4ᵇ. 13. 17. 18; Incipiunt capitula, que Luodowicus cesar et Hlotarius imperator filius eius cum consensu eorum fidelium dederunt *cod.* 15. Item alia *cod.* 14; *reliqui codd. a nobis adhibiti inscriptione carent. Sirmondus et secundum Baluzium, fortasse* [illegible] *hanc inscriptionem exhibent:* Haec sunt capitula, quae propter interrogationem aliquorum missorum [illegible] et scripta vel ordinata sunt, sive de ecclesiasticis causis, sive de caeteris, quae ad correctionem [illegible] hominum, et quae ad publicum honorem pertinent; quae sub tribus distinctionibus ordinata sunt. b) *om.* 15. c) De eo, qui sine consensu episcopi presbyterum de ecclesia eiecerit vel constituerit *rubr. in* 4. 1. d) persolvat ... sustineat 3—7. 12—15; *corr.* persolvant ... sustineant 1. e) De [illegible] *rubr. in* 4; De ecclesiis, quae inter coheredes divisae sunt *rubr. in* 17. f) considerandum 2. 6. 10—18. 20. g) describatur 12—14. h) De destructione ecclesiarum *rubr. in* 4; De ecclesiis destructis *rubr. in* 17. i) qui eam, *om.* hi, 12—15. 17. k) Ne de manso ecclesiae dato contra statuta servitium exigatur *rubr. in* 3. 4. l) canonum statuta 7.

1) *Cfr. infra nr.* 218, *c.* 18. *[K.]* 2) *Cfr. Cap. eccles.* 818. 819, *tom. I, p.* 276, *c.* 29 [illegible] *p.* 277, *c.* 10.

5.[m] De[n] his, qui nonas et decimas iam per multos annos aut ex parte aut ex toto dare neglexerunt, volumus, ut per missos nostros constringantur, ut secundum capitularem priorem[4] solvant unius anni nonam et decimam cum sua lege[5] et insuper bannum nostrum; et hoc eis denuntietur, quod, quicumque hanc neglegentiam iteraverit, beneficium, unde haec nona et decima persolvi debuit, amissurum se sciat[o]. Ita enim continetur in capitulare bonae memoriae genitoris nostri in libro primo, capitulo CLVII: 'Ut[6] qui ecclesiarum beneficia habent, nonam et decimam ex eis ecclesiae cuius res sunt donent. Et qui tale beneficium habent, ut[p] ad medietatem laborent, ut[q] de eorum portione proprio presbytero decimas donent.' Item in capitulare nostro in libro secundo, capitulo XXI. de eadem re: 'De[7] nonis quidem et decimis, unde et genitor noster et nos frequenter et in diversis placitis admonitionem fecimus et per capitularia nostra, qualiter haec observentur, ordinavimus, volumus atque iubemus, ut de omni conlaboratu[r] et de vino et feno fideliter et pleniter ab omnibus nona et decima persolvatur; de nutrimine vero pro decima, sicut actenus consuetudo fuit, ab omnibus observetur. Si quis tamen episcoporum fuerit, qui argentum pro hoc accipere velit, in sua maneat potestate, iuxta quod ei et illi, qui hoc persolvere debet, convenerit.'

6. Quicumque[s] decimam abstrahit de ecclesia, ad quam per iustitiam dari debet, et eam praesumptiose et[t] propter munera aut amicitiam vel aliam quamlibet occasionem ad alteram ecclesiam dederit, a comite vel a misso nostro distringatur, ut eiusdem decimae quantitatem cum sua lege restituat.

7. De[u] decimis, quae dare populus non vult, nisi quolibet modo ab eo redimantur, ab episcopis prohibendum est, ne fiat. Et si quis contemptor inventus fuerit et[v] nec episcopum nec comitem audire velit, si noster homo fuerit, ad praesentiam nostram venire conpellatur; ceteri vero distringantur, ut inviti ecclesiae restituant, quae[w] voluntarie dare neglexerunt.

8. Ut de rebus ecclesiarum, quae ab eis per triginta annorum spatium sine ulla interpellatione possessae sunt, testimonia non recipiantur, sed eo modo contineantur, sicut res ad fiscum dominicum pertinentes contineri solent[8].

9. Quicumque[x] de rebus ecclesiarum, quas in beneficium habent, restaurationes earum facere neglexerint, iuxta capitularem anteriorem, in quo de operibus ac nonis et decimis constitutum est, sic de illis adimpleatur, id est in libro quarto, capitulo XXXVIII: 'De[y 9] opere et restauratione ecclesiarum[y]. Consideratum[z] est, ut de frugibus terrae et animalium nutrimine persolvantur. De opere vero vel restauratione ecclesiarum comes et episcopus sive abbas una cum misso nostro, quem ipsi sibi ad hoc elegerint, considerationem faciant, ut unusquisque eorum tantum inde accipiat

m) *Caput* 5. *ante caput* 4. *positum in cod.* 1. n) De nonis et decimis, quas quidam necgligant *rubr. in* 4. o) *Explicit caput* 5. *in cod.* 15, *sequitur caput* 6. *quasi capitis* 5. *altera pars.* p) et ad med. 12—14. q) et de eorum 3—6. 11—14. r) de annona *add.* 13. 14. s) De eo, qui decimam dare neglexerit ecclesiae cuius esse debet alterique ecclesiae eam dederit *rubr. in* 4. t) vel 6. 12—14. u) De decimis a populo dandis *rubr. in* 4; De decimis *rubr. in* 17. v) ut 17. w) qui 13; quod 14. 17. x) De his, qui ecclesias restaurare negligunt de rebus earum, quas in beneficium habeant *rubr. in* 4. y) *ita codd. omnes; rectius apud Anseg. et in Capitulari anni* 818. 819: De nonis et decimis. z) considerandum 12—14; constitutum 15.

4) *Cfr. Capp. per se scrib.* 818. 819, *tom. I, p.* 288, *c.* 5. *[K.]* 5) *Solidos sex; cfr. Capp. de reb. eccles.* 787—813, *l. c. p.* 186, *c.* 3; *Cap. Mantuan. II.* 787, *l. c. p.* 197, *c.* 8. 6) *Anseg. I,* 157, *l. c. p.* 413. 7) *Anseg. II,* 21, *l. c. p.* 418; *cfr. etiam Capp. per se scrib.* 818. 819, *l. c. p.* 287, *c.* 5. *[K.]* 8) *Cfr. supra p.* 9, *c.* 1, *et Brunner, Zeugen- und Inquisitionsbeweis p.* 442. *[K.]* 9) *Anseg. IV,* 38, *tom. I, p.* 442; *cfr. etiam Synod. Franconof.* 794, *l. c. p.* 76, *c.* 26. *[K.]*

829. ad operandum et restaurandum, quantum ipse de rebus ecclesiarum habere cognoscitur; similiter et vassi nostri aut in commune tantum operis accipiant, quantum rerum ecclesiasticarum habent, vel unusquisque per se iuxta quantitatem, quam ipse tenet. Aut si inter eos convenerit, ut pro opere faciendo argentum donent, iuxta aestimationem operis in argento persolvant: cum quo pretio rector ecclesiae ad praedictam restaurationem operarios[a] conducere et materiamen emere possit. Et qui nonas et decimas dare neglexerit, primum quidem illas cum sua lege restituat et insuper bannum nostrum solvat, ut ita castigatus caveat, ne saepius iterando beneficium amittat.'

10. De[b] illo[c], qui agros dominicatos propterea neglexit[d] excolere, ut nonam[e] cum decima[e] exinde non persolvat, et alienas terras ad excolendum propter hoc accipit, volumus, ut de tribus annis ipsam nonam et[f] decimam cum sua lege persolvat. Et si quis contemptor aut comitis aut missorum nostrorum propter hoc exstiterit, per fideiussores ad palatium venire compellatur.

a) operis 12—14. b) De his, qui agros dominicatos excolere negligunt, ne nonas ex eis persolvant *rubr. in* 4. c) illis 2. 3. 6. 7. 13. 14. 16; illis *corr.* illo 9. d) neglexerit 13. 14. e) nonas et decimas 6. 7; nonas 13. 14. f) et decimam *om.* 10. 13—15.

---

192. CAPITULARE MISSORUM WORMATIENSE.

829. Aug.

In codicibus manuscriptis omnibus, qui capitulare antecedens continent, ipsum continuo sequitur hoc alterum; in codice tantum 15. *capitulare, quod sequitur in editione nostra, inter utrumque inseritur. Codex* 20. *capita tantum* 2. 4. 5. 7. *exhibet; cod.* 19. *capita* 1. 2; *codices* 16—18. *omittunt caput* 1; *cod.* 10. *caput* 8; *cod.* 16. *capita* 13. 14; *codices* 17. 18. *etiam capitula* 5. 8. 15, *quod ultimum tamquam decimum tertium numeratur in codd.* 12—14.

Simson, Ludwig d. Fr. I, p. 378 *coniecit capitulare initio anni* 829. *esse datum et ad capitula de missis instruendis supra nr.* 187. *edita pertinere, ac sane capitula haec* 3. 12. *aequalia fere sunt quibusdam illius anni initio praeceptis. Tamen in codicibus manuscriptis omnibus haec capitula cum iis, quae in hac editione antecedunt et quae sequuntur, coniuncta leguntur, ut Wormatiensi potius conventui tribuenda videantur. Missis hoc capitulare datum esse potissimum capitibus* 12. 14. (Populo autem dicatur) *probatur, necnon capitibus* 2. 3. 4. *Capitula Ansegisiana tam in hoc quam in sequenti capitulari allegata saepius hic mutata apparent.* *(B. I,* 665; *P. I,* 351.*)*

Item[a] alia capitula.

1. De[b] beneficiis destructis hoc observetur, quod in capitulare priori continetur, id est[c] in libro quarto, capitulo XXXVI[d]: 'Quicumque[e] [1] suum beneficium occasione proprii desertum habuerit et intra annum, postquam ei a comite vel misso nostro notum factum fuerit, illud emendatum non habuerit, ipsum beneficium amittat[e].'

a) *Inscriptionem om.* 10. b) De eo, qui beneficium desertum [illegible] c) [illegible] id est *om.* 15. d) continetur *add.* 15. e) quicumque — amittat [illegible] 10. 15.

1) *Anseg. IV,* 36, *tom. I, p.* 442; *cfr. etiam Capitula* 807, *l. c. p.* 136, *c.* 1; *Cap. miss. Niumag.* 806, *l. c. p.* 131, *c.* 6; *Cap. miss. gen.* 802, *l. c. p.* 93, *c.* 6. *[K.]*

2. Ut[f] missi nostri, ubicumque malos scabinos[g] inveniunt[h], eiciant et totius populi consensu in locum eorum bonos eligant; et cum electi fuerint, iurare faciant, ut scienter[i] iniuste iudicare non debeant[k]. 829.

3. Ut[l] in omni comitatu hi, qui meliores et veratiores inveniri possunt[2], eligantur a missis nostris ad inquisitiones faciendas et rei veritatem dicendam[3] et ut adiutores comitum sint[4] ad iustitias faciendas.

4. Volumus[m], ut quicumque de scabinis deprehensus fuerit propter munera aut propter amicitiam vel[n] inimicitiam iniuste iudicasse, ut per fideiussores missus[o] ad praesentiam[p] nostram veniat[q]. De cetero omnibus scabinis denuntietur, ne quis deinceps etiam iustum iudicium vendere praesumat.

5. Ubicumque[r] commutationes tam tempore nostro quamque genitoris nostri legitimae[s] et rationabiles atque utiles ecclesiis Dei factae sunt, permaneant; ubicumque vero inutiles et incommodae atque inrationabiles factae sunt, dissolvantur[s], et recipiat unusquisque, quod dedit. Ubi vero mortua manus interiacet aut alia quaelibet causa, quae rationabilis[t] esse videtur, inventa fuerit, diligenter describatur et ad nostram notitiam perferatur.

6. Quicumque[u] comprobatus fuerit de eo, quod scienter testes in periurium induxisset, sub fideiussione ad palatium[v] nostrum venire compellatur, ut ibi cum fidelibus nostris consideremus, quid de tali homine faciendum sit.

7. De[w] his, qui discordiis et contentionibus studere solent et in[x] pace vivere[x] nolunt et inde convicti fuerint, similiter volumus, ut sub fideiussoribus ad nostrum placitum veniant, ut ibi cum fidelibus nostris consideremus, quid de talibus faciendum sit.

8[y]. De[z] bonis denariis, quos populus non vult recipere, volumus, ut hoc observetur et teneatur, quod in priore capitulare nostro constitutum est, id[a] est in libro quarto, capitulo XXX[b]: 'Quicumque[5] liber homo vel[6] in emptione vel in debiti solutione denarium merum et bene pensantem recipere noluerit, bannum nostrum, id est sexaginta solidos, conponat. Si vero servi ecclesiastici aut[7] fiscalini nostri aut comitum aut vassallorum nostrorum hoc facere praesumpserint, sexaginta ictibus vapulent. Et[8] si actores nostri aut aliorum vel advocati eos missis nostris vel

f) De malis scabinis eiciendis *rubr. in* 4; De scavinis *rubr. in* 17. 18. g) scabinios 1. 5. 9. 11. 15. h) inveniant 12—14; invenerint *add.* loco 16. i) scientes 12—14. k) audeant 17. l) De melioribus et veracioribus eligendis *rubr. in* 4; De iudicibus *rubr. in* 17. 18. m) De scabinis, qui propter munera aut amicitiam iniuste iudicant *rubr. in* 4; Item de scavinis *rubr. in* 17. 18. n) vel inimicitiam *om.* 6. 7. 12. 17. 18. 20. o) noster *add.* 17. p) palatium nostrum 10. q) illum venire faciat 12—14. r) De legitimis et rationabilibus commutationibus ecclesiarum Dei *rubr. in* 4. s) inlegitimae et inrationabiles atque inutiles ecclesiis Dei factae sunt, dissolvantur *(media desunt)* 16. t) rebellis 3. 6. 9. u) De eo, qui comprobatus fuerit testes in periurium scienter induxisse *rubr. in* 4; De testibus *rubr. in* 17. 18. v) placitum 12—14. 16—18. w) De discordibus hominibus *rubr. in* 4; De discordiis *rubr. in* 17. 18. x) in pacem venire 7; pacem nolunt 16. y) *Hoc caput anteriori praemittunt* 13. 14. z) Ut nummos bonos nullus resumat (*corrig.* presumat reicere) *rubr. in* 4. a) id est . . . conponant *om.* 15. b) *Cetera desunt in cod.* 10.

2) *Cfr. exempli gr. Capp. de iustitiis fac.* 820, *l. c. p.* 295, *c.* 2; *Cap. Aquisgr.* 809, *l. c. p.* 149, *c.* 11. *[K.]* 3) *Ex notis* l *et* m *apparet Brunner, Zeugen- und Inquisitionsbeweis p.* 363, *non immerito hoc quoque capitulum ad scabinos retulisse. Aliter Waitz, VG. III², p.* 468, *n.* 1; *IV², p.* 398 *sq. [K.]* 4) *Cum capitula* 2—4 *agant de scabinis, constat etiam verba* adiutores comitum sint *spectare ad scabinos, non ad missos, ut dicit Sohm, Fränkische Reichs- und Gerichtsverfassung I, p.* 486, *n.* 27. *[K.]* 5) *Anseg. IV,* 30, *tom. I, p.* 441; *cfr. etiam Admonitionem* 823—825, *l. c. p.* 306, *c.* 20; *Capp. legg. add.* 818. 819, *l. c. p.* 285, *c.* 18. *[K.]* 6) *Verba* vel in empt. vel in deb. solutione *desunt in capitulari anteriore et apud Ansegisum.* 7) *Verba* aut fiscalini nostri *item recenter addita sunt.* 8) *Haec quoque paulisper mutata sunt.*

829. comitibus iussi praesentare noluerint, praedictum bannum, id est sexaginta solidos, conponant[a].' Et ad hanc constitutionem nostram adimplendam episcopi et abbates sive reliqui, qui beneficia nostra habent, adiuvent comitibus in suis hominibus distringendis; et si comites hanc nostram constitutionem neglexerint, hoc per missos nostros ad nostram notitiam perferatur.

9. De[c] homicidiis vel aliis iniustitiis, quae a fiscalinis nostris[d] fiunt, quia inpune se ea committere posse existimant, nos actoribus nostris praecipiendum esse decernimus, ne[e] ultra inpune fiant, ita ut, ubicumque facta fuerint, solvere[e] cum disciplina praecipiemus.

10. Collectae[f] ad malefaciendum[g] fieri omnimodis prohibeantur[9], et ubicumque huiusmodi praesumptiones factae fuerint, digna emendatione corrigantur; et si per neglegentiam comitis vel factae sunt vel inemendatae remanserunt, hoc ad nostram notitiam perferatur. Auctor vero facti, si fuerit praepositus vel advocatus sive centenarius vel qualibet alia dignitate praedita libera persona, post legalem emendationem in loco factam sub fideiussoribus ad nostram praesentiam veniat; multitudo vero, sive de servis[10] sive de liberis sit, legitima emendatione multetur.

11. De[h] pontibus publicis destructis placuit nobis, ut hi, qui iussionem nostram in reparandis pontibus contempserunt[11], volumus ac iubemus, ut omnes homines nostri in nostram praesentiam veniant rationes reddere, cur nostram iussionem ausi sunt contempnere; comites autem reddant rationem de eorum pagensibus, cur eos aut non constrinxerunt[i], ut hoc facerent, aut nobis nuntiare neglexerunt[k]. Similiter et de iniustis theloneis[12], ubicumque accipiuntur, sciant se exinde[l] nobis rationem reddituros[l].

12. Ut[m] examen aquae frigidae[13], quod actenus faciebant, a missis nostris omnibus interdicatur, ne ulterius fiat.

13.[n] Postquam[o] comes et pagenses de qualibet expeditione hostili reversi fuerint, ex eo die super quadraginta noctes sit bannus resisus[p] [14], quod in lingua theodisca[q] scaftlegi[r], id est armorum depositio, vocatur.

14. Hoc[s] missi nostri notum faciant comitibus et populo, quod nos in omni ebdomada unum diem ad causas audiendas et iudicandas sedere volumus[s] [15]. Comites[t]

c) De malis, quae a fiscalinis fiunt *rubr. in* 4; De homicidiis *rubr. in* 17. 18. d) *om.* 3. 7. 9. 10. e) neutra 17; neutris 18; ne ... solvere *om.* 17. f) De collectis malis omnimodis inhibendis *rubr. in* 4, De collecta *rubr. in* 17, collectis 18. g) malum faciendum 2–9. 11; maleficiendum 13. h) Ut pontes publici, qui destructi fuerint, iterum extruantur *rubr. in* 4; De pontibus *rubr. in* 17. 18. i) constrinxerint 8–10. 13. 14. k) neglexerint 11. l) a nobis interdici, ne ulterius fiat 16. m) De examine aquae frigidae *rubr. in* 4. 17. 18. n) *Cum capite* 12. *tamquam in unum conexum in cod.* 14. o) De reversione comitis et pagensium de hostili expeditione, ut ex eo die *rell. rubr. in* 4; De reversione de hoste *rubr. in* 17. 18. p) resecisus 13; rescissus 12. 14; resinus 15. q) teodisca 10; theothisca 9; thiudisca 13. 14; thutisca 15; teudisca 17; teutisca 12. r) scahlt legi 9; scaftleg 17; scast legi 5; scat legi 1. 2. 10. 12; scat legii 11; castlegi 6. 18; casolegi 7. s) Hoc ... volumus *om.* 17. 18. t) Ut comites et missi dominici maximam curam habeant pauperum *rubr. in* 4; De pauperibus *rubr. in* 17. 18.

9) *Cfr. Cap. Silv.* 853, *c.* 3, *ubi collectae appellantur* 'heriszuph'; *Summula de bannis, tom. I, p.* 224 *c.* 7; *Wilda, Strafrecht der Germanen p.* 622 *sqq. [K.]* 10) *Cfr. Capp. miss.* 821, *tom. I, p.* 301, *c.* 7. 11) *Cfr. Admonitionem* 823–825, *l. c. p.* 306, *c.* 22. 12) *l. c. c.* 21; *Capp. de funct. publ.* 820, *l. c. p.* 294, *c.* 1; *Capp. legg. add.* 818. 819, *l. c. p.* 284, *c.* 17. *[K.]* 13) *Cfr. Capp. tractanda nr.* 186, *c.* 5; *Waitz, VG. IV*², *p.* 428. 14) *Cfr. infra Cap. Pistense* 864, *c.* 33; *formulae Senon. rec.* 2, *LL. Formulae p.* 212; *Sohm, R.- u. GV. I, p.* 396. *Minus recte Waitz, l. c. p.* 551, *dicit post demum quadraginta noctes depositionem armorum factam esse. Arma deposita sunt die reversionis et ab eo die tempus 'banni resisi' scaftlegi vocatum est. [K.]* 15) *Cfr. Hludowici et Hlotharii epist. gener. supra p.* 4, *l.* 40 *sqq.*

autem et missi nostri magnum studium habeant, ne forte propter eorum neglegentiam[u] pauperes crucientur et nos taedium propter eorum[u] clamores patiamur, si nostram gratiam habere velint. Populo autem dicatur, ut caveat de aliis causis se ad nos reclamare, nisi de quibus aut missi nostri aut comites eis iustitias facere noluerint[v]. 829.

15[u]. Quicumque vicarii vel alii ministri comitum tributum, quod inferenda vocatur[16], maioris pretii a populo exigere praesumpsit, quam a missis bonae memoriae genitoris nostri constitutum fuit, hoc est duos solidos pro una[w] vacca, hoc, quod iniuste superposuit atque abstulit sibique retinuit, his, quibus hoc tulit, cum sua lege restituat et insuper fredum nostrum componat[x] et[y] ministerium amittat.

u) neglegentiam ... eorum *om.* 17. v) noluerunt 12—14. w) unaquaque vacca, et qui super hoc iniuste 16. x) persolvat 12—14. y) et ... amittat *om.* 2.

16) *Usitatum in provincia Turonensi; cfr. Waitz, VG. II*[3], 2 *p.* 252; *IV*[2], *p.* 115.

193. CAPITULARE PRO LEGE HABENDUM WORMATIENSE.

829. Aug.

Traditur in codicibus: 1) *Paris.* 4417 *fol.* 257. 2) *Bamberg.* 60 *fol.* 73[v]. 3) *Paris.* 10758 *pag.* 267. 4) *Paris.* 4628A *fol.* 151. 5) *olim Paris.* 4761, *tum Ashburnh. Barrois* 73. 6) *olim Cheltenham.* 1762 *(Meerm.* 605*), nunc Berolin. fol.* 75[v]. 7) *Paris.* 4638 *fol.* 77[v]. 8) *Vatic. Palat.* 582 *fol.* 77. 9) *Paris.* 9654 *fol.* 68[v]. 10) *Vatic. reg. Christ.* 417. 11) *Schaffhus. bibl. ccel.* 73. 11*) *Bonn.* 402; *praeterea in codicibus:* 12) *olim Corbeiensi, nunc Hamburg. bibl. publ.* 83 *pag.* 152. 13) *olim Cheltenham.* 1737 *(Meerm.* 567*), nunc Berolin. fol.* 48. 14) *Monac.* 3853 *fol.* 251. 15) *Guelf. inter Blankenburg.* 130 *fol.* 119. 16) *Gothan.* 84 *fol.* 407[v]. 17) *Mutin. eccl. cath. Ord. I,* 2 *fol.* 183. 18) *Monac.* 19416. 19) *Ambros. A.* 46. *Codicis* 2. *finis est in medio capite* 5, *cod.* 18. *in initio capitis* 1. *Caput primum omittunt codd.* 10. 15, *cap.* 3. *omittit cod.* 15, *capita* 6. 7. *omittunt codd.* 16. 17, *caput* 7. *codd.* 12—14, *capita* 5. 7. 8. *omittit cod.* 19, *capita* 7. 8. *cod.* 15 *(qui igitur exhibet tantum capita* 2. 4. 5. 6*), caput* 8. *omittit cod.* 10. *Inscriptionem:* Haec sunt capitula, quae pro lege habenda sunt, *offerunt codd.* 12—14. 16—18; Item alio capitulo *cod.* 1; Cap. *praefigunt codd.* 3. 4. 9; *ceteri codices inscriptione carent, et codd.* 2—7. 10. 11*. 19. *capitulare cum antecedentibus capitum numeris perpetuo numeratis iungunt.*

Capitulare Wormatiae esse editum non codices tantum manuscripti probant, sed Hincmari etiam testimonium infra ad caput tertium in notis laudatum. An inscriptio: Haec sunt capitula, quae pro lege habenda sunt, *genuina sit, non omnino certum videtur; fortasse capitula imprimis solemnia et gravia esse inscriptio indicat. De capitis septimi origine, et an ad hoc capitulare pertineat, item dubitandum est; abest idem a codicibus* 12—14. *et praeterea etiam deest in codicibus* 15—17. 19, *qui autem excerpta tantum capitula offerunt, et verba ipsius capituli ad missorum potius quam ad legibus addendum capitulare spectare videntur. Legitur autem capitulum tamquam septimum in codicibus* 1—11*. *et natura eius tamen quadam ratione diversa est a similibus, quae in missorum capitularibus recepta sunt, ut infra adnotavi. Quas ob causas capitulum tamquam huius capitularis partem edendum esse censui.*

In solo codice 10. *servatur sub numero XX. caput, quod in quibusdam codicibus Ansegisi collectioni vel insertum vel in margine additum est et quod tom. I edidi p.* 334, *c.* 7. *(B. I,* 669; *P. I,* 353.*)*

829. Haec sunt capitula, quae pro lege habenda sunt.

1. De[a] homicidiis in ecclesiis vel in atriis[b] earum commissis hoc observetur et teneatur, sicut in capitulare priore constitutum[c] est, id est in libro quarto, capitulo XIII[d]: 'Si[1] quis aut ex levi causa[e] aut sine causa hominem in ecclesia interfecerit, de vita conponat. Si vero foris rixati fuerint et unus alterum in ecclesiam fugerit et ibi se defendendo eum interfecerit, et si huius facti testes non habuerit, cum duodecim coniuratoribus legitimis per sacramentum adfirmet se defendendo eum interfecisse. Et[2] si ipse auctor commotae inter eos rixae exstiterit, leudem interfecti et insuper bannum nostrum cogatur solvere et publicam agat poenitentiam. Sin autem non ille, qui alterum interfecit, sed is, qui interfectus est, eandem rixam commovit, absque conpositione iaceat; et is, qui eum interfecit, secundum iudicium canonicum publicam agat poenitentiam[2]. Si cuiuslibet proprius servus hoc commiserit, iudicio aquae ferventis examinetur, utrum hoc sponte an se defendendo fecisset. Et si manus eius exusta fuerit, interficiatur, si autem non fuerit, publica[3] poenitentia multetur; nisi forte et ipse auctor commotae inter eos rixae inventus fuerit: tunc[3] dominus eius iuxta quod wirgildus[f] est illius ad ecclesiam persolvat aut eum, si voluerit, eidem ecclesiae tradat. De[g] ecclesiastico et fiscalino et beneficiario servo volumus, ut pro una vice wirgildus eius pro eo conponatur, altera vice ipse servus ad supplicium tradatur. Hereditas tamen liberi hominis, qui propter tale facinus ad mortem fuerit iudicatus, ad legitimos heredes illius perveniat. Si in atrio ecclesiae, cuius porta reliquiis sanctorum consecrata est, huiuscemodi homicidium perpetratum fuerit, simili modo emendetur vel conponatur; si[h] vero porta ecclesiae non est consecrata, eo modo conponatur[h] quod in atrio committitur, sicut conponi debet quod in immunitate violata[4] committitur[i].'

2. Quicumque[k] propter cupiditatem rerum patrem aut matrem aut fratrem aut sororem vel[l] nepotem vel alium propinquum suum interfecerit, hereditas interfecti ad alios suos legitimos heredes perveniat, interfectoris vero hereditas in fiscum redigatur; ipse vero ordinante episcopo publicae poenitentiae subdatur.

3. Quicumque[m][5] propria uxore derelicta vel[n] sine culpa[n] interfecta aliam duxerit uxorem[o], armis depositis[6] publicam agat poenitentiam; et si contumax fuerit,

a) De homicidiis *rubr. in* 16. 17. b) Item cap. II *quasi rubr. in* 8. 9. c) *Hic finis est codicis* 18. d) cap. XVII. *ex corr.* 3; capitulo XIII. *om.* 16; *initium capitis* 17. *in codd.* 4. 6. e) *Cod.* 14, *qui plerumque capitula Ansegisiana omittit, ea, quae mutata sunt, ita in brevem formam redegit:* causa et rel. Commotor rixae si ibi moritur, sine weregeldo, alter, qui se defendendo occisus fuerit, weregeldo solvatur et alia compositio, sicut supra *(apud Ansegisum)* dictum vel scriptum est, pertineat. f) weregeldus 12. 13; widregildus 2. 6. g) *Incipit cap.* 17. *in cod.* 5. h) si ... conponatur *om.* 16. i) sicut continetur in libro superiori *add.* 3—7. k) De eo, qui propter cupiditatem rerum quemcumque propinquorum suorum interfecerit *rubr. in* 1; De homicidiis propinquorum *rubr. in* 16. 17. l) *om.* 12. 13. m) De cuiuslibet propria uxore dimissa vel sine culpa interfecta *rubr. in* 1; De uxore interfecta *rubr. in* 16. 17. n) aut sine causa 12—14. o) *om.* 12—14.

1) *Anseg. IV*, 13. *tom. I, p.* 437. 2) *Haec verba inde a* Et si ipse *usque ad* publicam agat poenitentiam *non Ansegisum simpliciter repetunt, sed mutata sunt. Apud Ansegisum et Capp. legg. add.* 818. 819, *l. c. p.* 281, *c.* 1, *ex quibus hoc caput derivatum est, non est distinctio, utrum interfector auctor rixae sit necne: utut res se habet, culpabilis iudicatur* 600 *sol., banni regis, poenitentiae publicae. [K.]* 3) *Verba* publica poenitentia ... fuerit tunc *desunt apud Ansegisum et hic suppleta sunt.* 4) *Cap. legg. add.* 803. *tom. I, p.* 113, *c.* 2; *Anseg. III*, 26, *p.* 428. 5) *Hoc capitulum ad verbum allegatur ab Hincmaro in libro de divortio Hlotharii et Theutbergae tamquam post quatuor episcoporum synodus in synodo ac placito generali apud Wormatiam datum. Hincmari Opera, ed. Sirmond I, p.* 590. 6) *Cfr. Synod. Pap.* 850, *c.* 12, *infra nr.* 228. *[K.]*

conprehendatur a comite et ferro vinciatur et in custodia mittatur, donec res ad 829.
nostram notitiam deducatur.

4. Quicumque[p] res alienas cuilibet homini vendiderit, et ipse homo easdem res[q] alicui alteri dederit sive vendiderit, et ipse, qui tunc easdem[q] res comparatas habet, per malum ingenium proprio filio aut alteri cuilibet necdum legitimos annos habenti iustitiae tollendae causa tradiderit, volumus atque firmiter praecipimus, ut, si pater eiusdem parvuli vixerit, ipse intret in causam rationem reddendi pro filio suo; si autem ipse pater mortuus est, tunc legitimus eius propinquus, qui iuste ei tutor ac defensor esse videtur, pro ipso rationem reddere compellatur. Similiter de[r] aliis omnibus iustitiis ad eum pertinentibus, excepta sua legitima hereditate, quae ei per successionem parentum suorum legitime venire[s] debuit. Quodsi quis hanc nostram iussionem contempserit vel neglexerit, sicut de ceteris contemptoribus, ita de eo agatur. Is vero, qui easdem res primus invasit et iniuste vendidit, necnon et emptores excepta sola persona parvuli hoc[t], quod fraudulenter admiserunt, infra[u] patriam[7] emendare cogantur et postea, sicut contemptores iussionis nostrae, sub fideiussoribus ad nostram praesentiam venire conpellantur.

5. De[v] vicariis et centenariis, qui magis propter cupiditatem quam propter iustitiam faciendam saepissime placita tenent et exinde populum nimis adfligunt, ita teneatur, sicut in capitulare domni Karoli imperatoris continetur in libro III. capitulo XL: 'Ut[w 8] nullus ad placitum manniatur[x], nisi qui causam suam quaerit, aut si alter ei quaerere debet, exceptis scabinis septem, qui ad omnia placita adesse debent.' Item[y] de eadem re in capitulari nostro libro IV. capitulo LV: 'De[z 9] placitis siquidem, quos liberi homines observare debent, constitutio genitoris nostri penitus observanda atque tenenda est, ut videlicet in anno tria solummodo generalia placita observent, et nullus eos amplius placita observare conpellat, nisi forte quilibet aut accusatus fuerit aut alium accusaverit aut[a] ad testimonium perhibendum vocatus fuerit[a]. Ad cetera vero, quae centenarii tenent, non alius venire iubeatur, nisi qui aut litigat aut iudicat[b] aut testificatur.' Et quicumque huius constitutionis transgressor a missis nostris inventus fuerit, bannum nostrum persolvat.

6. De[c] liberis hominibus, qui proprium non habent, sed in terra dominica resident, ut propter res alterius ad testimonium non recipiantur[10]; coniuratores tamen aliorum liberorum hominum ideo esse possunt, quia liberi sunt. Illi vero, qui et proprium habent et tamen in terra dominica resident, propter hoc non abiciantur, quia in terra dominica resident; sed propter hoc ad testimonium recipiantur, quia proprium habent.

7. Volumus[11] atque iubemus, ut missi nostri diligenter inquirant, quanti liberi homines in singulis comitatibus maneant. Hinc vero ea diligentia et haec ratio examinetur per singulas centenas, ut veraciter sciant illos atque describant, qui in

p) De eo, qui res alienas cuilibet homini vendiderit *rubr. in* 4; De rebus alienis *rubr. in* 16. 17. q) res ... easdem *om.* 7. r) et de 12—14. s) evenire 12—14. t) *om.* 12—14. u) intra 12—14. v) De vicariis et centenariis *rubr. in* 4; *caput* 5 *sub fine huius capitularis collocat cod.* 10. w) *Incipit cap.* 21. *in codd.* 16. 17. x) banniatur 12. 13. 15—17, *sicuti etiam Anseg. et Cap. miss.* 803. *tom. I, p.* 116, *c.* 20. y) *Incipit cap.* 6. *in codd.* 8. 9; *cod.* 12. *hanc formam praebet:* Item. De placitis, quos libri homines observare debent, ita servetur, sicut in capitulari nostro in libro IV. capitulo LV. scriptum est. Et quicumque *rell.* z) *Incipit cap.* 22. *in codd.* 10. 16. 17. a) aut ... fuerit *om.* 16. b) *Hic finis est codicis* 2. c) De liberis hominibus *rubr. in* 4.

7) *Id est in pagi judicio; cfr. Sohm, R.- u. GV. I, p.* 312. *[K.]* 8) *Anseg. III,* 40, *tom. I, p.* 429; *cfr. etiam Cap. Aquisgr.* 809, *l. c. p.* 148, *c.* 5. *[K.]* 9) *Anseg. IV,* 55, *l. c. p.* 444; *cfr. etiam Pippini Cap. ital.* 801—810, *l. c. p.* 210, *c.* 14; *Cap. miss. Theod. II,* 805, *l. c. p.* 125, *c.* 16. *[K.]* 10) *Cfr. Cap. Olonnense* 825, *l. c. p.* 330, *c.* 7. 11) *Cfr. supra p.* 10, *c.* 5; *p.* 7, *c.* 7.

829. exercitalem ire possunt expeditionem; ac deinde videlicet secundum[d] ordinem[d] de his, qui per se ire non possunt, ut duo tertio[e] adiutorium praeparent. Et qui necdum fidelitatem nobis promiserunt, cum sacramento nobis fidelitatem promittere faciant[f].

8. De faidis coercendis observetur[g] et teneatur, quod in capitulari nostro libro IV. capitulo XXV.[h] continetur: 'Si[12] quis aliqua necessitate[i] cogente homicidium commisit, comes, in cuius ministerio res perpetrata est, et conpositionem solvere et faidam per sacramentum pacificare faciat: quodsi una pars ei ad hoc consentire noluerit, id est aut ille, qui homicidium commisit, aut is, qui conpositionem recipere debet, faciat illum, qui ei contumax fuerit, ad praesentiam nostram venire, ut ad tempus eum quod nobis placuerit, in exilio mittamus, donec ibi castigetur, ut comiti suo inoboediens esse ulterius non audeat et maius dampnum inde non adcrescat.'

d) secundus ordo 3. 4. 6. 7. 10. e) tertium 1. f) faciatis 3. 4. 6. 7. 10. g) hoc observ. 14. 16. 17. h) XX 1. 3—9. i) et rel. 14.

12) *Anseg. IV, 25, tom. I, p. 440; cfr. etiam Cap. Harist. 779, l. c. p. 51, c. 22. [K.]*

---

194. REGNI DIVISIO.

831. Febr.?

Legitur in foliis duobus saeculo decimo scriptis, quorum unum hodie est folium 14. in codice Vaticano reg. Christ. 980, alterum folium 66. in codice eiusdem bibliothecae 1283; folium 14. prologum et capita 1—13. in medio continet, continuationem usque ad finem folium 66. alterius codicis. Codice, cuius partes haec folia aliquando fuerunt, iam primus editor P. Pithoeus (Scriptt. coëtan. XII, p. 330) usus esse videtur et ex ipso etiam scriptae fuere schedae, quae Baluzio praesto fuerunt.

Admodum de hoc documento a scriptoribus dubitatum est (cfr. Böhmer-Mühlbacher nr. 853); primo an genuinum sit. Nam divisio haec miro modo verbis concepta est divisionis anno 806. a Karolo factae (tom. I, p. 126); capita ipsius 6—16. 20. 19. accurate repetuntur in capitulis his 2—14, augmenta existunt tantum in capitulis his 4. et 13, pauca verba mutata sunt in capitulo 11, capitulum primum abbreviatum est ope Karoli capitum 5. et 4, omnino omissa sunt Karolina capitula 17. 18. et potissimum capita 1. 2. 3, ut in hac 'divisione', quae sub prologi fine fieri dicitur, divisio re vera omnino desit, post prologum lacuna videatur, sub fine demum capitularis quaedam verba subnectantur, quibus Aquitaniae, Baiuvariae, Alamanniae regnis aliae quaedam Francorum regni provinciae et pagi adduntur, et quae pro divisione haberi possunt. Dubitationem quoque merito movit, quod in capite decimo secundum Karoli capitulum iudicio crucis probandum esse statuitur, quod iudicium deinceps fieri Hludowicus anno 818. vel 819. (cfr. Cap. eccles. tom. I, p. 279, c. 27) omnino vetuerat. Quas contra dubitandi rationes recte a scriptoribus monitum est, non alienum esse ab illa aetate morem conficiendi constitutiones verbis constitutionum antea editarum neque alienam quandam neglegentiam in verbis anterioribus minus commode repetendis. Certe conciliorum capitula saepe a recentioribus conciliis et interdum modo recentiori aetati minus adaptato repetita apparent. Et pro huius capitularis veritate et sinceritate pugnat, quod primum in codice satis antiquo traditum est, quod dicendi ratio et formulae, quae in prologo occurrunt, a Hludowici aetate non aliena videntur, quod augmenta, quae in capitulis 4.

et 13. *recepta sunt, huic ipsi aetati optime congruunt, quod divisio, quae e capitularis* 831. *fine colligi potest, iis confirmatur, quae rerum scriptores referunt.*

Nam etiamsi de anno quoque, quo hoc capitulare scriptum sit, saepe dubitatum est nec immerito dubitari potest, maxime tamen probabile videtur hanc divisionem factam esse, postquam Hludowicus imperator primo anno 830. *a filio depositus, mox autem restauratus fuit, et in concilio quidem mense Februario anni* 831. *post restaurationem habito. Maxime autem hoc divisionis capitulare respondet iis, quae Nithardus in historiarum libro primo, capite tertio (SS. II, p.* 652*) tradit. Verba autem ad hanc divisionem referenda haec sunt:* Per idem tempus *(Wormatiae anno* 829.*)* Karolo Alamannia *(cum Alsatia, Raetia et Burgundiae parte)* per edictum traditur ..... ad Pippinum Lodhuwicumque filios occulte imperator Guntbaldum monachum direxit, promittens, si in sua restitutione ..... adesse voluissent, regnum utrisque se ampliare velle. Ac per hoc perfacile cupideque paruere ..... Lodharium quoque sola Italia contentum ea pactione abire permisit, ut extra patris voluntatem nihil deinceps moliri in regno temptaret ..... Pippinus quoque et Lodhuwicus, quamquam eis regna, sicut promissum fuerat, aucta fuissent, tamen in imperio ut post patrem primi essent, uterque laborabat. *Hac divisione Pippini et Hludowici regna anno* 817. *iis in Aquitania et Baiwaria concessa re vera aucta apparent, nec minus sane Karoli parvuli regnum Alamannicum anno* 829. *ipsi destinatum; Italiae contra, 'qua sola Lotharius contentus esse' iubetur in hoc capitulari nulla mentio fit.*

Quam ob rem hoc divisionis capitulare genuinum esse non negaverim; fortasse autem alia forma conceptum est, insertis scilicet, quae iam sub fine posita sunt, post praefationem, fortasse etiam imperfectum remansit et haud dubie turbae mox existentes divisionem illam oblivioni tradiderunt. Anno 831. *ipsum scriptum esse non pro certo quidem dici potest, sed respecto Nithardo satis probabile est, etiamsi alio fortasse anno (*833. 834*? Simson, Ludwig d. Fr. I, p.* 392. *II, p.* 93*) ipsum confectum esse non omnino negandum videtur.* *(B. I,* 685*; P. I,* 357.*)*

In nomine domini Dei et salvatoris nostri Iesu Christi. Ludowicus divina ordinante providentia imperator augustus omnibus fidelibus sancte Dei ecclesie et cuncto catholico populo, presenti scilicet et futuro, gentium ac nationum[a], quae sub imperio hac regimine nostro constitutae sunt.

Notum fieri volumus omnium vestre sollertiae, quod inter dilectos filios nostros Pipinum, Ludowicum, Karolum regni nobis a Deo commissi talem divisionem facere decrevimus, ut post nostrum ab hac mortalitate discessum unusquisque illorum scire valeat, si eos divina pietas nobis superstites esse voluerit, quae portio sibi ad tenendum adque gubernandum a nobis adsignata sit. Quam divisionem eo modo describere ac designare volumus, ut singuli iuxta ordinationem nostram et fines regni sui, qui in alienigenas extenduntur, cum Dei adiutorio defendere studeant[b] et pacem hac fraternam[c] caritatem inter se custodire valeant. Cuius divisionis modum atque ordinationem talem nobis facere placuit.

Cap. 1.[1] Hec[2] autem tali ordinatione disposuimus, ut, si post nostrum ab hac luce discessum aliquis eorum prius quam fratres sui diem obierit et talem filium reliquerit, quem populus ipsius eligere velit, ut patri suo succedat in regni hereditate,

a) natione *c.* b) *ita c.;* statuant ac studeant *Bal.* c) fraternitatem *c.*

1) *Divisio et ordinatio hoc loco omissa est; tres regni partes infra post caput* 14. *describuntur.*
2) *Respondent in Karoli divisione anni* 806. *capita* 5. 4, *l. c. p.* 127 *sq.; sed in capite illo quarto trium regnorum partes fratribus superstitibus destinatae accurate describuntur.*

831. volumus, ut hoc consentiant patrui ipsius pueri et regnare permittant filium fratris sui in eo regno, quod pater eius, frater eorum, habuit. Quodsi talem filium non habuerit, tunc volumus, ut illa pars regni, quem idem habebat, dividatur equaliter inter illos fratres, qui superstites remanserunt.

2. Placuit[3] etiam inter predictos filios statuere atque precipere propter pacem et concordiam, quam inter eos perpetuo permanere desideramus, ut nullus eorum fratris sui terminos vel regni limites invadere praesumat neque fraudulenter ingredi ad conturbandum regnum eius vel marcas minuendas, sed potius adiuvet unusquisque illorum fratrem suum, prout temporis oportunitas permiserit, et auxilium ei ferat contra inimicos eius iuxta rationem et possibilitatem.

3. Nec[4] aliquis illorum[d] hominem fratris sui pro quibuslibet causis vel culpis ad se confugientem suscipiat ad intercessionem pro eo faciendam, quia volumus, ut quilibet homo peccans et intercessionem indigens intra regnum domini sui vel ad loca sancta vel ad honoratos homines confugiat et inde iustam intercessionem mereatur.

4. Similiter[5] precipimus, ut quemlibet liberum[e], qui dominum suum contra voluntatem eius dimiserit et de uno regno in aliud profectus fuerit, neque ipse rex suscipiat neque hominibus suis consentiat, ut talem hominem recipiant vel iniuste retinere presumant; nec non solum de liberis[e], set etiam de servis fugitivis statuimus observandum, ut nulla discordiis relinquatur occasio[f]. Et[6] hoc precipimus, ut nullus ex is tribus fratribus nobis in corpore consistentibus vel nostrum[g] vel cuiuslibet alterius hominem sacramentum fidelitatis sibi promittere faciat et per hoc eum vel a nobis vel ab altero domino suo per uiusmodi sacramentum avertat et ad se adtraat.

5. Quapropter[h][7] praecipiendum nobis videtur, ut post nostrum ex hac mortalitate discessum homines uniuscuiusque eorum accipiant beneficia, unusquisque in regno domini sui et non alterius, ne quando per hoc, si aliter fuerit, scandalum aliquod possit accidere. Ereditatem autem suam habeat unusquisque hominum illorum absque contradictione, in quocumque regno[i] hoc eum legitime habere contigerit[k].

6. Et[8] unusquisque liber homo post mortem domini sui licentiam habeat se commendandum inter haec tria regna ad quemcumque voluerit; similiter et ille, qui nondum alicui commendatus est.

7. De[9] traditionibus autem adque venditionibus, que inter partes fieri solent, precipimus, ut nullus ex is tribus fratribus suscipiat de regno alterius a quolibet homine traditione vel venditione rei immobilis, hoc est: terrarum, vinearum adque silvarum servorumque, qui iam casati sunt, sive ceterarum rerum, que ereditatis nomine censentur, excepto auro, argento et gemmis, armis ac vestibus necnon et mancipiis non casatis et is speciebus, que proprie ad negotiatoribus pertinere noscuntur. Ceteris vero liberis[e] hominibus hoc minime interdicendum iudicamus.

8. Si[10] autem femine, sicut fieri solet, inter partes et regna legitime fuerint ad coniugium postulate, non denegentur iuste poscentibus, set liceat eas vicissim dare et accipere et adfinitatibus populos inter se sociare. Ipse vero feminae potestatem habeant rerum suarum in regno, unde exierint, quamquam in alio propter mariti societatem habitare debeant.

9. De[11] obsedibus autem, qui propter credentias dati sunt et a nobis per diversa loca ad custodiendum destinati sunt, volumus, ut ille rex, in cuius regno sunt,

d) *ita c.*; ullum *editiones anteriores.* e) *cod. tam hoc loco quam supra in hoc capitulo et in fine capitis* 7: illum *et* illis. f) quicquam *c.* g) nostro *c.* h) qualiter *c.* i) [illegible] k) [illegible]

3) *Karoli divisio c.* 6, *p.* 128. 4) *Ibidem c.* 7. 5) *Ibidem c.* 8. 6) *Reliqua huius capituli pars non exstat in Karoli divisione.* 7) *Karoli divisio c.* 9. 8) *Ibidem c.* 10. 9) *Ibidem c.* 11. 10) *Ibidem c.* 12, *p.* 129. 11) *Ibidem c.* 13.

absque voluntate fratris sui, de cuius regno sublati sunt, ad patriam eos redire[l] non[m] 831.
permittat, sed potius in futuro in suscipiendis obsedibus alter alteri mutuum ferat auxilium, si frater fratrem hoc facere rationabiliter postulaverit; idem iubemus et de eis, qui ad[n] suis facinoribus in exilium missi vel mittendi sunt.

10. Si[12] causa vel intentio vel controversia talis inter partes propter terminos aut confinia regnorum orta fuerit, que hominum testimonio declarari vel definiri non possit, tunc volumus, ut ad declaratione rei dubiae vexillo crucis[13] Dei voluntas et rerum veritas inquiratur, ne umquam pro tali causa cuiuslibet generis pugna vel campus ad examinationem[o] iudicetur. Si vero quislibet homo de uno regno hominem de altero regno de infidelitate contra fratrem domini sui apud dominum suum acusaverit, mittat eum dominus eius ad fratrem suum, ut ibi comprobet, quod de homine illius dixit.

11. Super[14] omnia autem iubemus adque precipimus, ut ipsi tres fratres curam et defensionem aecclesiae sancti Petri simul suscipiant, sicut quondam a proavo nostro Karolo et avo nostro Pipino et beate memorie genitore[p] nostro Karolo imperatore[p] et a nobis postea suscepta est, ut eam[q] cum Dei adiutorio ab hostibus defendere nitantur et iustitiam suam, quantum ad ipsos pertinet et ratio postulaverit, abere faciant. Similiter de ceteris ecclesiis, que sub illorum fuerint potestate, precipimus, ut iustitiam suam et honorem habeant, et pastores adque rectores venerabilium locorum habeant potestatem rerum, que ad ipsa pia loca pertinent, in quocumque de his tribus regnis[r] illarum ecclesiarum possessiones fuerint.

12. Quodsi[15] de his statutis adque convenientiis[s] aliquid casu quolibet vel ignorantia, quod non obtamus, inruptum[t] fuerit, precipimus, ut quam citissime secundum iustitiam emendare studeant, ne quando propter dilationem magis damnum possit adcrescere.

13. Haec[16] autem omnia ita disposuimus adque eo ordine adfirmare decrevimus, ut, quamdiu divinae maiestati placuerit hanc corporalem nos agere vitam, potestas nostra sit super a Deo conservatum regnum adque imperium istud, sicut actenus fuit, in regimine adque ordinatione et omni dominatione regali atque imperiali, et ut obedientes habeamus predictos filios nostros adque Deo hamabilem populum nostrum cum omni subiectione, que patri a filiis et imperatori hac regi a suis populis exibetur. Et[17] si aliquis ex his tribus filiis nostris per maiorem obedientiam hac bonam voluntatem[u] inprimis Deo omnipotenti ac postea nobis placere cupiens morum probitate promeruerit, ut ei maiorem honorem hac potestatem conferre delectet, et hoc volumus, ut in nostra maneat potestate, ut illi de portione fratris sui, qui non placere curaverit, et regnum et honorem ac potestatem augeamus et illum talem efficiamus, qualiter ille propriis meritis dignus ostenderit.

14. Hoc[18] postremo statuendum nobis videtur, ut, quicquid adhuc de rebus et conventionibus, que ad profectum et utilitatem eorum pertineant, his nostris decretis adque preceptis addere[v] voluerimus[v], sic a predictis dilectis filiis nostris observetur

l) reddere *c.* m) *om. c.* n) pro suis facinoribus *Karoli div.* o) *ita correxi;* exterminationem *c.* p) genitoris nostri Karoli imperatoris *c.* q) etiam *c.* r) fratribus *c.* s) consentiis *c.* t) inrutum *c.* u) *in litteris* volun *finis est folii* 14. *in cod.* 980; *litteris* tatem *incipit fol.* 66. *in cod.* 1283. v) addiderimus volumus *c.*

12) *Ibidem c.* 14. 13) *Intelligendum videtur:* iudicio crucis Dei, *uti in Karoli divisione legitur; mirum, quod haec quoque immutata in hoc capitulari repetuntur, cum Hludowicus crucis iudicium fieri ante vetuisset; cfr. tom. I, p.* 279, *c.* 27. 14) *Karoli divisio c.* 15. 15) *Ibidem c.* 16. 16) *Ibidem c.* 20: *p.* 130; *c.* 17. 18. *hic omissa sunt.* 17) *Reliqua huius capituli pars deest in Karoli divisione.* 18) *Karoli divisio c.* 19.

831. adque custodiatur, sicut ea, que in his iam statuta et descripta sunt, custodire et conservare praecipimus.

Ad[19] Aquitaniam[20] totam .....[w] inter Ligerim et Sequana et ultra Sequana pagis XXVIII[21], id est Catalonis, Meltianum, Ambiensis et Pontium usque in mare.

Ad Baiwariam[22] totam Toringiam, Ribuarias, Atoarias[23], Saxoniae, Frisie, Ardenna, Asbania[24], Bragmento[25], Franderes[26], Mempiscon[27], Medenenti[28], Ainau[29], Austerban[30], Adertensis[31], Tervanensis[32], Bolensis[33], Quentovico[34], Camalecensis[35], Virdomadensis[36].

Ad Alamaniam[37] totam Burgundiam, excepto quod Pipino datum est[38], totam Provintiam et totam Gotiam, et de ista media Frantia Warensis[39], Ungensis[40], Castrensis[41], Portiano[x][42], Remegensis[43], Laudunensis, Mosellis[44], Treveris.

w) *Hic haud dubie verbum unum excidit, fortasse* terram, *fortasse* Niustriam; *similiter infra, ubi de Baiwaria et Alamannia dicitur.* x) Potiano *c.*

19) *Haec, quae sequuntur, melius post prologum et ante caput primum collocanda erant.* 20) *Pippini regnum.* 21) *Numerus sive mendosus est sive ad pagorum summam Aquitaniae additorum spectat. Pagi nominati Catalaunensis (Châlons), Meldensis (Meaux), Ambianensis (Amiens) et Pontivus (Ponthieu) fines tantum huius Pippini regni efficere videntur.* 22) *Hludowici filii regnum.* 23) *Geldern.* 24) *Haspengau circa Leodium. [K.]* 25) *Brabant.* 26) *Flandern.* 27) *Pars littoralis Flandriae; cfr. Longnon, Atlas historique de la France, text. p.* 125, *tab. VIII. [K.]* 28) *Menin; cfr. Longnon, text. p.* 126, *tab. VIII. [K.]* 29) *Hennegau.* 30) *Inter pagos Atrebatensem et Tervanensem; cfr. Longnon, text. p.* 123, *tab. VIII: 'Archidiaconé d'Ostrevant au diocèse d'Arras.' [K.]* 31) *Artois.* 32) *Thérouanne.* 33) *Boulogne s. mer.* 34) *'Port ruiné près de Saint-Josse-sur-Mer,' Longnon, text. p.* 64, *tab. VII. [K.]* 35) *Cambrai.* 36) *Vermandois.* 37) *Karoli regnum.* 38) *Cfr. Ordinat. imperii* 817, *tom. I, p.* 271, *c.* 1. 39) *Ad dextram Mosae fluminis in dioecesibus Virodunensi et Trevirensi; cfr. Longnon, text. p.* 111, *tab. V. [K.]* 40) *Ad dextram Axonae fluminis prope ad Attiniacum; cfr. Longnon, text. p.* 119, *tab. VIII. [K.]* 41) *Mézières: cfr. Longnon, l. c. [K.]* 42) *Porcien; ad orientem pagi Laudunensis versus. [K.]* 43) *Reims.* 44) *Moselgau.*

XIV.

ADDITAMENTA AD HLUDOWICI PII CAPITULARIA.

828–840.

195. CAPITULA DE PRAESCRIPTIONE TEMPORIS.

Leguntur in codicibus: 1) *Vatic. Pal.* 582 *fol.* 78v *et* 2) *Paris.* 9654 *fol.* 70; *capituli primi pars etiam in* 3) *cod. Monac.* 3853 *fol.* 262v.

In codicibus 1. 2. *capitula leguntur subnexa capitularibus Wormatiensibus anni* 829, *in codice* 3. *sub fine capitum multorum post Ansegisi libros suppletorum. Caput primum legis Burgundionum titulum* 79. *(LL. III, p.* 566*) repetit, caput secundum epitomen Aegidii dictam ad l. un. Cod. Theod. V,* 10 *(ed. Hänel, p.* 148*). Hludowico Pio minime tribuenda sunt, sed a scriptore quodam Burgundione collecta in diversos codices recepta sunt, ut Regino etiam in libro de synodalibus causis I,* 20–22. *(ed. Wasserschleben, p.* 35 *sq.) ea recenseat tamquam* ex capitulis Ludowici imperatoris.

(B. I, 673; *P. I,* 355 *in notis.)*

1. De inscriptione[a] temporum. Licet iampridem a nobis fuerat ordinatum, ut, si quis in populo nostro barbarae nationis persona[b] aut[b] in re sua consisteret[c] invitasset, aut si terram ad habitandum voluntarius deputasset eamque[d] per annos quindecim sine tertiis habuisset, in voluntate[e] ipsius permaneret, neque exinde quicquam sibi ille, qui dederat, sciret esse reddendum, tamen absque ulla permutatione omni tempore generaliter memorata conditio debeat custodiri[f], praesenti placuit lege constitui. Si[g] quis vero terram ab altero sibi[h] traditam violenter dixerit et convicerit fuisse sublatam, priusquam triginta annorum terminus compleatur, et rem constiterit occupatam, et requirere poterit et repetentis partibus reformare. Ceterum si impletis triginta annis terra, a quocumque etiam pervasa[i] fuisse dicatur, non fuerit restituta, nihil sibi reddendum esse cognoscat. Quapropter omnes comites, quoties de privatis causis contentio fuerit generata, secundum ordinem

a) *ita* 1–3; *recte* praescriptione. b) *ita* 1–3; *recte* personam ut. c) aut alium *add.* 1. 2. d) ea 1; eaque 2; eique 3. e) potestate *plurimi legis Burg. codd.* f) custodire 1. 2. g) *Codd.* 1–3. *Hac voce incipit locus a Reginone receptus; inscriptionem a Reginone praemissam:* Item de inscriptione temporum *repetivit Baluzius.* h) sibi trad. *desunt in lege Burg.* i) *Hic finis codicis* 3.

829. legis istius[k] iudicare curabunt. Et quia omnia ad quietem omnium pertinentia ex lege convenit provideri, quas[l] omnino causas de quibuscunque rebus, quae intra triginta annos non fuerint diffinitae, nullo eas postmodum licebit ordine commoveri: quia satis unicuique ad requirendum et recipiendum, quod ei debitum fuerit, suprascriptus annorum numerus constat posse sufficere.

2. Si[m] quis colonum alienum in re sua triginta annos habuerit, acsi suum vendicet[m]. Qui si infra triginta annos inventus fuerit, a domino cum filiis sibi debitis et omni peculio revocetur. Si vero mortuus fuerit, peculium eius dominus revocet. Colona vero, si viginti annos in alieno dominio permanserit, a priore domino non requiratur. Colono duae partes agnationis sequantur, colonae vero tercia pars sequatur. Nam si agnatio infra viginti[n] annos edita fuerit, quando adhuc colona domino competebat, repetentibus non negetur; quia in novellis legibus est constitutum. Sane ne separatio coniugii fiat, praecipimus, ut dominus[o] coloni vicaria muliere[o] cum agnatione partis terciae non negetur.

k) *om.* 2. l) omnes *lex Barg.* m) De inquilinis et colonis *inscriptio apud Bal.* n) XXX. *cod.* 2. o) a domino coloni vicariae mulieri *corr.* 2; *legendum erat:* dominus coloni vicariam mulierem cum agnatione partis tertiae non neget.

---

196. EPISCOPORUM AD HLUDOWICUM IMPERATOREM RELATIO.

829. Aug.

Invenitur in codicibus: 1) *Gothano* 84 *fol.* 395, *in quo sequitur Ansegisi collectionem,* 2) *Mutin. eccl. cath. Ord. I,* 2 *fol.* 185, *in quo subnexum est Wormatiensibus capitulis, quae pro lege habenda dicuntur,* 3) *Monac.* 3853 *fol.* 295[v], *in quo praefatio et capitula* 1—45. *a me infra numerata tamquam capitula XXX—LXX. diversis aliis plerumque Italicis subnectuntur, reliqua vero omittuntur. Initii quaedam fragmenta servantur quoque* 4) *in foliis nonnullis in bibliotheca regia Monacensi nuper repertis; in codice, ad quem hae Monacenses reliquiae quando pertinuerunt, haec relatio Ansegisi collectionem secuta est.*

Hludowicus hieme anni 828. *ad annum* 829. *constituerat (supra nr.* 184*) quatuor archiepiscoporum et episcoporum synodos in regno Francorum fieri et, ut epistola generalis (supra nr.* 185*) docet, de harum synodorum deliberationibus 'sibi atque fidelibus suis adnuntiare' iusserat. Synodi mensibus Maio et Iunio anni* 829. *habitae sunt, et servata sunt ea, quae in Parisiensi synodo deliberata et conscripta sunt (Mansi XIV, col.* 533—604*), cum contra aliarum trium synodorum acta ad nostram aetatem non pervenisse videantur. Parisiensis synodus anno* 829. *ante diem octavum Idus Iunias (*6. *Iunii) habita (Mansi l. c. col.* 535*) haec acta cum litteris transmiserat haud dubie, ut in placito generali mense Augusto eiusdem anni Wormatiae habendo de ipsis tractaretur, ut colligendum est e verbis, quae actorum libro tertio canone* 18. *leguntur (Mansi XIV, col.* 600, *et infra c.* 30*):* ut nunc in praesenti placito a vestra serenitate expresse admoneantur *(sc. abbates et abbatissae). Sed uti anno* 813. *concordia quaedam, quae dicitur, synodorum quinque illo anno habitarum imperatori tradita esse videtur (LL. II, p.* 552—554; *cfr. Capp. e canonibus excerpta, tom. I, p.* 173*) ita anno quoque* 829. *synodorum huius anni habitarum concordiam Hludowico transmissam esse crediderim, quam antea pro parte tantum e Benedicti collectione notam G. H. Pertz primus e codice Gothano edidit, et quam aliis codicibus et conciliorum editione adhibitis in plurimis emendatam infra repeto. Praefationis primae et ultimae partis loco litterae quaedam episcoporum ad imperatorem datae ab huius relationis auctore positae sunt, quae in Parisiensi concilio actorum libro tertio praefationis loco leguntur (Mansi*

XIV, col. 592 sq.), mutatis tamen quibusdam verbis huius relationis indolem indicantibus, cum dicatur (infra c. 55): pauca de multis, quae in nostris conventibus gesta sunt, excerpentes in unum redigendo succincte et ordinatim adnotavimus. *Hinc etiam colligendum videtur hanc relationem non de Parisiensi tantum conventu, sed de aliis quoque tribus esse excerptam (cfr. etiam Hefele, Conciliengeschichte IV², p. 72 sq.): maxima sane relationis pars cum Parisiensibus canonibus concordat, qui saepe abbreviati, raro tantum paululum mutati vel paucis verbis aucti, interdum etiam neglegentius descripti et concepti (cfr. infra c. 2. 4. 6. 21) apparent. Quaedam sane huius relationis capitula frustra in Parisiensibus canonibus requiruntur, capita scilicet* 11. 12. 13. *infra a me numerata, et alia (cfr. c. 56 sqq.) argumento quidem similia, verbis autem a Parisiensi concilio diversa sunt. Haec autem capitula ex aliis eiusdem anni conciliis hausta esse putaverim: leguntur enim omnino consentanea etiam in posterioris cuiusdam synodi Aquisgrani scilicet anno 836. habitae canonibus (Mansi XIV, col. 672—734), quae maximam in partem et huius Parisiensis concilii et aliorum anno 829. habitorum canones iterum sanxisse videtur. Haec quoque relatio in conventu Wormatiensi tradita esse haberi potest: recurrunt enim in capite 30. verba illa de 'presenti placito' dicta, quae e Parisiensibus canonibus repetita sunt.* 829.

Capitula vere 'succincte et ordinatim' (c. 55) redacta et in plures partes in codice Gothano divisa sunt; in aliis codicibus capitula omnia perpetua numerorum serie iuncta sunt; quare ego quidem numeros perpetuos uncis inclusos capitulis, ut melius allegari possint, addidi. *(B. deest; P. I, 332.)*

Rescriptum[a] consultationis sive exortationis episcoporum ad domnum Hludowicum imperatorem.

Domino[1] prestantissimo et pietatis gratia predito Hluduwico orthodoxo atque invictissimo augusto.

Nos famuli vestri, quamvis indigni, tamen episcopi Deo humiliter grates persolvimus eiusque inmensam pietatem et benignitatem conlaudamus et predicamus, qui vos adeo in sui amorem devotissimum famulum suum flagrare facit, ut de profectu et exaltatione sanctae suae ecclesiae indesinenter cogitetis[b], eamque, utpote matrem spiritalem, sicut fidelis et dilectus filius spiritalis, ad meliora et potiora semper provehere studeatis. Nam cum mucro divinus imperium vobis divinitus commissum interius exteriusque merito nostrae iniquitatis multifariis attereret cladibus, prudenter animadvertentes, quod haec nonnisi iusto iuditio Dei evenirent, illico scriptis serenitatis vestrae[2] anno praeterito cunctos aecclesiarum pastores admonuistis, ut, quia constabat eos speculatores Domini existere et gladium divinum super terram, id est super peccatores Deum, grassari, meminerint speculationis suae et ieiunio triduano ab omnibus generaliter peracto unusquisque in quolibet ordine positus diligenter conscientiam suam conveniret et, ubi se Deum offendisse cognoscebat, maturato per poenitentiae satisfactionem corrigere non differret. In quibus etiam apicibus inserere vobis placuit, ut, si Deus pacem undique et otium vobis tribueret, in hoc placitum vestrum generale consumere voluissetis, ut primum, quicquid in vobis, id est in persona et ministerio vestro, corrigendum inveniretur, Domino auxiliante corrigeretis, deinde, quicumque[3] in omnibus ordinibus imperii vestri Deo displiceret[3],

a) *Inscriptio e codd.* 1—4. b) *Hic finis est cod.* 4.

1) *Conc. Paris. libri tertii praefatio, quae autem ad Hludowicum et Hlotharium data est; Mansi XIV, col.* 592 *sq.* 2) *Nobis non tradita sunt; cfr. supra p.* 1. *praefationem ad Capitularia nr.* 181—193. *[K.]* 3) quaecumque ... displicerent *Conc. Paris.*

829. inquireretis et secundum eius voluntatem cum consensu fidelium vestrorum ad tramitem rectitudinis revocaretis[4]. Sed quia tempus optatum exterioribus incursionibus praepedientibus secundum desiderium vestrum nacti non estis, libuit serenitati vestre cum quibusdam fidelibus vestris preterita hieme placitum habere et de his, quae praemissa sunt, diligenter tractare Deique voluntatem quaerere et aecclesiae vobis commissae utilitatem providere. Quapropter de[c] omnibus, quae ad tempus emendatione digna visa sunt, congrua capitula serenitas vestra digessit[5] legatosque strenuos delegavit[6], ut per eadem capitula et flagitia malorum hominum punirent et bonorum laudem vestrae celsitudini innotescerent. Inter quae etiam statuistis[7] in quattuor partibus imperii vestri conventus episcoporum uno eodemque tempore fieri, in quibus tractarent, quaererent atque cum Dei adiutorio invenirent de causis ad religionem christianam eorumque curam pertinentibus, quid a principibus et reliquo populo vel ita, ut divina auctoritas docet, aut aliter teneretur, vel quid inde ex parte aut ex toto dimissum esset, ut non teneretur; deinde quid in ipsorum, qui pastores populi constituti sunt, moribus, conversatione et actibus inquiri[8] possit, quod divinae regulae atque auctoritati non concordaret, simulque inveniretur, quae occasiones in utroque ordine id effecerunt, ut a recto tramite deviassent, et quicquid de his inventum fuisset, vestrae celsitudini notum facerent. Quod[9], ut Deus posse dedit, facere curavimus et in subiectis capitulis adnotavimus.

(1.) Cap. I. Quid proprie ad religionem christianam pertinet. Primum[10] fundamentum christianae religionis est fides catholica, hoc est, credere in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum et verum Deum, trinum in personis et unum in substantia; credere etiam, quod sola persona Filii pro salute nostra carnem assumpserit, in qua et passus est et resurrexit et ascendit in celos, cum qua etiam ad iuditium venturus est[d]; et credere, quod per Spiritum sanctum remissio peccatorum in baptismate conferatur, et quod fidelibus in aecclesia Christi eiusdem sancti Spiritus dono per ministerium sacerdotale et per poenitentiam remissio peccatorum indubitanter attribuatur, et quod generalis omnium in vera carne in adventu Christi resurrectio futura sit, et quod nosse unumquemque fidelem oporteat, quia[e] haec fides vera et fructuosa esse non potest, nisi bonis operibus exornetur, id est[11] spe, caritate, humilitate, castitate, continentia, sobrietate, unanimitate, concordia, iustitia, pietate, misericordia, innocentia et simplicitate et ceteris his similibus; quae omnia in dilectione Dei et proximi consistunt. Sine his enim nemo potest placere Deo nec salvus esse, quia teste apostolo 'fides[12] sine operibus mortua est in semetipsa'. Proinde necesse est, ut unusquisque christianus diligenter perpendat, utrum in eo fides viva sit bona opera agendo, an mortua bona opera neglegendo; et si iuxta documentum apostoli ipsa fides sine operibus bonis mortua est, qua[f] dampnatione plectendi sunt illi, qui non solum eandem fidem bonis operibus non exornant, sed etiam diversis flagitiis eam commaculant? Inter cetera[g] quippe mala, quae eandem fidem commaculant, quattuor nobis vitia spiritalia merito exaggeranda videntur, quae, quanto occultiora sunt, tanto pernitiosiora, id est: superbia, per quam angelus diabolus effectus est et de celo eiectus; invidia, per quam idem diabolus hominem

c) de omn. om. 1. d) om. 1. e) adventum 1. f) quadam 1. g) [illegible] 1.

4) scilicet ut eum vobis populoque vobis commisso propitium faceretis [illegible] Conc. Paris. 5) Cfr. supra nr. 187. 188. 6) Cfr. supra nr. 184 sub fine. 7) In Constitutione supra p. 2 [illegible] edita, e qua verba, quae sequuntur, desumpta sunt. 8) inveniri Conc. Paris. et Constitutio supra p. 2 edita. 9) Praefationis Parisiensis finem longiorem vide infra tamquam [illegible] 10) Conc. Paris. lib. I, c. 1. in medio, Mansi XIV, col. 538 sq. 11) [illegible] Conc. Paris. 12) Iac. 2, 17.

de paradyso eiecit; odium et discordia, quae caritatem inter proximos extingunt et[h] 829.
dilectionem evacuant et omnia bona pervertunt[h] et non sinunt proximos in mutua dilectione consistere neque[13] etiam tranquillam, ut decuerat christianos, vitam degere[i]. Quae ideo periculosiora, immo mortifera diximus, quoniam sectatores illorum ea aut non intellegunt aut certe intellegere dedignantur, et quia ea parvipendentes pro his ad confessionem non veniunt idcirco nec correctionem merentur.

(2.) Cap. II. Quod universalis sancta Dei ecclesia unum corpus[k], eiusque caput Christus sit[l]. Primum[14] igitur, quod universalis sancta eclesia Dei unum corpus manifeste esse credatur, eiusque caput Christus[l], apostolicis oraculis approbamus; unde Paulus: 'Vos[15] autem estis' inquit 'corpus Christi et membra de membro', itemque: 'Sicut[16] enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo', item: 'Cuius[17] caput Christus est, ex quo totum corpus per nexus et coniunctionem administratum crescit in templum sanctum in Domino.' Sunt et alia innumera huiuscemodi exempla, quae hic ob prolixitatem vitandam pretermittuntur. Quisquis ergo per aliqua inlicita ex membro Christi se fecit membrum diaboli[18], a quo astu diabolico superatus[m] est, se incunctanter, dum tempus penitentiae in promtu habetur, restituere non neglegat.

(3.) Cap. III. Quod eiusdem aecclesiae corpus in duabus principaliter dividatur eximiis personis. Principaliter[19] itaque totius sanctae Dei ecclesiae corpus in duas eximias personas, in sacerdotalem videlicet et regalem, sicut a sanctis patribus traditum accepimus, divisum esse novimus; de qua re Gelasius Romanae sedis venerabilis episcopus ad Anastasium imperatorem ita scribit: 'Duae[20] sunt quippe', inquit, 'imperator auguste[n], quibus principaliter mundus hic regitur, auctoritas sacrata pontificum et regalis potestas; in quibus tanto gravius pondus est sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus hominum in divino reddituri sunt examine rationem.' Fulgentius quoque in libro de veritate predestinationis et gratiae ita scribit[o]: 'Quantum[21] pertinet', inquit, 'ad huius temporis vitam, in aecclesia nemo pontifice potior, et in saeclo christiano nemo imperatore celsior invenitur.'

Cum haec quippe ita se habeant, primum de sacerdotali, post de regali persona dicendum statuimus.

De[p] persona sacerdotali.

(4.) Cap. I. De[q] electione et promotione sacerdotum. De electione et promotione eorum, qui ad formam et exemplum aliis praeficiendi[r] sunt, providendum[22] ac summopere cavendum est, ut hi, per quos et religio christiana constare et caeteri ab offensione debent salvari, tales remota poenitus Simoniaca peste eligantur, quales et apostolicus sermo et canonicus ordo et beati Gregorii pastoralis

h) et ... pervertunt *om.* 3. *et Conc. Paris.* i) delegere 1. k) manifeste esse dicatur eique 3. l) sit ... Christus *om.* 3. m) separatus *corr.* superatus 1; separatus *Conc. Paris.* n) imperatrices 1. o) *Hic incipit iterum cod.* 4. p) *Hanc rubricam et sequentes om. codd.; apte suppl. Pertz.* q) *Inscr. om.* 3; Ut docti et idonei ad sacerdotium promoveantur *rubr. in* 4. r) perficiendi 1; proficiendum 3.

13) nec quietem tranquillamque *Conc. Paris.* 14) *Conc. Paris. lib. I, c.* 2, *l. c. col.* 537. 15) 1. *Corinth.* 12, 27. 16) *Rom.* 12, 4. 5. 17) *Coloss.* 2, 19. 18) *Conc. Paris. hic addit:* noverit se non in corpore Christi, sed in corpore esse diaboli. Proinde necesse est, ut corpori Christi, *quae neglegens huius capitularis auctor omisisse videtur.* 19) *Conc. Paris. lib. I, c.* 3, *l. c.* 20) *Thiel, Epistolae Roman. pontif. I, p.* 349; *Jaffé, Reg. Pontif. I*², *nr.* 632. 21) *Fulgentius, de veritate praedest. lib. II, c.* 38, *Opera ed. Venetiis* 1742, *p.* 215. 22) *Conc. Paris. lib. I, c.* 11, *l. c. col.* 544.

829. regula docet. Scilicet[23] quoniam, si pro aliquo munere presentis futuraeque retributionis vel pro alia qualibet re, quae contraria esse possit veritati divinaeque auctoritati, eligitur, liquet profecto, quod ex toto aliter agitur, quam divina auctoritas testetur, et quod in huiuscemodi facto Deus offendatur, et taliter electo et his, quibus praeficitur, quin scandalum generetur, dubium non est. Proinde oportet, ut in electione et ordinatione sacerdotis valde sit execranda Simoniaca heresis[24], quae propter quorundam avaritiam et ambitionem modernis temporibus dignitatem sacerdotalem fuscare comprobatur, nichilque[s] sui detestandi iuris habeat[s], quae in primordio sanctae Dei ecclesiae a beato Petro principe apostolorum cum auctore suo damnata est. Nam et in concilio Calcidonensi capitulo secundo scribitur: 'Si[t 25] quis episcopus per pecuniam fecerit ordinationem et sub precio redegerit gratiam, quae non potest vendi, ordinaveritque per pecuniam episcopum aut presbiterum aut diaconum vel quemlibet ex his, qui connumerantur in clero, aut promoverit per pecuniam dispensatorem aut defensorem vel quemquam, qui subiectus est regulae, pro suo turpissimi lucri commodo, is, cui hoc attemptandi approbatum fuerit, proprii gradus periculo subiacebit; et qui ordinatus est, nichil ex hac ordinatione aut promotione per negotiacionem facta proficiat, sed sit alienus ea dignitate vel sollicitudine, quam pecuniis adquisivit. Si quis vero mediator tam turpibus et nefandis datis vel acceptis extiterit, siquidem clericus fuerit, proprio gradu decidat; si vero laicus aut monachus, anathematizetur[t 26].'

(5.) Cap. II.[u] Quod[27] sumopere studendum est, ut tam docti et tales ad sacerdotium provehantur, quales beatus Gregorius in Libro pastorali describit, ubi inter caetera sic ait: 'Nulla[28] ars doceri presumitur, nisi intenta prius meditatione discatur; ab imperitis ergo, qua temeritate pastorale magisterium suscipitur, quando ars est artium, regimen animarum?' Nam et Dominus per Aggevum prophetam de pastoribus ait: 'Interroga[29] sacerdotes legem.' Quod beatus Hieronimus ita exponit: 'Considera[30] sacerdotum esse', inquit, 'officii de lege interrogatos respondere; si sacerdos est, sciat legem Domini; si ignorat legem, ipse se arguit non esse Domini sacerdotem. Sacerdotis enim est scire legem et ad interrogationem respondere de lege'. Omnibus etiam sacerdotibus illa specialiter sententia beati Gregorii ante oculos constituenda est, in qua inter caetera: 'Cum[31] rerum', inquit, 'necessitas exposcit, pensandum valde est, ad culmen quisque regiminis qualiter veniat; ad hoc rite perveniens, qualiter vivat, et bene vivens, qualiter doceat, et recte docens infirmitatem[v] suam quotidie, quanta valet consideratione, cognoscat[v].'

(6.) Cap. III. Quia[w 32] vero nonnullos ordinis nostri socios avaritiam turpiter sectari et merito a multis reprehendi et ob id innoxios cum noxiis ex hac occasione infamari conperimus, abhinc in commune nos et socios nostros mutua exhortatione corrigendos esse iudicavimus, ita videlicet, ut nec nos in huiuscemodi peste avaritiae coram Deo peccaremus, nec aliis per nostrum malum exemplum detrahendi et in

s) non nichil detestandi iuris tanta cupiditas habet 1. t) Si ... anathematizetur *om.* 3. u) Ut docti et idonei ad sacerdotium promoveantur *rubr. in* 4. v) infirmitatem ... cognoscat *om.* 1. w) Ut in avaricia caveatur *rubr. in* 4.

23) *Conc. Paris. l. c.:* scilicet ut nullius terrenae rei gratia, nisi Dei solius, eligantur. Quoniam [illegible] *rell. Errore haec omissa videntur.* 24) *Cfr. Cap. eccles.* 818. 819, *tom. I, p.* 276, *c.* 2; *Admon. gen.* 789, *l. c. p.* 55, *c.* 21. 22. *[K.]* 25) *Conc. Chalc. c.* 2, *Mansi VII, col.* 384. 26) *Conc. Paris. l. c. add.:* Quae etiam Deo odibilis pestis primum necesse est, ut imperiali auctoritate et potestate [illegible] consensu venerabilium sacerdotum a Romana ecclesia amputetur *rell. [K.]* 27) *Conc. Paris. lib. I, c.* 12, *Mansi XIV, col.* 545, *quod capitulum hic valde abbreviatum apparet.* 28) *Gregorii Lib. pastor. pars I c.* 1, *Opera ed. Bened. tom. II, col.* 2. 29) *Agg.* 2, 12. 30) *Hieronymus, Commentar. in Agg. c.* 2, *Opera ed. Bened. tom. VI, col.* 760. 31) *Gregorii Lib. pastor. praef., l. c. col.* 1. 32) *Conc. Paris. lib. I, c.* 13, *l. c. col.* 546, *pluribus autem omissis.*

nobis peccandi locum daremus. Verum cum nullus christianus thesauros in terra, 829.
sed potius secundum Domini sententiam[33] in caelo recondere debeat, cavendum summopere sacerdotibus est, ut ab avaritiae peste[34], quae radix omnium malorum est suosque sectatores a regno Christi excludit, se cohibeant; quoniam digne non possunt subditis praedicare, ut ab his se abstineant, cum ipsi his, quod valde dedecus[35], immo periculosum est, se mancipaverint. Gravius quippe atrociusque hac pestiferae lues in illis dampnantur, quam in his, qui eorum dictis et exemplis ab his cohercери debuerunt[x]. Solent namque a nonnullis multifarine occasiones obtendi, quae necessitatis nomine pallianturʸ, et revera, dum exterius necessitas pretenditur, interius ab avaritia tegitur, unde et beatus Prosper ait: 'Non[36] potest dicere sacerdos contemptoribus admonitionis suae: "Futurum cogitate iuditium", quod ipse forte non cogitat; amatoribus mundi: "Nolite diligere mundum", si eum amor mundi oblectat; ambitiosis: "Ambitioni iam finem inponite", si eum ambitio ruinosa precipitat.' In vita quoque beati Ambrosii legitur: 'Ingemiscebat[37] enim vehementer, cum videret radicem omnium malorum[z] avaritiam, quae neque copia neque inopia minui potest, magis magisque increscere in hominibus, et maxime in his, qui in potestatibus erant constituti, ita ut interveniendi illi apud illos gravissimus labor esset, qui omnia precio distrahebant. Quae res omne malum primo[a] invexit Italiae, et exinde omniaverguntur in peius. Et quid dicam, si in huiusmodi personis ita rabiem suam exercent, qui solent aut filiorum aut propinquorum causas protendere ad excusandas excusationes in peccatis, quandoquidem plerosque coeperit etiam caeca labes sacerdotes vel levitas, quibus portio Deus est, ut illam etiam ipsi appetant. Et vae mihi misero, quia nec fine mundi provocamur, ut tam gravi iugo servitutis liberari velimus, quod demergit usque ad profundum inferni, ut faciamus nobis amicos de mammona iniquitatis, qui nos recipiant in aeterna tabernacula.'

(7.) Cap. IV.[b] Quia[c][38] ergo propter communem ac necessariam correctionem pariter diligenterque inquisivimus et ex oraculis divinis et sanctorum patrum dictis manifestum fecimus, qualiter ad pastorale magisterium veniendum, qualiter in eo vivendum, qualiter docendum sit et qualiter sacerdotes Domini avaritiam, qui aliis forma et exemplum esse debent, cavere debeant[c], operae precium duximus nos exortando admonere et admonendo exhortari, ut hospitalitatem precipue sacerdotes[d] Domini[e] sectari meminerint, quoniam hactenus a quibusdam ordinis nostri sociis minus iusto in ea actum est, et ideo a multis non solum ipsi neglegentes, verum etiam hospitalitati studentes[d] tali reprehensione sunt denotati. Porro si hospitalitas in tremendi examinis die ab aeterno iudice est remuneranda, qui dicturus est: 'Hospes[39] fui, et collegistis me', et ob id ab omnibus christianis summopere est sectanda, multo magis tamen vigilantiusque ab his, qui dictis et exemplis ad vitam aeternam aliis ducatum praebent, postposita avaritiae peste et alia qualibet occasione prorsus est exequenda. Ab apostolo[40] quippe inter cetera virtutum praeconia, quae episcopo inesse debent, hospitalitas etiam habenda praedicatur. 'Episcopi[41] namque domus', ut beatus Hieronimus scribit, 'omnium commune debet esse hospitium: et laicus, si unum

x) debuerit 1. y) balliantur *corr.* blandiantur 1. z) *om.* 1. a) proximo 1. b) De hospitalitate *rubr. in* 4. c) Quia ... debeant *om.* 3, *in quo initium est:* Operae quoque precium. d) sacerdotes ... studentes *om.* 3. e) *Finis codicis* 4.

33) *Matth.* 6, 19. 20. 34) quae est idolorum servitus et cupiditate *addit Conc. Paris., fortasse neglegenter hic omissa.* 35) dedecens *rectius Conc. Paris.* 36) *Prosper, de vita contemplativa lib. I, c.* 15, *Opera ed. Parisiis* 1711, *App. col.* 13 *sq.* 37) *Vita Ambros. c.* 41, *Opera ed. Bened. tom. II, App. col. XI.* 38) *Conc. Paris. lib. I, c.* 14, *pars prior, l. c. col.* 548. 39) *Matth.* 25, 35. 40) 1. *Tim.* 3, 2. 41) *Hieronymus, Commentar. ad Titum, c.* 1, *Opera, tom. VII, col.* 701.

829. aut duos aut paucos recipiat, implet hospitalitatis officium: et episcopus, nisi omnes recipiat, inhumanus ab eo scribitur.'

(8.) Cap. V. Ut, quando episcopi parrochias suas circumeunt, hoc summopere studeant, ne his, quibus prodesse debuerant, oneri sint. Didicimus[42] sane quorundam relatu nonnullos episcoporum nostrorum in peragrandis parrochiis suis non solum consacerdotibus, verum etiam quibusdam aliis fidelibus, quibus consultum ferre debuerant, oneri existere[43], et ob hanc causam multos in sui detractionem detestationemque pertrahere: idcirco in commune statuimus, ne ulterius a quoquam episcopo tale quid fiat. Statuimus etiam, ut congruo tempore unusquisque parrochiam suam circumeat. Et quamquam auctoritas canonica doceat[44], ut quarta pars decimarum et redituum ex oblationibus fidelium in usus episcoporum cedat, ubicumque tamen episcopus sua habet, suis contentus sit: ubi autem nihil rerum aecclesiae suae habet, accipiat de memorata parte sibi suisque, non quod avaritia, quod absit, suaserit, sed potius quod necessitas compulerit. Ceterum si accipiendi nulla necessitas urguerit, nihil de memorata quarta parte accipiat, sed usibus ecclesiarum et pauperibus Christi impertiendum secundum suam dispositionem relinquat.

(9.) Cap. VI. Ut[f] chorepiscopi modum mensurae suae, qui in sacris canonibus prefixus est, non excedant. Emersisse[45] reprehensibilem et valde inolitum usum comperimus, eo quod quidam chorepiscopi ultra modum suum progredientes et donum sancti Spiritus per inpositionem manuum tradant et alia quaeque, quae solis pontificibus debentur, contra fas peragant, presertim cum nullus ex septuaginta discipulis, quorum speciem in aeclesia gerunt[g], legatur sancti Spiritus donum per manuum inpositionem tradidisse: quod autem solis apostolis eorumque successoribus proprii sit officii tradere Spiritum sanctum, liber actuum apostolorum[46] docet. In concilio vero Cesariensi ita de chorepiscopis habetur scriptum: 'Chorepiscopi[47] quoque ad exemplum quidem et formam septuaginta videntur esse: ut comministri autem propter studium, quod erga pauperes exhibent, honorantur.' Item in concilio Antiocheno cap. X: 'Qui[48] in vicis et possessionibus chorepiscopi nominantur, quamvis manus impositionem episcoporum perceperint et ut episcopi consecrati sint, tamen sanctae synodo placuit, ut modum proprium recognoscant et gubernent subiectas sibi ecclesias earumque moderamine curaque contenti sint[h].'

(10.) Cap. VII. Ut[f] episcopi ministros odientes avaritiam per parrochias suas constituant[i]. Comperimus[49] quorundam episcoporum ministros, id[50] est chorepiscopos, archipresbiteros et archidiaconos[50], non solum in presbiteris sed etiam in plebibus parrochiae suae avaritiam potius exercere, quam utilitati ecclesiasticae dignitatis inservire populique saluti consulere; quam neglegentiam, immo execrabile ac dampnabile cupiditatis vitium, omnes in commune deinceps vitandum statuimus. Pertimescenda porro et vigilanter cavenda est sacerdotibus Domini Heli sacerdotis ruina[51], qui, filios suos indigne agentes Dominumque in suis pravis actibus ad iracundiam provocantes sacrificioque Domini iniuriam inrogantes, quia verbis tantum et non verberibus corripuit, cum eis divina iustaque ultione ruentibus ruit. At si forte, quod absit, ullus episcoporum deinceps sectatores avaritiae ministros in parrochia sua constituerit et eorum cognitam pravitatem auctoritate pastorali acriter

f) *Inscr. om.* 3. g) gerit *corr.* gerunt 1. h) ut episcopi *add.* 1. i) *om.* 1.

42) *Conc. Paris. lib. I, c. 31, medio, l. c. col. 559.* 43) *Cfr. etiam Cap. eccles.* 818. 819, *tom. I, p. 278, c. 19; supra p. 9, n. 8. [K.]* 44) *Cfr. Capp. episcoporum* 846—850 *infra nr.* 210 *n.* 9. *[K.]* 45) *Conc. Paris. lib. I, c. 27, abbrev., l. c. col. 556.* 46) *Act. apost. c. 19.* 47) *Conc. Neocaes. c. 13, Mansi II, col. 546.* 48) *Conc. Antioch. c. 10, l. c. col. 1323.* 49) *Conc. Paris. lib. I, c. 25, abbrev., Mansi XIV, col. 555.* 50) id est .. archidiac. *om. Conc. Paris.* 51) *1. Reg. 4, 18.*

ferire detrectaverit, exemplum neglegentis[k] Heli sacerdotis imitari se cognoscat, et 829. sinodali correctione modis omnibus subiacendum. Nam et in communi consensu statuimus, ut unusquisque episcoporum super archidiaconum suum deinceps vigilantiorem curam adhibeat, quia propter eorum avaritiam et morum inprobitatem multi scandalizantur et ministerium sacerdotale vituperatur et in ecclesiis a sacerdotibus multa propter eos negleguntur.

(11.) Cap. VIII. De[52] presbiteris et eorum ecclesiis, unde multa negleguntur et scandala generantur, in nostra discussione quattuor nobis pericula apparuerunt. Primo quia nonnulli ex ipsis sacerdotibus quadam securitate accepta nec ea, quae ad cultum pertinent, faciunt, neque in restauratione et luminaribus eclesiae studium habent nec etiam senioribus suis debitam reverentiam exhibent et insuper ecclesias suas exspoliant et in prediola sua propria transferunt; quae omnia ad neglegentiam episcoporum pertinere deprehendimus. Ob id vero quadam occasione accepta seniores eorum audaciter prorumpunt, ut eos etiam inlicite et inhoneste atque inreverenter tractare presumant. Unde summopere omnibus modis[l] abhinc providendum iudicavimus, ut ea, quae a domno imperatore cum consensu episcoporum ob honorem et amorem Dei ecclesiis concessa[m] sunt, non in avaritiam presbiterorum aut in rapacitatem episcopalium ministrorum cedant, sed in utilitatem ecclesiae et in usus clericorum et pauperum deveniant.

(12.) Cap. IX. Illud[52] quoque non minus periculosum esse didicimus, quod in quorundam episcoporum parrocchiis quosdam presbiteros contra interdicta sanctorum canonum[53] feminas in domibus suis non solum habitare, sed etiam sibi ministrare faciunt; quas et laqueum sacerdotibus persepe extitisse et multos hac occasione in scandalum et in detractionem corruisse cognovimus. Que transgressio et tempore genitoris vestri[54] et vestro[55] in conventibus[n] episcoporum secundum auctoritatem canonicam prohibita, sed necdum ad perfectionem plene est perducta. Unde in commune censuimus, ut hi, qui tantae transgressionis incorrectores hactenus extiterunt, si abhinc huius rei correctores esse neglexerint, iuxta apostoli sententiam quasi consentientes malorum cohereceantur.

(13.) Cap. X. Similiter[52] de illis presbiteris, qui contra statuta canonum[56] villici fiunt, tabernas ingrediuntur, turpia lucra sectantur et diversissimis modis usuris inserviunt et aliorum domos inhoneste ac inpudice frequentant et comessationibus et ebrietatibus deservire non erubescunt et per diversos mercatus indiscrete discurrunt, observandum iudicavimus, ut abhinc districte severiterque coerceantur, ne per eorum inlicitam et indecentem actionem et ministerium sacerdotale vituperetur et, quibus debuerant esse in exemplum, fiant in scandalum.

(14.) Cap. XI. Quod[f] conversatio sacerdotalis testes vitae probabiles habeat. Pari ergo consensu nobis visum est, ut pontifices sanctorum decedentium patrum exempla sequentes religiosos conversationis suae testes habeant, quatinus detrahere volentibus locum minime prebeant. Ut[57] ergo sacerdos discipulis suis de

k) neglegentius 1. l) nobis 1. m) concessum est 1. n) conventus 1.

52) *Non e Concilio Paris. desumptum; cfr. autem c.* 6—8. *Concilii Aquisgr.* 836 *(Mansi XIV, col.* 681 *sq.), quibuscum haec ad verbum consentiunt.* 53) *Conc. Nic. c.* 3, *Mansi II, col.* 679. 54) *Capp. in synodo tractata, tom. I, p.* 237, *c.* 6; *Ghaerbaldi capp.* 802—810, *l. c. p.* 243, *c.* 1; *Statuta Rhispac.* 799. 800, *l. c. p.* 228, *c.* 17; *Capp. a sacerdot. propos.* 802, *l. c. p.* 107, *c.* 15; *Cap. miss.* 802, *l. c. p.* 102, *c.* 3. *[K.]* 55) *Cap. eccles.* 818. 819, *l. c. p.* 278, *c.* 17. 56) *Cfr. exempli gr. Conc. Nic. c.* 17, *Mansi II, col.* 682; *Conc. Laodic. c.* 24. 54, *l. c. col.* 579. 582. *[K.]* 57) *Conc. Paris. lib. I, c.* 20, *l. c. col.* 553.

829. se ipso exemplum bonum debeat praebere, apostolus ad Titum docet dicens: 'In[58] omnibus te ipsum praebe[o] exemplum[o] bonorum operum, in doctrina, in integritate, in castitate' et reliqua. Beatus quoque Gregorius in decretis suis ita ait: 'Verecundus[59] mos inolevit, ut huius sedis pontificibus ad secreta cubiculi sui servitia laici pueri ac[p] seculares obsequantur et, cum pastoris vita esse discipulis semper debeat in exemplum, plerumque clerici, qualis in secreto sit vita pontificis sui, nesciunt et, ut dictum est, seculares pueri sciunt. De qua re presenti decreto constituo, ut quidam ex clericis vel etiam ex monachis electi ministerio cubiculi pontificalis obsequantur, ut is, qui in loco est regiminis, habeat testes tales, qui eius in secreto conversionem videant et ex visione sedula exemplum profectus[q] sumant.' Haec igitur beatus Gregorius scripserit; caeterum, si qui de hac re copiosiora exempla querere voluerint, vitas beati Augustini et Ambrosii et ceterorum sanctorum aliorumque virorum legant et perspicue invenient, quod vita et conversatio pontificis semper testes vite probabilis habere debeat.

(15.) Cap. XII. Ut[q*] episcopi in rebus ecclesiae circa propinquos suos expendendis reprehensionem caveant et discrecionis modum teneant. Quoniam[60] multi episcoporum amore propinquorum suorum de rebus sibi commendatis suo aut quolibet amicorum nomine praedia et mancipia emunt et, ut in suorum propinquorum ius cedant[r], statuunt et ob hoc et iura ecclesiastica convelluntur et ministerium sacerdotale fuscatur, immo a subditis detrahitur et contemnitur, placuit omnibus, ut deinceps hoc avaritiae genus caveatur, fixumque abhinc et perpetuo mansurum esse decrevimus, ut episcopus res sui iuris, quas aut ante episcopatum aut certe in episcopatu hereditaria successione adquisivit, secundum auctoritatem canonicam[61] quicquid vult faciat et cui vult conferat: postquam autem episcopus factus est, quascumque res de facultatibus aecclesie aut suo aut alterius nomine qualibet conditione comparaverit, decrevimus, ut non in propinquorum suorum, sed in ecclesiae, cui praeest, iura deveniant. Similiter de[o] presbiteris vel diaconibus, qui de aeclesiarum rebus, quibus praesunt, praedia eo modo emunt, faciendum statuimus; quoniam multos presbiterorum occasione taliter emptarum rerum ecclesias, quibus praesunt, exspoliasse et a suo ministerio multis modis exorbitasse et se diabolo mancipasse et hac occasione multos laicorum in scandalum damnationis et perditionis proruisse comperimus.

(16.) Cap. XIII. Didicimus[62] sane nonnullos episcopos in gubernandis congregationibus sibi subiectis, canonicis videlicet, monachis et sanctimonialibus, hactenus valde neglegentes exstitisse et ob id multos in sui detractionem et contemptum provocasse, ita ut nonnulli alii praelati in eorum parrocchiis constituti, eorum prava exempla secuti, suas similiter congregationes neglexerint; quos et fraterno et sinodali conventu admonendos esse necessario duximus, ut ab hac neglegentia deinceps se cohibeant et caeteris se imitabiles prebeant, ne forte propter illorum incuriam et divinae servitutis contemptus et pericula proveniant animarum et auribus excellentiae vestrae molestia ingeratur et nostrae mediocritati in sacris conventibus taedium et obprobrium inferatur.

(17.) Cap.[o] XIV. Comperimus etiam quosdam socios ordinis nostri non causa necessitatis aut utilitatis, sed potius avaritiae et[s] delectationis sepissime propria civitatis suae sede relicta cleroque neglecto remotiora loca frequentare. De qua re et a

o) om. 1. p) eis 1. q) provectus fubeant 1. q*) Inser. om. 3. r) cedat 1.

58) Tit. 2, 7. 59) Conc. Roman. c. 2, Opera ed. Bened. tom. II, App. V, col. 1289. 60) Conc. Paris. lib. I, c. 16, Mansi XIV, col. 550 sq. 61) Cf. Loening, Gesch. d. Deutsch. Kirchenrechts I, p. 227 sq., II, 671. [K.] 62) Conc. Paris. lib. I, c. 21, l. c. col. 553 sq.

destitutio divini cultus et predicatio in plebibus et cura subiectorum postponitur et hospitalitas neglegitur: quod ne ulterius a quoquam sine inevitabili necessitate et certa utilitate fiat, pari consensu inhibuimus. 829

(18.) Cap.º XV. De[63] clericis vero laicorum, unde nonnulli eorum conqueri videntur, eo quod quidam episcopi ad eorum preces nolint in ecclesiis suis eos, cum utiles sint, ordinare, visum nobis fuit, ut in utrisque partibus pax et concordia servetur et cum caritate et ratione utiles et idonei eligantur; et si laicus idoneum utilemque clericum obtulerit, nulla qualibet occasione ab episcopo sine ratione certa repellatur et, si reiciendus est, propter scandalum vitandum evidenti ratione manifestetur.

(19.) Cap.º XVI. Igitur[64], quia constat religionem christianam per successores apostolorum salubriter administrari populisque ad vitam aeternam ducatum exhiberi debere, primo necessarium iudicavimus, ut, quicquid in nobis reprehensibile[s] sacrisque ministeriis, quibus indigni mancipamur, inconveniens et indecens contrariumque videbatur, toto adnisu Domino opem ferente corrigeremus, id est in vita nostra et doctrina et conversatione et morum probitate et studio predicationis et in consacerdotum et ministrorum subiectorumque nostrorum correctione diligentiorem deinceps cum omni studio et sollicitudine curam et providentiam adhiberemus, et ut nos non tantum in mundanis cupiditatibus et curis et sollicitudinibus, sed potius in divinis officiis inplicaremus et in scolis habendis et in educandis militibus sanctae aecclesie operam daremus[65]: quae nos Deo miserante in omnibus pro viribus imitari. exercere ad nostram universorum salutem cupimus, in quantum nobis divina favente gratia sacerdotalis libertas et optatum otium adtributum fuerit.

(20.) Cap.º XVII[66]. Nam et in statutis conventibus primo omnium pari voto parique consensu decrevimus, ut unusquisque nostrum in parrochia sua dictis et exemplis plebes sibi subiectas ad meliora incitare studeret easque, ut se a malis cohiberent et ad Deum ex toto corde converterent, sollicite admoneret, Deum, quem peccando sibi iratum fecerant, digna penitentiae satisfactione et elemosinarum largitione sibi placabilem facere satagerent, necnon et pro vita piissimorum[67] Deoque amabilium imperatorum, coniugum proliumque eorum incolomitate imperiique sibi commissi stabilitate Dei[67] inmensam misericordiam cernuis precibus implorarent.

Post haec visum nobis fuit ea capitula hic inserere, quae[t] domno imperatori petitionis gratia pernecessarium offerenda iudicavimus.

Petitio[u].

(21.) I. Petimus[68] humiliter vestram excellentiam, ut per vos filii et proceres vestri nomen, potestatem, vigorem et dignitatem sacerdotalem cognoscant. Quod ex verbis Domini facile intellegere possunt[v], quibus beato Petro, cuius vicem indigni gerimus, ait: 'Quodcumque[69] ligaveris super terram, erunt ligata et in caelo, et quodcumque solveris super terram, erunt soluta et in caelo'; et alibi discipulis generaliter dicit: 'Accipite[70] Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittentur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt'.

(22.) II. Illud[w][71] etiam ad exemplum reducendum est, quod in Ecclesiastica historia Constantinus imperator episcopis ait: 'Deus'[72], inquit, 'constituit vos sacer-

s) reprehendi sibi 1. t) quem 1. u) *add. Pertz.* v) possis *corr.* possitis 1. w) *cod.* 3. *caput novum non distinguit.*

63) *Ibidem c.* 22, *l. c.* 64) *Conc. Paris. lib. III, c.* 1, *l. c. col.* 594 *sq.* 65) *Infra c.* 39. 66) *Conc. Paris. lib. III, c.* 1. *sub fine, l. c. col.* 595. 67) *Conc. Paris.:* pro vita vestra, coniugum prolisque vestrae incolomitate Dei *rell.* 68) *Conc. Paris. lib. III, c.* 8, *l. c. col.* 597 *sq.* 69) *Matth.* 18, 18. 19. 70) *Ioh.* 20, 22. 71) *Conc. Paris. lib. III, c.* 8, *contin., l. c. col.* 598. 72) *Rufini historiae eccles. lib. X, c.* 2, *ed. Beatus Rhenanus, p.* 218.

829. dotes et potestatem vobis dedit de nobis quoque iudicandi, et ideo nos a vobis recte iudicamur; vos autem non potestis ab hominibus iudicari; propter quod Dei solius inter vos expectate inditium, ut vestra iurgia, quaecumque sunt, ad illud divinum reserventur examen. Vos etenim nobis a Deo dati estis Dei, et conveniens non est[x], ut homo iudicet deos, sed ille solus, de quo scriptum est[x]: 'Deus[73] stetit in synagoga deorum, in medio autem Deus diiudicat.' Sed[74] et illud ad memoriam reducendum est, qualiter beatus Prosper in libro, quem de contemplativa et actuali vita scribit, laudem sacerdotum conprehenderit: 'Ipsis[75] enim', inquit, 'id est sacerdotibus proprie animarum curandarum sollicitudo commissa est, qui pondus populi sibi commissi viriliter sustinentes pro peccatis omnium velut pro suis infatigabiliter supplicant Deo ac velut quidam Aaron, incensum contriti cordis et humiliati spiritus offerentes, quo[y] placatur Deus, avertunt iram futurae animadversionis a populo. Qui per Dei gratiam fiunt divinae voluntatis indices, ecclesiarum Christi post apostolos fundatores, fidelis populi duces, veritatis adsertores, pravae doctrinae hostes, omnibus bonis amabiles et mala sibi consciis etiam ipso visu terribiles, vindices oppressorum, patres in fide catholica regeneratorum, predicatores caelestium praemiorum, exempla bonorum, documenta virtutum et forma fidelium: ipsi decus ecclesiae, in quibus amplius fulget ecclesia; ipsi columnae firmissimae, quibus in Christo fundatis innititur omnis multitudo credentium; ipsi ianuae civitatis aeternae, per quos omnes, qui credunt, ingrediuntur ad Christum; ipsi ianitores, quibus claves datae sunt regni celorum; ipsi etiam dispensatores regiae domus, quorum arbitrio in aula regis aeterni dividuntur gradus et officia singulorum.' Licet enim sanctorum predecedentium sacerdotum vita et meritis longe inferiores simus, id tamen sacrum ministerium, quod indigni suscepimus, non minoris auctoritatis et dignitatis existit[z], et quamquam tanto ministerio indigni simus, propter illum tamen, cuius ministerium gerimus, in nobis non contempnendum est.

(23.) III. Illud[w][76] etiam specialiter necessarium vestre suggerere pietati duximus, ut fideles vestri per vos admoneantur et instruantur, quatinus, quando aliquid nobis vestra celsitudo de nostra correctione vel vestra necnon et illorum salute tractandum committit, ut non per inanem et falsam suspitionem contra nos scandalum sumant et sine causa in nos detrahendo Deum offendant et, unde sibi salutem sperare et adquirere debuerant, culpam incurrant. Quia nos niehil aliud quaerere aut tractare desideramus nec nostri officii est, ut faciamus, nisi quod ad nostrum debitum ministerium et ad illorum salutem pertinet. Et ideo non debemus ante tempus per suspitionem iudicari, sed pacienter expectari, donec ipsa veritas manifestum faciat, utrum magis audiendi, an inprobandi simus. Nos enim, si forte evenerit, ut aliquid sinistrae opinionis de nobis fama sparserit, Deo nobis opem ferente equanimiter tolerare et possumus et debemus. Ipsi vero culpa inmunes esse non possunt, dum patrum et fratrum intentionem sine causa reprehendere non metuunt. Quoniam hoc summopere laborandum est nobis et vobis, ut semper inter pastores eclesiarum et gregem Christi pax et concordia unanimitasque servetur; nisi enim caritatem et concordiam in invicem habuerint, Deum, sicut oportet, propitium habere non merentur. Quapropter, sicut premissum est[77], cum Deo inspirante vestra pietas de aecclesiastica et communi utilitate aliquid nobis tractare praecipit, non est nobis fas mentiri, quia aliquando veritatem sine gravi periculo ad tempus reticere, numquam tamen

x) est ... est *om.* 1. y) quod placatur 1. z) existimus 1.

73) *Psalm.* 82, 1. 74) *Conc. Paris. lib. III, c.* 9, *Mansi XIV, col.* 598. 75) *Prosper, de vita contempl. lib. II, c.* 2, *Opera ed. Parisiis* 1711, *App. col.* 25. 76) *Conc. Paris. lib. III, c.* 10, *l. c. col.* 598 *sq.* 77) *Cfr. supra p.* 28, *l.* 10 *sq.*

interrogati de ipsa veritate sine gravi discrimine possumus mentiri. Sed quia veritas 829
sepe odium generat et sermo Dei adversarius a Domino nostris carnalibus voluptatibus describitur, tamen ei[a] in via, id est in presenti vita, consentiendum est. Sic[b] etiam erga nos agendum est[b], ut, quotiescumque interrogati veritatem proferimus, quamquam nonnulli infirmi sine causa scandalizentur, nobis tamen consentiendum est propter ipsam veritatem. Nam[78] sepe quando vobis suggerimus, ut fideles qui que res aecclesiarum pie et cum reverentia et timore Dei tractent et cognoscant illas Deo esse dicatas, quatinus sic habeant de illis temporalem profectum, ut non per ignorantiam et neglegentiam aeternum paciantur detrimentum, suspicantur nonnulli, quod nos causa cupiditatis potius hoc admonemus, quam causa salutis, cum nos veraciter nullis rebus sibi conlatis optemus eos exspoliari, sed magis eorum communi saluti consultum prebere; quia non rerum, ut multi arbitrantur, ambitione, sed animarum potius delectamur salvatione, adtendentes illud apostoli: 'Non[79] enim vestra quaero, sed vos.'

(24.) IV. Cum[80] sacri canones bis in anno concilia celebrari iubeant[81], illud obnixe vestram pietatem deposcimus, ut saltim vel semel in anno libertas opportuni temporis concedatur, quo haec ad honorem Dei et[c] utilitatem sanctae Dei ecclesiae multorumque correctionem congruenter decenterque fieri possint[d]. Quoniam si haec semel, ut dictum est, in anno per unamquamque provinciam celebrata fuerint, et honor ecclesiasticus ius[e] ordinis sui obtinebit, et inpudentia quorundam superborum clericorum, qui[f] passim quique auctoritate canonica calcata, auribus imperialibus molestiam[g] ingerere non cessabunt[f], et inpunitas diversorum flagitiorum locum delitiscendi, quem nunc habet, non habebit, et alia multa, quae hactenus secus, quam ecclesiastica docet doctrina, incesserunt, ordinem suum Domino auxiliante tenebunt. Similiter[82] etiam obnixe et suppliciter vestrae celsitudini suggerimus, ut morem paternum sequentes saltim in tribus congruentissimis imperii vestri locis scolae publicae ex vestra auctoritate fiant[83], ut labor patris vestri et vester per incuriam, quod absit, labefactando non depereat, quoniam ex hoc facto et magna utilitas et honor sanctae Dei ecclesiae et vobis magnum mercedis emolumentum et memoria sempiterna adcrescet.

(25.) V. Similiter[84] et hoc a[h] vestra pietate necessario duximus expetendum[h], ut sacerdotes et levitae et sequentis ordinis clerici, qui in diversis imperii vestri partibus maximeque in Italiae regionibus fuga lapsi sunt, vestra auctoritate per missos vestros diligenter perquirantur et in praesentiam vestram venire conpellantur et per vestram clementiam unicuique ecclesiae, a qua per contumatiam defecerunt, restituantur.

(26.) VI. Illud[85] quoque nichilominus a vestra pietate suppliciter flagitamus, ut monachi et presbiteri necnon et clerici, qui postposita canonica auctoritate[86] passim palatium adeunt et vestris sacris auribus inportunissimam molestiam inferunt,

a) et 1. b) sic ... est *om.* 1. c) et util. *om.* 1. d) possit 1. e) *ita* 1; vires *Conc. Paris.* f) *ita* 1, *haud dubie corrupte;* quae passim auctoritate canonica calcata auribus imperialibus molestiam ingerit, cessabit *Conc. Paris.* g) molestia 1. h) ad vestram pietatem ... expectendum 1.

78) *Haec, quae sequuntur, cum Parisiensi Concilio non concordant, sed plenius dicta sunt.* 79) 2. *Cor.* 12, 14. 80) *Conc. Paris. lib. III, c.* 11, *l. c. col.* 599. 81) *Conc. Antioch. c.* 20, *Mansi II, col.* 1326; *Conc. Chalced. c.* 19, *Mansi VII, col.* 389; *Episcoporum relatio* 820, *tom. I, p.* 366, *c.* 1. *[K.]* 82) *Conc. Paris. lib. III, c.* 12, *l. c.* 83) *Ab his scholis publicis illae discernendae sunt, quas infra c.* 39. *episcopi in suis civitatibus habere decernunt. [K.]* 84) *Conc. Paris. lib. III, c.* 13, *l. c.* 85) *Ibidem c.* 14, *l. c.* 86) *Cfr. exempli gr. Conc. Antioch. c.* 11, *Mansi II, col.* 1323; *Conc. Cabill. c.* 15, *Mansi X, col.* 1192; *Chloth. II, Edict.* 614, *tom. I, p.* 21, *c.* 3; *Synod. Franconof.* 794, *l. c. p.* 74, *c.* 6. *[K.]*

829. vestra auctoritate et potestate deterreantur, ne hoc facere presumant: quoniam in huiuscemodi facto et vigor ecclesiasticus contempnitur et religio sacerdotalis et professio monastica vilis efficitur.

(27.) VII. Illud[87] etiam obnixe vestram sanctam piissimamque devotionem suppliciter monendo deposcimus, ut ob amorem et honorem Dei et animae vestrae salutem morem paternum sequentes quasdam sedes episcopales, quae rebus propriis viduatae, immo annullatae esse videntur, dum tempus habetis et oportunitas se prebuerit, de earum sublevatione et consolatione cogitetis memores semper, quomodo progenitores vestri huiuscemodi piissimis studiis intenti fuerint.

(28.) VIII. Sed[88] et illud a vestra misericordia fieri deposcimus, ut in quadam parte parroechiae Alitgari[i][89] et Rantgarii[90], ubi turpissimam et nefandissimam et ipso dictu foetidissimam rem perpetrari audivimus, missi vestri fideles existant, qui per potestatem imperialem vestram simul cum eorum auctoritate, quorum parroechiae sunt, idem malum ab illo loco quantocius radicitus evellant.

(29.) IX. Iterum[91] suppliciter admonendo vestrae suggerimus serenitati, ut vestro sollertissimo studio vestraque imperiali auctoritate tam temeraria christianorum sanguinis[k] effusio in regno vestro fieri non sinatur, semper illud adtendentes, quod Dominus post[l] diluvium dixit famulo suo Noe: 'De[92] manu hominis et de manu viri et fratris eius requiram animam hominis; quicumque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius; ad imaginem quippe Dei factus est homo.' Et in lege: 'Qui[93] occiderit hominem, morte moriatur.' Et apostolus: 'Nam[94] principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem, bonum fac, et habebis laudem ex illo; Dei enim minister est tibi in bono; si autem malum feceris, time; non enim sine causa gladium portat; Dei enim minister est vindex in iram ei, qui malum agit.' De illo enim specialiter divina auctoritas dicit: 'Gladium[95] Dei portat ad vindictam malorum', non de quolibet alio. Econtra vero nescimus, qua[m] pernoxia inventione a nonnullis usurpatum est, ut hi, qui nullo ministerio publico fulciuntur, propter sua odia et diversissimas voluntates pessimas indebitum sibi usurpant in vindicandis proximis et in interficiendis hominibus vindictae ministerium et, quod rex saltim in uno exercere debuerat propter terrorem multorum, ipsi inpudenter in multis perpetrare non metuunt propter odium, et putant sibi licere ob inimicitiarum vindictas, quod nolunt, ut rex faciat propter Dei vindictam.

(30.) X. De[96] abbatibus vero canonicis et regularibus et de abbatissis, quae sanctimonialibus preesse videntur, sive de laicis, qui monasteria habent, illud vestrae pietati deposcimus, ut nunc in presenti placito a vestra serenitate expresse admoneantur, ut de se ipsis caeteris bonum exemplum praebeant et religiose, sicut decet, conversentur et, quod uniuscuiusque professioni inconveniens est et in sacris canonibus prohibetur, omnino caveant et loca sibi a vobis[n] concessa deperire[o] et destrui per neglegentiam non demittant et congregationes sibi commissas sive spiritaliter sive temporaliter paterno affectu gubernare eisque necessaria stipendia administrare non neglegant; ne forte propter aliquam inopiam divina officia neglegantur et ipsae congregationes inreligiosius vivere conpellantur, et ut nostram admonitionem libenter audiant, benigne suscipiant et oboedienter adimpleant; quoniam, si illi nostris admonitionibus paruerint, nos Deo auxiliante id per nostrum studium pro viribus effi-

i) Atligari 1. k) sanguis 1. l) om. 1. m) quia 1. n) nobis 1. o) [illegible] 1.

87) *Conc. Paris. lib. III, c.* 15, *Mansi XIV col.* 600. 88) *Ibidem c.* 16, *l. c.* 89) *Episcopi Cameracensis.* 90) *Episcopi Noviomacensis.* 91) *Conc. Paris. lib. III, c.* 17, *l. c.* 92) *Genes.* 9, 5. 6. 93) *Levit.* 24, 17. 94) *Rom.* 13, 3. 4. 95) *In Biblia vulgata non legitur.* 96) *Conc. Paris. lib. III, c.* 18, *l. c. col.* 600 *sq.*

cere cupimus, ut ipsa religio semper in melius proficiat et merces vobis exinde crescat necnon et periculum, quantum fieri potest, caveatur animarum et ab auribus vestris amoveatur pro hac causa tedium querellarum. 829

(31.) XI. Postulamus[96] etiam, ut celsitudo vestra missis vestris specialiter iniungat, ut ad haec peragenda studiosi et veri adiutores, ubicumque necessitas poposcerit, nobis existant.

(32.) XII. De[97] presbiteris et capellis palatinis[98] contra canonicam auctoritatem et aecclesiasticam honestatem inconsulte habitis vestram monemus sollertiam, ut a vestra potestate inhibeantur; quoniam propter hoc et honor ecclesiasticus vilior efficitur et vestri proceres et palatini ministri in diebus sollemnibus, sicut decet, vobiscum ad missarum celebrationes non procedunt. Nam et obnixe deprecamur, ut in observatione diei dominici, sicuti iam dudum deprecati sumus[99], debitam adhibeatis curam, quatinus, nisi magna conpellente necessitate, in ipsa die a curis et sollicitudinibus mundanis, quantum potestis, vos exuatis et, quod tantae diei venerationi competit, et vos faciatis et vestros sacro vestro exemplo et[p] doceatis et agere conpellatis.

(33.) XIII. De[100] perceptione vero sacri corporis et sanguinis Domini nostri[q] Iesu Christi[q] nichilominus monemus, ut, quod christianae religioni expedit, sicut vobis a patribus nostris admonitum est in aliis conventibus[1], quando possibile fuerit, faciatis et vestro exemplo vobis famulantibus, ut hoc faciant, instruatis.

(34.) XIV. De[2] capitulo siquidem, quod propter honorem ecclesiasticum in generali conventu vestra celsitudo se constituere[r] velle decrevit[3], tantummodo vestram pietatem deposcimus, ut secundum Dei voluntatem, quod melius exinde vobis visum fuerit, ad effectum perducatis.

De[s] his, quae populo adnuntianda sunt[s].

(35.) Item capitulo primo. Hoc[4] admonendum vel denunciandum fidelibus necessario providimus, ut[5] hi, qui fidem Christi expetunt et provectae aetatis sunt, priusquam ad baptismum accedant, instruantur et fidei et baptismatis sacramento. Similiter et illi instruendi sunt, qui parvulos de sacro fonte suscipere voluerint, ut intellegant et vim eiusdem sacramenti et quid[t] pro aliis spoponderint vel pro[u] quibus fideiussores extiterint. Illos tamen specialiter ab his officiis removendos iudicamus, ne alios de sacrosancti[v] fontis baptismate suscipiant nec etiam ad percipiendum sancti Spiritus donum aliorum patroni existant, qui et communione canonica privati et penitentiae publicae sunt subacti, donec per penitentiae satisfactionem reconciliationem mereantur. Quos enim lex divina[6] et auctoritas canonica[7] ab ecclesiarum liminibus et a castris[w] militaribus[x][8], ne ruina sint populi, sequestrant, multo magis a memoratis peragendis[x] officiis usque ad tempus poenitentiae, ut iam dictum est, peractum[x*] sunt sequestrandi[x*].

p) edoceatis 1. q) nostri ... Christi *om.* 1. r) constitui 1. s) *add. Pertz.* t) quod 1. u) per quos 1. v) sacrosancto 1. w) castris *corr.* canonicis 1. x) militaribus ... peragendis *om.* 1. x*) peractum ... sequestr. *om.* 3.

97) *Ibidem c.* 19, *col.* 601. 98) *Cfr. Waitz, VG. III*², *p.* 525 *sqq. [K.]* 99) *Cfr. Conc. Roman.* 826, *tom. I, p.* 376, *c.* 30; *in conciliis annis* 814—828. *habitis huius petitionis nulla mentio fit. [K.]* 100) *Conc. Paris. lib. III, c.* 20, *l. c. col.* 601. 1) *Cfr. Episcoporum relatio c.* 820, *tom. I, p.* 367, *c.* 3. *[K.]* 2) *Conc. Paris. lib. III, c.* 21, *l. c.* 3) *Cfr. supra p.* 9, *c.* 1. 4) *Hinc inde Benedicti add. II.* 5) *Conc. Paris. lib. I, c.* 54, *paulisper mutat., l. c. col.* 573 *sq.* 6) *Num.* 5, 2. 7) *Cfr. Hinschius, Kirchenrecht IV, p.* 801, 704. *[K.]* 8) *Agobardi cartula* 833, *infra nr.* 198; *Synod. Ticin.* 850, *infra nr.* 228, *c.* 12. *[K.]*

829. (36.) II. Ut[9] extra statuta tempora canonum[10] baptismata non celebrentur, quia sacri canones hoc modis omnibus, nisi aliquid periculum institerit[11], fieri prohibent, in tantum ut etiam eos, qui alio tempore baptizantur, a gradibus ecclesiasticis arceant.

(37.) III. De eo etiam instruendo fideles necessarium praevidimus, ut intellegant pactum, quod cum Deo in baptismate fecerunt[y]. Pactum[12], quod cum Deo in baptismate[y] fit, a multis ex toto, a multis ex parte transgreditur. Ex toto quippe transgreditur, quando quis post acceptam baptismatis gratiam aut ad infidelitatem aut ad heresim aut certe ad scisma prolabitur; ex parte vero, quando quis aut ad superbiam aut ad invidiam aut ad caetera vitia spiritualia, quae ex radice superbiae prodeunt, labitur.

(38.) IV. Quid sit abrenuntiare diabolo, operibus et pompis eius, valde omnes fideles intellegere oportet. Quapropter[13] necesse est, ut praedicatores in admonendo et auditores in discendo et opere conplendo abhinc, ut suum cavere possint periculum, magis adhibeant studium. Abrenuntiare igitur diabolo est, penitus eum respuere, spernere, reicere eique contradicere, seque et[z] unumquemque ab eo alienare, sive aliud, quid quod hoc verbo in hoc sensu exprimi potest. Opera eius sunt, quae utique operibus Salvatoris contraria existunt. Primum superbia, cuius ille auctor est, et quae eum ex angelo demonem fecit, quae est etiam initium omnis peccati; et cetera vitia, quae ex radice prodeunt superbiae. Pompa diaboli haec est, quae et pompa mundi, id est ambitio, arrogantia, vana gloria omnisque cuiuslibet rei superfluitas in humanis usibus, unde crescit elatio, quae multotiens honestati solet ascribi, et caetera huiusmodi, quae de fonte superbiae procedere noscuntur. Haec et his similia sunt, quae unusquisque fidelis tempore baptismatis a se reiecit[14] Christoque se mancipavit pactumque cum Deo fecit, ne penitus ad ea, quibus abrenuntiavit, rediret. Verum si iura humanae pactionis firmiter conservantur, fixius tamen atque ferventius iura tanti pacti, quae cum Deo facta sunt, inviolabiliter sunt observanda.

(39.) V. Inter[15] nos pari consensu decrevimus, ut unusquisque episcoporum in scolis habendis et ad utilitatem aecclesiae militibus Christi praeparandis et educandis abhinc maius studium adhiberet[16], et in hoc uniuscuiusque studium volumus probare, ut, quando ad provinciale episcoporum concilium ventum fuerit, unusquisque rectorum scolasticos suos eidem concilio adesse faciat, quatinus et ceteris ecclesiis noti sint et[z] sollers studium circa divinum cultum omnibus manifestum fiat.

(40.) VI. Ut[17] episcopi nonnisi ieiuni per inpositionem manuum Spiritum sanctum tradant, exceptis infirmis et morte periclitantibus. Sicut autem duobus temporibus, pascha videlicet et pentecosten, baptismum, ita etiam traditionem sancti Spiritus a ieiunis pontificibus convenit celebrare.

(41.) VII. Ut[18] presbiteri, sicut hactenus factum est, indiscrete per diversa non mittantur, nec ab episcopis nec ab aliis prelatis nec etiam a laicis, ne propter eorum abstinentiam et animarum pericula et ecclesiarum, in quibus constituti sunt, neglegantur officia.

y) fecerunt ... baptismate *om.* 1. z) *om.* 1.

9) *Conc. Paris. lib. I, c. 8, argum., Mansi XIV, col.* 542. 10) *C.* 11. 12. 17. 18, *Dist. IV. de consecr., Corp. iur. canon. ed. Friedberg I, col.* 1364 *sq.* [*K.*] 11) *Cfr. Cap. miss.* 813?, *tom. I, p.* 182 *c.* 5, *ubi pro:* seluti morhostis *legendum est:* selu (*i. e.* seu) timor hostis, *ut monuit K. Zeumer.* [*K.*] 12) *Conc. Paris. lib. I, c.* 9, *initio, l. c. col.* 542. 13) *Ibid. c.* 10, *col.* 543 *sq.* 14) *Cfr. Interrogationes et responsiones baptismales, tom. I, p.* 222. 15) *Conc. Paris. lib. I, c.* 30, *abbrev. et mutat., l. c. col.* 558 *sq.* 16) *Cfr. Eugenii II conc. Roman.* 826, *tom. I, p.* 376 *c.* 34; *Admonit.* 823–825, *l. c. p.* 304, *c.* 6. [*K.*] 17) *Conc. Paris. lib. I, c.* 33, *argum., l. c. col.* 560. 18) *Ibidem lib. III, c.* 4, *l. c. col.* 597.

(42.) VIII. Visum[19] est nobis, ut unusquisque episcoporum vitam et conver- 829.
sationem morumque emendationem eorum, qui gradum amittunt, tam per se, quam ministros noverit eosque canonice penitentiae subdere non neglegat, iuxta quod in concilio Neocesariensi[a] titulo primo scribitur: 'Presbiter[20], si uxorem acciperit, ab ordine deponatur; si vero fornicatus fuerit aut adulterium perpetraverit, amplius pelli debet et sub penitentia redigi.' Nonnulli enim amisso gradu adeo filii Belial efficiuntur, ut nec publicis, quia fas non est, nec canonicis propter quorundam episcoporum incuriam legibus constringantur.

(43.) IX. Visum[21] etiam nobis fuit illud inhibendum, ut nullus presbiterorum solus missam celebrare praesumat, quia ita nec verba domini Salvatoris, quibus mysteria corporis et sanguinis sui discipulis suis celebranda contradidit, nec apostoli Pauli documenta declarant, nec etiam in ipsis actibus apostolorum, si enucleatim legantur, ita fieri debere ullo modo invenitur. Unde conveniendus, immo interrogandus nobis videtur huiusmodi corporis et sanguinis Domini solitarius consecrator, quibus dicit: 'Dominus vobiscum' et[b] a[b] quo illi respondetur: 'et cum Spiritu tuo' vel pro quibus supplicando Domino inter cetera: 'Memento, Domine, et omnium circumadstantium', cum nullus circumstet, dicit? Quae consuetudo, quia apostolicae et ecclesiasticae auctoritati refragatur et tanto misterio quandam dehonorationem irrogare videtur, omnibus nobis[z] in commune visum est, ut deinceps huiuscemodi usus inhibeatur.

(44.) X. Sepe[22] namque in aliis conciliis et nunc in nostris conventibus constitutum est, ut unaquaeque eclesia, si facultas suppetit, proprium presbiterum habeat[z], et unusquisque presbiter una tantum sit contentus eclesia.

(45.) XI. Inter[23] caetera vero admonitionis nostrae officia satis illud nobis necessarium visum est, ut populis fidelibus terribiliter denuntietur, ut diem dominicum, in quo auctor vitae resurrexit a mortuis, honorabiliter et venerabiliter colant. Nam si pagani ob memoriam et reverentiam deorum suorum dies colere et Iudei more carnali sabbatum carnaliter observare satagunt, quanto magis christianae religionis devotio ob memoriam dominicae resurrectionis eundem diem venerabiliter atque honorabiliter colere debet! Multi namque nostrorum visu, multi etiam quorundam relatu didicimus quosdam in hac die opera ruralia exercentes fulmine interemptos, quosdam artuum contractione multatos, quosdam etiam visibili igne absumptos subito in cinerem resolutos penaliter occubuisse. Proinde necesse est, ut primum sacerdotes, reges et principes cunctique fideles huic diei observationem atque reverentiam devotissime exibeant[c].

(46.) XII. Illud etiam, quamquam sepe admonitum sit, nobis iterum inculcandum populisque denuntiandum summopere visum fuit, ut missarum celebrationes in locis incongruentibus fieri omnino non debeant: et necesse est[24], ut unusquisque episcoporum huiuscemodi temerariam consuetudinem a parroechia sua poenitus amoveat. Et si quis presbiterorum abhinc, excepto quando itinere pergit et locus basilicae procul est et id in altaribus ab episcopo consecratis fieri necessitas conpellit, ne populus Dei sine missarum celebratione et corporis et sanguinis dominici perceptione remaneat, missarum celebrationes in huiuscemodi inlicitis locis post tot tantasque prohibitiones facere adtemptaverit, dignum est, ut gradus sui periculum

a) Cesariensi 1. b) etiam 1. c) *Hic finis est codicis* 3.

19) *Ibidem lib. I, c.* 35, *mutat., l. c. col.* 561. 20) *Conc. Neocesar. c.* 1, *Mansi II, col.* 543. 21) *Conc. Paris. lib. I, c.* 48, *paulisper mutat., l. c. col.* 567. 22) *Ibidem c.* 49, *argum., l. c.* 23) *Ibidem c.* 50, *abbrev., l. c. col.* 568 *sq.* 24) *Ibidem c.* 47, *abbrev., l. c. col.* 566.

829. incurrat. Satius igitur est missam non audiri, quam eam, ubi non licet nec oportet, celebrari aut audiri.

(47.) XIII. Quia[25] ergo, quod sepe in vestris conciliis prohibitum est[26], viduas inconsultis episcopis velari non debere, et eandem constitutionem a quibusdam praevaricari nunc cognovimus, prorsus, ne deinceps fieret, interdiximus; et si quispiam presbiterorum deinceps huius constitutionis contumaciter transgressor extiterit, scilicet, ut aliquam viduam inconsulto episcopo velare praesumat, gradus sui periculum incurrat.

(48.) XIV. Similiter[27] et de puellis virginibus a presbiteris non velandis inhibuimus; in qua re hactenus multos presbiterorum partim ignorantia, partim temeritate deliquisse deprehendimus.

(49.) XV. Deprehendimus[28] etiam et aliam neglegentiam, quod quaedam feminae sine consensu sacerdotum velum sibi incaute inponant; quod similiter, ne ulterius fieret, inhibuimus.

(50.) XVI. Nihilominus[29] etiam in quibusdam locis inolitum invenimus usum stultitiae plenum et ecclesiasticae auctoritati contrarium, eo quod videlicet nonnullae abbatissae et aliquae ex sanctimonialibus viduis et puellis virginibus contra fas velum inponere presumant; et ideo nonnullae taliter[d] velatae putant se liberius suis carnalibus desideriis posse vacare et suas voluntates explere. Quapropter statuimus, ut, si abbatissa aut quaelibet sanctimonialis post hanc definitionem in tantam audatiam proruperit, ut aut viduam aut puellam virginem velare presumpserit, iudicio canonico usque ad satisfactionem subdatur.

(51.) XVII. De[30] nobilibus feminis, quae amissis viris repente velantur et in propriis domibus diversas necessitates obponentes residere delectantur, de quibus in aliis conventibus coram serenitate vestra[31] iam dudum ventilatum et definitum est, maiori sollertique studio admonendas et instruendas ab episcopis statuimus; quatinus suae saluti consulant nec sic indiscrete vivendo et propria noxiaque libertate utendo et per diversa vagando periculum animarum suarum incurrant; semper illud apostolicum ante oculos habentes, quod dicitur: 'Vidua[32], quae in deliciis est, vivens mortua est.'

(52.) XVIII. Ut[33] inlicitus accessus feminarum ad altare non fiat, modis omnibus inhibuimus. Quia quorundam relatu didicimus in quibusdam provinciis contra legem divinam canonicamque institutionem feminas sanctis altaribus se ultro ingerere sacrataque vasa inpudenter contingere et indumenta sacerdotalia presbiteris administrare et, quod his maius[e], indecentius ineptiusque est, et corpus et sanguinem Domini[f] populis porrigere et alia, quae ipso dicto turpia sunt, exercere, inhibuimus, ne ulterius fieri presumatur. Quod autem mulieres ingredi ad altare non debeant, in concilio Calcidonensi[34] et in decretis Gelasii papae[35] invenitur.

(53.) XIX. Quia[36] etiam comperimus quosdam canonicos et monachos postposito religionis suae pudore monasteria sanctimonialium, tam monnacharum[g], quam

d) aliter 1. e) magis 1. f) *om.* 1. g) monachorum quam canonicarum *corr.* canonicorum 1.

25) *Conc. Paris. lib. I, c. 40, mutat., Mansi XIV, col. 563.* 26) *Cfr. supra p. 7, c. 2; Cap. eccles.* 818. 819, *tom. I, p.* 278, *c.* 21. *[K.]* 27) *Conc. Paris. lib. I, c. 41, argum., l. c. col. 563.* 28) *Ibidem c. 42, argum., l. c. col. 564.* 29) *Ibidem c. 43, abbrev., l. c.* 30) *Ibidem lib. III, c. 7, mutat., l. c. col. 597, cfr. ibid. lib. I, c. 44, col. 564.* 31) *Cfr. supra p. 7, c. 2 et Cap. eccles. 818. 819, tom. I, p. 278, c. 21, quae vero constitutiones ad viduas tantum 'repente et immature velandas' se referre spectant. De viduis nobilibus iam velatis et domi residentibus in conciliis annis 814—828 nihil reperitur. [K.]* 32) I. *Timoth.* 5, 6. 33) *Conc. Paris. lib. I, c. 45, abbrev., l. c. col. 565.* 34) *Laodicensi capitulo XLIV. in Concilio Parisiensi; cfr. Mansi II, col. 581.* 35) *Gelasii decr. c. 26, Mansi VIII, col. 44.* 36) *Conc. Paris. lib. I, c. 46, pars prior, l. c. col. 565 sq.*

canonicarum[g], inconsulto episcopo suo inpudenter atque inreverenter adire, qui obtendere solent se non ob aliud illuc accedere, nisi aut propinquitatis aut familiaritatis aut certe nescio cuius conlocutionis gratia: quod factum, quia nec canonico nec monastico congruit proposito, prorsus interdicimus, nisi forte causa predicationis aut[h] certe inevitabilis necessitas id facere coegit; et hoc nullatenus sine licentia episcopi aut illius, qui vice illius fungitur, fieri praesumatur. Quodsi sermo predicationis[h] faciendus[i] est, et hoc congruo in loco coram omnibus fiat; si vero conloquendum cum aliqua sanctimonialium ratio expostulat, id non alibi nisi constituto loco, id est in auditorio, sub testimonio virorum religiosorum et feminarum fiat. Quando vero a sacerdotibus in monasteriis puellaribus missarum celebrationes faciendae sunt, cum ministris sibi deputatis illuc ingrediantur. Quibus rite peractis non ad secretas conlocutiones sanctimonialium se ullo modo divertant, sed cum ministris suis illico egrediantur. Porro si sacerdotibus sanctimoniales peccata sua confiteri voluerint, id nonnisi in ecclesia coram sancto altari adstantibus haud procul testibus faciant; si autem infirmitas prepedierit, ut in ecclesia eadem confessio fieri nequeat, in quacumquelibet domo facienda est, nonnisi testibus similiter haud procul adstantibus fiat. Nullomodo quippe videtur nobis convenire, ut monachus relicto monasterio suo idcirco sanctimonialium monasteria adeat, ut confitentibus peccata sua modum paenitentiae imponat. 829.

(54.) XX. Quia[37] ergo in multimodis usurarum adinventionibus quosdam clericos et laicos oblitos preceptionis dominicae, qua dicitur: 'Pecuniam[38] tuam non dabis ad usuram, et frugum superabundantiam non exiges; ego dominus Deus vester', in tantum turpissimi lucri labem exarsisse cognovimus, ut multiplicibus atque innumeris usurarum generibus sua adinventione et cupiditate repertis pauperes adfligant, obprimant et exhauriant, adeo ut multi fame confecti pereant, multi etiam propriis derelictis alienas terras[k] expetant; in quibuscumque locis haec fieri didicimus, ne ulterius fieret, cum ingenti[l] protestatione modis omnibus inhibuimus attendentes illud, quod in libro Exodi Dominus per legislatores dicit: 'Si[39] pecuniam mutuam[m] dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non urgebis[n] eum quasi exactor, nec usuris obprimes'; in libro quoque Levitici: 'Si[40] attenuatus fuerat frater tuus et infirmus[o] manu, et susceperis eum quasi advenam et peregrinum et vixerit tecum, non accipias ab eo usuram nec amplius, quam dedisti; time Deum tuum, ut vivere possit frater tuus apud te'; et in libro Deuteronomii: 'Si[41] unus', inquit, 'de fratribus tuis, qui morantur intra portas civitatis tuae in terra, quam dominus Deus tuus daturus est tibi, ad paupertatem venerit, non obdurabis cor tuum, nec contrahes manum, sed aperies eam pauperi, et dabis mutuo, quo eum indigere perspexeris'; item in eodem: 'Cave[42], ne forte surripiat tibi impia cogitatio et dicas in corde tuo: "adpropinquat septimus annus remissionis", et avertas oculos tuos a paupere fratre tuo nolens ei, quod postulat, mutuo commodare, ne[p] clamet contra te ad Dominum et fiat[q] tibi in peccatum; sed dabis, nec ages quippiam callide in eius necessitatibus sublevandis, ut benedicat tibi dominus Deus tuus in omni tempore et in cunctis, ad quae manum miseris.' Amos propheta: 'Audite[43] hoc, qui conteritis pauperem et deficere facitis egenos[r] terrae, dicentes: quando transibit mensis[r*] et venundabimus merces, et sabbatum et aperiemus frumentum, ut inminuamus mensuram et augeamus siclum et subponamus stateras dolosas, ut possideamus in argento egenos et pauperes pro

h) aut ... predicationis *om.* 1. i) faciendum 1. k) ternas 1. l) genti 1. m) tuam 1. n) urges 1. o) infirmis 1. p) nec 1. q) fiet 1. r) ergo nostra est terra 1. r*) messis 1.

37) *Ibidem lib. I, c.* 53, *abbrev., l. c. col.* 570 *sq.* 38) *Levit.* 25, 37. 39) *Exod.* 22, 25. 40) *Levit.* 25, 35. 36. 41) *Deuter.* 15, 7. 8. 42) *Ibidem* 15, 9. 10. 43) *Amos* 8, 4—6.

829. calciamentis, et quisquilias[s] frumenti venundamus[t]?' Hieronimus in expositione Ezechielis prophetae: 'Putant[44] quidam usuram tantum esse in pecunia: quod praevidens Scriptura omnis rei aufert superabundantiam, ut plus non recipias, quam dedisti. Solent in agris frumenti et milii et vini et olei caeterarumque specierum usurae exigi sive, ut appellat sermo divinus, superabundantiae; verbi gratia, ut hiemis tempore demus decem modios et in messe recipiamus quindecim, hoc est amplius partem mediam: qui iustissimum se putaverit, quartam plus accipiet portionem. Et solent argumentari et dicere: Dedi unum modium, qui satus fecit decem modios: nonne iustum est, ut medium modium de meo plus accipiam, cum ille mea liberalitate[u] novem et semis de meo habeat? "Nolite errare", inquid apostolus[45], "Deus non inridetur." Respondeat nobis breviter fenerator misericors, utrum habenti dederit, an non habenti? Habenti utique dare non debuerat, sed dedit quasi non habenti: ergo quare plus exigit quasi ab habente? Alii pro pecunia fenerata solent munuscula accipere diversi generis et non intellegunt usuram appellari et superabundantiam quicquid illud est, si ab eo, quod dederint, plus acceperint.'

De[46] mensurarum namque inaequalitate et modiis iniustis et sestariis, quae Domini lege haberi[v] prohibentur, qualiter res ad certam correctionem perduci possit, non satis perspicue nobis patet, eo quod in diversis provinciis diversae[47] ab omnibus pene[w] habeantur; hoc tamen modis omnibus optamus et admonemus, ut saltem nullus duplices mensuras in sua dominatione aut habeat aut haberi permittat: quoniam hac occasione multos pauperes adfligi in plerisque locis cognovimus.

Sunt[48] sane diversorum malorum patratores, quos et lex divina improbat et condemnat, pro quorum etiam diversis sceleribus et flagitiis populus fame et pestilentia flagellatur et ecclesiae status infirmatur et regnum periclitatur. Contra quos nos eorum malitiam exaggerantes, quamquam in sacris eloquiis satis sunt[x] execrati, nos necessarium praevidimus, iterum nostra admonitione et exhortatione praecaveri omnino oportere. Sicut sunt diversarum pollutionum patratores, quas cum masculis et pecoribus nonnulli diversissimis modis admittunt, quae inconparabilem dulcedinem piissimi creatoris ad amaritudinem provocantes tanto gravius delinquunt, quanto contra naturam peccant. Pro quo etiam scelere igne caelesti conflagratae infernique hiatu quinque absorptae sunt civitates[49], nec non et XL et eo amplius milia stirpis Beniamin a mucrone fraterno confossa sunt[50]; haec porro iuditia et evidentes vindictae declarant, quam detestabile et execrabile apud divinam maiestatem hoc vitium extet. Extant et alia pernitiosissima mala, quae ex ritu gentilium remansisse non dubium est, ut sunt magi, arioli, sortilegi, venefici, divini, incantatores, somniatorum coniectores, quos divina lex inretractabiliter puniri iubet. De quibus in lege dicitur 'Anima[51], quae declinaverit ad magos et ariolos et fornicata fuerit cum eis, ponam faciem meam contra eam et interficiam illam de medio populi sui. Sanctificamini et estote sancti, quia ego sanctus sum dominus Deus vester. Custodite precepta mea et facite ea, quia ego Dominus, qui sanctifico vos.' Et alibi: 'Magos[52] et ariolos et maleficos terrae vivere non paciamini.' Dubium etenim non est, sicut multis est

s) quisqualias *corr.* quis siliquas 1. t) venundemus 1. u) libertate 1. v) habere 1. w) poena 1. x) sint execrata 1.

44) *Hieronymus, Commentar. in Ezech. c.* 18, 8, *Opera ed. Bened. tom. III, col.* 823. 45) *Galat.* 6, 7. 46) *Conc. Paris. lib. III, c.* 3, *Mansi XIV, col.* 597. 47) *Cfr. Episcoporum relatio* 829, *tom. I, p.* 367, *c.* 7; *Hlud. ad archiepisc. epistolae* 816–817, *l. c. p.* 342, *l.* 27 *sqq.*; *Capp. e canonibus excerpta* 813, *l. c. p.* 174, *c.* 13; *Cap. miss. Nium.* 806, *l. c. p.* 132, *c.* 18; *Cap. miss.* 803, *l. c. p.* 115, *c.* 8; *Capp.* 802? *l. c. p.* 108, *c.* 19; *Admon. gen.* 789, *l. c. p.* 60, *c.* 74. [*K.*] 48) *Conc. Paris. lib. III, c.* 2, *l. c. col.* 595 *sq.* 49) *Genes.* 19, 24. 50) *Iudic. c.* 20. 51) *Levit.* 20, 6–8. 52) *Exod.* 22, 18.

notum, quod a quibusdam prestigiis atque diabolicis inlusionibus ita mentes quorum- 829.
dam inficiantur[y] poculis amatoriis, cibis vel fylacteriis, ut in[z] insaniam versi a plerisque iudicentur, dum proprias non sentiunt contumelias. Ferunt enim suis maleficiis aëra posse conturbare et grandines inmittere, futura predicere, fructus et lac auferre aliisque dare et innumera a talibus fieri dicuntur; qui, ut fuerint huiusmodi reperti, viri sive feminae, in tantum disciplina et vigore principis acrius corrigendi[a] sunt, in quantum manifestius ausu nefando et temerario servire diabolo non metuunt. De his quoque in Concilio Anciritano titulo XXIII. ita scriptum est: 'Qui[53] divinationes expetunt et more gentilium subsequuntur aut in domos suas huiuscemodi homines introducunt exquirendi aliquid arte malefica aut expiandi causa, sub regula quinquennii iaceant secundum gradus poenitentiae definitos.' Oportet enim haec in omnibus et maxime in his locis, ubi licite et inpune multi se posse hoc perpetrare confidunt, ut studiosius et diligentius admoneantur et severius corrigantur. Sunt et alia detestanda vitia, quae ita habentur quasi naturaliter in usu[b], ut ea perpetrantes, quanti sint criminis[54], non advertant. Sicut sunt ea, quae apostolus[55] aperte enumerat, id est ebrietates, commessationes, contentiones, irae, rixae, dissensiones, detractiones, invidiae, inimicitiae, quae homines iuxta eundem apostolum a regno Dei excludunt, ita inquiens: 'Qui[55] enim talia agunt, regnum Dei non consecuntur.' In tantum enim ea inpudenter et fidenter quidam committunt, ut merito de illis dici possit: 'Letantur[56] cum malefecerint, et exultant in rebus pessimis.' Unde oportet, ut omnes christiani haec et subtiliter intellegant et studiosissime caveant, ne ea perpetrantes et alia bona, quae agunt, perdant et propter haec a regno Dei se alienos faciant. Similiter etiam de otioso sermone, pro quo iuxta Domini vocem 'omnes[57] reddituri sumus in die iuditii rationem', de scurrilitate et stultiloquio et maledictionibus, quoniam iuxta apostolum 'maledicentes[58] regnum Dei non possidebunt', de mendatio, de periculoso, noxio assiduoque iuramento et obscenis turpibusque canticis omnibus christianis intellegendum et observandum est, ut summopere ab his se caveant, ne his studentes per neglegentiam detrimentum suarum paciantur animarum. Haec igitur, quae breviter premissa sunt, primum adiuvante divina gratia a nobismetipsis abdicando, formam et exemplum aliis prebere volumus et fidelibus vestris humiliter innotescere, et fideliter denuntiare necessario iudicamus. Sed et parroechias nostras[c] omnes admonendo instruere cupimus, ne, quod absit, per suam ignorantiam et nostram neglegentiam huiuscemodi mortiferis subiaceant periculis.

Congessimus etiam in opere conventus nostri nonnulla alia capitula[59] ad[60] laicorum fidelium observationem[60] et salutem pertinentia, quorum hic ob nimiam prolixitatem mentionem tantum facimus: scilicet quod nosse eos oporteat coniugium a Deo esse constitutum, et quod non sit causa luxuriae, sed causa potius filiorum appetendum; et ut virginitas, sicut doctores nostri tradunt, usque ad nuptias sit custodienda, et uxores habentes neque pellicem neque concubinam habere debeant: quomodo in castitate uxores suas diligere eisque utpote quasi[d] infirmioribus[d] honorem debitum debeant inpendere; et quod commixtio carnalis[e] cum uxoribus gratia fieri

y) inficiant 1. z) *om.* 1. a) corruendi 1. b) usum 1. c) vestras 1. d) vasi infirmiori *Conc. Paris. l. c.; cfr.* 1. *Petr.* 3, 7. e) carnalibus 1.

53) *Conc. Ancir. c.* 23, *Mansi II, col.* 527. 54) discriminis *Conc. Paris. l. c.* 55) *Galat.* 5, 19—21. 56) *Prov.* 2, 14. 57) *Matth.* 12, 36. 58) 1. *Cor.* 6, 10. 59) *Simson, Ludwig d. Fr. I, p.* 383, *bene coniecit hoc opus deperditum ex parte nobis servatum esse in Jonae Aurelianensis libro de institutione laicali, qui non solum hic, sed etiam in altero illo de institutione regia acta Concilii Parisiensis excerpsit; cfr. ibid. p.* 382. *Aliter Amelung, Jonas von Orléans p.* 45 *sqq.* *[K.]* 60) vestram fideliumque vestrorum observationem *rell. Conc. Paris. l. c.*

829. debeat prolis, non voluptatis, et qualiter a coitu pregnantium uxorum viris abstinendum sit, et quod nisi causa fornicationis, ut Dominus ait[61], non sit uxor dimittenda, sed potius sustinenda, et quod hi, qui causa fornicationis dimissis uxoribus alias ducunt, Domini sententia adulteri esse notentur; sive etiam qualiter incesta a christianis cavenda sint, et quod loca Deo dicata frequentius devotiusque a fidelibus ad Deum exorandum sibique propitius faciendum sint adeunda; et quod in basilicis Deo dicatis non sit fabulis otiosis turpibusque et obscenis sermocinationibus vacandum et negotia secularia publicaque placita habenda, et quod, qui haec in ecclesiis Dei faciunt, maiora sibi peccata accumulent; de iusto iuditio iudicando et munerum acceptione cavenda; de falso testimonio vitando et detractione cavenda[f] necnon et de caeteris, quae enumerare longum est. Sunt etiam alia plura flagitia pernecessarium corrigenda, quae nos ideo hic inserere non necessarium duximus, quoniam satis evidenter in vestris capitulis ea comprehensa esse scimus, quae vos vestra auctoritate et fidelium consultu per strenuos missos vestros corrigenda esse censuistis[g][62].

De[h] persona regali[h].

(55.) Item alia. Haec[63] nos fideles[64] et devotissimi famuli et oratores vestri iuxta[64] parvitatem sensus nostri, prout brevitas temporis permisit, secundum sanctam ordinationem vestram de his, quae ad nostram et sacerdotum subiectorumque nostrorum correctionem et emendationem pertinere perspeximus necnon et de his, quae populis necessario adnuntianda et admonenda previdimus, illud etiam, quod vestrae pietati deposcendum tantummodo iudicavimus, pauca de multis, quae in nostris conventibus gesta sunt, excerpentes in unum redigendo succincte et ordinatim adnotavimus. Sed quamquam ordine prepostero de his, quae premissa[i] sunt, vestro ardentissimo desiderio prius satisfacere elegerimus, illud tamen, quod in capite prius ponendum fuerat et ad vestram specialiter personam ministeriumque pertinere[k] cognovimus, nullatenus oblivioni tradidimus, sed potius vestrae saluti prospicientes nonnulla capitula necessaria fideliter collegimus et vobis familiariter admonitionis gratia porrigenda devovimus, ut aperte atque distincte inspiciendo, legendo et audiendo vestra cognoscere possit sollertia, de quibus et pro quibus in memoratis conventibus nostris secundum virium possibilitatem nostrarum fideliter egerimus.

(56.) Cap. I. Ut[65] quid rex dictus sit, Ysidorus in libro Sententiarum scribit. 'Rex[66] enim', inquit, 'a recte agendo vocatur; si enim pie et iuste et misericorditer regit, merito rex appellatur; si his caruerit, non rex, sed tyrannus est.' Antiqui autem, ut idem Isidorus in libro Ethimologiarum scribit[67], omnes reges tyrannos vocabant. Sed postea pie et misericorditer regentibus regis nomen adeptis, impie vero, iniuste crudeliterque principantibus non regis, sed[l] tyrannicum aptatum est nomen. Unde et beatus Gregorius ait in Moralibus: 'Viros[68] namque sanctos proinde reges vocari in sacris suis eloquiis didicimus, eo quod recte agant sensusque proprios bene regant et motus resistentes sibi rationabili discretione componant. Recte igitur illi reges vocantur, qui tam semetipsos, quam subiectos bene gerendo

f) vitanda 1. g) consuevistis 1. h) *add. Pertz.* i) promissa 1. k) *om.* 1. l) et 1.

61) *Matth.* 5, 32. 62) *Supra nr.* 192, *p.* 14. 63) *Conc. Paris. libri III praefatio sub fine, abbrev., Mansi XIV, col.* 593 *sq.* 64) fidelissimi ac devotissimi salutis vestrae procuratores [illegible] *rell. Conc. Paris.* 65) *Cfr. Conc. Paris. lib. II, c.* 1, *l. c. col.* 571 *sq., accuratius autem concordat cum Conc. Aquisgr.* 836, *pars III, c.* 1, *Mansi XIV, col.* 684 *sq.* 66) *Isidori lib. Sent. III,* 48, *Opera* [illegible] *ed. Arevalo tom. VI, p.* 338 *sq.* 67) *Eiusdem lib. Etym. IX, c.* 3, *tom. III, p.* 42. 68) *Haec verba non ex Gregorii Moralibus desumpta sunt, sed ex Isidori lib. Sent. III,* 48, 7, *tom. VI, p.* 340. *[K.]*

pacificare noverunt'[68]. Ad[69] quid etiam constitutus sit imperator, Fulgentius in libro 827.
de veritate predestinationis et gratiae scribit: 'Clementissimus[70] quoque imperator non ideo est vas misericordiae preparatum in gloriam[m], quia apicem terreni principatus accepit, sed si in[k] imperiali culmine recta fide vivat et vera cordis humilitate preditus culmen regiae dignitatis sanctae religioni subiciat; si magis in timore servire Deo, quam in timore dominari populo delectetur, si in eo lenitas iracundiam mitiget, ornet benignitas potestatem, si se magis diligendum, quam metuendum cunctis exibeat, si subiectis salubriter consulat, si iustitiam sic teneat, ut misericordiam non relinquat, si pre omnibus ita se sanctae matris ecclesiae catholicae meminerit filium, ut eius paci atque tranquillitati per universum mundum prodesse suum faciat principatum. Magis enim christianum regitur imperium, dum ecclesiastico statui per omnem terram consulitur, quam cum in parte quacumque terrarum pro temporali securitate pugnatur.' Unde et Ysidorus scribit: 'Principes[71] namque seculi nonnumquam intra ecclesiam potestatis adeptae[n] culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Ceterum intra ecclesiam potestates[n] necessariae non essent, nisi ut, quod non prevalet sacerdos efficere per doctrinae sermonem, potestas hoc imperet per disciplinae terrorem.' Salomon in proverbiis: 'Misericordia[72] et veritas custodiunt regem, et roboratur clementia thronus eius.'

Regale[o] [73] namque ministerium specialiter est, populum Dei gubernare et regere cum equitate et iustitia et, ut pacem et concordiam habeant, studere. Ipse enim debet primo defensor esse ecclesiarum et servorum Dei, viduarum, orfanorum caeterorumque pauperum necnon et omnium indigentium. Ipsius enim terror et studium huiuscemodi, in quantum possibile est, esse debet, primo, ut nulla iniustitia fiat, deinde, si evenerit, ut nullo modo eam subsistere permittat nec spem delitescendi sive audatiam male agendi cuiquam relinquat. Sed sciant omnes, quoniam, si ad ipsius notitiam pervenerit quippiam mali, quod admiserint, nequaquam incorrectum aut inultum remanebit, sed iuxta facti qualitatem erit modus iustae correctionis. Unde oportet, ut ipse, qui iudex est iudicum, causam pauperum ad se ingredi faciat et diligenter inquirat, ne forte aliqui, qui ab eo constituti sunt et vicem eius agere debent in populo, iniuste aut neglegenter pauperes oppressiones pati permittant. Scire autem unumquemque, cuiuslibet sit ordinis, oportet, quia, si de ocioso sermone Deo rationem redditurus est[74], multo magis de ministerio sibi divinitus commisso. Unde[75] beatus Iob: 'Cumque[76] sederem quasi rex circumstante exercitu, eram tamen merentium consolator: auris audiens beatificabat me et oculos videns testimonium reddebat michi, quod liberassem pauperem vociferantem et pupillum, cui non esset adiutor. Benedictio pauperis super me veniebat, et cor viduae consolatus sum; iustitia indutus sum et vestivi me sicut vestimento et diademate iuditio meo. Oculus fui ceco et pes claudo; pater eram pauperum et causam, quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas[p] iniqui et dentibus illius auferebam predam.' Salomon:[q] [77] 'Rex, qui sedet in solio iuditii, dissipat omne malum nutu suo.' Item idem in libro sapientiae: 'Diligite[78] iustitiam, qui iudicatis terram, sentite de Domino in bonitate et in simplicitate cordis quaerite illum.' Item ibi: 'Audite[79]

m) gloria 1. n) adeptae ... potestates *om.* 1. o) regalem 1. p) moles iniquas 1. q) *om.* 1.

69) *Concordat cum Conc. Aquisgr.* 836, *pars III, c.* 2, *l. c. col.* 685. 70) *Fulgentius, de veritate praedest. lib. II, c.* 38, *Opera ed. Venetiis* 1742, *p.* 215. 71) *Isidori lib. Sent. III,* 51, *tom. VI, p.* 344. 72) *Prov.* 20, 28. 73) *Cfr. Conc. Paris. lib. II, c.* 2, *l. c. col.* 577*: accurate consentit Conc. Aquisgr.* 836, *pars III, c.* 3, *l. c. col.* 685 *sq.* 74) *Matth.* 12, 36. 75) *Conc. Paris. lib. II, c.* 2, *l. c. col.* 577, *medio = Conc. Aquisgr.* 836, *pars III, c.* 4, *l. c. col.* 686. 76) *Iob* 29, 25. 11—17. 77) *Prov.* 20, 8. 78) *Sap.* 1, 1. 79) *Sap.* 6, 2—8.

829. ergo, reges, et intellegite; discite, iudices finium terrae; praebete aures vestras, qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum, quoniam data est a Domino potestas vobis et virtus ab altissimo. Qui non custodistis legem iustitiae neque secundum voluntatem Dei ambulastis, horrende et cito apparebit vobis Dominus, quoniam iuditium durissimum in his, qui presunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia, potentes enim potenter tormenta paciuntur. Non enim subtrahet personam cuiusquam Dominus nec reverebitur cuiusquam magnitudinem. Quoniam pusillum et magnum ipse fecit et aequaliter pro omnibus cura est illi.' Extant[80] et alia innumera sanctarum scripturarum[r] testimonia regio nomini et officio convenientia, super quibus colligendis vestra sancta devotio idcirco magnum nobis ademit laborem, eo quod divina gratia adeo tot virtutum prerogativis vestrum repleverit animum et ornaverit dignitatem, ut non sit necesse sacerdotibus Domini copiosioribus exemplis ac qualibet exaggeratione vestrum animum onerare. Quare[s] Deo omnipotenti gratias uberrimas ac multiplices referimus, qui ita vos pia religione, sancta devotione, benigna humilitate, amore iustitiae, operibus misericordiae ceterarumque sanctarum virtutum perfectione sua gratuita pietate ditavit, ut merito ab omnibus amandi et imitandi sitis. Verum[81] quod nos, si haec vobis caelitus attributa non fuissent, cum temporali periculo propter auctoritatem ministerii nostri vos ad ea peragenda admonere, immo admonendo exigere a vobis quolibet modo debueramus, vos e contra propter divinum amorem et honorem[82] pium oportunumque adiutorium nobis[82] ferre devotissime curatis. Proinde humillimis precibus specialiter pietati vestre suggerimus, ut bonum, quod cepistis, Deo opitulante indesinenter perficere non gravemini et in adimplendis operibus iustitiae et pietatis ac misericordiae nullatenus deficiatis; quoniam non inchoantibus, sed perseverantibus premium aeternae vitae datur et iuxta veritatis vocem 'qui[83] perseveraverit usque in finem, hic salvus erit'.

(57.) Cap. II. Iterum[84] monendo magnitudini vestrae suppliciter suggerimus, ut deinceps in bonis pastoribus rectoribusque in ecclesiis Dei constituendis magnum studium atque sollertissimam adhibeatis curam: quia, si aliter factum fuerit, et ordo ecclesiasticus suam non habebit dignitatem et religio christiana in multis labefactanda[t] dampna detrimenti sui patietur et animae vestrae, quod non optamus, periculum generabitur.

(58.) Cap. III. Similiter[85] deposcimus, ut in abbatissis constituendis vestrum caveatis periculum; sicut vobis sepe est admonitum[86] et per divinam auctoritatem crebrius manifestatum.

(59.) Cap. IV. Sed[87] et hoc obsecramus[u], ut in eligendis adiutoribus vestris et reipublicae ministris, qui vice vestra populum Dei regere et gubernare atque iudicare debent, sollertissimam providentiam habeatis semper illud adtendentes, quod in libro Exodi ad Moysen dicitur. 'Provide[88]', inquit, 'de omni populo, elige viros potentes et timentes Deum, in quibus sit veritas et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos et centuriones et quinquagenarios, qui iudicent populum omni

r) in *add.* 1. s) quia *add.* 1. t) labefactando 1. u) observamus 1.

80) *Haec non in Conc. Paris., sed in Conc. Aquisgr. l. c. extant.* 81) *Concordant haec cum Conc. Aquisgr. 836, pars III, c. 25, sub fine, Mansi XIV, col. 695.* 82) et admonendo nos ad [illegible] provocatis et piam opportunamque opem nobis *rell. Conc. Aquisgr.* 83) *Matth. 10, 22.* 84) *Conc. Paris. lib. III, c. 22, l. c. col. 601. — Conc. Aquisgr. 836, pars III, c. 9, l. c. col. 690.* 85) *Conc. Paris. lib. III, c. 23, initium, l. c. col. 601. — Conc. Aquisgr. 836, pars III, c. 10, l. c.* 86) *Conc. Aquisgr. 816, lib. II, c. 7, Mansi XIV, col. 266; cfr. etiam Capp. excerpta 826. 827? tom. I, p. 315, c. 10. (K.)* 87) *Conc. Paris. lib. III, c. 23, contin., l. c. col. 601 sq. — Conc. Aquisgr. 836, pars III, c. 11, l. c. col. 690 sq.* 88) *Exod. 18, 21—23.*

tempore; quicquid autem maius fuerit, referant ad te, et ipsi minora tantummodo iudicent; leviusque tibi sit partito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperium Domini et precepta eius poteris sustentare.' Unde et in libro Deuteronomii: 'Iudices'[89], inquit, 'et magistros constitues in omnibus portis tuis, quas dominus Deus tuus dederit tibi per singulas tribus[v] tuas, ut iudicent populum iusto iuditio nec in aliquam partem declinent.' Item ibi: 'Dixique[90] vobis in illo tempore: non possum solus sustinere vos, quoniam dominus Deus vester multiplicavit vos et estis hodie sicut stellae celi plurimae. Dominus Deus patrum vestrorum[w] addat ad hunc numerum multa milia et faciet vobis, sicut locutus est! Non valeo solus vestra negotia sustinere et pondus et iurgia. Date e vobis viros sapientes et gnaros et quorum conversatio sit probata in tribubus vestris.' Sed in libro Paralipomenon ita legitur: 'Constituitque[91] rex Iosaphat iudices terrae in cunctis civitatibus Iuda munitis per singula loca et precipiens iudicibus: Videte, ait, quid facitis; non enim hominis exercetis iuditium, sed Domini, et quodcumque iudicaveritis, in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, et cum diligentia cuncta facite. Non enim est apud dominum Deum nostrum[x] iniquitas nec personarum acceptio nec cupido munerum.' Rogamus[92] etiam vestram pietatem propter divinam misericordiam[y] vestramque salutem ac totius populi utilitatem necnon et regni honorem atque stabilitatem, ut vestra pietas sollertissimam vigilantiam adhibeat, quatinus consiliarii et dignitatis vestrae ministri custodesque animae vestrae et corporis, qui debent esse intra regnum aliis decus et bonitatis exemplum et in exteris nationibus bonae opinionis condimentum, caritatem, pacem atque concordiam omni simulatione et calliditate postposita ad invicem habeant, ut secundum Dei voluntatem et vestram honestatem atque totius regni profectum communiter decertent et veri vobis adiutores in omnibus concorditer existant. Tunc etenim veri consiliarii verique adiutores vestri et totius regni salubriter esse poterunt[z], si unanimes extiterint et invicem dilectionem habuerint. Decet quippe, ut sacra domus vestra cunctis spectabilis appareat et imitabilis existat et fama suae opinionis sive alios imperii vestri subiectos, sive exteras nationes abundantissime perfundat. Ubi igitur omnes dissensiones et discordiae dirimendae et omnis malitia imperiali auctoritate est comprimenda, necesse est, ut, quod in aliis corrigere decernit, in ea[a] minime reperiatur. 829.

(60.) Cap. V. Nam[93] et hoc humiliter obsecrando admonemus, ut liberos vestros, quos vobis divina pietas largiri voluerit, in timore Dei iugiter diligenterque erudiatis, sicuti et facitis, et ut[b] in mutua dilectionis caritate et fraternitatis amore atque unanimitatis concordia vicissim consistant, sedula paternaque admonitione insinuetis[94], et, ne inlicitis actibus creatoris sui offensam incurrant, provida sollertique circumspectione nihilominus invigiletis adtendentes beatum Iob, cuius[95] studium, ut[b] vir beatus Gregorius in Moralibus libris scribit, circa filios erudiendos tale[c] extitit, ut non solum eos exterius perfecto opere et sermone efficeret, verum etiam corda sacrificii oblatione mundaret[95]. Adtendite etiam et David instruentem Salomonem filium suum, de quo in primo libro Malachim legitur: 'Ego'[96], inquit, 'ingredior viam universae terrae: con-

v) tribuas *corr.* tribuus 1. w) nostrorum 1. x) vestrum 1. y) nostram 1. z) poterint 1. a) eo 1. b) *om.* 1. c) talio 1.

89) *Deuter.* 16, 18. 19. 90) *Ibidem* 1, 9—13. 91) 2. *Paralip.* 19, 5—7. 92) *Conc. Paris. lib. III, c.* 24, *l. c. col.* 602. = *Conc. Aquisgr.* 836, *pars III, c.* 12, *l. c. col.* 691. 93) *Conc. Paris. lib. III, c.* 25, *l. c. col.* 602 *sq.* = *Conc. Aquisgr.* 836, *pars III, c.* 13, *l. c. col.* 691 *sq.* 94) insistatis *Conc. Paris. et Aquisgr.* 95) *Verba* cuius ... mundaret *non verbo tenus recepta sunt ex Gregorii Moralibus, spectant autem ad lib. I, c.* 8. 9, *Opera, tom. II, col.* 20 *sq.; cfr. Ionas, De instit. laicali lib. II, c.* 14 *(d'Achery, Spicilegium ed. II, tom. I, p.* 288*). [K.]* 96) 1. *Reg.* 2, 2.

829. fortare et esto vir fortis et observa, ut custodias precepta domini Dei tui, ut ambules in viis eius et custodias ceremonias eius et iudicia eius et precepta et testimonia, sicut scriptum est in lege Moysi'; et in libro Paralipomenon: 'Tu[97] autem Salomon, fili mi, scito Deum patris tui et servi ei corde perfecto et animo voluntario.' Adtendite etiam Tobiam, de quo legitur, quod, cum factus esset vir, accepit uxorem Annam ex tribu sua et genuit ex ea filium nomen suum inponens ei; quem ab infantia timere Deum docuit et abstinere ab omni peccato. Item idem adloquens eundem filium suum: 'Omnibus'[98], inquit, 'diebus vitae tuae habe Deum in mente et cave, ne aliquando peccato consentias et pretermittas precepta Dei nostri. Ex substantia tua fac elimosynam et noli avertere faciem tuam ab ullo paupere. Ita enim fiet, ut nec a te avertatur facies Domini. Quomodo potueris, ita esto misericors', et cetera. Item paulo post: 'Adtende[99] tibi, fili, ab omni fornicatione et preter uxorem tuam nequaquam paciaris crimen scire. Superbiam numquam in tuo sensu aut in tuo corde dominari permittas; in ipsa enim initium sumpsit omnis perditio.' Et idem non post multum: 'Consilium[100] semper a sapiente perquire, omni tempore benedic Deum[d] et pete ab eo, ut vias tuas dirigat et omnia consilia tua in ipso permaneant.' Item idem: 'Audite[1] ergo, filii mei, patrem vestrum, servite Domino in veritate[e] et inquirite, ut faciatis, quae sunt placita illi, et filiis vestris mandate, ut faciant iustitias et elemosynas, et ut sint memores Dei et benedicant eum in omni tempore in veritate et in tota virtute sua.'

(61.) Cap.[b] VI. His[2] omnibus prelibatis notescimus vobis, quod ea, quae in capitulis vestris nobis tractanda commisistis, scilicet 'quid[f] [3] a principibus et reliquo populo vel ita, ut divina auctoritas doceat, aut aliter teneatur, vel quid[b] inde ex parte aut ex toto dimissum sit, ut non teneatur'[3], fatemur, quia in his capitulis, que superius continentur, necnon[g] in his, quae praesenti anno conscribi et per missos vestros ob vitia comprimenda per imperium vestrum direxistis[g] [4] multa demonstrata sunt, quae a pastoribus ecclesiarum et a principibus et a reliquo populo hactenus neglecta extiterint, et aliter, quam divina auctoritas se habeat, in his eos egisse et agere novimus. Sed si haec nostra sacerdotalis admonitio effectum Deo operante per vestrum bonum studium abhinc obtinuerit, credimus, quod multa, quae a multis aliter, quam divina auctoritas se habeat, dimissa sunt, quae non tenebantur, corrigentur. Nam et illud, quod in eisdem capitulis continetur, ut manifestum fieret, quae causa id effecerit, ut sacerdotes et principes a recto tramite deviassent[5], exceptis premissis capitulis, in quibus, sicut diximus, multa neglegebantur, specialiter unum obstaculum ex multo tempore iam inolevisse cognovimus, id est, quia et principalis potestas diversis occasionibus intervenientibus secus, quam auctoritas divina se habeat, in causas ecclesiasticas prosiluerit et sacerdotes partim neglegentia, partim ignorantia, partim cupiditate in secularibus negotiis et sollicitudinibus ultra, quam debuerant, se occupaverint; et hac occasione aliter, quam divina auctoritas doceat, in utraque parte actum extitisse dubium non est. Sed quia, Deo miserante, a progenitoribus et genitore vestro et a vobis multa correcta gratulamur[h], si ea, quae admonemus, prosperum successum habuerint, credimus, quod ad perfectionis statum vestra[b] intentio nostraque[i] devotio Deo cooperante pervenire[k] possit. Verumtamen, quia novimus statum

d) Deo 1. e) bonitate 1. f) quia 1. g) necnon ... direxistis *om.* 1. h) gratulabantur 1. i) vestraque 1. k) pervincere 1.

97) 1 *Paralip.* 28, 9. 98) *Tob.* 4, 6–8. 99) *Ibidem* 4, 13. 14. 100) *Ibidem* 4, 19. 20. 1) *Ibidem* 14, 10. 11. 2) *Conc. Paris. lib. III, c.* 26, *Mansi XIV, col.* 601 *sq.* = *Conc. Aquisgr.* 836, *pars III, c.* 14. 15, *l. c. col.* 692 *sq.* 3) *Ex Constitutione nr.* 184, *supra p.* 2 *allata.* 4) *Cfr. supra nr.* 187. 188, *p.* 7 *sqq.* 5) *Cfr. Constitut. nr.* 184, *supra p.* 2, *sub fine.*

huius regni sub tali conditione et teneri et crevisse atque dilatatum esse et a prudentissimis sanctisque predecessoribus nostris, sive scilicet ab episcopis, sive a principibus, hanc causam ex toto correctam non fuisse propter haec, quae suo tempore dici possunt, et pondus tantae considerationis parvitatis nostre vires excessit, quoniam nec otium nec spatium temporis nec plenitudinem consacerdotum nostrorum, sicut ipsa necessitas exposcebat, habuimus, ideo haec congruentiori et aptiori tempore, vita comite, si Deus ita annuerit, tractanda ac consideranda distulimus. Quoniam tantae considerationis perfectio indiget assensu et adiutorio principum et multitudine atque devotione necnon et studio sacerdotum et oboedientia vel concordia populi et congruentia loci temporisque spatio. 829.

(62.) Cap.[b] VII. Porro[6] de episcopali libertate, quam Deo annuente vestroque adminiculo suffragante adipisci ad Dei servitium peragendum cupimus, suo in tempore vobis dicenda atque vobiscum conferenda reservavimus, quatinus ita sit, ut et nosmetipsos salvare et populo nobis subiecto utiliter prodesse atque pro vobis et stabilitate imperii vestri liberius valeamus exorare, et ut vestris obsequiis et regni adiutorio solatium debitum minime subtrahatur, sed, si possibile fuerit, potius augeatur.

6) *Conc. Paris. lib. III, c. 27, l. c. col. 604. = Conc. Aquisgr. 836, pars III, c. 16, l. c. col. 693.*

---

197. EPISCOPORUM DE POENITENTIA, QUAM HLUDOWICUS IMPERATOR PROFESSUS EST, RELATIO COMPENDIENSIS.

833. Oct.

Annales Bertiniani ad annum 833, ed. Waitz p. 6 sq., referunt haec: Hlotharius, arrepta potestate regia, ... patrem secum sub custodia per Mettis usque ad Suessionis civitatem perducens, illic eum in monasterio sancti Medardi in eadem custodia reliquit ... Deinde condictum placitum Kalendas Octobris Hlotharius in Compendio habuit. Ibique episcopi, abbates, comites et universus populus convenientes, dona annualia ei praesentaverunt fidelitatemque promiserunt ... In quo conventu multa in domnum imperatorem crimina confinxerunt. Inter quos Ebo Remorum episcopus falsarum obiectionum incentor extiterat. Et tam diu illum vexaverunt, quousque arma deponere habitumque mutare cogentes, liminibus ecclesiae pepulerunt. *Quae in hoc conventu 'de commoditate et soliditate regni', ut in sequenti Agobardi cartula (p. 56, l. 26) dicitur, deliberata et statuta sunt, ad nos non pervenerunt: servata autem est relatio, quam de Hludowici 'vexationibus' et poenitentia ab ipso acta episcopi scribi fecerunt. Repetimus ipsam relationem, cum codices manuscripti haud amplius exstare videantur, secundum Sirmondi editionem, Concilia Galliae tom. II, p. 560 sqq.*

(B. deest; P. I, 366.)

Omnibus in christiana religione constitutis scire convenit, quale sit ministerium episcoporum, qualisque vigilantia atque sollicitudo eis circa salutem cunctorum adhibenda sit, quos constat esse vicarios Christi et clavigeros regni caelorum. Quibus a Christo tanta collata est potestas, ut, 'quodcumque ligaverint super terram, sit

833. ligatum et in caelo, et quodcumque solverint super terram, sit solutum et in caelo'[1]. Et in quanto sint ipsi periculo constituti, si ovibus Christi pabulum vitae ministrare neglexerint et errantes ad viam veritatis arguendo, obsecrando reducere pro viribus non studuerint, iuxta illud propheticum: 'Si[2] non annuntiaveris', inquit, 'iniquo iniquitatem suam et ipse in impietate sua mortuus fuerit, sanguinem eius de manu tua requiram', et multa his similia ad magisterium pastorale pertinentia, quae in divinis sparsim continentur. Quapropter eisdem pastoribus Christi summopere studendum est, ut erga errata delinquentium moderationem discretissimam teneant, ut sint iuxta beati Gregorii doctrinae documentum bene agentibus per humilitatem socii, contra delinquentum vero vitia per zelum iustitiae erecti: quatinus, posthabito torpore atque segnitie vel humano favore aut mundiali timore, sic exerceant ministerium suum, ut et praesentibus salubriter consulant et futuris sint exemplum salutis. Verum quia in agro Dei, qui est ecclesia Christi, noxia quaeque instinctu hostis antiqui pullulare non cessant, quae necesse est, ut adhibito sarculo pastorali radicitus extirpentur, et propter malevolos quosque, qui bene acta aut intelligere nolunt aut malevola intentione potius intelligere, quam ipsam veritatem delectantur amplecti, oportet eosdem pastores, ut, quandocumque de generali utilitate vel publica coercitione quippiam in conventibus suis decreverint, id iuxta morem ecclesiasticum scriptis committant: videlicet ut posteris omnem ambiguitatem et occasionem iuste detrahendi vel reprehendendi penitus amputent.

Proinde notum esse necessarium duximus omnibus filiis sanctae Dei ecclesiae, praesentibus scilicet et futuris, qualiter nos episcopi super[a] imperio domini et gloriosissimi Lotharii imperatoris constituti anno incarnationis domini Iesu Christi DCCCXXXIII, indictione XII, anno siquidem eiusdem principis primo in mense videlicet Octobri apud Compendium palatium generaliter convenimus et memoratum principem humiliter audivimus. Et hoc quidem illi sive optimatibus illius seu omni generalitati populi, quae undique illuc confluxerat, manifestare iuxta iniunctum nobis ministerium curavimus, qualis sit vigor et potestas sive ministerium sacerdotale et quali mereatur damnari sententia, qui monitis sacerdotalibus obedire noluerit. Deinde tam memorato principi, quam cuncto eius populo denuntiare studuimus, ut Domino devotissime placere studerent et, in quibus eum offenderant, placare non differrent. Examinata quippe sunt multa, quae per negligentiam in hoc imperio contigerunt, quae ad scandalum ecclesiae et ruinam populi vel regni interitum manifestis indiciis pertinebant: quae necesse erat, ut cito corrigerentur et in futuro omnibus modis vitarentur.

Inter cetera etiam commemoratum est a nobis et omnibus ad memoriam reductum, qualiter Deus[b] regnum istud per administrationem bonae memoriae Karoli praestantissimi imperatoris et per praedecessorum suorum laborem pacificum[c] et unitum atque nobiliter dilatatum fuerit et domino Ludewico imperatori a Deo ad regendum sub magna pace commissum Dominoque protegente sub eadem pace, quamdiu idem princeps Deo studuit et paternis exemplis uti ac bonorum hominum consiliis acquiescere curavit, conservatum manserit, et quomodo in processu temporis, sicut omnibus manifestum erat, per eius improvidentiam vel negligentiam in tantam venerit ignominiam et vilitatem, ut non solum amicis in moestitiam, sed etiam inimicis venerit in derisionem. Sed quia idem princeps ministerium sibi commissum negligenter tractaverit et multa, quae Deo et hominibus displicebant, et fecerit et facere compulerit vel fieri permiserit et in multis nefandis consiliis Deum irritaverit et

a) sub *corr. Pert.* b) *ita Sirm.*; a Deo *corrigend.* c) pacificatum [illegible]

1) *Matth.* 18, 18. 19. 2) *Ezech.* 3, 18.

sanctam ecclesiam scandalizaverit et, ut cetera, quae innumera sunt, omittamus, novissime omnem populum sibi subiectum ad generalem interitum contraxerit et ab eo divino iustoque iudicio subito imperialis sit subtracta potestas, nos tamen memores praeceptorum Dei ministeriique nostri atque beneficiorum eius dignum duximus, ut per licentiam memorati principis Lotharii legationem ad illum ex auctoritate sacri conventus mitteremus, quae eum de suis reatibus admoneat, quatenus certum consilium suae salutis caperet, ut, quia potestate privatus erat terrena iuxta divinum consilium et ecclesiasticam auctoritatem, ne suam[d] animam perderet, elaborare in extremis positus totis viribus studeret. Quorum legatorum consiliis et saluberrimis admonitionibus libenter assensum praebuit, spatium poposcit diemque constituit, qua de salubribus eorum monitis certum eis responsum redderet. Cum autem suprascriptus instaret dies, sacer idem conventus unanimiter ad eundem venerabilem virum perrexit eumque diligenter, de quibus Deum offenderat et sanctam ecclesiam scandalizaverat ac populum sibi commissum perturbaverat, admonere et cuncta illi ad memoriam reducere curavit. Ille vero eorum salutiferam admonitionem et dignam congruamque exaggerationem libenter amplectens promisit se in omnibus illis acquieturum salutari consilio et subiturum remediale iudicium. Porro, de tanta salubri admonitione hilaris, illico dilectum filium suum Lotharium augustum sibi festinato affuturum supplicavit, ut ille ruptis quibuslibet morulis cum suis primatibus veniret, quatinus primum inter eos mutua reconciliatio secundum christianam doctrinam fieret, ut, si quid in cordibus eorum naevi aut discordiae inerat, pura humilisque postulatio veniae expiaret ac deinde coram omni multitudine iudicium sacerdotale more paenitentis susciperet, quod et non multo post factum est. Veniens igitur idem dominus Lodewicus in basilicam sanctae Dei genetricis Mariae[3], ubi sanctorum corpora requiescunt, Medardi videlicet confessoris Christi atque pontificis necnon Sebastiani praestantissimi martyris, adstantibus presbyteris, diaconibus et non parva multitudine clericorum, praesente etiam praefato domino Lothario filio eius eiusque proceribus atque totius populi generalitate, quotquot videlicet intra sui septum eadem continere potuit ecclesia, et prostratus in terram super cilicium ante sacrosanctum altare confessus est coram omnibus: ministerium sibi commissum satis indigne tractasse et in eo multis modis Deum offendisse et ecclesiam Christi scandalizasse populumque per suam negligentiam multifarie in perturbationem induxisse, et ideo ob tantorum reatuum expiationem publicam et ecclesiasticam se expetere velle dixit poenitentiam, quo miserante Domino per eorum ministerium et adiutorium percipere mereretur absolutionem tantorum criminum, quibus Deus ligandi ac solvendi intulerat potestatem. Quem etiam iidem pontifices, utpote medici spiritales, salubriter admonuerunt asserentes ei, quod puram et simplicem confessionem sequeretur vera remissio peccatorum, ut aperte confiteretur errata sua, in quibus maxime se Deum offendisse profitebatur, ne forte interius aliquid tegeret aut in conspectu Dei quippiam dolose ageret, sicut iam pridem[4] in Compendio palatio ab alio sacro conventu correptus coram omni ecclesia eum fecisse omnibus notum erat, ne sicut tunc, ita et nunc per simulationem et calliditatem duplici ad Deum corde accedendo, ad iram potius, quam ad veniam suorum peccatorum provocaret, quoniam scriptura testante 'simulatores[5] et callidi provocant iram Dei'. Verum post huiusmodi admonitionem professus est se in omnibus iis praecipue deliquisse, unde a memoratis sacerdotibus fuerat familiariter, sive verbis, sive scriptis[6] admonitus et digna increpatione correptus: super

d) secundam *Sirm.*

3) *In Suessionum civitate.* 4) *Anno* 830; *vita Walae II, c.* 10, *SS. II, p.* 555. 5) *Iob* 36, 13. 6) *Cfr. Agobardi cartula, infra p.* 56, *l.* 37 *sqq.* *[K.]*

833 quibus cartulam[7] summam reatuum suorum, unde illum specialiter redarguerent, continentem ei dederunt, quam ille in manibus gestabat.

1. Videlicet, sicut in eadem cartula plenius continetur, reatum sacrilegii incurrendo et homicidii, eo quod paternam admonitionem[8] et terribilem contestationem sub divina invocatione ante sanctum altare in praesentia sacerdotum et maxima populi multitudine sibi factam secundum suam promissionem non conservaverit; eo quod fratribus et propinquis violentiam intulerit[9] et nepotem[10] suum, quem ipse liberare potuerat, interficere permiserit; et quod immemor voti sui signum[11] sanctae religionis propter vindictam suae indignationis fieri postea iusserit.

2. Quod auctor scandali et perturbator pacis ac violator sacramentorum existendo pactum[12], quod propter pacem et unanimitatem imperii ecclesiaeque tranquilitatem communi consilio et consensu cunctorum fidelium suorum fuerat inter filios suos factum et per sacramentum confirmatum, nuper[e] illicita potestate corruperit[13]; et in eo, quod fideles suos in contrarietatem eiusdem primi pacti et iuramenti[14] aliud sacramentum iurare compulerit, in periurii reatum praestatorum violatione sacramentorum inciderit; et quantum hoc Deo displicuerit, liquido claret, quia postea nec ipse nec populus sibi subiectus pacem habere meruit, sed omnes in perturbationem poenam peccati sustinendo iusto Dei iudicio postea inducti sunt.

3. Quia contra christianam religionem et contra votum suum sine ulla utilitate publica aut certa necessitate pravorum consilio delusus in diebus quadragesimae expeditionem generalem fieri iussit[15] et in extremis imperii sui finibus in coena Domini, quando paschalia sacramenta ab omnibus christianis rite sunt celebranda, placitum generale se habiturum constituit[16]; in qua expeditione, quantum in ipso fuit, et populum in magnam murmurationem protraxit et sacerdotes Domini a suis officiis contra fas amovit et pauperibus gravissimam oppressionem irrogavit.

4. Quod nonnullis ex suis fidelibus, qui pro eius suorumque filiorum fidelitate et salvatione regnique nutantis recuperatione humiliter eum adierant et de insidiis inimicorum sibi praeparatis certum reddiderant, violentiam intulerit; et quod contra omnem legem, divinam videlicet et humanam, eos et rebus propriis privaverit et in exilio tradi[f] iusserit atque absentes morti adiudicari fecerit et iudicantes procul dubio ad falsum iudicium induxerit; et sacerdotibus Domini ac monachis contra divinam et canonicam auctoritatem praeiudicium irrogavit et absentes damnavit et in hoc reatum homicidii incurrendo divinarum seu humanarum legum violator extitisset[17].

5. De diversis sacramentis sibique contrariis atque perniciosis a filiis sive a populo, eo praecipiente et compellente, irrationabiliter saepe factis, pro quibus non modicam in populo sibi commisso peccati maculam induxit, reatum periurii nihilominus incurrisse; quoniam haec procul dubio in auctorem, per quem fieri compulsa sunt, iure retorquentur. Sed in mulierum[18] purgatione, in iniustis iudiciis, in falsis

e) super *Sirm.* f) *ita Sirm.*; trudi *corr. Pertz, fortasse recte.*

7) *Deperdita est.* 8) *Anno* 813; *Thegani vita Hludowici c.* 6, *SS. II, p.* 591. 9) *Anno* 814. *et* 818. *fratribus, sororibus, propinquis invitis in monasteria missis; ibidem c.* 24, *l. c. p.* 596. 10) *Bernhardum, Pippini Italiae regis filium, anno* 818; *ibidem c.* 22, *l. c.* 11) *Quid hoc opprobrio spectetur, incertum.* 12) *Ordinatio imperii a.* 817, *tom. I, p.* 270. 13) *Alamannia Karolo filio anno* 829. *concessa, divisione anno* 832. *facta; Theg. vita Hlud. c.* 35, *SS. II, p.* 597; *Nithard lib. I, c.* 4, *l. c. p.* 652; *Vita Hlud. c.* 47, *l. c. p.* 635; *Divis.* 831?, *supra p.* 21. 14) *Einhardi ann.* 821, *SS. I, p.* 207. 15) *Anno* 830; *ann. Bert. ed. Wait., p.* 2. 16) *Eodem anno ad oppidum Redonicum in Britannia; ann. Mett. SS. I, p.* 336. 17) *Res initio anni* 831. *in placito Aquisgranensi gestae spectari videntur; cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 852a. 18) *Mulieris? Ann. Bert. ad a.* 831, *l. c. p.* 3: purificavit se domna imperatrix secundum iudicium Francorum de omnibus quibus accusata erat.

testimoniis atque periuriis, quae eo permittente coram se perpetrata sunt, quantum 833.
Deum offenderit, ipse novit.

6. De diversis expeditionibus, quas in regno sibi commisso non solum inutiliter, sed etiam noxie sine consilio et utilitate fecit, in quibus nimirum multa et innumerabilia sunt in populo christiano flagitia perpetrata, in homicidiis et periuriis, in sacrilegiis, in adulteriis, in rapinis, in incendiis, sive in ecclesiis Dei, sive in aliis diversis locis factis, in direptionibus et oppressionibus pauperum miserabili et pene apud christianos inaudito patratu: quae omnia ad auctorem, sicut praemissum est, reflectuntur.

7. In divisionibus imperii[19] ab eo contra communem pacem et totius imperii salutem ad libitum suum temere factis et in sacramento etiam, quod iurare compulit omnem populum, ut contra filios suos, sicut contra inimicos suos agerent, cum ipse eos paterna auctoritate consultuque fidelium suorum pacificare potuisset[20].

8. Quod non suffecerint ei tot mala et flagitia per suam negligentiam et improvidentiam in regno sibi commisso perpetrata, quae enumerari non possent, pro quibus et regni periclitatio et regis dehonestatio evidenter provenerat: sed insuper ad cumulum miseriarum novissime omnem populum suae potestatis ad communem interitum traxerit[21], cum debuisset esse eidem populo dux salutis et pacis, cum divina pietas inaudito et invisibili modo ac nostris saeculis praedicando populo suo misereri decrevisset.

Igitur pro his vel in his omnibus, quae supra memorata sunt, reum se coram Deo et coram sacerdotibus vel omni populo cum lacrymis confessus et in cunctis se deliquisse protestatus est[g] et poenitentiam publicam expetiit, quatinus ecclesiae, quam peccando scandalizaverat, poenitendo satisfaceret, et sicut fuerat scandalum multa negligendo, ita nimirum se velle professus est esse exemplum dignam poenitentiam subeundo. Post hanc vero confessionem cartulam suorum reatuum et confessionis ob futuram memoriam sacerdotibus tradidit, quam ipsi super altare posuerunt; ac deinde cingulum militiae deposuit[22] et super altare collocavit et habitu saeculi se exuens habitum poenitentis per impositionem manuum episcoporum suscepit: ut post tantam talemque poenitentiam nemo ultra ad militiam saecularem redeat.

His itaque gestis placuit, ut unusquisque episcoporum, qualiter haec res acta fuerit, in propriis cartulis[23] insereret eamque sua scriptione roboraret et roboratam memorato principi Lothario ob memoriam huius facti offerret. Ad extremum omnibus nobis, qui interfuimus, visum est omnium cartularum immo tanti negotii summam in unum breviter strictimque congerere et congesta propriis manuum nostrarum subscriptionibus roborare, sicut sequentia[24] factum esse demonstrant.

g) *ita corr. Pertz;* esset *Sirm.*

19) *Cfr. supra n.* 13. 20) *Anno* 833. *aestate.* 21) *Aliter ann. Bert. ad a.* 833, *l. c. p.* 6: pravis persuasionibus et falsis promissionibus populum, qui cum imperatore venerat, filii deceperunt, ita ut omnes illum dimitterent *et Nithard. lib. I, c.* 4, *SS. II, p.* 652: variis affectionibus populum, ut a patre deficeret, filii compellunt. 22) *Cfr. Agobardi cartul. infra p.* 57, *l.* 12; *Synod. Pap. vel Tic.* 850, *infra nr.* 228, *c.* 12. *[K.]* 23) *Servata est Agobardi episcopi cartula, quae sequitur.* 24) *Quae deperdita videntur.*

833. 198. AGOBARDI CARTULA DE POENITENTIA AB IMPERATORE ACTA.

833. Oct.

Sub fine relationis, quae antecedit, leguntur haec: Placuit, ut unusquisque episcoporum, qualiter haec res acta fuerit, in propriis cartulis insereret eamque sua scriptione roboraret et roboratam memorato principi Lothario ob memoriam huius facti offerret. *Cartula ab Agobardo Lugdunensi archiepiscopo scripta inter ipsius opera (Agobardi Opera, ed. Baluze, tom. II, p.* 73*) servata est; G. H. Pertz ipsam ope codicis Parisiensis* 2853, *quem unicum iam anteriores etiam editores adhibuerant, denuo recensuit.*

(B. deest; P. I. 369.*)*

In nomine Dei ac domini nostri Iesu Christi. Anno incarnationis eius octingentesimo tricesimo tertio ego Agobardus Lugdunensis ecclesiae indignus episcopus interfui venerabili conventui apud palatium, quod nuncupatur Compendium. Qui utique conventus extitit ex reverentissimis episcopis et magnificentissimis viris illustribus, collegio quoque abbatum et comitum promiscuaeque aetatis et dignitatis populo, praesidente serenissimo et gloriosissimo Hlothario imperatore et Christi domini amatore: quo protegente et adiuvante subter adnexa disposita sunt anno imperii primo, mense quarto. Quibus omnibus vehementer incumbebat vera necessitas, ut sollicite tractarent de periculo regni in praesenti et statu in futuro, quod regnum, quia iam diu nutabat et impellebatur ad ruinam per neglegentiam et, ut verius dicam, per ignaviam domni Hluduvici[a] venerandi quondam imperatoris, in quibus ille irretitus est per corruptas mentes et corrumpentes et secundum apostolicum dictum, quia erant ipsi 'errantes[1] et alios in errorem mittentes'. A quo conventu quicquid utiliter et laudabiliter tractando et conferendo inventum est et necessario statuendum, et iudicantibus consensi et consenciens ipse iudicavi. In primis videlicet, quae ad commoditatem et soliditatem regni et regis pertinere videbantur[2]; deinde, quae ad ereptionem et purgationem animae domni Hluduvici manifestissime noscebantur. Quae in praedicto conventu fideliter quaesita et veraciter inventa et ordinabiliter executa sunt, in eo scilicet, quod praedictus conventus deliberavit, ut per legatos et missos ammoneretur domnus Hluduvicus de suis erratibus et exhortaretur, ut secundum propheticum dictum 'rediret[3] ad cor' et recognosceret acta sua, quae adversus Deum currens per vias pravitatis et iniusticiae exegerat, ne deinceps susciperet consilium vitae et salutis suae, quatenus apud omnipotentem iudicem et Dominum, qui clementissimus indultor est criminum, indulgentiam et remissionem iniquitatum impetrare posset, ut, qui per multiplicatas neglegentias regnum terrenum ammiserat, per impensas supplices confessiones regnum caeleste adipisceretur per eum, apud quem est 'misericordia[4] et copiosa redemptio'. Propter quod et libellus editus est a viris diligentioribus et ei oblatus de manifestatione criminum suorum, in quo, velut in speculo, perspicue conspiceret feditatem actuum suorum, et fieret in illo, quod per penitentem perfectum dictum est: 'Iniquitatem[5] meam ego agnosco, peccatum meum

a) Luduuici c.; *in sequentibus* Hluduvicus.

1) 2. *Timoth.* 3, 13. 2) *Quae servata non sunt.* 3) *Isai.* 46, 8. 4) *Dan.* 9, 9. 5) *Psalm.* 50, 5.

coram me est semper'. Pro qua re accesserunt ad eum denuo omnes, qui in prae- 833.
dicto conventu aderant, episcopi condolentes et conpatientes infirmitatibus et miseriis eius, exhortantes atque exoptantes et postulantes, ut omnipotens Deus manu pietatis suae educeret eum 'de[6] lacu miseriae et de luto ceni'. Quod clementissimus dominus non solum non abstulit, sed nec distulit. Sed mox resuscitata in mente eius contritione humiliati cordis prostratus coram eis non semel vel iterum, sed tertio aut amplius crimina cognoscit, veniam poscit, auxilium orationum praecatur, consilium recipit, penitentiam postulat, iniunctam sibi humilitatem libentissime impleturum promittit. Innotescitur[b] ei lex et ordo publicae penitenciae, quam non rennuit, sed ad omnia annuit; ac demum pervenit in ecclesiam coram cetu fidelium ante altare et sepulcra sanctorum et prostratus super cilicium bis terque quaterque confessus in omnibus clara voce cum habundanti effusione lacrimarum, deposita arma[7] manu propria et ad crepidinem altaris proiecta, suscepit mente compuncta penitentiam publicam per manuum episcopalium impositionem cum psalmis et orationibus. Sicque deposito habitu pristino et assumpto habitu penitentis, congratulans et confidens postulat piissimi pastoris humeris reduci se ad inventae et redemptae ovis unitatem.

His gestis ego Agobardus indignus episcopus interfui et melioribus consonans et consentiens indicavi et manu propria signans subscripsi.

b) innostescitur *c.*

6) *Psalm.* 39, 2. 7) *Cfr. supra p.* 55, *l.* 29; *Episcoporum relatio* 829, *supra p.* 39, *c.* 35. *et Synod. Pap.* 850, *infra nr.* 228, *c.* 12. *[K.]*

---

199. EBBONIS REMENSIS ARCHIEPISCOPI RESIGNATIO.

835. Mart. 4.

Ebbo Remensis archiepiscopus, qui anno 833. *falsarum contra Hludowicum imperatorem obiectionum incentor fuerat, ut Bertiniani annales dicunt, a restituto imperatore in synodo in Theodonis villa habita anno* 835. *accusatus et a iudicibus tribus iure canonico ab Ebbone electis sede episcopali indignus iudicatus est die, ut Hincmarus ad synodum Suessionensem c.* 1 *(Hincmari Opera II, p.* 271*) refert, quarto mensis Martii. Resignationis cartam ab Ebbone subscriptam servaverunt Ebbonis liber apologeticus (D'Achéry, Spicileg. ed. II, tom. III, p.* 336*), Hincmarus in libro de praedestinatione c.* 36. *(Opera I, p.* 324*) et Flodoardus in historiae ecclesiasticae Remensis lib. II, c.* 20, *SS. XIII, p.* 473, *cuius textum hic repetimus.* *(B. deest; P. I,* 370.*)*

Ego Ebo, indignus episcopus, recognoscens fragilitatem meam et pondera peccatorum meorum testes confessores meos, Aiulfum[1] videlicet archiepiscopum et Badaradum[2] episcopum necnon et Modoinum[3] episcopum, constitui mihi iudices delictorum meorum et puram ipsis confessionem dedi quaerens remedium poenitendi et salutem animae meae, ut recederem ab officio et ministerio pontificali, quo me recognosco esse indignum, et alienum me reddens pro reatibus meis, in quibus me

1) *Bituricensem.* 2) *Paderbornensem.* 3) *Augustodunensem.*

833. peccasse secreto ipsis confessus sum, eo scilicet modo, ut ipsi sint testes alio succedendi et consecrandi subrogandique in loco meo, qui digne preesse et prodesse possit ecclesiae, cui hactenus indignus prefui; et ut inde nullam repetitionem aut interpellationem auctoritate canonica facere valeam, manu propria mea subscribens firmavi. Ebo, quondam episcopus, subscripsi.

---

200. DIVISIO IMPERII.

839. Iun.

Quae Bertiniani annales, Prudentio auctore ista parte confecti, de imperii divisione anno 839. *Wormatiae inter Hlotharium et Karolum a Hludowico patre facta (Hludowico filio Baiwaria tantum relicta erat) narrant, G. H. Pertz inter capitularia collocavit, quae quidem hic quoque ex iisdem annalibus, ed. Waitz p.* 20, *repetuntur. Caeterum accuratius de iis, quae Wormatiae acta sunt, Nithardus lib. I, c. 7, SS. II. p.* 654, *refert et de simili divisione Aquis anno* 837. *facta iidem illi Bertiniani annales.*

(B. deest; P. I, 373.*)*

Cuius divisionis formula ita se habuit: Quarum [partium] altera regnum Italiae partemque Burgundiae, id est vallem Augustanam[1], comitatum Vallissiorum[2], comitatum Waldensem[3] usque mare Rhodani[4] ac deinde orientalem atque aquilonalem Rhodani partem usque ad comitatum Lugdunensem, comitatum Scudingium[5], comitatum Wirascorum[6], comitatum Portisiorum[7], comitatum Suentisiorum[8], comitatum Calmontensium[9], ducatum Mosellicorum, comitatum Arduennensium, comitatum Condorusto[10], inde per cursum Mosae usque in mare, ducatum Ribuariorum, Wormazfelda, Sperohgouwi[11], ducatum Elisatiae, ducatum Alamanniae, Curiam, ducatum Austrasiorum cum Swalafelda[12] et Nortgowi et Hessi, ducatum Toringiae cum marchis suis, regnum Saxoniae cum marchis suis, ducatum Fresiae usque Mosam, comitatum Hamarlant[13], comitatum Batavorum[14], comitatum Testrabenticum[15], Dorestado[16].

Alteram partem Burgundiae, id est comitatum Genavensem, comitatum Lugdunensem, comitatum Cavallonensem[17], comitatum Amaus[18], comitatum Hatoariorum[19], comitatum Lingonicum, comitatum Tullensium, et sic per decursum Mosae usque in mare, et inter Mosam et Sequanam, et inter Sequanam et Ligerim cum marcha Britannica, Aquitaneam et Wasconiam cum marchis ad se pertinentibus, Septimaniam cum marchis suis, et Provinciam habuit[20].

1) *Val d'Aosta.* 2) *Wallis.* 3) *Waadtland, pays de Vaud.* 4) *Lacus Lemanus.* 5) *Salins; cfr. Longnon, text. p. 135, tabl. V. [K.]* 6) *Varasques.* 7) *Le Portois.* 8) *Le Saintois.* 9) *Chaumont.* 10) *Condroz.* 11) *Pagus Spirensis.* 12) *Pagus Sualafeld (Schwalefeld) in Franconia circa fluvium Altmuhl.* 13) *Hamaland.* 14) *Batua, nunc Betuwe.* 15) *Testerbant.* 16) *Duursteede.* 17) *Chalon s. S.* 18) *Ad orientem Sagonae fluminis, ad occidentem pagi Virascorum; cfr. Longnon, text. p. 135, tabl. V; Waitz in editione p. 21. [K.]* 19) *Inter pagum Divionensem et Sagonam fluvium, cfr. Longnon, text. p. 96, tabl. V. [K.]* 20) *Pergunt annales:* Quo *(Hlothario)* superiorem potius eligente, imperator Karolo filio suo inferiorem contulit, ea conditione, ut viventi fideliter obsequentes, eo decedente memoratis portionibus potirentur.

XV.

CAPITULARIA HLOTHARII I. ET REGUM ITALIAE.

832—898.

201. HLOTHARII CAPITULARE PAPIENSE. 832.

832. Febr.

Traditur in codicibus: 1) *Epored.* 34 *fol.* 166ᵛ, *in quo Langobardorum edicto subnexum legitur usque ad caput decimum, in quo codex exit;* 2) *Chisiano F. IV,* 75 *fol.* 98. 3) *Vatic.* 5359 *fol.* 143, *in quo desunt capita* 11. 12. 14. 4) *Paris.* 4613 *fol.* 94ᵛ, *in quo omissa sunt capita* 9. 10. 5) *Monac.* 19416, *in quo hac parte mutilo leguntur tantum finis capitis* 9. *et capita* 10—14. *Codex* 6) *Guelferbyt. inter Blankenburg.* 130 *in Hlotharii quadam centum quatuor capitum collectione capita* 13. 3. 11. 12. 14. *tamquam c.* 49. 101—104. *exhibet.*

Capitularis aetatem tam inscriptio demonstrat, quam subscriptio in solo codice Chisiano servata. Ut annales Bertiniani narrant, Hlotharius post placitum mense Octobri anno 831. *habitum in Italiam profectus ibique in regno a patre concesso usque ad medium annum sequentem versatus erat. Ipsius mense Februario capitulare datum est. Capitula excerpta sunt e Karoli et Hludowici capitulis, capita* 3. 12—14. *et maior capituli undecimi pars ab ipso Hlothario noviter edita videntur, quam ob rem ea sola servavit codex Blankenburgensis.*

In codice Chisiano subnectuntur capitulari parva tria Karoli capita: sed ipsa huius capitularis non esse partes non eo tantum probatur, quod desunt in aliis codicibus, sed capite etiam decimo quarto, quo haud dubie capitulare finitur. In codice Parisiensi alia quatuor capitula subnectuntur infra in notis edita: primum et secundum concordant cum alio quodam Hlotharii capitulo tom. I, p. 320, *c.* 1. *edito, tertio repetitur Hlotharii caput l. c. p.* 317, *c.* 4. *editum et ea quidem forma, quam codices* 5. 6. 7. *ibi numerati praebent; quartum caput alibi non exstat, sed dubiae fidei videtur; cfr. infra nr.* 232, *c.* 2.

In codice Chisiano hoc capitulare sequuntur capitula triginta septem Item alia capitula *inscripta. G. H. Pertz ipsa tamquam alterum Hlotharii capitulare edidit, haud dubie parum recte. A Chisiani potius codicis scriptore collecta sunt, in cuius manus finito codice codex noster S. Pauli in Karinthia vel codex quidem cum ipso omnino consentaneus incidit, ex quo scriba omnia ea capita supplendo excerpsit, quae in codice Chisiano nondum antea descripta erant.* *(B. II,* 327; *P. I,* 360.)

832. Haec[ab] sunt capitula[b], quae domnus Hlotharius[c] rex una cum consensu fidelium suorum excerpsit[d] de capitulis domni Karoli[e] avi sui ac serenissimi imperatoris Hludowici[f] genitoris sui in[g] Papia in[h] palatio regio[h], sub indictione decima et cuncto[i] populo in regno Italiae consistenti[k] conservare[l] praecepit[m].

1. De ecclesiis emendandis volumus, ut ita conservetur[n], sicut in capitulare nostro continetur, quod ad Olonnam[o] fecimus[1]. Et[2] ubi in uno[p] loco plures sunt, quam necesse sit, destruantur. Quodsi forte in aliquo[q] loco aecclesia[r] sit constructa, quae[r] tamen necessaria sit et nihil dotis habuerit, volumus, ut secundum iussionem[3] domni et genitoris nostri unus mansus cum duodecim bunuariis[s4] de terra arabili ibi detur et mancipia[t] duo[5] a[t] liberis hominibus, qui ad eandem ecclesiam officium Dei debeant audire, ut sacerdotes[u] ibi possint[u] esse et divinus cultus fieri: quodsi hoc populus facere noluerit, destruatur.

2. Sanguinis[6] effusio in ecclesia facta cum fuste, si presbyter fuerit, triplo conponatur[7]: duas partes eidem presbytero, tertiam pro fredo ad ecclesiam et insuper bannum nostrum. Similiter de diacono iuxta compositionem eius in triplo cum banno nostro conponatur: de subdiacono similiter triplo secundum suam conpositionem[v] et de uniuscuiusque ordinis clerico[w] secundum suam[v] conpositionem triplo persolvatur, insuper bannus noster. Similiter et de ictu sine sanguinis effusione de uniuscuiusque ordinis clerico secundum suam conpositionem triplo conponatur[x 7], insuper bannus noster. Et qui non habet, unde ad ecclesiam persolvat, tradat se in servitium eidem ecclesiae, usque dum totum debitum persolvat.

3. Statuimus de presbiteris et diaconibus ecclesiastico honore privatis, ut redigantur sub[y] poenitentia, sicut canones praecipiunt[8]. Et si habet episcopus in sua parrochia suum[z] monasterium[a], ibi mittantur: quodsi monasterium[a] non habuerit, tunc praecipiat episcopus, ut illi tales habitent in illa plebe, unde sunt: et si res proprias habuerint, eligant sibi talem[b] patronum, qui de ipsis rebus victum et vestimentum eis ministret. Ipsi tamen nullam habeant licentiam vagandi aut discurrendi, sive ad placita sive ad palatium sive ad ipsas res, quas proprias ante habuerunt, sine licentia sui episcopi: sed in eodem loco, ubi sibi constitutum est, suam poenitentiam iugiter agant. Quodsi hoc non observaverint[c], primum verberibus cohereeantur; quodsi nec sic se[d] castigaverint[e], in tali loco recludantur, ubi, velint nolint, in[f] poenitentia vivant.

4. Ut[9] nullus ebrius suam causam in mallum possit conquirere nec testimonium dicere; nec comis placitum habeat nisi ieiunus.

a) *Inscriptio e. codd.* 1–3; Haec sunt capitula, quem domnus Lotharius rex instituere iussit 4. b) Incipit capitula 3. c) Lottarius 2. d) excersit 2; excepit 3. e) Careli 2; Karli 3. f) Ludowici 2. g) *om.* 2. h) palatii regali 3. i) cum 3. k) consensis 3. l) conservari 3. m) concepit 2. n) observetis 4. o) Olonna 2. p) unum locum 2. q) alio 3. 4. r) aecclesiam sit constructam qui 2. s) bichariis 2. t) mancipias duas ad 2. u) sacerdos ibi possit 4. v) conpositionem . . . suam *om.* 2. 4. w) *om.* 4. x) et *add.* 2. y) *om.* 2. z) *om.* 6. a) ministerium 4. b) *om.* 4. c) conservaverint 8. d) se *om.* 2. 6. e) castigati fuerint 6. f) sup 4.

1) *Cap. Olonn.* 825, *tom. I*, *p.* 327, *c.* 8. 2) *Desumpta e Cap. miss.* 803, *l. c. p.* 115, *c.* 1. 3) *Cap. eccles.* 818. 819, *l. c. p.* 277, *c.* 10. 4) *Bunuarium, bonnarium i. e. modus agri certis limitibus seu bonnis (scopus) definitus.* 5) *Cfr. Capitulatio de partibus Saxoniae* 775–790, *l. c. p.* 69, *c.* 15. 6) *Capp. legib. add.* 818. 819, *l. c. p.* 281, *c.* 2. 7) *Cfr. Karoli ad Pippinum epist.* 806–810, *l. c. p.* 212; *Concilium de clericor. percuss. l. c. p.* 361, *c.* 1–3. *[K.]* 8) *Cfr. Hinschius, Kirchenrecht IV, p.* 818 *sq. [K.]* 9) *Cap. miss.* 803, *tom. I*, *p.* 116, *c.* 15.

5. De[10] reclamatoribus vel causedicis, qui nec iudicium scabinorum adquiescere 832 nec blasfemare volunt, antiqua consuetudo servetur, id est in custodia recludantur, donec unum e duobus faciant. Et si ad palatium pro hac re clamaverint et litteras detulerint, non quidem eis credatur, nec tamen in carcere ponantur; sed cum custodia et cum ipsis litteris pariter ad palatium nostrum remittantur, ut ibi discutiantur, sicut dignum est.

6. De[11] conspirationibus, quicumque facere praesumpserit et sacramento quamcumque conspirationem firmaverint, triplici ratione iudicentur. Primo, ut ubicumque aliquod malum per hoc perpetratum fuerit, auctores facti interficiantur; adiutores vero eorum alter ab altero flagellentur et nares sibi invicem praecidant. Ubi vero nihil mali perpetratum est, similiter quidem inter se flagellentur et capillos[g] sibi vicissim detundant. Si vero per dextras aliqua conspiratio firmata fuerit, si liberi sunt, aut iurent cum ideoneis iuratoribus hoc pro malo non fecisse, aut si facere non potuerint, suam legem conponant; si vero servi[h] fuerint, flagellentur. Et ut de cetero[h] in regno nostro nulla huiusmodi conspiratio fiat, nec per sacramentum nec sine sacramentum.

7. De[12] oppressione pauperum liberorum hominum, ut non fiant a potentioribus per aliquod malum ingenium contra iustitiam oppressi, ita ut coacti res eorum vendant aut tradant. Ideo haec de liberis hominibus diximus, ne forte parentes contra iustitiam fiant exeredati et regale obsequium minuatur et ipsi heredes propter indigentiam mendici vel latrones seu malefactores efficiantur.

8. Si[13] quis litteras nostras dispexerit, id est tractoriam[14], quae propter missos recipiendos dirigitur, aut honores, quos habet, amittat, aut in eo loco, ubi praedictos missos suscipere debuit, tamdiu resideat et de suis rebus legationes illuc venientes suscipiat, quousque animo nostro satisfactum habeat. Qui vero epistolam nostram quocumque modo dispexerit, iusso nostro ad palatium veniat et iuxta voluntatem nostram congruam stultitiae suae castigationem accipiat. Et si homo liber vel ministerialis comitis hoc fecerit, honorem, qualemcumque habuerit, sive beneficium amittat; et si servus fuerit, nudus ad palum vapulet et caput eius tundatur[i].

9. Quicumque[15] liber homo denarium merum et bene pensantem recipere noluerit, bannum nostrum, id est LX solidos, componat. Si vero servi ecclesiastici aut comitum aut vasallorum nostrorum hoc facere praesumpserint, sexaginta ictus vapulent, aut, si magister eorum vel advocatus, qui liber est, eos vel comiti vel misso nostro iussus praesentare noluerit, praedictum[k] bannum, id est sexaginta solidos, componat.

10. De[16] falsa moneta iubemus, ut, qui[l] eam percussisse conprobatus[l] fuerit, manus ei amputetur[17]. Et qui hoc consenserit[m], si liber[m] est, LX solidos conponat.

11. Decernimus[18], ut quisquis aliter testes habere non potuerit, volumus, ut per comitis iussionem, quos in suo testimonio necessarios quisque[n] habuerit, verita-

g) nares 2. h) servi ... cetero *om.* 4. i) *sic codd.;* tondeatur *in Cap. cit.* k) *In hoc verbo initium est cod.* 5, *antea mutili.* l) quicumque percusserit aut probatus 5. m) consibilis 2. n) quosque 5. 6.

10) *Cap. in Theod. villa datum II,* 805, *l. c. p.* 123, *c.* 8. 11) *Ibidem p.* 124, *c.* 10; *Memoria Olonn. data* 822—823, *l. c. p.* 318, *c.* 4; *Cap. Harist.* 779, *l. c. p.* 51, *c.* 16. *[K.]* 12) *Ibidem p.* 125, *c.* 16, *omisso autem huius capituli fine.* 13) *Capp. legib. add.* 818. 819, *l. c. p.* 284, *c.* 16. 14) *Cfr. supra nr.* 189, *p.* 11. 15) *Capp. legib. add.* 818. 819, *tom. I, p.* 285, *c.* 18; *cfr. etiam Cap. miss. Wormat.* 829, *supra p.* 15, *c.* 8. 16) *Ibidem c.* 19, *verbis sub fine omissis.* 17) *Cfr. autem Cap. insequens c.* 2. *sub fine.* 18) *Initium capituli desumptum est ex Hlotharii Cap. Olonn.* 822—823, *tom. I, p.* 317, *c.* 6, *maior capituli pars hic noviter additur; cfr. cum ipsa Capp. legib. add.* 818. 819, *l. c. p.* 282, *c.* 10.

832. tem prolaturi[o] publico[p] conventu adducantur, ut per ipsos rei veritas cum iuramento valeat inquiri. Quodsi de duabus partibus fuerit inquisitio facta, idcirco quod nullus eorum possit habere testes, antequam iurent, fiat inquisitio facta[19]. Quodsi omnes ad unam partem dixerint testimonium, iurent verum dixisse testimonium. Quodsi dissenserint et quaedam[q] pars testium[r] unum[s] praebuerit testimonium et alia alterum[t], tunc interrogentur, si audent per pugnam illorum testimonium approbare; quodsi nulla pars alteri cesserit[u], iurent, et per pugnam probetur illorum testimonium[v]; quodsi una[w] pars se[x] subtraxerit[v], tunc illa, quae ausa fuerit contendere, recipiatur ad testimonium.

12. Ut per triginta annos servus liber fieri non possit, si pater illius servus aut mater illius ancilla fuerit. Similiter[y] de aldionibus[20].

13. Ut nullus cancellarius pro ullo iudicato aut scripto aliquid amplius accipere audeat[z], nisi dimidiam libram argenti de maioribus scriptis; de minoribus autem infra[a] dimidiam libram, quantum res[b] assimilari possit[b] et iudicibus rectum videtur, accipiat. De orfanis autem vel ceteris pauperibus, qui exsolvere hoc non possunt, in providentia comitis sit[c], ut nequaquam inde aliquid accipiat*. Notarii autem hoc iurare debent[d], quod nullum scriptum falsum faciant, nec[e] in occulto[21] scriptum[f] aliquis faciat[f] nec[g] de uno comitatu in alio** nisi per licentiam illius comitis, in cuius comitatum[h] stare debet. Si[i] vero necessitas itineris aliquem[k] compulerit[l] aut infirmitas gravis, secundum capitulare genitoris nostri[22] faciat[im]; quodsi aliter fecerit[n], inanis et vacuus[o] appareat.

14. Placuit nobis, ut haec capitula, quae excerpsimus de capitulis bonae[p] memoriae avi nostri Karoli ac domni et genitoris nostri Hludowici imperatoris, ab[q] omnibus sanctae Dei ecclesiae et nostris fidelibus in regno Italiae consistentibus pro lege teneantur[23] et conserventur. Et quicumque horum[r] capitulorum contemptor extiterit, LX solidorum[s] multam componat, sicut in capitulis praedicti[t] avi nostri Karoli continetur***[24].

Facto[u] capitulare anno imperii dominorum nostrorum Ludowici et Lotario nonodecimo et tertiodecimo, mense Februario, indicione decima.

*) *Cod. 6. add.:* De indiculis vero nihil accipiat, nisi tantum pergamenam, ubi ipsum indiculum scribere possit.

**) scribat *add. Lib. Pap. Hloth.* 71, *LL. IV, p.* 552.

***) *In codice Paris.* 4613 *haec subnectuntur capitula, de quibus videas praefationem ad hoc capitulare*

13. Placuit nobis de liberis feminis, que sibi servi copulant, sicut ad nostram regiam potestatem perteneant, ita volumus, ut inceps ad ipsos Langobardos perteneant, ipse et filiis suis et filiabus eorum.

14. Statutum est, ut, si qua femina libera cum servum alterius se copulaverit et parentes eius eam anni spatium ad vindictam non dederit, volumus, ut curtis regia adquirat; si ipsa femina

o) *ita in Cap. Olonn.*; probaturi 1; prelaturi 2. 6; perlaturi 5. p) in publicum conventum 6. q) ex quadam parte 6. r) *om.* 5. s) uni 1. 5; omnium 6. t) alteri 1. 5. u) [illegible] 2. v) et *add.*, quodsi ... subtraxerit *om.* 6. w) nulla 2. x) se subtrax. *om.* 2. y) Sim. de ald. *om.* 5. z) valeat 5. a) ipsam *add.* 1—6. b) res exposcit 4—6. c) fiat 5. d) per singula loca *add.* 5. e) neque aliquid 6. f) nec (et 6) scriptum aliquod faciant 5. 6. g) *om.* 5. 6. h) [illegible] *add.* 6. i) Si ... faciat *sub fine huius capitis ponuntur in codd.* 4. 5. k) aliquid 2. l) [illegible] tulerit 2; capulaverit 4. m) faciant 2. 3. n) sit inanis *ceteris omissis* 5. o) vacua 6. p) [illegible] 4. 5. q) ii 2. r) huius capitularis 5. s) denariorum *add.* 5. 6. t) domni *add.* 4. 5. u) [illegible] *e solo codice* 2.

19) *Hanc esse inquisitionem testium, non per testes demonstrat Brunner, [illegible]* p. 177. *[K.]* 20) *Cfr. Brunner, Rechts-Gesch. I, p.* 268. *[K.]* 21) *Cfr. [illegible] data* 822—823, *tom. I, p.* 319, *c.* 12. *[K.]* 22) *Haec spectant [illegible] ad Capp. [illegible]* 818. 819, *l. c. p.* 282, *c.* 6. 23) *Boretius, Beiträge p.* 29 *sq.*, *p.* 51. *[K.]* 24) *Cap. [illegible]* 801, *tom. I, p.* [illegible], *c.* 2. [illegible]

cum ipso servum annu et diem steterit, habeat eam cuius servo est, et filii, qui ex ea nati fuerint, 832.
sic servi, sicut pater eorum.

15. Statutum est, ut, si quis liber homo uxore habens liberam propter aliquod crimen aut debitum servitium alteri se subdidit eademque coniux cum ipso manere noluerit[v], ipsorum procreatio, que tali coniugio sit, libertatis statutum non ammittat. Si vero ea defuncta secunda uxor et tamen libera tali se sciens tulerit, iunxerit coniugio, liberi eorum subdantur.

16. Si quis percusserit presbiter, id est sacerdos, conponat aurum optimum libre decem.

v) voluerit *codd. 5—7. Capitularis Olonnensis 822—823, tom. I, p. 317, not. m.*

202. HLOTHARII CAPITULARE MISSORUM.

832. Febr.

Legitur Item alia capitula *inscriptum in codice* 1) *Guelferbyt. inter Blankenburg.* 130 *fol.* 131. *Capitula* 2. *inde a verbis* solidos componat *usque ad capitis sexti priorem partem leguntur etiam numeris XXXI—XXXIV. numerata in miscellaneo codice* 2) *Vatic. reg. Christ.* 263 *fol.* 227.

Capitulare in Blankenburgensi codice post Hludowici secundi Italiae imperatoris capitula positum est: tamen Hlotharii capitulari anno 832. *mense Febr. dato aequale videtur. Nam quod in his missorum capitularis capitibus* 2. 12. *'iuxta capitulare' allegatur, ad Hlotharii illud Papiense capitulare referendum est, et cum eodem ea quoque, quae missis c.* 5. *et* 9. *praecipiuntur, consentiunt. Ex eodem Papiensi placito, quo antecedens capitulare datum est, missi quoque delegati et hoc missorum capitulari instructi sunt. Cfr. Boretius, Capitularien im Langobardenreich p.* 159.

(B. deest; P. I, 437.*)*

1. Ut inquirant de singulis monasteriis vel senedochiis[1], qualiter a conditoribus ordinata sunt vel quomodo nunc permaneant et a quibus personis detineantur.

2. De monetis inquiratur, qua custodia observantur vel qua fraude vitiantur et a quibus personis hoc perpetratum sit, et noviter a nobis instituta instanter[a] figurari precipiantur. Verumtamen usque missa sancti Iohannis[2] denarium argenteum et non fractum cuiuscumque monetae recipiatur[3]. Reiectoribus autem iuxta capitulare[4] castigatio adhibenda: vel LX solidos componat vel totidem ictus accipiat[b]. Falsatores vero monetae, si inventi fuerint, in praesentia nostra deducantur[5].

3. Ut missi nostri per singulas civitates mensuram antiquam[6] inquirant, et nemo neque emere neque vendere praesumat, nisi ad ipsam mensuram.

4. De usuris[7], que multis argumentis fiunt[8], diligentissime inquiratur a missis nostris, et cum reperti fuerint, qui eas exercent, propriis episcopis[9] tradantur, ut[c] sub publica poenitentia redigantur.

a) instantur 1. b) accipiant 2. c) et 2.

1) *Cfr. Capp. de rebus eccles.* 825? *tom. I, p.* 332, *c.* 3; *Cap. Olonnense* 825, *l. c. p.* 328, *c.* 4. 7; *Episcoporum relatio post* 821, *l. c. p.* 369, *c.* 6. *[K.]* 2) 24. *Iun.* 3) *Cfr. Admon.* 823—825, *tom. I, p.* 306, *c.* 20; *Cap. Mantuan.* 781? *l. c. p.* 191, *c.* 9. *[K.]* 4) *Capitulare antecedens c.* 9. 5) *Cfr. autem Capitulare antecedens c.* 10. *[K.]* 6) *Cfr. Capp.* 803—813, *tom. I, p.* 146, *c.* 10; *Cap. miss. Niumag.* 806, *l. c. p.* 132, *c.* 18; *Soetbeer in 'Forschungen zur Deutschen Geschichte' tom. VI, p.* 79. *[K.]* 7) *Cfr. Capp. Ital. tom. I, p.* 219, *c.* 17; *Admon. gener.* 789, *l. c. p.* 54, *c.* 5. *[K.]* 8) *Cfr. Episc. relatio* 829, *supra p.* 43, *c.* 54. *[K.]* 9) *Cfr. Cap. Olonn. eccl. prim.* 825, *tom. I, p.* 327, *c.* 5.

832. 5. De iudicibus[10] inquiratur, si nobiles et sapientes et Deum timentes constituti sunt; iurent[d], ut iuxta suam intellegentiam recte iudicent et pro muneribus vel humana gratia iustitiam non pervertant nec differant et, quod iudicaverint, confirmare sua subscriptione non dissimulent. Ubi autem tales non sunt, a missis nostris constituantur et idem[e] sacramentum facere cogantur; quodsi viles personae et minus idoneae[f] ad hoc constitutae[f] sunt, reiciantur. Similiter et notarii legibus eruditi et bonae opinionis constituantur et iusiurandum[g] praebeant[g][11], ut nullatenus falsitatem vel colludium scribant; et qui[h] hoc fecisse preterito tempore inventi fuerint, praesentaliter damnentur[h].

6. Ut inquirant diligentissime missi nostri per singulos comitatus, qui[i] adhuc sacramentum[i] fidelitatis nondum nobis promiserunt, et promittere eos compellant[k][12]. Et inquirant diligentissime missi nostri villas et cortes, unde regis expensa ministrari solita sit, et a quibus personis modo detineantur[l], necnon et quae in transitu domni imperatoris servire debent vel missis transeuntibus necessaria ministrare.

7. Ut per singulas civitates inquirant missi nostri, ubi palatia antiquitus fuerunt vel publicae domus[13] antiquitus vel unde continebantur vel qua occasione aut a quibus personis vel sub cuius tempore destructa sunt, et nostra auctoritate praecipiant, ut amodo quantotius restaurentur; sed et de singulis conditionibus[14], quae ad cameram nostram vel ad fiscum vel ad diversa palatia pertinent.

8. Ut missi nostri perquirant in singulis civitatibus beneficia, quae antiquis temporibus clerici et vassalli predecessorum nostrorum habuerunt vel qui nunc ea retinent, et nobis renuntient. Similiter comitatus pertinentia[15], quae comites[m] non habent, necnon et res ecclesiis Dei pertinentes et aliae personae, quam rectores earum retinent, inquirant et nobis renuntient.

9. Ut[16] baptismales eclesiae, quae per neglegentiam eorum, qui eas restaurare debuerunt, paulatim a suo statu defecerunt, diligentia missorum nostrorum ab his, qui ibi baptizantur vel sacra misteria percipiunt, restaurari praecipiantur et ministris rei publice comittantur, ut filii eclesiae eorum instantia ad earum restaurationem compellantur, decimas quoque Deo dare ibidem cogantur.

10. Ut idem missi perquirant in singulis civitatibus, qualiter canonicorum vita et conversatio ordinata sit, et de thesauro ecclesiae[17], quid[n] inde perditum sit vel a quo aut cuius tempore, et utrum episcopi suas plebes ordinatas habeant, et si contra rationem[o] destributae sunt[18], ut emendent; et si opus fuerit, nobis renuntient.

11. De depraedationibus quoque, quae moderno tempore[19] defunctis episcopis a diversis hominibus factae sunt in rebus eclesiasticis, ut, qui eas fecerunt, legaliter emendent cum emunitate nostra[20].

d) *om.* 2. e) ibidem 2. f) idonei .. constituti 2. g) iuxta iusiurandum preveniat 2. h) quod fecisse p. t. i. sunt, praesentialiter damnetur 2. i) qui ... sacramentum *om.* 2. k) *Hic finis est cod.* 2. l) detineatur 1. m) *ita correxi*; comitatus 1. n) qui 1. o) restaurationem 1. 4.

10) *Cfr. Cap. Wormat. miss.* 829, *supra p.* 14, *c.* 2–4. *[K.]* 11) *Capitulare antecedens c.* 13. 12) *Cfr. Cap. miss.* 829, *supra p.* 10, *c.* 4. *[K.]* 13) *Cfr. Hlud. II Cap. Pap.* 850, *infra nr.* 213, *c.* 7. *[K.]* 14) *Cfr. Cap. de iust. fac.* 811–813, *tom. I, p.* 177, *c.* 10. *[K.]* 15) *Cfr. Waitz, VG. IV²*, *p.* 165 *sqq.* *[K.]* 16) *Capitulare antecedens c.* 1. 17) *Cfr. Cap. miss. Niumag.* 806, *l. c. p.* 131, *c.* 4. *[K.]* 18) *Cfr. Hinschius, Kirchenrecht II, p.* 265 *sqq.* *[K.]* 19) *Cfr. etiam Kar. II Cap. Pap.* 876, *infra nr.* 221, *c.* 14. *[K.]* 20) *Id est* 600 *sol., Cap. legib. add.* 803, *tom. I, p.* 113, *c.* 2; *cfr. etiam form. imperial.* 15, *Formulae p.* 297, *l.* 9. *[K.]*

12. De sceleribus[p] atque criminibus, quae multis modis increverunt, volumus, 832
ut inquirant et emendent; similiter et de conspirationibus nocivis iuxta capitulare[21] emendent. Similiter et de rapinis seu et de falsis testibus vel de periuris[q] hominibus sive de monachis, qui proprium habitum reliquerunt, et de his, qui seculares vel laici ex clericis vel monachis sunt effecti.

13. De viis et pontibus[22] et ceteris excubiis[23] publicis, ut inquirant, et quae potuerint emendent aut nobis, quod invenerint, renuntient.

p) caelestibus 1. q) periuriis 1.

21) *Capitulare antecedens c.* 6. 22) *Cfr. Admonit.* 823—825, *tom. I, p.* 306, *c.* 22; *Cap. miss.* 819, *l. c. p.* 290, *c.* 17; *Pippini Cap. Pap.* 787, *l. c. p.* 199, *c.* 9; *Cap. Mant. II,* 787, *l. c. p.* 197, *c.* 7; *Pippini Cap.* 782—786, *l. c. p.* 192, *c.* 4. *[K.]* 23) *Cfr. Waitz, VG. IV², p.* 36; *p.* 615 *sq. [K.]*

203. HLOTHARII CAPITULARE DE EXPEDITIONE CONTRA SARRACENOS FACIENDA.

846. fere Oct.

Fridericus Maassen in bibliotheca ecclesiae cathedralis Novariensis codicem iuris canonici num. XXX. signatum et saec. XI. scriptum reperit, in quo fol. 282 *capitulare, quod sequitur, scriptum est. Primo a Maassen editum est in 'SB. d. Wien. Ak. phil.-hist. Cl.' tom. XLVI (*1864*), p.* 68 *sqq.; apographum capitularis esse videtur in cod. Novar. XV. saec. XII. scripto, e quo lectiones variantes adnotatae sunt l. c. tom. XLIX (*1865*), p.* 310, *et codicem Novar. XXX. descripsit A. Reifferscheid l. c. tom. LXVIII (*1871*), p.* 626. *Secundum ea, quae Maassen et Reifferscheid retulerunt, denuo hoc capitulare edidit a.* 1873. *Bluhme in 'Zeitschr. f. Rechts-Gesch.' tom. XI, p.* 257 *sqq., de qua editione iudicavit Maassen in 'SB. d. Wien. Ak.' tom. XCII (*1878*), p.* 606 *sq. Anno denique* 1887. *novissimam editionem atque emendatiorem secundum schedas Friderici Maassen paravit W. Lippert in Archivi novi tomo XII, p.* 534 *sqq., quam hic repetimus.*

In utroque codice capitulare inscriptum est: Incipit synodus habita Francia (Fancia *cod. XXX.*) tempore domni Hlotharii imperatoris pro edificatione novae Romae.

Quo tempore capitulare datum sit, c. 7. *probat collatum cum iis infra allegatis, quae Bertiniani annales ad a.* 846. *tradunt; item c.* 9, *quo Hludowicus filius mense Ianuario Papiam cum exercitu venire iubetur. Expeditio contra Sarracenos a.* 847. *evenit, item divisio regni Beneventani (c.* 11*) et novi muri aedificatio.*

(B. deest; P. deest.)

Cap. 1. Quia divina pietas nos et karissimum filium nostrum ad commune colloquium pervenire concessit, prudentiae devotionique vestrae, de quibus hic tractavimus, breviter intimavimus.

2. Nulli dubium est, quod peccatis nostris atque flagitiis merentibus tantum malum in ecclesia Christi contigerit[a], ut et ipsa Romana ecclesia, quae capud est

a) contingerit *codd.*

846. christianitatis, infidelium manibus traderetur et per omnes fines regni nostri fratrumque nostrorum paganorum populus prevaleret. Ideirco necessarium valde iudicavimus, ut omnia, in quibus maxime Deum a nobis offensum esse cognoscimus, ipsius[b] adiuvante misericordia corrigamus, et ut per satisfactionem congruam divinam studeamus placare iusticiam, quatinus, quem iratum sensimus, placatum habere possimus.

3. Hac de causa volumus et omnino proponimus, ut, quicquid in ecclesiis Christi locisque sacratis per neglegentiam hucusque aliter fuit, quam debuit, in quantum adiuvat superna pietas, emendetur.

4. Et inprimis monachi, qui ordinem suum per desidiam aut cupiditatem seu secularem ambitum[c] deseruerunt[1], admoniti ab episcopis et abbatibus emendentur; quodsi audire contempserint, severius districti suum ordinem repetere compellantur. Qui vero per inopiam a suo proposito deviaverunt, si ipsa inopia per necessitatem generalem[d] contigit, prout potest fieri, emendetur, donec largiente Domino melius atque perfectius talem inopiam emendare possimus; si vero per duriciam aut neglegentiam praelatorum evenit, praelati ipsi diligenter admoniti si emendaverint, bene; si emendare noluerint, ab ipsa praelatione removeantur. Similiter et in canonicis[e] atque sanctimonialibus observandum esse sancimus.

5. Quia in dehonoratione sanctorum locorum Deum frequenter offendimus, volumus atque statuimus, ut, quicquid ab ecclesiis Christi iniuste et inracionabiliter nostro tempore ablatum esse cognoscitur, pristinae potestati competenti ordine restituatur.

6. Volumus eciam et diligentissime praecipimus observandum, ut episcopi singuli in suis parrocchiis diligenter examinent et sollicite investigent, quicunque publicis sint inretiti flagitiis, hoc est incestos, adulteros, sanctimonialium stupratores vel qui eas eciam in coniugium acceperunt, homicidas, sacrilegos, alienarum rerum pervasores atque praedones; et hoc per omne regnum nostrum sollicite examinetur, ut, quicunque tales fuerint inventi, paenitentiae puplice subdantur, aut, si hoc noluerint, ab ecclesia separentur, donec a suis flagitiis corrigantur[2]. Similiter de illis fiat, qui in clericatu fuisse et postea comam sibi crescere dimisisse noscuntur.

7. Quia pro peccatis nostris et offensionibus aecclesia[f] beati Petri hoc anno a paganis vastata est et direpta[3], omni desiderio et summa instancia elaborare cupimus, qualiter ecclesia restauretur et deinceps ad eam paganorum accessio prohibeatur. Itaque decernimus et hoc Apostolico per litteras nostras et missos mandamus, ut murus firmissimus circa aecclesiam beati Petri construatur. Ad hoc vero opus collationem peccuniae ex omni regno nostro fieri volumus, ut tantum opus, quod ad omnium gloriam pertinet, omnium subsidio compleatur.

8. Admonendi erunt episcopi per omne regnum domni imperatoris Hlotharii, ut praedicent in aecclesiis suis et civitatibus eis[g], qui sine beneficiis sunt et alodos atque peccunias habent, atque cohortando et incitando suadeant, ut sicut illi facturi sunt, qui beneficia possident, ita ipsi eciam de peccuniis suis collationem faciant ad

b) ipsus *c.* c) habitum *cod. XV.* d) generale *c.* e) canocis *c.* f) aecclesia *codd.* g) eos *codd.; et eos Maassen et Bluhme; cfr. etiam Lippert, l. c. p. 535, n. 7.*

1) *Cfr. Cap. miss. 832, supra p. 65, c. 12.* 2) *Cfr. Hinschius, Kirchenrecht IV, p. 746, p. 798, n. 6; p. 830 sq.; p. 842; Dove, Die fränk. Sendgerichte in 'Zeitschr. f. Kirchenrecht' tom. IV (1864), p. 21. [K.]* 3) *Prudentius in ann. Bertin. ad a. 846, ed. Waitz p. 34:* Mense Augusto Sarraceni et Maurique Tiberi Romam adgressi, basilicam beati Petri apostolorum principis devastantes, ablatis cum ipso altari, quod tumbae memorati apostolorum principis superpositum fuerat, omnibus ornamentis atque thesauris, quendam montem centum ab Urbe milibus munitissimum occupant.

murum faciendum circa aecclesiam beati Petri apostoli Rome, eo quod hoc deceat[h] 846. plurimum, ut matrem filii honorent et, in quantum valent, tueantur atque defendant.

9. Decretum quoque et confirmatum habemus, ut karissimus filius noster cum omni exercitu Italiae et parte ex Francia, Burgundia atque Provincia in Beneventum proficiscatur[i], ut inde inimicos Christi, Sarracenos et Mauros, eiciat tam propter hoc, quod ipse populus nostrum auxilium expetit, quam propterea, quod certissime novimus, si infideles illam terram obtinuerint, eos Romaniam, quod absit, et magnam partem Italiae invasuros. Ipse vero filius noster ita ire debebit, ut VIII. kal. Febr. ad Papiam cum exercitu veniat, medio Marcio ad Alarinum[4] perveniat.

10. Summopere iubemus et modis omnibus observandum censemus, ut quicunque illuc ibunt, sine praedatione christiani populi vadant[5], quoniam propter hoc magnum nobis malum accidisse non dubitamus.

11. Missos quoque nostros constitutos habemus Petrum[6] venerabilem episcopum, Anselmum vocatum episcopum[7] et Witonem inlustrem comitem[8], qui in Beneventum ad Sigenulfum et Radalgisum vadant et eos inter se pacificent legesque et condiciones pacis aequissimas inter eos decernant et regnum Beneventanum, si pacificati fuerint, inter eos aequaliter dividant[9] atque ex nostra parte eis securitatem et consensum honoris sacramento confirment et ab eis similiter ad nostram partem adiutoriumque filii nostri expulsionemque Sarracenorum sacramentum accipiant.

12. Sergio quoque magistro militum[10] mandamus, ut ipse pacis auctor inter illos et auxiliator filii nostri existat; similiter Apostolico et Petro Venaeciarum duci, ut adiutorium ex Pentapoli[k] et Venecia navali expedicione faciant ad opprimendos in Benevento Sarracenos.

13. Ut autem haec omnia competenter implere possimus, ieiunio triduano per omne regnum nostrum devotissime Christi misericordiam pro nostris peccatis exorandum censemus.

Haec sunt nomina eorum, qui in Italia beneficia habent:

Rataldus	Isti nihil habent in Italia:		
Remboldus[l]	Harduicus	Aquinus	In prima scara[11] sunt missi:
Eberhardus	Amolo	Sigericus	Ebrardus
Beringarius	Agilmarus	Heribertus	Wito
Liutfridus	Audax	Heimericus	Liutfridus
Humfridus	Heiminus	Milo	Adalgisus[n].
Hrotfridus	Boso	Hucboldus.	Signiferi:
Teotboldus	Wilelmus	De comitibus:	Bernardus
			Albericus
Fulcradus	Ioseph	Gerardus	et Bebbo.

h) doceat *c.* i) proficiscantur *codd.* k) Pentapolim *codd.* l) Reinboldus *Reifferscheid et Bluhme.* n) * Adalgisus *Reiff.*; et Algisus *cod. XV. et Bluhme.*

4) *Larino in ducatu Beneventano, secundum Böhmer-Mühlbacher nr.* 1094. 5) *Cfr. Admonitio* 823—825, *tom. I p.* 305, *c.* 17; *Epistola ad Fulradum* 804—811, *l. c. p.* 168, *l.* 29 *sqq.*; *Capp. Karoli* 810. 811, *l. c. p.* 160, *c.* 4; *Cap. miss.* 792. *vel* 786, *l. c. p.* 67, *c.* 6; *Cap. Haristall.* 779, *l. c. p.* 51, *c.* 17. *[K.]* 6) *Vel Aretinum vel Spoletinum; cfr. Flodoardi hist. Rem. eccl. lib. III, c.* 10, *SS. XIII, p.* 483. 7) *Qui fuerit, non liquet.* 8) *Marchionem Spoletinum; cfr. Wüstenfeld in 'Forschungen z. Deutsch. Gesch.' tom. III, p.* 396. *[K.]* 9) *Divisio a.* 847. *ita facta est, ut Sigenulfus Salernitanum, Radalgisus Beneventanum ducatum acciperet; divisionis cartam videas LL. IV, p.* 221, *a.* 851. *immerito adscriptam.* 10) *Neapolitano.* 11) *Cfr. Waitz, VG. IV², p.* 611. *[K.]*

847. *(qui in Italia b. h.)*

	(Isti nihil habent.)		In secunda scara sunt missi:
Cunibertus	Erlardus	Aldricus	Wito
			et Adalbertus.
Bodradus	David	Fulcradus	Signiferi:
			Wicfredus
Hilpericus	Ebo	Ottramnus[m]	et Autramnus[m] comites[13].
			Heribrandus
Bebo	Hartbertus	Ermenoldus	Farulfus
			Hilpericus
Grozmannus	Riconsindus	Albericus filius Richardi	et Tresegius.
			In scara Francisca sunt missi:
Meinardus.	Remigius	Beieri[12]	Gerardus
	Teotgaudus	Arnulfus	Fulcradus
			et Ermenoldus
		Odolricus	Signiferi:
	Eicardus.	Engilramnus[m].	Beieri[12]
			Arnulfus
			Hucboldus
			Aquinus
			et Sigiricus.

m) Ottrañus, Engilrañus, Autrañus *c.;* Ottranus *Reiff.*

12) *Cfr. Lippert l. c. p.* 538; *Dümmler, Geschichte des Ostfränk. Reiches I², p.* 305, *n.* 3. *[K.]*
13) *Lippert, l. c. p.* 539. *[K.]*

---

204. HLOTHARII, HLUDOWICI ET KAROLI CONVENTUS APUD MARSNAM PRIMUS.

847. Febr.

Leguntur haec capitula in codicibus: 1) *Haag.* 1 *fol.* 22. 2) *Paris.* 4638 *fol.* 163. 3) *Vallicell. N.* 21 *fol.* 16; *item mutila in recentiore saeculi decimi octavi apographo Vatic.* 4982 *fol.* 74. *Inscripta sunt in codicibus:* Haec, quae secuntur capitula, acta sunt, quando tres reges fratres, Hlotharius scilicet, Hludowicus et Karolus simul convenerunt secus municipium Treiectum *(Maastricht)* in loco, qui dicitur Marsna *(Meersen),* anno dominicae incarnationis DCCCXLVII. per mensem Febroarium (per mense Febr. 1; mense Febroario 2), quae etiam capitula singulorum adnuntiationes secuntur.

Conventum hunc apud Marsnam in Hlotharii regno indictum Lupus Ferrariensis abbas commemorat in epistolis 50. 51. 59. 60 *(Opera ed. Baluzius p.* 92 *sq.; p.* 101*), praesertim in epistola* 59*:* non ignoratis, credo, reges nostros apud Traiectum hebdomada secunda quadragesimae celebraturos colloquium; *legatos ad Nordmannos a tribus fratribus directos esse (infra c.* 11*), Bertiniani quoque annales ad annum* 847. *narrant. Similis conventus item anno* 844. *apud Theodonis villam habitus est, in quo aeque atque in hoc Marsnensi Karoli potissimum regnum contra Pippinum, Brittones Nordmannosque tueri, pacem atque concordiam inter se confirmare studuerunt. Referunt de hoc priore conventu, cuius capitula ad nos non pervenerunt, Bertiniani annales ita,*

ut de hoc quoque Marsnensi conventu annalium verba dicta haberi possint (cfr. infra 817. nr. 227. in praefatione mea). Sed tam Marsnensis, quam prior conventus successu caruit, uti e tertii conventus item Marsnae anno 851. habiti capitulis apparet. Capitula, quae sequuntur, non tam a regibus statuta, quam a proceribus vel proposita sunt, ut de iis inter fratres ageretur, vel notata secundum ea, quae inter fratres antea acta erant (Adnuntiatio Hlotharii: ut nos coniungeremus, sicut nunc fecimus*). 'Adnuntiationes' autem, quae sequuntur, vere a regibus singulis singulae primoribus, qui in conventu aderant, recitatae sunt (*sciatis *reges semper dicunt, et Karolus in adnuntiationis suae capite primo:* ubi de istis, quae illi *[dilecti fratres nostri]* modo dixere*). Caeterum conventus hic, uti iam monui, potissimum ad Karoli regnum stabiliendum spectabat (Hlud. adnuntiatio c. 1. 4), et alio conventu in ipsius regis regnum, Parisios scilicet, mense Iunio eiusdem anni indicto ad effectum perduci, ut Karolus dicit, debebat. Sed hic Parisiensis trium fratrum conventus postea non habitus est, cum post Marsnensem maior etiam discordia inter Hlotharium et Karolum resurgeret.*

(B. II, 41; P. I, 393.)

1. De[1] pace et concordia atque unanimitate trium fratrum et regum[a] inter se, et quod verissimo et non ficto caritatis vinculo sint uniti et ut nullus deinceps scandalorum inter eos occasiones serere possit.

2. Ut[1] ipsi mutuo sibi auxilientur et contra Dei sanctaeque ecclesiae ac suos inimicos secundum oportunitatem temporis invicem adiuvent.

3. Ut nemo per quamlibet cupiditatem leges pacis in cuiuslibet eorum regno convellere[b] praesumat; quodsi facere praesumpserit, communem ab eis ultionem incurrat.

4. Ut ecclesiae Christi[c] per omne eorum regnum pristinam dignitatem honoremque retineant[2]; et quicquid superstite domno Hludowico imperatore iure legitimo possederunt, absque ulla deminutione recipiant[3].

5. Ut singulis eorum fidelibus talis lex conservetur, qualem temporibus priorum regum et praecipue avi patrisque eorum habuisse noscuntur, si tamen et ipsi pristinam fidem erga ipsos conservent.

6. Ut rapinae et depraedationes, quae quasi iure legitimo hactenus factae sunt, penitus interdicantur, et nemo se impune post haec eas praesumere posse confidat.

7. Ut in singulis partibus regni missi idonei constituantur[4], qui querelas pauperum[5] et oppressiones sive quorumcumque causas examinare et secundum legis aequitatem valeant definire[6]. Et si ab uno in aliud regnum huiusmodi praesumptores confugerint, ibi similiter opprimantur[7].

8. Ut nullus in omni eorum regno deinceps raptum facere praesumat, aut, si fecerit, legaliter puniatur.

9. Ut regum filii legitimam hereditatem regni secundum definitas praesenti tempore portiones post eos retineant[8]; et hoc, quicumque ex his fratribus superstes fratribus fuerit, consentiat, si tamen ipsi nepotes patruis obedientes[9] esse consenserint.

a) regnum 1. b) evellere 2. c) *om.* 2.

1) *Cfr. Divisio* 806, *tom. I, p.* 128, *c.* 6 *(Divisio* 831, *supra p.* 22, *c.* 2*). [K.]* 2) *Divisio* 806, *l. c. p.* 129, *c.* 15 *(Divisio* 831, *supra p.* 23, *c.* 11*). [K.]* 3) *Cfr. Cap. antecedens c.* 5. *[K.]* 4) *Cfr. quae disserui in 'Mitteilungen des Inst. f. österr. Geschichtsforsch.' tom. XI, p.* 238 *sqq. [K.]* 5) *Cfr. exempl. gr. Cap. miss. gen.* 802, *tom. I, p.* 92, *c.* 1. *[K.]* 6) *Cfr. Responsa* 826, *l. c. p.* 315, *c.* 9. *[K.]* 7) *Cfr. Conv. ap. Valentian.* 853, *infra nr.* 206, *Adnunt. Hloth. c.* 2. *[K.]* 8) *Cfr. Ordinatio imperii* 817, *tom. I, p.* 272, *c.* 14. *[K.]* 9) *Divisio* 806, *l. c. p.* 130, *c.* 18: ut obedientes sint *(sc. nepotes)* illis *(patruis)* cum omni subiectione quam decet in tali consanguinitate esse; *cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich I²*, *p.* 300. *[K.]*

847. 10. Ut legati ad ducem Brittonum[10] mittantur, qui de communi erga eos observatione pacis eum commoneant.

11. Ut similiter ad regem Nordmannorum[11] legati mittantur, qui eum contestentur, quod aut pacem servare studebit aut communiter eos infensos habebit.

I[d]. Adnuntiatio domni Hlotharii.

Nobis et fratribus nostris visum fuit, ut ad Dei voluntatem querendam, qualiter sancta ecclesia recuperata esse possit et pacem et nos ac vos et iste populus christianus habere possimus, nos simul coniungeremus, sicut nunc fecimus, et sic simus inter nos, sicut fratres per rectum esse debent. Et pro certo illud sciatis, quia, gratias Deo! sic sumus et sic permanere adiuvante Deo inante volumus et in consilio et in auxilio unusquisque erga alterum parati sumus adiutorium ferre, sicut fratres in Dei voluntate et communi profectu facere debent, in quibuscumque potuerimus.

II[d]. Adnuntiatio domni Hludowici.

(1[e].) Sciatis, quia fratres nostri et nos nostros missos ad communem nepotem nostrum[12] in Aquitaniam mittimus et ei tales comitatus designatos mandamus, in quibus ipse cum suis interim sufficienter esse possit[13], et fideles dilecti fratris nostri Karoli de illo regno pacem habere possint, usque dum idem[f] nepos noster ad communem placitum nostrum[14] veniat; ad quod cum tali securitate a nobis accepta eum venire mandamus, ut sanus venire et sanus stare et sanus reverti, quantum illum Deus salvare voluerit, possit. Et si tunc nostrum consilium audire voluerit, volumus cum Dei adiutorio et vestro consilio considerare, quomodo melius secundum communem profectum et utilitatem inante esse possit; et si nostrum consilium audire non[g] voluerit, tunc, sicut melius cum Dei adiutorio et vestro consilio invenire potuerimus, exinde agere volumus.

(2.) Sciatis etiam, quia similiter missos nostros ad Brittones[10] mittimus et illos ad communem profectum et pacem hortamur; qui si audierint aut[h] non audierint, cum Dei adiutorio et vestro consilio exinde etiam facere volumus.

(3.) Sciatis, quia communiter missos nostros ad Nortmannos[11] pro pace accipienda mittimus.

(4.) Sciatis etiam, quia dilectus frater noster Hlotharius missos suos ad suos[i] homines transmittit, qui usque modo in contrarietatem dilecti fratris nostri Karoli fuerunt, et illis mandat, ut per nullum ingenium inante, sicut de Dei et sua gratia gaudere volunt, in illius et fidelium eius contrarietatem aliquid faciant.

(5.) Et sciatis, quia volumus, ut res ecclesiarum, in cuiuscumque regno caput fuerit, tam de episcopatibus, quam de abbatiis sine ulla contradictione rectores ipsarum ecclesiarum, sicut tempore domni ac genitoris nostri fecerunt, illas possideant.

d) *ita adnuntiationes in cod. 1. numerantur.* e) *Capitulorum numeri in hac adnuntiatione et in sequenti desunt in codicibus.* f) inde 2. g) noluerit 2. h) et 1. i) vos 1. 2.

10) *Nomenoium, qui Karoli regnum saepe et praesertim anno* 846. *inquietaverat. Ann. Bertin. ed. Waitz p.* 34. 11) *Ann. Bertin. ad a.* 847, *l. c. p.* 35: Hlotharius, Hludowicus et Karolus legatos ad Oric Danorum regem destinant, mandantes, ut suos christianorum infestationibus cohiberet, sin alias, bello se impetendum nullatenus dubitaret. 12) *Pippinum, Pippini filium.* 13) *Ann. Bertin. ad a.* 845, *l. c. p.* 32: Karolus ... Pippinum, Pippini filium, suscipit et ... totius Aquitaniae dominatum ei permisit, praeter Pictavos, Sanctonas et Ecolinenses. 14) *Parisius indictum, cfr. infra Karoli adnunt. c.* 1.

(6[k].) Similiter et de episcopatibus et monasteriis, ubicumque in nostro communi 817.
regno aliter est modo, quam debeat, volumus una cum Dei adiutorio illud emendare, ut ecclesia Dei suum honorem debitum habere possit et populus suam legem et iustitiam habeat.

III[d]. Adnuntiatio Karoli.

(1.) Sciatis, quia dilecti fratres nostri et nos communiter placitum nostrum ad missam sancti Iohannis[15] apud Parisium condictum habemus[16], ubi de istis, quae illi modo dixere, et ceteris, quae ad Dei voluntatem et nostrum ac vestrum communem profectum invenire potuerimus, consideremus et una cum Dei adiutorio ad effectum perducamus. Et volumus, ut abhinc inante, ubicumque unusquisque fuerit, cum pace consistat et ad illud placitum cum pace unusquisque veniat[17]; quia in istis miseriis et rapinis usque modo multum Deum offendimus; unde nobis Dei misericordiam deprecari, satis necessarium esse cognoscimus.

(2.) Volumus etiam, ut unusquisque liber homo in nostro regno seniorem, qualem voluerit, in nobis et in nostris fidelibus accipiat[18].

(3.) Mandamus etiam, ut nullus homo seniorem suum sine iusta ratione dimittat nec aliquis eum recipiat, nisi sicut tempore antecessorum nostrorum consuetudo fuit[19].

(4.) Et volumus, ut sciatis, quia nos fidelibus nostris rectum consentire volumus et contra rationem eis facere non volumus. Et similiter vos ac caeteros fideles nostros[l] admonemus, ut vos vestris hominibus rectum consentiatis et contra rationem illis non faciatis.

(5.) Et volumus, ut cuiuscumque nostrum homo, in cuiuscumque regno sit[20], cum seniore suo in hostem vel aliis suis utilitatibus pergat; nisi talis regni invasio, quam lantweri dicunt, quod absit, acciderit, ut omnis populus illius regni ad eam repellendam communiter pergat*[21].

*) *In codicibus Paris.* 10758 *et* 4628*A post Ansegisi capitularium collectionem et nonnulla alia capitularia subnectuntur capitula complura de rebus exercitalibus. His capitulis haec nota subiungitur, quam iam Baluzius et post eum G. H. Pertz in notis hoc loco edidit:* Et[22] quia in hostem aut propter terram defendendam aut propter terram adquirendam itur, de lantweri, id est de patriae defensione, non aliter nisi secundum istum modum in lege aut in capitulis imperatorum scriptum habemus, nisi in anterioribus capitulis de pauperibus Francis, qui, si non habent, unde heribannum persolvant, ut se in servitium regis tradant, et tamdiu in eodem servitio maneant, usque dum ille heribannus fiat persolutus. Et si mortuus fuerit in eodem servitio, heredes eius suam hereditatem recipiunt, et nec de libertate nec de ipso banno obnoxii fiant. Similiter in posterioribus capitulis de pauperibus Francis ibidem scriptum invenimus, ut unusquisque comes describat, quanti sint in suo comitatu, qui per se hostem facere non possunt, ut alios adfanniant[m], sicut ibi scriptum est.

k) *Hoc caput cum antecedenti in unum coniunctum in cod.* 1. l) vestros 2. m) *ita Paris.* 10758; adfiniant *Paris.* 4628*A;* adiuvent *corrigendum videtur.*

15) 24. *Iun.* 16) *Quod postea non habitum est.* 17) *Cfr. Cap. Pap.* 850, *infra nr.* 213, *c.* 4 *et quae ibidem contuli. [K.]* 18) *Divisio* 806, *tom. I, p.* 128, *c.* 10 *(Divisio* 831, *supra p.* 22, *c.* 6*); Ordinatio* 817, *l. c. p.* 272, *c.* 9. *Cfr. autem v. Noorden, Hincmar, Erzbischof v. Rheims p. IV sq. [K.]* 19) *Cfr. Capp. Franc. tom. I, p.* 215, *c.* 8*; Cap. Aquisgr.* 801—813, *l. c. p.* 172, *c.* 16. *[K.]* 20) *Cfr. supra n.* 18. *et infra Conv. ap. Confluent.* 860, *Adnuntiat. Kar. II. lingua Romana facta. [K.]* 21) *Cfr. Boretius, Beiträge z. Capitularienkritik p.* 128. *[K.]* 22) *Haec nota confecta est ope Cap. Bonon.* 811, *tom. I, p.* 166, *c.* 1. *et Capp.* 829, *supra p.* 7, *c.* 7.

851. 205. HLOTHARII, HLUDOWICI ET KAROLI CONVENTUS APUD MARSNAM SECUNDUS.

851. aestate.

Capitula cum adnuntiationibus leguntur in codicibus: 1) *Haag.* 1 *fol.* 24. 2) *Paris.* 4638 *fol.* 165. 3) *Vallicell. N.* 21 *fol.* 18; *capitula sine adnuntiationibus in* 4) *Bertinianis annalibus ad annum* 851. *recepit etiam Prudentius (ed. Waitz, p.* 38 *sqq.); item recens apographum Vatic.* 4982 *fol.* 75 *capitula* 1—8. *servavit.*

Codices 1. 2. *hanc capitulorum inscriptionem capitulis fere aequalem tradunt:* Haec, quae secuntur, capitula acta sunt anno DCCCLI. incarnationis dominicae, quando tres fratres reges, Hlotharius scilicet, Hludowicus et Karolus secus municipium Treiectum penes locum, qui dicitur Marsna, iterum convenerunt et consultu episcoporum et ceterorum fidelium eadem capitula subscripserunt manibus propriis et inter se ac inter fideles suos perpetuo se conservaturos promiserunt. Quae capitula singulorum in populo adnuntiationes secuntur. *Prudentius haec verba capitulis praemittit:* Hlotharius, Hludowicus et Karolus apud Marsnam palatium conveniunt. Ubi etiam fraterne paucis diebus morati, haec communi procerum suorum consilio atque consensu decernunt propriorumque nominum monogrammatibus confirmant.

Conventus Marsnensis primus concordiam inter fratres anno 847. *minime firmaverat, ut postea quoque Hlotharius et Karolus sibi invicem infesti per biennium existerent. Anno denique* 849. *ipsi in pacem et concordiam, ut Prudentius dicit, redeunt, et Hludowico semper pacifico auctore (Cfr. Conventus Sancti Quintini a.* 857. *habitus, c.* 1) *hunc Marsnensem tractatum ad exemplum primi aestate anni* 851. *tres fratres statuunt. Capitula a regibus cum eorum primoribus deliberata et subscripta tum in conspectu populi relecta sunt praemissis regum ad populum adnuntiationibus.*

(B. II, 45; P. I, 408.)

1[a]. Ut omnium preteritorum malorum et contrarietatum et supplantationum ac malarum machinationum atque[b] molitionum[b] seu nocumentorum[c] in invicem actorum abolitio ita inter nos et[d] apud nos[d] fiat et a nostris cordibus penitus avellatur cum omni malitia et rancore, ut nec in memoriam, ad retributionem dumtaxat[b] mali vel contrarietatis atque[b] exprobrationis[b] seu improperii, de cetero exinde quiddam veniat.

2. Ut[e 1] tanta, Domino cooperante, inter nos verae caritatis benignitas abhinc inante[f] maneat[g] de corde puro et conscientia bona et fide non ficta sine dolo et simulatione, ut nemo suo pari suum regnum aut suos fideles vel quod ad salutem sive[h] prosperitatem ac honorem regium pertinet discupiat aut forsconsiliet aut per occultos susurrones libenter composita mendacia seu detractiones acceptet.

3. Ut[b 2] unusquisque fideliter suum parem, ubicumque necessitas illi fuerit et ipse potuerit, aut per se aut per filium aut per fideles suos et consilio et auxilio adiuvet, ut regnum, fideles, prosperitatem atque honorem regium debite valeat obtinere. Et veraciter unusquisque erga alterum certatim demonstret, quia in fratre

a) *Cap. hic et infra numeris praefigit* 4. b) *om.* 4. c) nocumentorum 2. 4. d) et … nos *om.* 4. e) Ut cum 2. f) semper 1. g) maneant 1. 2. h) et 1.

1) *Cfr. Conventus antecedens c.* 1. *[K.]* 2) *Ibidem c.* 2. *[K.]*

sui adversitate, si evenerit, fraterno modo contristatur et in prosperitate illius lae- 851
tatur. Et talem fidem, sicut inter nos modo abhinc in ante conservaturos confirmatum habemus, sic unusquisque infantibus fratris sui, si obierit, qui superfuerit conservabit[3].

4. Et quia per vagos et tyrannica[h] consuetudine[h] inreverentes homines pax et quies regni perturbari solet, volumus, ut, ad quemcumque nostrum talis venerit, ut[i] de his, quae egit, rationem et iustitiam subterfugere[k] possit[l], nemo ex nobis illum ad aliud recipiat vel retineat, nisi ut ad rectam rationem et debitam emendationem perducatur. Et si rationem rectam subterfugerit, omnes in commune, in cuius regnum venerit, illum persequamur, donec aut ad rationem perducatur aut de regno deleatur.

5. Similiter et de eo agendum est, qui pro aliquo capitali et publico crimine a quolibet episcopo corripitur vel[m] excommunicatur[m] [4] aut ante excommunicationem crimen faciens regnum et regis regimen[n] mutat, ne debitam poenitentiam suscipiat aut susceptam legitime peragat, interdum etiam incestam propinquam suam aut sanctimonialem vel raptam sive adulteram, quam illic ei non licebat habere, fugiens secum ducit: hic talis, cum episcopus, ad cuius curam pertinebit[5], nobis notum fecerit, diligenter perquiratur, ne morandi vel latendi locum in regno alicuius nostrum inveniat et Dei ac nostros fideles suo morbo inficiat; sed a nobis vel per ministros rei publicae constringatur et[o], ut simul cum diabolica praeda, quam secum duxit, ad episcopum suum redeat et de quocumque crimine publico debitam poenitentiam suscipiat aut susceptam[p] legitime peragat, compellatur.

6. Ut nostri fideles, unusquisque in suo ordine et statu, veraciter sint de nobis securi, quia nullum abhinc inante contra legem et iustitiam vel[b] auctoritatem ac iustam rationem aut damnabimus aut dehonorabimus aut opprimemus vel indebitis machinationibus affligemus[6], et illorum, scilicet veraciter nobis fidelium, communi consilio secundum Dei voluntatem et commune salvamentum ad restitutionem sanctae Dei ecclesiae et statum regni et ad honorem regium atque pacem populi commissi nobis pertinenti adsensum praebebimus in hoc, ut illi non solum non sint nobis contradicentes et resistentes ad ista exsequenda, verum etiam sic sint nobis fideles et oboedientes ac veri adiutores atque cooperatores vero consilio et sincero auxilio ad ista peragenda, quae praemisimus, sicut per rectum unusquisque in suo ordine et statu suo principi et suo[b] seniori esse debet[7].

7. Ut sic simul coniuncti et nos fratres ad invicem et nos cum fidelibus nostris et fideles nostri nobiscum et omnes simul cum Deo nos reconiungamus, et, ut nobis sit propitius, illi pro devoto munere offeramus, ut unusquisque omnium nostrum absque sua[q] propria excusatione vel iustificatione recognoscamus, in quibus aut singillatim aut communiter contra illius mandata et decreta suorum sanctorum fecimus aut consensimus in ordine ecclesiastico et statu regni, et per singula in medium illa producamus et nemo nostrum suo aut amico aut propinquo vel confoederato, immo nec sibi saeculariter parcat, ut spiritaliter et salubriter parcere possit; quin, sicut praemisimus in praecedenti capitulo, vero consilio et sincero auxilio illa in commune certatim emendare totis viribus procuremus, quam citius rationabiliter poterimus.

8. Et si aliquis de subditis in quocumque ordine et statu de hac convenientia exierit aut se retraxerit vel huic communi decreto contradixerit, seniores cum

i) et 4. k) non *add.* 2. l) velit 4. m) vel excom. *om.* 2; excom. aut *om.* 4. n) nomen 2. o) ut et 4. p) ut *add.* 2. 4. q) *om.* 2.

3) *Ibidem c.* 9. *[K.]* 4) *Cfr. Cap.* 846, *supra p.* 66, *n.* 2. *[K.]* 5) *Id est episcopus, in cuius parrochia crimen commissum est; supra n.* 4. *[K.]* 6) *Cfr. Conventus prior, adnuntiatio Karoli c.* 4, *supra p.* 71. *[K.]* 7) *Cfr. sacramentum fidelitatis tom. I, p.* 101 *sq.* *[K.]*

851. veraciter fidelibus suis haec secundum Dei voluntatem et legem ac iustam rationem, velit aut nolit ille, qui divino consilio et decreto et huic convenientiae resistens et contradicens fuerit, exsequantur. Et si aliquis de senioribus de hac convenientia exierit aut se retraxerit vel[r] huic communi decreto, quod absit, contradixerit[r], cum plures seniorum nostrorum fideles et regnorum primores in unum convenerint, eorum, qui haec observaverint, seniorum consilio et episcoporum iudicio ac communi consensu, qualiter de eo, qui debite admonitus incorrigibilis perseveraverit, agendum sit, favente Domino decernemus[s].

Et ut obnixius suprascripta capitula a nobis auxiliante Domino inviolabiliter observentur et nos illa observaturos certius credatur[t], manibus propriis eadem[b] subter firmavimus[u].

Adnuntiatio[v] Hlotharii.

Volumus, ut vos sapiatis[w], quid noster adventus hic fuerit. Venimus hic, ut simul adiuvante Deo cum fidelibus nostris de Dei voluntate et statu sanctae ecclesiae ac regni et communi nostro ac vestro profectu consideraremus, sicut et fecimus; et gratias Deo! sumus inde sic adunati et nos ad invicem et cum fidelibus nostris, sicut nos recognoscimus, quia et infra regnum et extra regnum per marcas nostras nobis est necessarium.

Adnuntiatio[v] Hludowici.

Sicut meus frater vobis[x] dicit, magna necessitas est nobis et isti populo christiano, qui nobis est a Deo commissus, ut nos ad invicem sic concordes et uniti simus, quomodo Dei voluntas est et verae fraternitati convenit. Quod usque modo, postquam Deus istud regnum in manus nostras post patrem nostrum misit, per omnia, sicut necessitas fuerat, non fuimus: et ideo tanta Deo contraria et nobis ac vobis impedimentosa acciderunt. Et quia modo Domino adiuvante sic sumus unanimes, sicut per rectum esse debemus, sciatis, quia unusquisque nostrum paratus est, ut suum fratrem, ubicumque necessitas fuerit, et infra patriam et foris patriam aut per se ipsum aut per infantem vel fideles suos et consilio et auxilio sic adiuvet, sicut frater fratri per rectum facere debet.

Adnuntiatio[v] Karoli.

Sciatis, quia et nos et fideles nostri veraciter recognoscimus, quia partim necessitate, partim indebita voluntate, sicut meus frater Hludowicus vobis dixit, multa acciderunt in isto regno, quae nobis necesse non fuerat. Et sciatis, quia nunc, gratias Deo! adunati sumus et nos ad invicem et cum fidelibus nostris, ut una cum Dei adiutorio, quanto melius et citius rationabiliter possumus, procuremus, qualiter, quae neglecta sunt, emendata fiant, ut et Deus sit nobis propitius et ecclesiasticus ordo debitum honorem habeat et regni nobis commissi prosperitas proveniat et iste populus christianus pacem habeat et vobis lex et iustitia conservetur[8] et vos nobis, sicut antecessores vestri nostris antecessoribus fecerunt, debitum honorem et auxilium exhibeatis. Et qualiter hoc consideratum et veraciter confirmatum manibus propriis habeamus, hic vobis relegetur.

Et relecta sunt in conspectu totius populi suprascripta capitula.

r) vel ... contradixerit *om.* 1. s) decernetur 2. t) credatur 1. u) [illegible] 1.
v) *Inscriptiones hic et infra om.* 1. 2, *linea tamen una vacua relicta.* w) ut *add.* 2. x) [illegible] 2.

8) *Cfr. Conventus prior c. 5, supra p. 69.* [K.]

206. HLOTHARII ET KAROLI CONVENTUS APUD VALENTIANAS. 853.

853. Nov.

Traduntur haec capitula in codicibus: 1) *Haag.* 1 *fol.* 34[v]. 2) *Paris.* 4638 *fol.* 176[v]. 3) *Vallicell. C.* 17 *fol.* 11. 4) *Vatic. reg. Christ.* 291 *fol.* 106, *qui exhibet tantum capita* 2. 3. *ab Hlothario imperatore adnuntiata; item leguntur in novo apographo Vatic.* 4982 *fol.* 100. *Codices* 1—3. *praebent inscriptionem:* De his capitulis, quae subsecuntur, adnuntiaverunt populo domni reges Hlotharius et Karolus, quando in ipso anno incarnationis Domini *(scilicet* 850, *quo leges in codicibus antecedentes promulgatae sunt)* convenerunt ad Valentianas per mensem Novembrium.

Conventus autem factus est, cum Aquitani a Karolo rege defecissent et Hludowicus ab illis auxilium petitus pararet in regnum Karoli invasionem facere.

Capitula regum, cum Hlotharii, tum Karoli non sunt nisi tamquam rubricae: ipsae Hlotharii constitutiones deperditae esse videntur, Karoli leges servatae sunt in Cap. Silvac. infra edito. *(B. II,* 61; *P.* 422.*)*

Adnuntiatio domni Hlotharii.

1. De missis directis[1] per regnum, ut populus pacem et iustitiam habeat[2]. De raptoribus, de praedatoribus, de latronibus et aliis malefactoribus et de omnibus iustitiis.

2. Ut ubi missatici simul venerint, missi simul veniant, et si de uno regno in aliud aut de uno missatico in aliud fugerint, simul eos constringant[2].

3. Ut ubicumque fugerint, illuc indiculus transmittatur[3], ut comes illos distringat aut cum alode[a, 4] aut per quodcumque potest, ut illuc reveniat et emendet[b], ubi malum fecit[c].

4. Ut missis commendetur, ut faciant iustitias; et si non fecerint, quod ipsi pergere debeatis.

5. Ut si necessitas alicui fuerit, omnes sint parati, quomodo invicem vos adiuvetis[5].

Sequitur adnuntiatio Karoli[c].

1. De adnuntiatione episcopali et de honore sacerdotum[6].

2. De reaedificatione ecclesiarum et de nonis ac decimis[6].

3. De observatione capitulorum domni Karoli et domni Hludowici de ecclesiis[6].

4. De observatione pacis[7] et cavenda rapacitate et oppressione rerum ecclesiasticarum ac pauperum.

5. Quod nos cum consilio fidelium nostrorum ordinare volumus, qualiter honeste et sine indigentia in curte nostra, sicut antecessores nostri fecerunt, vivere possimus[8].

a) alodo 2. b) emend. malum, quod fec. 2. c) gloriosi regis *add.* 2.

1) *Cfr. infra Cap. Silvac.* 853, *c.* 1. 2) *Cfr. Conv. ap. Marsnam I.* 847, *supra p.* 69, *c.* 7. 3) *Cfr. Cap. Silvac. c.* 8. 4) *Mittens in bannum; cfr. Waitz VG. IV*², *p.* 516; *Brunner in 'Zeitschr. f. RG.' tom. XXIV, germ. Abt., p.* 84 *sq.* 5) *Cap. Silvac. c.* 10. 6) *Ibidem c.* 2. 7) *Cfr. Conv. ap. Marsnam II.* 851, *supra p.* 73, *c.* 4. 8) *Cfr. Epistola synodi Carisiacensis ad Hludowicum regem* 858, *Baluzius, tom. II, p.* 115, *c.* 14.

853. Et comites ac ceteros fideles nostros admonemus, ut ipsi sic suum esse et vivere ordinent, qualiter propter illorum necessitatem vicini eorum ac pauperes non opprimantur[9].

6. De concordia et mutuo adiutorio episcopi et comitis ad iustitias faciendas et divinum ministerium exequendum[10].

7. De iustitiis per episcopos et missos ac comites nostros in[d] regno nostro studendis.

8. De raptis et coniunctione sanctimonialium atque propinquarum seu sponsarum aliorum[6], ut, quod in preterito[11] actum est, secundum consilium et iudicium episcoporum corrigatur et de cetero omnimodis caveatur.

9. Quodsi aliquid per necessitatem in ecclesiis Dei[12] aut contra aliquem fidelium nostrorum[13] fecimus, hoc, quam citius potuerimus, libentissime emendabimus. Et de cetero, si aliquis apud nos parem suum nocere voluerit, hoc secundum consuetudinem antecessorum nostrorum diffinire volumus.

10. De placito nostro[14] et de communi adiutorio contra Nortmannos[15] et de conlocutione nostra fraterna.

d) de 2.

9) *Cfr. Cap. Silvac. c.* 13. 10) *Cfr. Admonitio* 823—825, *tom. I, p.* 305, *c.* 12; *Cap. miss.* 802, *l. c. p.* 94, *c.* 14. 11) *Conv. ap. Marsnam II.* 851, *supra p.* 73, *c.* 5. 12) *Cfr. Conv. ap. Marsnam I.* 847, *supra p.* 69, *c.* 4. 13) *Conv. ap. Marsnam II.* 851, *supra p.* 73, *c.* 6. 14) *Silvaci habendum; cfr. infra Cap. Silvac.* 853. 15) *Ann. Bertin. ad a.* 853. *ed. Waitz, p.* 42 *sq.; Dümmler, Ostfränk. Reich I*[2], *p.* 355.

207. HLOTHARII ET KAROLI CONVENTUS LEODII HABITUS.

854. Febr.

Legitur in codicibus: 1) *Paris.* 4638 *fol.* 184. 2) *Vallicell. N.* 21 *fol.* 29. *et* 3) *Vatic. reg. Christ.* 291 *fol.* 106, *in quo exstant Hlotharii caput* 3. *et Karoli capita* 1. 2. *valde abbreviata; item in recentiore apographo Vatic.* 4982; *sacramentum etiam servatur in* 5) *cod. Haag.* 1 *fol.* 43, *in quo hoc loco nonnulla folia desunt. Inscriptus est in codicibus:* Hae sunt adnuntiationes, quas Hlotharius et Karolus apud Leudicam *(Lüttich)* annuntiaverunt anno DCCCLIV. *Ad eundem annum Prudentius in Annalibus Bertinianis (ed. Waitz, p.* 44*) haec refert:* Karolus super fratris sui Ludoici fide suspectus, ad Lotharium in vico Leutico venit. Ubi diu de communi amicitia atque indissolubili tractantes, tandem coram omnibus qui aderant identidem super sancta iurando vicissim firmaverunt, commendatis alternatim filiis, proceribus et regnis. *Reges ergo convenerunt, ut alter alterum adiuraret contra Hludowicum fratrem, qui* frequenter praesenti anno ad commune colloquium invitatus, sed aliquibus impedimentis praepeditus *(c.* 1. *Hlotharii et Karoli) Hludowicum filium suum magno cum comitatu in Aquitaniam miserat.*

Cum Hlotharius secundum diploma quoddam monasterio Prumiensi datum 25. *die mensis Febr. Leodii esset (Böhmer-Mühlbacher nr.* 1130*), verisimile est colloquium eodem mense esse habitum (cfr. l. c. nr.* 1128*b).*

(B. II, 71; P. 427.)

Hlotharius serenissimus[a] imperator. 851.

1. Scire volumus vestram omnium fidelitatem, quia frequenter praesenti anno dilectissimum fratrem nostrum Hludowicum invitavimus, ut commune conloquium cum fidelibus nostris haberemus atque cum illis de Domini voluntate, quantum ipse inspirare vellet, ac de sanctae Dei ecclesiae utilitate nostroque ac nostrorum communi profectu[b], honore et necessitate tractaremus et ordinaremus. Sed quia praedictus frater noster hactenus, sicut optaveramus, quibusdam impedientibus causis venire distulit, nos illud omittere noluimus. quin utiliter nos coniungeremus.

2. Nunc volumus vos certos reddere de nostra coniunctione, quia Christo propitio secundum Deum ad salutem sanctae Dei ecclesiae nostramque ac vestram communem utilitatem et necessitatem indissolubiliter corde et opere coniungere nos volumus[1], ut unum simus in Christo et vos unum sitis nobiscum.

3. Sapiatis, quia legem, qualem antecessores nostri, hoc est pater et avus noster, vestris antecessoribus concesserunt et servaverunt, nos similiter vobis perdonamus et inviolabiliter atque incorrupte et praesentibus et futuris temporibus per omnia volumus observare[2].

Karolus gloriosissimus rex.

1. Hanc siquidem coniunctionem facere idcirco usque nunc distulimus, quia voluimus[c], ut supradictus frater noster nobiscum pariter conveniens in eadem coniunctione se nobis associaret. Sed quia ille aliquibus impedimentis praepeditus venire omisit, nos audita perturbatione, quam filius eius facere conatur, consociare nos voluimus. Sciatis ergo, quoniam et in prosperis et in adversis simul erimus: nec poterit nos Deo adiuvante ullum offendiculum ab ea caritate separare, qua fraternis vinculis adstricti sumus. Sed ubicumque alterno solatio et adiutorio indiguerimus, quantum Dominus permiserit, in invicem supportari et sustentari cupimus, atque contra omnem terrenum inimicum auxilium in alterutrum ferre volumus.

2. Si autem isdem frater noster, sicut optamus et ei mandamus, hoc agere distulerit, nos ita coniuncti sumus, ut unus alteri tale praebeat solatium et adiutorium[3], quatenus, ubicumque necesse fuerit, amodo et deinceps, sicut praemisimus, unusquisque regnum sibi divinitus commissum quiete obtinere possit. Et si aliquis pari suo superstes extiterit, ipse, qui remanserit, nepotes suos una cum regno patris sub tuitione et defensione habeat, ut contra adversantium machinationes auxiliante Deo ita muniti existant, qualiter quieto ordine regnum patris obtinere valeant.

3. Certissime igitur devotionem vestram scire cupimus, quia veraciter nos recognoscimus in multis Deum offendisse animosque vestros negligenter molestasse; quae videlicet cuncta ita favente Christo pro viribus emendare voti habemus[4], ut et Deum placare et vestrae devotioni satisfacere possimus. De quibus omnibus certiores vos reddere curabimus, cum pluriores nostri fideles convenerint, aut cum praefatus frater noster, ut ei mandavimus, venerit; si tamen venire voluerit, quomodocumque vobis amabilius erit, ita ut veraciter cognoscatis promissionem nostram omnimodis adtendere et plenissime nos observare velle.

4. Illud praeterea in commune vestra et omnium comperiat solertia, quia ideo vobis in hoc sacro loco haec sollicite denuntiare voluimus, ut noveritis cuncta, quae dicimus, Domino favente sanctisque eius suffragantibus, in quorum praesentia denuntiantur, inviolabiliter observaturos nos esse.

a) serenus 1. b) profecto 1. c) volumus 1.

1) *Cfr. Conv. ap. Marsnam II.* 851, *supra p.* 72, *c.* 2. 2) *Conv. ap. Marsnam II.* 851, *adnunt. Karoli, supra p.* 74. 3) *Conv. ap. Marsnam II.* 851, *supra p.* 72, *c.* 3. 4) *Cfr. Conventus ap. Valent. c.* 9, *supra p.* 76.

854. Hoc est sacramentum, quod sibi[d] mutuo iuraverunt.

Ab hodierna die et deinceps, si Hludowicus frater noster illud sacramentum, quod contra nos iuratum habet[5], infregerit vel infringit aut filii eius ad talem partem regni, quam tu[e] contra eum acceptam habes, in quantum Dominus posse dederit, et contra ipsum et contra filios eius ac omnes, qui eam tibi auferre voluerint absque iusta et rationabili occasione, si tu expetieris, adiutorium tibi defensionis praestabo. Si autem ego te supervixero, filiis tuis talem partem regni, quam tu contra me et meum fratrem acceptam habes, non auferam, sed consentiam. Et si ipsi vel fideles illorum expetierint defensionis adiutorium contra ipsum fratrem nostrum et filios eius ac omnes, ut eam tenere possint, adiutorium, in quantum potero[f], praestabo, si tu aut filii tui id ipsum adiutorium mihi praestaveritis et a nobis vos non dissociaveritis.

d) tres fratres Francorum reges *add.* 1. e) tua 1. f) potuero 1.

5) *Conv. ap. Marsnam II.* 851, *adnunt. Hludowici, supra p.* 74.

208. HLUDOWICI II. CAPITULUM ITALICUM ORIGINIS INCERTAE.

844—850?

Legitur capitulum tamquam ultimum in codice Chisiano F. IV, 75 fol. 109.[v] *subnexum Hludowici Pii et Hlotharii filii eius capitulis, inscriptum:* Item capitula domno Loudowigi regi *et numero I. numeratum; finis autem capituli in hoc codice, qui in ipso capite exit, omittitur. Praeterea exstat capitulum in Libro Papiensi, in quo tamquam Hlotharii caput* 83. *(LL. IV, p.* 555*) recensetur post capitula tom. I, p.* 335. *sub numeris* 3. 4. *edita. Italicum haud dubie est et argumento simile Hlotharii capitulis anno* 825. *datis et l. c. p.* 330 *sq., c.* 5. 11. *editis; G. H. Pertz ipsum respecta inscriptione in codice Chisiano servata Hludowico II. tribuit, Italiae regi coronato a.* 844. *et imperatori a.* 850, *cui opinioni consentaneum est, quod Hludowici II. capitula in Libro Papiensi sub patris eius Hlotharii nomine recensentur. Pro certo sane haec origo haberi non potest.* *(B. deest; P. I,* 388.*)*

De[a] his[b] personis, qui res suas ideo in alteram personam delegant, ut ad placitum venire non conpellantur, ut mala, que facta habent, non emendent. quodsi paruerit ideo eas delegasse, ne iustitiam facerent, volumus, ut ipsae res in bannum mittantur[c], quousque illi, qui eas habent, auctorem ad placitum adducant et isdem malefactor iustitiam faciat.

a) Et *cod. Chis.* b) De his, qui *(pro* quidem*) codicem Chisianum praebere dicit G. H. Pertz, sed falso;* cor qui *secundum schedas Pertzianas deest in Chis. ut in rell. codd.* c) *In hoc* [illegible] *desinit* [illegible] *Chis. omissis reliquis.*

209—211. HLUDOWICI II. CAPITULARIA INTRA ANNOS 845—850. EDITA.

Anno 855. *a. d. XIII. Kal. Aug. Hludowicus II. imperator Papiae habuit conventum, ex quo capitula infra sub nr.* 214. *edita emisit. Eidem placito A. Boretius vir cl. in libro suo, qui inscribitur: 'Die Capitularien im Langobardenreich' p.* 166, *quem Böhmer-Mühlbacher nr.* 1167. 1168. *secutus est, capitularia infra nr.* 209—211. *numerata attribuit. Sed fieri non potest, quin haec capitularia a.* 855. *promulgata sint. Nam, quod attinet nr.* 209. 210, *primum quidem monendum est episcopos in nr.* 210. *Hludowicum regem alloqui et in c.* 4. 10. 14. *disciplinam, maiestatem, auctoritatem regiam, non imperialem vocari. Huc accedit, quod a.* 855. *Andreas patriarcha Aquileiensis iam mortuus erat et Theodemarus inde ab a.* 850. *sedem tenuit (cfr. Synod. Pap.* 850, *infra nr.* 228, *inscript.). Quibus de causis haec capitula ante a.* 850, *prinsquam Hludowicus imperator fieret (Böhmer-Mühlbacher nr.* 1144 *a.) edita esse debent. Cum vero minime constet, quo anno Andreas patriarcha diem supremum obierit, Iosephus autem episcopus Eporediensis secundum diploma quoddam (Böhmer-Mühlbacher nr.* 1088*) a.* 845. *mense Octobri nondum honore et nomine archicapellani indutus fuisse videatur, capitularia nr.* 209. 210. *fortasse intra illud temporis spatium ponenda sunt, quod est inter mensem Octobrem anni* 845. *et mensem Aprilem anni* 850.

Quae capitularia sequitur in uno codice Guelferbyt. inter Blankenburg. 130. *capitulare illud, infra nr.* 211, *quod equidem cum anterioribus coniungi velim (cfr. Boretius l. c. p.* 165*), annis tamen* 845—850. *non adnumerandum est, cum in c.* 2. *Hludowici auctoritas iam imperialis nominetur. Ex capite tertio collato cum nr.* 212, *c.* 5. *et nr.* 213, *c.* 8, *quae capitularia a.* 850. *autumno edita sunt, apparet capitulare nr.* 211. *illis anterius esse. Nam imperator, cum nr.* 211, *c.* 3. *vi non adhibita pontes restitui velit, nr.* 212, *c.* 5. *'censuram' petit, qua homines 'totiens commoniti' distringendi sunt, et nr.* 213, *c.* 8, *postquam 'saepe auctoritate monuit', terminum statuit, ad quem pontes restaurandi sunt. Cum igitur Hludowicus a.* 850. *mense Aprili imperator fieret, capitula nr.* 212. 213. *autumno eiusdem anni emitterentur, capitulare nr.* 211. *intra illud spatium temporis promulgatum est.*

---

209. HLUDOWICI II. COMMONITORIUM EPISCOPIS PAPIAE TRADITUM.

845—850.

Legitur in uno codice Goth. 84 *fol.* 408v *et editione principi Surii, Concilia general. et provincial. III, p.* 480 *inscriptum:* Capitula, quae gloriosus imperator Hludowicus suis episcopis de statu sui regni considerare precepit. *Sunt autem illa capitula, ut dicunt episcopi nr.* 210, *c.* 1, commonitorium, *quod Hludowicus illis post* exhortationem, qua viva voce ad episcopos usus fuerat, ad tractandum ac ipsi renuntiandum commisit.

De aetate commonitorii supra dixi. *(B. II,* 349; *P.* 430.*)*

De conversatione episcoporum, presbyterorum et ceterorum clericorum; de doctrina et predicatione in populo; de conscriptione librorum; de restauratione

845—850. aeclesiarum; de ordinatione plebium et xenodochiorum: de monasteriis virorum seu feminarum, quae secundum regulam sancti Benedicti vel ea, quae secundum canonicam auctoritatem disposita esse debent: quicquid in prefatis ordinibus extra ordinem est aut per neglegentiam prepositorum aut per desidiam subditorum, vehementer cupio scire, et secundum Dei voluntatem vestrumque sanctum consilium sic emendare desidero, ut in conspectu Dei nec ego reprobus sim neque vos et populus mihi commissus iram suae indignationis incurrat. Quomodo autem istud rationabiliter quaesitum et inventum perficiatur, vobis hoc ad tractandum ac nobis renuntiandum committimus.

De minoribus quoque causis, quae[a] generaliter omnes, specialiter aliquos tangunt et indigent emendatione, volumus, ut post haec illas quaeratis et ad nostram notitiam reducatis, sicut est de comitibus et eorum ministris, si iustitias neglegunt aut ipsas vendunt; si sunt rapaces aut aeclesiarum, viduarum, orfanorum aut pauperum oppressores; si ad predicationem veniunt, si debitum honorem et oboedientiam sacerdotibus suis impendunt; si aliquas novitates aut argumenta, quae ad detrimentum populi pertinent, agere presumunt, sicut est in adquirendis proprietatibus[1], aut inrationabiles preces ad adiutoria facienda[2] sive in reliquis causis, quae ad peccatum nostrum pertinere possunt ac populi nostri.

a) *om. cod.*

1) *Cfr. Capp. Italica tom. I, p.* 220, *c.* 21 (*Capp. e canonibus excerpta* 813, *l. c. p.* 174, *c.* 22); *Capp. de rebus exercital.* 811, *l. c. p.* 165, *c.* 2. 3. 2) *Cfr. Karoli ad Pippinum epistola* 806—810, *l. c. p.* 211; *Cap. Pippini c.* 790, *l. c. p.* 201, *c.* 13; *Cap. Mantuan. II.* 787, *l. c. p.* 197, *c.* 6; *Capp.* 801—814, *l. c. p.* 144, *c.* 2.

210. CAPITULA EPISCOPORUM PAPIAE EDITA.

845—850.

Traduntur in codicibus: 1) *Guelferbyt. inter Blankenburg.* 130 *fol.* 128[v]. 2) *Goth.* 84 *fol.* 408[v] *et apud Surium, Concilia III, p.* 480. *Cod.* 1. *hanc inscriptionem exhibet:* Incipiunt capitula domni Hludowici imperatoris; *cod.* 2. *et editio princ.:* Rescriptum consultationis sive exhortationis episcoporum ad domnum Hludowicum imperatorem, *quae a scribis minus recte fictae sunt (cfr. etiam Boretius l. c. p.* 165).

Capitula episcoporum facta sunt in synodo Papiae intra annos 845—850. (*cfr. supra p.* 79) *habita secundum Hludowici regis exhortationem atque commonitorium.*

(*B. II,* 351; *P.* 430.)

Domino glorioso[a] regi Hludowico pax et vita, salus et victoria ministretur a Deo patre[b] et domino nostro Iesu Christo.

1. Nos quidem in Dei nomine Angilbertus archiepiscopus[1] et Andreas patriarcha[2] una cum Ioseph archicapellano[3], cum ad hanc sanctam synodum in urbe regia Ticina congregatam venissemus, replicavimus eis piam exhortationem vestram, qua[c] viva voce ad nos usi fuistis flagrantes Spiritus sancti munere et ultra, quam huius aetatis

a) gloriosissimo 2. b) *om.* 1. c) quam 2.

1) *Mediolanensis.* 2) *Aquileiensis.* 3) *Episcopo Eporediensi.*

teneritudo capere potuisse videretur, totius modestiae et gravitatis atque sapientiae sapore conditum; protulimus etiam et eorum eis relegi fecimus commonitorium a vestra nobis magnificentia traditum. Quibus auditis omnes unanimiter pro vestra indole omnipotenti Deo diutissime gratias egerunt, quia populo suo tam piissimum tamque[d] sapientissimum[e] principem dedit, qui cuncta ordinabiliter[f] disponere cupit. 845–850.

2. Et quoniam religiosa sollicitudo vestra primum de conversatione episcoporum, presbyterorum et ceterorum clericorum quaerere studuit, nos quoque, quia[g] nec aliter[g] melius fieri potuit, eundem ordinem servavimus[h]. Et episcopum quidem ita conversari debere pronuntiamus, ut eius vita omnibus recte vivendi sit norma; presbyteros vero et clericos ita vivere oportet, ut subditae plebi exemplo suae conversationis proficiant. At[i] quidam coepiscoporum nostrorum, qui bonae conversationis sibi conscii sunt, palam fateri recusabant, ne sui ipsorum laudatores viderentur; qui vero neglegentiam suam recognoscunt, more humani ingenii se ipsos accusare verebantur: iuxta commonitionem tamen vestram diligentius perscrutantes quosdam, quales desideratis qualesque populi Dei pastores et rectores esse decet, invenimus; quorumdam vero neglegentiam vel erga clericorum suorum[k] custodiam atque doctrinam vel erga plebium sollicitudinem repperimus; quibus ut aliquantulum emendandi spatium tribuatis, humiliter petimus. Quodsi[l] cito delicta non correxerint, severiori sententiae subiacebunt. Caeterum si quislibet laicorum vel clericorum contra episcopum aut alicuius ordinis clericum aliquid queritur, noverit nos paratos esse[m] et legitimam praebere audientiam et, si quid perperam gessisse probati fuerint, debita animadversione punire[n].

3. Doctrina vero et praedicatio in populum partim episcoporum et reliquorum sacerdotum, partim vero populi neglegentia non, sicut necessarium est, procuratur. Et sacerdotum quidem incuria nullatenus est excusanda; quidam vero laici, et maxime potentes ac nobiles, quos studiosius ad praedicationem venire oportebat, iuxta domos suas basilicas habent[i], in quibus divinum audientes officium ad maiores ecclesias rarius venire consuerunt. Et dum soli afflicti et pauperes veniunt, quid aliud, quam ut pacienter mala ferant, illis praedicandum est? Si autem divites, qui pauperibus iniuriam facere soliti[o] sunt, venire non rennuerent, illis[p] omnino praedicandum esset, ut a rapinis se compescerent[p] utque[q], dum[m] possunt, elemosynis peccata sua redimerent, ut a fluxu rerum temporalium se abstinerent. Admonendi sunt igitur potentes, ut ad maiores ecclesias, ubi praedicationem audire possint, sepius[m] conveniant, et quantum dono omnipotentis Dei divitiis et honoribus caeteros antecedunt, tanto ad audienda praecepta conditoris sui alacrius festinent. Quidam autem comites et vassi dominici presbyteros et caeteros clericos nostros, quod nec episcopis facere licet, absque nostra licentia recipiunt, insuper etiam ubicumque ordinatos et quosdam, de quibus dubium est, utrum consecrati sint, in parroechiis nostris absque nostra examinatione missas sibi[m] celebrare faciunt[5]; quod, ne ulterius fiat, omnimodis est inhibendum.

4. Quare[m] in ordinandis plebibus sanctorum[m] canonum instituta[6] serventur, et pestiferae ambitionis vitium radicitus extirpetur[r]; et neque ob quorundam propinquitatem nec pro alicuius familiaritatis gratia neque, quod maxime detestandum

d) quamque 2. e) sanctissimum 2. f) et rationabiliter *add.* 2. g) qui regaliter 2. h) servamus 2. i) et 2. k) que *add.* 1. l) qui si 2. m) *om.* 2. n) puniri 1. o) solliciti 1. p) illis ... compescerent *om.* 2. q) ut quia 1. r) exturpetur 2.

4) *Cfr. etiam Episcoporum relatio* 829, *supra p.* 39, *c.* 32. 5) *Synod. Pap.* 850, *infra nr.* 228, *c.* 18. 6) *Corpus iur. canon. c.* 20, *Dist. LXIII, ed. Friedberg tom. I, col.* 240; *de cuius origine et aetate cfr. Hinschius, Kirchenrecht II, p.* 269, *n.* 4.

845–850. est[m], propter pecuniarum acceptionem indignus quilibet ordinetur. Et primum quidem ipsius loci presbyteri vel caeteri clerici idoneum sibi rectorem eligant, deinde populi, qui ad eandem plebem aspicit, sequatur assensus. Si autem in ipsa plebe talis inveniri non potuerit, qui illud opus competenter peragere possit, tunc episcopus de suis, quem idoneum iudicaverit, inibi constituat. Sane removenda est quorundam laycorum procacitas[s], qui hoc solo obtentu, quod ad electionis consortium admittuntur, archipresbyteris suis dominari praesumunt et quos tamquam patres venerari debuerant, velut subditos contempnunt. Hi igitur intra proprii iuris terminos sunt redigendi; et si extraordinariam dominationem in aecclesiis exercere praesumpserint, regia sunt disciplina cohercendi.

5. Hi[t] vero, qui ad gubernandas plebes legitime provecti sunt, nullatenus a suis episcopis repellantur, nisi aut alicuius criminis reatum inciderint aut easdem plebes male tractaverint. Tollenda est enim omnino prava consuetudo, quae in quibusdam locis oriri coepit: quia nonnulli archipresbyteri[u] vel aliorum titulorum custodes, fruges vel alios ecclesiarum redditus ad proprias domos abducunt, quidam vero aliorum possessiones conducunt, ut in eis, quae ab ecclesiis suis male subtraxerint, recondant; nonnulli autem laicorum in tantum eorum nequitiae se complices faciunt, ut, quae huiusmodi transgressores ab ecclesia subripuerint, ipsi in suis domibus abscondant. Tales ergo primum a suis episcopis corripiantur; quodsi se citius corrigere noluerint, tamquam qui ecclesiasticas res sacrilega temeritate tractaverunt, synodali sententia feriantur. Laici vero, qui post hanc denuntiationem socios se huius expilationis praebuerint, tamquam furti reos iudiciaria coartabit[v] auctoritas.

6. De restauratione ecclesiarum illud capitulum sufficit, quod gloriosus genitor vester[w] in Olonna constituit[7]; sed ut observetur, vestra indiget admonitione.

7. Similiter et de xenodochiis, sicut in eodem kapitulari continetur[8], observandum est.

8. De monasteriis autem virorum seu feminarum, quae secundum regulam sancti Benedicti vel secundum canonicam auctoritatem disposita esse debent, quia inspiratio omnipotentis Dei, ut[m] credimus, ad[x] hanc inquisitionem[x] cor vestri moderaminis incitavit, ipsi gratias referimus. Nam quod iam maxima ex parte ordinem suum amiserunt, omnibus est manifestum; quae ut ad pristinum statum reducantur, in domini et genitoris vestri ac vestra gloriosa dispositione consistit.

9. Et ea quidem monasteria, quae adhuc statum suum retinent, unumquemque episcoporum, in cuius parrocchia constituta sunt, providere oportet, utrum ordinem suum teneant; qui si aliter invenerit, una cum rectore monasterii corrigere debebit. Quodsi rectoris monasterii principaliter culpa fuerit et se suosque subditos ad admonitionem episcopi sui corrigere dissimulaverit[y], synodica debet auctoritate[y] percelli.

10. Quidam autem episcopi et rectores monasteriorum res ecclesiarum suarum subtractas et aliis personis in beneficium largitas esse queruntur[9], et ideo ecclesiasticas utilitates se nequaquam implere posse dicunt; quae ut restituantur, vestram regiam maiestatem imploramus humiliter admonentes, quia, si hi, qui eas pro animarum suarum remedio ecclesiis contulerunt, praemium merentur, sine dubio dampnatione digni sunt, qui eas subtrahere moliuntur.

11. In sacris canonibus[10] praefixum est, ut decimae iuxta episcopi dispositionem distribuantur; quidam autem laici, qui vel in propriis vel in beneficiis suis habent e-

s) procastitas 1. t) si 2. u) archiepiscopi 1. v) coartabat 2. w) [illegible] 1. x) ad inquisitionem *om.* 2. y) dissimulaverit .. auctoritate *om.* 1.

7) *Cap. Olonn. eccles. I*, 825, *tom. I*, *p.* 327, *c.* 8. 8) *Cap. II. l. c. p.* 328, *c.* 4. 9) *Cf. Synod. ad Theod. villam* 844, *infra nr.* 227, *c.* 4. 10) *Decreta Gelasii c.* 27, *Mansi VIII, col.* 45.

basilicas, contempta episcopi dispositione non ad ecclesias, ubi baptismum et praedicationem et[z] manus impositionem et alia Christi sacramenta percipiunt, decimas suas dant, set vel propriis basilicis vel suis clericis pro suo libitu tribuunt[11]. Quod omnimodis divinae legi et sacris canonibus constat esse contrarium: unde vestram potestatem, ut eos corrigatis, expetimus. 845—850.

12. Sacra docet auctoritas, ut publice peccantes publicae poenitentiae subiciantur[12]. Inveniuntur autem quidam, qui incesta matrimonia contraxerunt et vel proximis suis vel Deo sacratis[a] mulieribus copulati sunt, quidam etiam publice[b] homicidia vel alia crimina perpetrarunt; quos ut episcopi[b] publicae possint poenitentiae subiugare, petimus, ut comitum vestrorum auxilio fulciantur[13].

13. Quosdam ministros comitum propter frequentia placita pauperiorem populum nimis affligere comperimus; unde maiestatem vestram obsecramus, ut capitulare avi vestri de hac re[14] observare praecipiatis.

14. De comitibus vero, de quorum vita et actibus a nobis quaerere voluit sublimitas vestra, quosdam tales esse scimus, quales Dei ministros et vestrae rei publicae provisores esse decet; nonnulli autem, ut se suosque ministros corrigant, vestra admonitione indigent, quibus tamen, similiter[z] ut episcopis[c][15], aliquantulum emendandi spatium tribuatis, exposcimus. Qui si se citius corrigere noluerint, regia sunt auctoritate reprimendi.

15. Statuimus etiam, ne episcopi, quando pro confirmando populo parroecchias circumeunt, archipresbyteros suos gravent[16], ut huiusmodi dispensa contenti sint: panes C, frischingas[d] IV, vinum sextaria L, pullos X, ova L, agnum I, porcellum I, annonam ad caballos modios VI, foenum carradas III, mel, oleum, cera, quod sufficit.

16[e]. Petimus etiam, ut emunitates progenitorum vestrorum ita conservare praecipiatis, sicut a glorioso genitore vestro in Olonna[17] constitutum est.

17[e]. Per singulas parroecchias eas festivitates populus observare studeat, quas proprius eorum episcopus venerari praedicaverit, ita ut[e] neque illas neglegant, quas sacerdotes colere monuerint, neque inani superstitione eas celebrare praesumant, quae nequaquam sunt observandae. Si vero aliqui inventi fuerint, qui sacerdotibus obtemperare noluerint, per ministros rei publicae distringantur et satisfactionem poenitentiae, quam presbyteri imposuerint, subire cogantur.

z) *om.* 2. a) sacris 2. b) publice ... episcopi *om.* 2. c) *om.* 1. d) friskingas 2. e) *Cum antecedenti capite* 15. *tamquam in unum coniunctum in cod.* 2.

11) *Cfr. etiam Synod. Pap.* 850, *infra nr.* 228, *c.* 17. 12) *Cfr. Hloth. Cap.* 846, *supra p.* 66, *n.* 2. 13) *Conv. ap. Valentianas* 853, *supra p.* 76, *c.* 6. 14) *Cap. Wormat.* 829, *supra p.* 19, *c.* 5, *vel Cap. miss.* 819, *tom. I, p.* 290, *c.* 14. 15) *Supra c.* 2. 16) *Cfr. Episcoporum relatio* 829, *supra p.* 32, *c.* 8. 17) *Cap. Olonn. I,* 825, *tom. I, p.* 326, *c.* 2.

211. HLUDOWICI II. CAPITULARE.

850.

Inscriptum: Institutio domni Hludowici imperatoris *legitur in uno codice Guelferbyt. inter Blankenburg.* 130 *fol. fere* 131.

Ex capitulis 1. 2. *apparet capitulare nostrum editum esse, ut statuta episcoporum, quae ex placito vel synodo Papiensi* 845—850. *prodissent, rata fierent. Aetatem*

850. *capitularis supra p. 79 indicavi; quo vero loco et quo mense promulgatum sit, incertum relinquo.* *(B. deest; P. 434.)*

1. Volumus, ut unusquisque pro temporis consistentia et ministerii sui congruentia iustitias procurare decertent; et subditos non solum commoneant, sed etiam procurare compellant. Constituimus et modis omnibus monemus, ut in aecclesiasticis ministeriis, iuxta quod preterito sancti patres in nostro placito[1] invenerunt, unusquisque servare studeat et preterito neglecta celeriter emendet. Et restauratio[a] eclesiarum baptismalium iuxta antiquam consuetudinem perficiatur[2].

2. De decimis, sicut supra dicto placito[3] inventum est, quicumque neglexerit, canonico iudicio corrigatur; et qui in hoc aliquid contrasteterit, sciat se nostra imperiali auctoritate emendandum[4]. Iudices namque commoneantur Dei timorem ante oculos habere, et pro nulla persona iustitiam immutare audeant, sed quod verum est, iustissime perquirant et veraciter iudicent.

3. Pontes enim, ubicumque consueti sunt, permaxime Ticinensis, restaurentur[5]; et ubicumque non consueti necessarii sunt, construantur. Navigia in consuetis locis preparata consistant[6], et ne transeuntes gravent, commonendi sunt.

a) *ita correxit Pertz;* restaurandis *c.*

1) *Supra Capp. episcoporum* 850. 2) *Ibidem c.* 6. 3) *Ibidem c.* 11. 4) *Cfr. Cap. Mantuan. II,* 787, *tom. I, p.* 197, *c.* 8. 5) *Cfr. Cap. miss. Pap.* 832, *supra p.* 65, *c.* 13. 6) *Cfr. Pippini Cap. Pap.* 787, *tom. I, p.* 199, *c.* 9.

212. 213. CAPITULARIA A. 850. EXEUNTE PAPIAE FACTA.

Anno 850. *exeunte synodo episcoporum finita, cuius acta infra sub nr.* 228. *sequuntur, Hludowicum imperatorem Papiae capitula quoque mundana promulgasse inscriptio nr.* 213. *docet. Quod capitulare artissime cohaeret cum capitulis infra nr.* 212. *editis, quibus imperator de statu regni consilium comitum quaesivit (c.* 1. 7. 9*). Omnia enim capitula exceptis* 4. 6. 10. *in Capitulari repetantur, ita ut Capitulare confectum sit auditis sane responsis comitum ad imperatoris proposita datis. Cum vero Capitulare a.* 850. *exeunte factum sit, capitula quoque eodem fere tempore vel paulo ante comitibus esse proposita verisimile est.*

212. CAPITULA COMITIBUS PAPIAE AB HLUDOWICO II. PROPOSITA.

850. exeunte.

Exstant in uno codice Gothano 84 *fol.* 112*v*. *(B. desunt; P. 405.)*

Cap. 1. Ut[1] aperte depredationes, quae fiunt adversus eos, qui Romam orationis causa, eosque, qui vel ad mercatum aut ad alias utilitates suas proficiscuntur, quemadmodum comprimantur, ne fiant ulterius, comitum nostrorum consilium quaerimus.

1) *Cfr. Cap. insequens c.* 1.

Cap. 2. Potentes[2] autem, ne circa domos, in quibus habitant, oppressiones exerceant, quibus pauperes affliguntur, quia solent cum suis caballis ac reliquis animalibus inter reliquas violentias aliorum prata decerpere, nihilhominus autem et hiemis tempore occasione nutriendorum equorum illos affligunt: per eos etiam scire volumus, qualiter hoc emendandum sit. 850.

Cap. 3. Quando ad palatium[3] vel ad alia loca[2] potentes properant et in exposcendis hospitiis pauperes adgravant, inquirere placet, qualiter haec oppressio fieri desinat.

Cap. 4. Furta quoque, quae crebro longe lateque per Italiam fiunt, quo studio reprimantur, inquirimus.

Cap. 5. Et[4] hoc scire volumus, qua censura redarguendi sunt illi, qui pontem Tycynensem totiens a nobis commoniti[5] facere neglexerunt, et ut non solum ille, sed omnes[a] Italiae pontes, qui emendatione indigent, qualiter ad statum antiquitatis revocentur.

Cap. 6. Naves autem, quae propter custodiam littoris per mare sunt antiquitus[6] ordinatae ad precavendas adversariorum insidias, qualiter secundum ordinem eundem reparatae fiant, oportune consulimus, quoniam hac desidia non modica ex parte populus noster inimicorum insidias sustinet.

Cap. 7. Qualiter[7] autem palatia nostra, quae longa vetustate vel neglegentia sunt obsoleta, reparentur atque reficiantur, comitum nostrorum consultus inquiritur.

Cap. 8. Et[8] ut status rei publicae nostrae in hoc non videatur infirmari, dicant nobis, si conveniens sit, ut unusquisque comes domos a nobis susceptas bene previsas et emendatas habeat aut, si quae indigent emendatione, statum pristinae soliditatis suscipere congruum videatur.

Cap. 9. Qualiter autem missi domni ac genitoris nostri ac nostri vel apostolici debito suscipiantur honore, dicendum est; atque ad nostram notitiam per comites nostros volumus perveniri, de quibus rebus aut facultatibus huiuscemodi sumptus et apparatus legationi designatae delegatus sumebatur antiquitus aut a quibus personis exigebantur parvareda, ut et nostro tempore idem ordo servetur nec ad alias res aut personas usus iste retorqueatur[9].

Cap. 10. Hoc etiam audire desideramus, si in inditio comitum prius miserorum causae, id est viduarum, pupillorum ceterorumque pauperum quaerimoniae terminandae sint, ac deinde potentiorum[10]; quodsi ab aliquo tales Christi pauperes sunt despecti, qualiter hoc emendare velint, inquirentibus nobis insinuent[b].

a) *ita corr. Pertz;* omnis *in loco raso.* b) insinuet *c.*

2) *Ibidem c.* 5. 3) *Ibidem c.* 4. 4) *Ibidem c.* 8. 5) *Cfr. Cap. anteced. c.* 3. 6) *Cfr. Waitz, VG. IV*², *p.* 616 *sq.* 7) *Cap. inseq. c.* 6. 8) *Ibidem c.* 7. 9) *Ibidem c.* 9. 10) *Cfr. Capp. legib. add.* 818. 819, *tom. I, p.* 281, *c.* 3; *Conc. Vern.* 755, *l. c. p.* 37, *c.* 23.

213. HLUDOWICI II. CAPITULARE PAPIENSE.

850. exeunte.

Primo editum a Canisio in Lectionibus antiquioribus tom. V, 2, *p.* 683. *ex codice Sangallensi, qui exiit in medium c.* 5, *traditur hodie in uno codice Gothano* 84 *fol.* 412. *De aetate capitularis supra p.* 84. *dixi.* *(B. II,* 345; *P.* 405.*)*

850. De[a] rebus vero saecularibus haec statuit piissimus imperator Hludowicus, quae gloriosi quoque genitoris eius Hlotharii serenissimi augusti auctoritate firmata sunt[a].

Cap. 1. Perventum est ad nos, quod eos, qui Romam orationis causa pergunt vel qui negotiandi gratia per regnum nostrum discurrunt, collecti latrones diripiant eosque aliquotiens vulnerent vel occidant et eorum bona diripiant. Ideo volumus, ut comites nostri eorumque sculdassi adiunctis secum vassallis episcoporum, si necessitas fuerit[1], ubicumque tales audierint[b], studiosissime perquirant et[c] eos capiant atque distringant. Et si huius criminis reos invenerint, poenas in legibus positas[2] erga eos absque ulla neglegentia exsequantur, ut ab his malefactoribus regnum nostrum purgetur et qui in nostra fiducia[3] huc veniunt, sive orationis seu negotiandi gratia[4], salvi esse possint. Sciat autem unusquisque fidelium nostrorum, quia quicumque comes vel quilibet publicus minister huiusmodi malefactoribus aut adsensum prebuerit aut eos persequi neglexerit, nostrae indignationis motum sentiet et proprio honore privabitur.

Cap. 2. Sed et comperimus, quia ex diversis locis huiusmodi noxii homines inter se[d] conspirent et diversos comitatus circumeuntes praedas et rapinas per villas seu et per vias vel per silvas faciant et innocentes homines depraedentur et spolient: et hi quoque similiter volumus, ut diligenti studio perquisiti capiantur et distringantur. Et si obnoxii huius sceleris inventi fuerint, legalibus poenis[5] absque ulla dilatione subigantur[e], ut huiusmodi inquietudo et iniusta direptio a populo nostro auferatur et liceat omnibus sub nostra ditione degentibus cum salvatione et pace vivere, ut ordo rei publicae secundum iustam administrationem provisus[f], salvus et quietus permaneat.

Cap. 3. Audivimus quoque, quod quidam domos et possessiones habentes concilient sibi atque consotient latrones aliunde venientes eosque occulte foveant et solatium dent ad tale facinus perpetrandum, ut, quicquid ipsi ex pernitioso opere adquisierint, cum eis parciantur. Quod genus malefactorum pessimum iudicamus, quia non solum ipsi mala peragunt, sed etiam aliorum opere et officio ad scelera utuntur. Ubicumque igitur in tali suspitione quilibet venerit et rumor in populo dispersus fuerit, quod haec facinora exerceat, si adhuc propalatum non est, cum duodecim se expurget; si autem iam in aliquo manifestus aut deprehensus est, statim capiatur et distringatur et dampnationem legibus prefixam sustineat[?]. Ubicumque vero sive manentes seu vagantes latrones comprehendere publici muneris administrator voluerit et ille se defensare conatus fuerit, si inter haec forte eundem latronem occidi contigerit, nulla is, qui eum occidit, damnatione multetur neque ullas inimicicias a parentibus aut[g] persecutionem ab ullo eius amico vel propinquo sustineat[?]. Et si aliquis eius senior aut propinquus propter hoc vindictam facere conatus fuerit et iudex publicus eum compescere non potuerit, per fideiussores idoneos talis persona ad nostram deducatur presentiam, ut complices et fautores sceleratorum nostra

a) *Haec in codice Sangallensi apud Canisium exstant.* b) fuerint *Can.* c) ut *Can.* d) [illegible] e) subiciantur *Can.* f) prorsus *Can.* g) ullam *add. Can.*

1) *Cfr. Vita Hlud. c. 53, SS. II, p. 639:* ubi eorum (sc. latronum) maior vis incubuisset. 2) *Cfr. Pippini Cap. 782—786, tom. I, p. 193, c. 10.* 3) *id est* sub nostra defensione. 4) *Cfr. Alcuini epist. nr. 57, Jaffé, Biblioth. rer. Germanic. VI, p. 287; Form. imper. nr. 37, LL. Formulae p. 314.* 5) *Cfr. Cap. Haristall. 779, tom. I, p. 49, c. 12.* 6) *Cfr. Capp. 803—813 l. c. p. 156, c. 2.* 7) *Cfr. Capp. Italica l. c. p. 217, c. 7.*

animadversione flectuntur[h]. Ubicumque autem fama est tales habitare, inquisitio per 850
sacramentum per omnem populum circa manentem fiat[8]; et cuiuscumque gentis aut conditionis fuerint, per quos hoc inquiri melius potuerit, iusiurandum dare, cum a comite conventus fuerit, recusandi non habeat potestatem[9].

Cap. 4. Sed et hoc pervenit ad notitiam nostram, quod, quando potentes et honorati, sive ecclesiastici ordinis sive secularis, ad nos veniunt, a populo, in quorum domibus mansiones accipiunt, suis usibus suorumque equorum necessaria per vim tollant et hac occasione populus noster affligatur. Idcirco precipimus, ut omnis fidelis noster, quicumque ad nostram presentiam properat, nihil in veniendo aut revertendo ab aliquo violenter tollat[10], set suis hominibus et equis, nisi forte ab amicis stipendia acciperit, ab hospitibus suis precio iusto[11] comparet. Nam quicumque huius mali famam habuerit, cum ad nos venerit, veracem hominem volumus ut det, qui pro suis omnibus iuret nihil eos in itinere tulisse. Et si forte in aliquo se suosque obnoxios recognoscit, donet idoneum hominem, qui iuret et cuncta restituat his, quibus abstulisse visus est.

Cap. 5. Hoc etiam multorum querellis ad nos delatum est, quod potentes et honorati viri in locis, quibus conversantur, minorem populum depopulentur et opprimant et eorum prata depascant, mansiones etiam contra voluntatem privatorum hominum sive pauperum in eorum domibus suis[i] hominibus dispercíant eisque per vim quaelibet tollant. Unde precipimus, ut hoc ulterius non fiat, sed unusquisque honoratus noster se suosque ex suo pascat. Et si de loco ad locum migrat, cum summa pace transeat et neque in manendo neque in iter agendo onerosus et damnosus aliis existat. Et hoc sciant omnes, quia, quicumque deinceps hoc transgredi presumpserit, nostrae indignationis motum sustinebit et proprio honore carebit.

Cap. 6. Quia eorum desidia et neglegentia, qui palatia nostra secundum antiquam consuetudinem restaurare debuerant, in magno squalore et neglegentia sunt, et ad ruinam poene pervenerint, precipimus, ut absque dilatione restaurentur[12], et quicumque inde neglegens fuerit, sciat, quia nostra iussione tamdiu ibi residebit, quousque, quod neglexerit, pleniter recuperatum habeat.

Cap. 7. Certissime cognovimus, quia publicae domus, quae in singulis civitatibus ad ornatum nostrae rei publicae antiquitus constructae fuerant, eorum desidia, quibus[13] commissae sunt, ad lapsum et ruinam poene pervenerint; unde iubemus, ut protinus restaurentur et ad priorem statum recuperentur[12], quatinus nostris usibus et externarum gentium legationibus, quae ad nos veniunt, satis congrua et decora fiant[14].

Cap. 8. Sepe[15] nostra auctoritate monuimus, ut Tycinensis pons secundum antiquam dispositionem restauraretur, sed hactenus ab aliquibus neglectum est: unde precipimus, ut, quicumque in Kalendas Marcias portionem suam pleniter restauratam non habuerit, tamdiu ibi ipse sedeat, quousque perfectissime consummatam habeat. Per singulas quoque provincias super quaelibet flumina, ubi antiqua consuetudine pontes fieri soliti[k] sunt[16], instanter volumus, ut restaurentur; et si alicubi aliquis

h) plectantur *Can.* i) *Hic finis ed. Can.* k) soluti *c.*

8) *Capp.* 829, *supra p.* 8, *l.* 17 *sqq.; Pippini Cap.* 800—810, *tom. I, p.* 208, *c.* 3; *eiusd. Cap.* 782—786, *l. c. p.* 192, *c.* 8. — *Cfr. Dove in 'Z. f. KR.' IV, p.* 36; *Brunner in 'Z. f. RG.' XI, p.* 317. 9) *Cfr. Widonis Cap. legib. add.* 891, *infra nr.* 224, *c.* 2. 10) *Cfr. Pippini Cap. Pap.* 787, *tom. I, p.* 198, *c.* 4. 11) *Cfr. Capp. Pap.* 865, *infra p.* 92, *c.* 5 12) *Cfr. Hloth. Cap. miss.* 832, *supra p.* 64, *c.* 7. 13) *Scilicet comitibus, secundum Cap. anteced. c.* 8. 14) *Cfr. Admon.* 823—825, *tom. I, p.* 306, *c.* 19. 15) *Cap.* 850, *supra p.* 84, *c.* 3. 16) *Cap. miss.* 832, *supra p.* 65, *c.* 13.

855. casus exigit, ut pons noviter fiat, volumus, ut communi opera totius populi circum habitantis ibi pons construatur.

Cap. 9. Quia racionabiliter in singulis civitatibus cognovimus, unde missi transeuntes vel stipendia vel paravaredos acciperent, et nunc eorum temeritate violatum est, quibus ipsa loca commissa sunt, et ab ordine suo res ad hoc deputatae ad alios usus convertuntur, precipimus, ut iuxta priorum[1] dispositionem[17], unde stipendia et paravaredos exigere consueverant, inde exigant et nullatenus ad alios usus res ad hoc deputatae ullo modo retorqueantur.

Cap. 10. Haec, quae superius nostra auctoritate agenda et observanda decrevimus, omnimodis ab omnibus nostris fidelibus cum summa reverentia observanda precipimus; neque patimur, ut nostra dispositio in aliquo titubet aut a quocumque parvipendatur, hoc omnibus denuntiantes, quia, quicumque his contraire presumpserit aut nostrae dispositionis ordinem non custodierit et a nobis constituta temerare aut neglegere presumpserit, si ecclesiastici est ordinis, secundum proprii gradus disciplinam cohercebitur, si autem et secularis muneris administrator est, nostra se noverit animadversione plectendum.

1) priorem *corr.* priorum *c.*

17) *Ibidem c.* 6; *Responsio* 826, *tom. I, p.* 315, *c.* 10; *Admonitio* 823—825, *l. c. p.* 306, *c.* 19; *Cap. miss.* 802, *l. c. p.* 96, *c.* 28; *Cap. de villis* 800, *l. c. p.* 85, *c.* 27.

214. HLUDOWICI II. CAPITULA PAPIENSIA IN LEGEM DATA.

855. Iul. 20.

Capitula, quae sequuntur, Hludowicus II. bis promulgavit: primo a. 855. *die* 20. *mensis Iulii, deinde omissa praefatione una cum insequenti capitulari. Formam genuinam, qua hic prodeunt, praebet* 1) *cod. Guelferbyt. inter Blankenburg.* 130 *fol.* 131ᵛ, *qui inter praefationem et c.* 1. *inserit rubricam:* Item statuta domni Hludowici pro lege posita; *alteram* 2) *cod. Paris.* 4613 *fol.* 97ᵛ. *(Cfr. Cap. inseq.)*

Ex praefatione apparet capitula nostra 'in legem data' esse.

(B. II, 349; P 436.)

In nomine sanctae et individuae trinitatis. Hludowicus gratia Dei imperator augustus. Dum enim superno nutu cum fidelibus nostris conventum Papia regia civitate habuissemus, pervenit ad nos, qualiter, dum aliqui homines suam infra regnum querere conantur iustitiam, a quorundam pravorum hominum insidiis impediantur, ita ut per se aut per alios submissos eos ad servitium quaerant, sive illos sive quos ad testimonium producere velint, ut sub tali occasione suam percipere non valeant iustitiam. Qua pro re, ut talem resecaremus nequitiam, duo capitula infra regnum nostrum Italicum populo commoranti in legem dare[1] praevidimus, anno imperii domni et genitoris nostri Hlotharii pii imperatoris trigesimo sexto, nostro etiam sexto, XIII. Kal. Aug. sub indicione III.

1) *Cfr. Boretius, Beiträge z. Capitularienkritik p.* 30 *sqq., p.* 51 *sqq.*

1. Si quis aliquem de aliquo mallaverit negotio et ille, qui mallatus fuerit, dicat ideo ei respondere nolle[a], quia servus alterius sit, aut si testimonia produxerit et[b] similiter dixerit[b], quod ea[c] recipere non debeat, quia aliquis eorum servus sit, nominet dominum eius et sic det wadiam de eo adducendo; et posito placito, in quantum ire, ubi eum invenire credit, et reverti posse[d] iudices dixerint, si in placito constituto dominum non adduxerit, praebeat[e] sacramentum, quod pro nulla dilatione iustitiae[f] eius hoc dixerit[e], nisi pro certo ita verum esse crediderit; quodsi iurare ausus non fuerit, quia pro occasione prolongandi iustitiam[g] hoc dixit[g], componat illi bannum nostrum et iustitiam plenissimam faciat. Si vero aliquem adduxerit, qui se dominum eius dicat et illum, quem de servitio appellavit, replicare ad servitium non valuerit, tunc ipse, qui se dominum[h] eius dixit[h], bannum nostrum illi componat, eo quod pro[i] conculcanda iustitia ingenium tale facere ausus fuit[i]. Crimina[k] vero, si super eum pro dilatanda iustitia[l] imponere voluerit, probare cogatur[k]; et si probare non potuerit, et iustitiam faciat et insuper bannum nostrum pro tanta calliditate conponere cogatur. 855.

2. Si forte quispiam aliquem mallaverit et ille, qui mallatus fuerit, dixerit eum suum servum[m] esse, vel alius in ipsa altercatione veniens eum[n] ad servitium mallaverit, iubemus, ut praesentaliter inter se wadient, ut ad primum et secundum vel tertium placitum causam ipsam definiant[o]. Inter placitum vero et placitum sint dies XV; tertium autem, quando comes placitum habuerit[2]. Si infra unum comitatum est, [sint[p] dies XV[p]]; sin autem in alium[q][3], sint [dies[r]] XX, ne pro tali occasione eius[s] iustitia prolongetur[t]. Quodsi[u] in his tribus placitis ille, qui quaerit, venire[n] neglexerit excepto servitio regis aut inevitabili necessitate et comes placitum habuerit, ille quoque alius ad suam probandam libertatem paratus fuerit, tunc comes ipsam[n] causam finiat[v], veluti si ipse, qui quaerit, praesens fuisset, et ultra ille, qui quaesierat, facundiam[w] de servitio illius dicendi non habeat et insuper, ut supra, bannum nostrum illi componat ac iustitiam pleniter faciat.

Et sunt aliqui[x], qui[n] dum alios[y] in servitium mallant et ipsi de sua libertate approbare wadiam dant, in tantum eos mutando[z] placitum lacerant, ut vix pro sua paupertate evadere possint; unde tertium addere capitulum placuit.

3. Si vero aliquis[a] alium ad servitium mallaverit et ille, qui mallatus fuerit, wadiam de sua probanda libertate dederit, iubemus, ut supra, ad primum aut secundum vel tertium placitum causam deliberent. Inter placitum et placitum sint[n] dies XV; tertium vero, quando comes placitum habuerit[2]. Si infra unum comitatum est, [sint[p] dies XV[p]]; sin autem in alium[3], sint dies XX[b]. Et si in istis tribus placitis ipse, qui quaerit, venire contempserit antepositis[c] quae superius anteposuimus et comes placitum habuerit, ille namque alius cum suis testibus paratus fuerit, tunc comes ipsos testes recipiat[d] et causam definiat[d], veluti si ipse, qui quaerit, praesens fuisset, et ultra ille, qui quaesierat, tacitus[e] de servitio illius permaneat.

a) nollet 2. b) et ... dixerit *om.* 1. c) eum 2. d) possit ut *Lib. Pap. Loth.* 78, *LL. IV, p.* 553. e) praebeat ... dixerit *om.* 2. f) iustitia 1. g) iustitia obdixerit 2. h) dominus esse dixerit 2. i) conculcandam iustitiam in ieiunium tale ausus fuerit facere 2. k) crimina ... cogatur *om.* 1. l) iustitiam 2. m) servus 2. n) *om.* 2. o) definiat 2. p) sint ... XV *om. codd.; ex Lib. Pap. Loth.* 79, *l. c. p.* 554, *suppl. G. H. Pertz.* q) alia 2. r) *om. codd.* s) ei 2. t) prolongentur 2. u) quo 1. v) prodefiniat 2. w) facundia 2. x) aliquid 2. y) alii 2. z) mutandi 2. a) aliquid 2. b) XV. 1. c) anteposito 2. d) recipiant et causam definiant 2. e) tacito 2.

2) *Sohm, R.- u. GV. I, p.* 427. 3) *Ibidem p.* 322 *sq.; p.* 327.

856. # 215. CAPITULARE PAPIENSE PRO LEGE TENENDUM.

856. ineunte.

Primo publici iuris factum a Canisio in Lectionibus antiquioribus V, 2, p. 685 ex codice Sangallensi hoc tempore exstat in uno cod. Paris. 4613 fol. 97, qui omittit c. 6.

Cum apud Canisium, tum in codice tempus, quo capitulare editum sit, definitur anno incarnationis DCCCLIV, anno VI. imperii Hludowici, indictione IV. Sed annus imperii et indictio minime concordant cum anno incarnationis, respiciunt potius ad temporis spatium, quod est inter diem 1. mensis Septembris a. 855. et diem 6. mensis Aprilis a. 856. Cum praeterea Hlotharii, qui die 29. mensis Septembris a. 855. mortuus est, nulla mentio fiat, capitulare nostrum post illius mortem et, cum annus DCCCLIV. errore scribae facile ex anno DCCCLVI. effectus esse possit, ineunte anno 856. confectum esse probavit Boretius, Capitularien im Langobardenreich p. 163 sq. (cfr. etiam Böhmer-Mühlbacher nr. 1170).

Capitulare autem factum est ad petitiones, quas populus imperatori obtulerat (c. 1), quibus concessis Hludowicus capitula supra nr. 214. edita quasi appendicem subiunxit (cfr. nr. 214).

Secundum c. 1. capitulare 'pro lege tenendum' est. (*B. II, 347; P. 435.*)

In nomine sanctae et individuae trinitatis, anno incarnationis domini nostri Iesu Christi DCCCLVI[a], imperii[b] nostri VI, indictione IV.

Prephatio 1. Dum conventum fidelium nostrorum palatio nostro Ticine civitatis convocaremus et simul episcoporum et nobilium nostrorum consultu non solum aecclesiasticam utilitatem et populi pacem vel salvationem, sed etiam totius regni statum perquirere studeremus, inter reliqua[c] populus noster nobis quasdam petitiones optulit, quas nos Dei amore et eorum fidelitate ducti libenter suscepimus, adque ideo subter annotata capitula ad eorum utilitatem conscribi fecimus, quas in futurum pro lege tenenda[1] firmamus.

2. De feminis, que defunctis viris lex Langobardorum[2] prohibet ante anni[d] spatium vestem religionis mutare velumque suscipere, petierunt, ut nostra licentia eis mox, [dum[e]] divina pietas inspiraverat[f] eas, indemnes licere[g] suscipere. Nos autem considerantes, quia praeterita[h] pro ipsa dilatione multae[i] etiam raptu intra eodem[k] spatio ad aliam partem distractae fuerunt, ideo et eorum petitionem[l], quam iustam[m] censuimus, suscepimus, et eis ita fieri concedimus.

3. Nostrae maiestati[n] reclamaverunt vel [tempore[o]] patris nostri[p] super eos[q] superfluas factas fuisse inquisitiones. Ideo eis concedimus abhinc in futurum nullas

a) CLIIII c.; DCCCLIV Can. b) anni imperii domni Hludowici imperatoris augusti VI. Can. c) reliquos c. d) anno c. e) om. c. et Can., supplevi secundum Lib. Pap. Hlud. 70, LL. IV, p. 532. f) ita c.; inspiraverit Can. et Lib. Pap. g) ita c. et Can.; liceret corr.; [illegible] secundum Lib. Pap. h) ita c.; praeterito tempore Lib. Pap.; opto Can.; fortasse [illegible] i) [illegible] k) eundem spatium Can. l) petitione c. m) iusta c. n) maiestatis c. o) [illegible] Can. p) vel nostri add. Can. q) eis c. et Can.

1) Cfr. supra p. 88, n. 1. 2) Edict. Langob. Liutpr. 100, LL. IV, p. 148.

alias super eos fieri inquisitiones, nisi unde Karoli pronvi[r] et[s] avi nostri tempore factae fuerunt[3]. 856.

4. De liberis hominibus, qui super alterius res resident et usque nunc a[s] ministris rei publicae contra legem[4] ad placita protrahebantur et ideo pignerabantur, constituimus, ut[r] secundum legem patroni[t] eorum ad placitum eos adducant. Et si quis contra hanc nostram auctoritatem et eorum legem eos pignerare aut distringere praesumpserint, patrono[u] eorum omnia cum lege emendent, et insuper pro incauta praesumptione bannum nostrum componant.

5. De homicidio, unde lex[5] pro simplicitate[6] probationem[v] trium testium quaerit et testes habere non potuerit, concedimus, ut cum duodecim iuratoribus iuret et ab eadem simplicitate[w] absolutus proprium non ammittat[x].

6. De cartis[7], quae a quibusdam personis falsae appellantur, constituimus, ut, si notarius superfuerit et testes, ipsi[y] eam veram et idoneam faciant; et si testes mortui fuerint et notarius superfuerit, cum duodecim iuratoribus veram et idoneam eam faciat.

Concessas[z] denique petitiones vestras consideravimus etiam ea, quae ad nos iam pridem[a] pervenerunt, ad resecandas malorum insidiationes[b] iisdem adiungere capitulis[c] id est:

Si[d] quis aliquem de aliquo mallaverit negotio — — — tacitus de servitio illius permaneat (*cfr. supra nr.* 214. *c.* 1—3).

r) *om. c.* s) ad *c.* t) patronos *c.* u) patroni *c.*; patronum eius *Can.* v) probatione *c.* w) simplicitatem *c.* x) *ita cod. pro* amittat. y) *ita correxi secundum Lib. Pap. Hloth.* 72, *l. c. p.* 552; qui Can. z) *Cod. hic praefigit numerum* VI. a) pridie *c.* b) insidiatores *c.* c) *Hic explicit Can.* d) *Capitibus* 2. 3. *nr.* 214. *cod. addit numeros* VII. VIII.

3) *Brunner, Zeugen- u. Inquisitionsbeweis l. c. p.* 445 *sq.* 4) *Cfr. Cap. Mantuan. II,* 787, *tom. I, p.* 196, *c.* 5. 5) *Edict. Langob. Liutpr.* 20, *l. c. p.* 117, *in quo probatio defensionis, sed non per tres testes quaeritur.* 6) *I. e.: absentia temeritatis vel praesumptionis; cfr. infra p.* 96, *c.* 11; *Gloss. ad Lib. Pap. Hloth.* 92, *l. c. p.* 556; *Lombarda-Commentare, ed. Anschütz, lib. I, tit.* 9, *p.* 26. 7) *Cfr. Widonis Cap. Pap.* 891, *infra nr.* 224, *c.* 6.

216. CAPITULA PAPIAE OPTIMATIBUS AB IMPERATORE PRONUNTIATA.

865. Febr. 4.

Capitulare prima vice a Surio, Concilia III, p. 482, *in lucem emissum nobis traditum est in codicibus:* 1) *Goth.* 84 *fol.* 413 *et* 2) *Mutin. eccl. cath. Ord. I,* 2. *Secundum Surium et codd. a. DCCCLV, indictione XIII, mens. Febr. die IV. datum est. Cum autem anni DCCCLV. m. Febr. dies IV. cum indictione XIII. minime conveniat, cum etiam Hlotharii nomen desideretur, nondubito, quin A. Boretius, Capitularien im Langobardenreich p.* 166 *(cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1195*), non immerito annum DCCCLV. in annum DCCCLXV. emendaverit, quo anno Hludowicus placitum ac synodum Papiae habuit (cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich II*[2]*, p.* 139; *Böhmer-Mühlbacher nr.* 1194*a.). Accedit, quod capitula edita sunt, postquam Hludowicus imperator iam 'crebro' optimates admonuerat, ut se suosque a rapinis et oppressione pauperum abstinerent, quod cum illo tempore convenire videtur, et ita quidem composita sunt, ut allocutionem imperatoris ad optimates in conventu adunatos directam repraesentent.*

(B. II, 355; *P.* 433.*)*

865. In nomine Dei omnipotentis anno incarnationis dominicae DCCCLXV[a], indictione XIII, mense Februario, die mensis eiusdem quarto[b]. Cum domnus et magnificentissimus Hludowicus augustus apud Tycinensem civitatem in augustali aula resideret tractaturus de statu sanctae matris aeclesiae et pace divina dispositione[c] sibi commissi imperii ac generali totius populi salute, presentibus obtimatibus suis dixit:

Cap. 1. Crebro vestram fidelitatem retroactis temporibus commonuimus[1], ut secundum normam christianae religionis vivere unusquisque nostrorum fidelium satageret et suos a rapina conpesceret; attamen quia hactenus minus[d] diligenter est actum, amodo omni conamine vos[e] studere volumus, quo poenitus a nostro regno rapina eliminetur et pauperum voces usque nunc domini Sabaoth aures pulsantes querimoniis incipiant suo creatori[f] laudes rependere pro ubique pace et quiete concessa nobis agentibus.

Cap. 2. Statuimus autem, ut eclesiae Dei per totius regni nostri fundatae terminos sub nostrae inmunitatis tuitione securae cum rebus et familiis permaneant, ceu praedecessorum[g] nostrorum, piissimorum videlicet augustorum[h], temporibus fecisse probantur, earumque rectores propriis utantur privilegiis[i 2]. Et monachi per sua cenobia regularem teneant ordinem. Similiter et clerus omnis proprio fungatur ministerio nemine[k] molestante[k] nostri terroris formidine.

Cap. 3. Sancimus nihilominus, ut singuli comites[l] et exactores rei publicae in suis ministeriis legalem procurent populo facere iustitiam[3], pupillos et viduas protegant, per loca solita restaurent palatia[4], quibus, cum iter dictaverit, nos legatosque nostros valeant recipere, ne gravetur[m] aeclesia. Quando etiam episcopos, abbates vel comites seu fidelium nostrorum quempiam in propria villa morari contigerit, cum suis in suis maneant domibus, ne sub obtentu hospitii vicinos[n] opprimant vel eorum bona[o] diripiant[5].

Cap. 4. Denique quia Christi custodiente clementia neminem iniuste[p] consecuti[q] privavimus, sed neque privari absque legali sanctione aliquem nostrorum fidelium volumus beneficio, iubemus, ne quis suum depravet nullo[r] modo, sed instauret securiter, ne qui dirigendi sunt a nobis undique[6], si depravata repererint, legaliter emendare conpellant et eos deinceps perfrui prohibeant[7].

Cap. 5. Porro cum ad nostrum quislibet nostrorum fidelium properat obsequium, tam eundo, quam redeundo gradiatur pacifice; et[s] ni[s] generalis exigat utilitas, [ut[t]] cum scaritis veniat[8], in statutis[u 9] iuxta domibus[v] maneat. Episcopus et comes, per quorum transeunt terminum, diligenter provideant, ne molestentur incolae aut eorum domos per vim paciantur invadere vel propria diripere absque conlato praecio[10];

a) *ita correxit Boretius l. c.;* DCCCLV. *codd. et ed. princ.* b) quarti 2. c) dispositionem 1. d) *om.* 1. e) omnes *ed. princ.* f) creatoris 2. g) prodecessorum *codd.* h) augustorum 1. i) privilegibus 1. k) neminem molestantem 2. l) conventus *ed. princ.* m) gravetur aeclesias 2. n) nos 2. o) *om.* 2. p) iusto 2. q) consecuto 2. r) ullo 2. s) aeterni 2. t) *ut suppl. a Pertz; om. codd. et ed. princ.* u) viis *vel* locis *supplendum videtur.* v) dominus 2.

1) *Cap. Pap. 850, supra p. 86 sq.*, c. 1—5. 2) *Cfr. Capp. episcop.* 845—850, *supra p.* 83, c. 16. 3) *Cap.* 850, *supra p.* 84, c. 2. 4) *Cap. Pap.* 850, *supra p.* 87, c. 6. 7. 5) *Ibidem* c. 5. 6) *Cfr. infra* c. 7. 7) *Cap. miss.* 832, *supra p.* 64, c. 8; *Cap. miss. Wormat.* 829, *supra p.* 14, c. 1. 8) *Haec verba plane falso intellexit Baldamus, Das Heerwesen unter den späteren Karolingern p.* 75. *Cfr. Waitz, VG IV²,* p. 611 sq. 9) *Cfr. Admonitio* 823—825, *tom. I, p.* 306, c. 19. 10) *Cap. Pap.* 850, *supra p.* 87, c. 4.

sed neque indigenae[w] per solita[x] loca tectum, focum, aquam et paleam hospitibus denegare[11] aut sua[y] carius quam vicinis audeant vendere. 865.

Cap. 6. Igitur quia[z] hactenus in regno nostro quosdam[a] infrenate[b] vixisse[12] nulli est ambiguum, sancimus unumquemque suorum hominum sollicitudinem gerere, ne solitam rapinam patrare presumant. Qua pro re si quis urtatus suum seniorem dimiserit, penitus interdicimus, ne recipiatur ab altero, quatinus, nisi corrigi voluerit, a nostri regni penitus excludatur finibus.

Cap. 7. Haec olim[c] saepe inculcata et augustali nostra sanctione promulgata, quia ex parte in aliquibus neglecta videntur, hactenus acriori ulcisci debuerant examine; attamen nostra mansuetudine, ut corrigantur, quantuluscumque largimur spatium[13], quo quique neglecta emendare[d] valeant, destinaturi post modicum[e] legatos strenuos emendata inquirere; qui vero neglegens repertus fuerit, propriis honoribus nostro privabitur iuditio.

w) indigne 1. x) soluta 1. y) suam 1. z) qui 1. a) *om.* 1. b) inrefrenate 1. c) colimus 2. d) *ita correxit Pertz:* emendari *codd.* e) postmodum 2.

11) *Cfr. Pippini Cap. Pap.* 787, *tom. I, p.* 198, *c.* 4; *Capp.* 801—814, *l. c. p.* 144, *c.* 1; *Cap. miss. generale* 802, *l. c. p.* 96, *c.* 27; *Pippini Cap. Aquitan.* 768, *l. c. p.* 43, *c.* 6. 12) *Cap. Pap.* 850, *supra p.* 86, *c.* 1—3. 13) *Cfr. etiam Capp. episcoporum* 845—850, *supra p.* 81, *c.* 2. 14.

217. CAPITULARE MISSORUM.

865. post Febr. 4.

Subiunctum eis capitulis, quae supra edita sunt, legitur capitulare apud Surium l. c. et in codicibus: 1) *Goth.* 84 *fol.* 413[v] *et* 2) *Mutin. eccl. cath. Ord. I,* 2.

Cum ordo codicum et inscriptio codicis 1, *tum c.* 4. *collatum cum nr.* 216, *c.* 3. *et c.* 1. 2. 4. (inquiratur, investigetur, inquirendum) *comparata cum nr.* 216, *c.* 7. (emendata inquirere) *docent haec capitula cum antecedentibus coniungenda esse. Capitulare enim nostrum illis missis vel 'legatis' traditum est, quos Hludowicus ad emendata inquirenda (c. 7) destinaturus erat. Cum vero imperator aliquanto spatio corrigendi optimatibus praebito post modicum demum tempus missos suos delegare vellet, capitulare missorum non eodem tempore, quo capitula nr.* 216, *sed post diem* 4. *mensis Februarii emissum est.*

(B. deest; P. 434.*)*

Legatio.

Cap. 1. Ecclesiarum Dei iustitia inquiratur et omni studio perficiatur[1], et ne a sacrilegis thesaurus diripiatur earum, fideliter conscribatur[a][2].

Cap. 2. Pupillorum et viduarum causa investigetur et diligenti cura misericorditer examinetur[3].

Cap. 3. Totius populi querimonia generaliter audiatur et legaliter definiatur[3].

Cap. 4. De statu rei publicae inquirendum, ubi, cum iter dictaverit domnus imperator, recipi debeant[b] per singula ministeria ab eo directi legati[3]; unde eis administrentur obsequia, unde paraveredi[4]; unde vel quae dona annualia aut tributa

a) describatur 2. b) debeat 2.

1) *Supra c.* 2. 2) *Cap. miss.* 832, *supra p.* 64, *c.* 10. 3) *Supra c.* 3. 4) *Cap. Pap.* 850, *supra p.* 88, *c.* 9.

865. publica exigi debeant[5]; qui debeant palatia restaurare[6], qui pontes[7]: ut non destruantur beneficia et destructa recuperentur[c][8]; quae beneficia dominicus gisindius[9] habuit, quis habeat illa[10], vel ubi coniaceant.

Cap. 5. Directi abbates monasteria monachorum et puellarum ac senodochia circumeant; si, unde administrantur, debita obsequia habeant et concorditer degant, inquirant[1]; quicquid inordinatum reppererint, regulariter corrigant; senodochia autem sic, ubi sunt neglecta, ad pristinum statum revocent[11]; hospitales vero pauperum tam in montanis, quam et ubicumque fuisse noscuntur, pleniter et diligenti[d] cura restaurentur.

c) *ita codd.;* restaurentur *coniecit Pertz.* d) dilenti 1.

5) *Cap. miss.* 832, *supra p.* 64, *c.* 6. 7. 6) *Cap. Pap.* 850, *supra p.* 87, *c.* 6. 7) *Ibidem c.* 8. 8) *Supra c.* 4. 9) *I. e. vassallus; cfr. Waitz, VG. IV*², *p.* 243, *n.* 2; *Brunner in 'Z. f. RG. XXII, germ. Abt.', p.* 216 *sq.; Gloss. ad Lib. Pap. Rachis* 6, *LL. IV, p.* 476. 10) *Cap. miss.* 832, *supra p.* 64, *c.* 8. 11) *Cfr. Capp. episcoporum* 845—850, *supra p.* 82, *c.* 7.

218. CONSTITUTIO DE EXPEDITIONE BENEVENTANA.

866. ineunte.

Traditur in Chronica s. Benedicti Casinensis c. 3. *ex cod. Casin.* 353. *edita a Georgio Waitz b. m. in SS. rer. Langob. p.* 469, *praedita inscriptione:* Constitutio promotionis exercitus observationis partibus Beneventi, sub indictione quinta decima.

Qua de causa vero et quo tempore re vera haec constitutio et expeditio factae sint, ipsa Chronica c. 2. 4. *indicat hisce verbis:* Langobardi vero dum nimia suis pro factis pericula sustinerent, ob hoc nimium afflicti necessitatemque compulsi, Franciam *(Ann. Bert. ad a.* 865, *ed. Waitz, p.* 78*:* Urbam, quo dicebatur Hludowicus Italiae imperator obviam Hlothario venturus*)* legatos dirigunt atque gloriosi imperatoris Hludowici implorant augusti clementiam, ut patria sua cum gente veniens, eos omnino a Saracenis quantocius eriperet. Qui beniens hoc decretum suae reliquid patriae .... His igitur prelibatis et hac lege sancita ... Hludowicus augustus cum uxore sua ... Benevento properantes Iunio mense ad monasterium veniunt sanctissimi Benedicti patris ... Mense autem Decembrio ingressus est Beneventum, anno quidem septimo decimo augustalis imperii sui. *Proinde in inscriptione indictio XV, quae ad a.* 867. *spectat, in indictionem XIV. emendanda est (cfr. etiam Böhmer-Mühlbacher nr.* 1198*).*

Textum, quem codex continuo scriptum praebet, equidem, ut melius allegari possit in capitula, aliter tamen ac Baluzius, divisi eisque numeros uncis inclusos addidi.

(B. II, 357; P. 504.)

(1.) Quicumque[1] de mobilibus widrigild suum habere potest, pergat in hoste; qui vero medium widrigild habet, duos iuncti in unum utiliorem[a] instruant, ut bene

a) *Ita bene coniecit Baldamus, l. infra n. 1. c. p. 7, n. 34;* qualitatem *c.;* duo iuncti unum qui utilior est *Boretius l. infra n. 1. c. p.* 168.

1) *De hoc capitulari cfr. quae disseruit Boretius, Beiträge z. Capitularienkritik p.* 141 *et Baldamus, Das Heerwesen unter den späteren Karolingern p. 7 sq.*

ire possit[b]. Pauperes vero personae ad custodiam maritimam vel patriae pergant, 866.
ita videlicet, ut, qui plus, quam decem solidos habet de mobilibus, ad eandem custodiam vadant. Qui vero non plus, quam decem solidos habet de mobilibus, nil ei requiratur. Si pater quoque unum filium habuerit et ipse filius utilior patre est, instructus a patre pergat; nam si pater utilior est, ipse pergat. Si vero duos filios habuerit, quicumque ex eis utilior fuerit, ipse pergat; alius autem cum patre remaneat; quodsi plures filios habuerit, utiliores omnes pergant; tantum unus remaneat, qui inutilior fuerit. De fratribus indivisis, iuxta capitularem domini et genitoris nostri[2] volumus, ut, si duos fuerint, ambo pergant; si tres fuerint, unus, qui inutilior apparuerit, remaneat, ceteri pergant; si quoque plures omnes utiliores apparuerint, pergant, unus inutilior remaneat. De qua condicione volumus, ut neque per praeceptum[3] neque per advocationem[4] aut quamcumque occasionem excusatus sit, aut comes aut gastaldus vel ministri eorum ullum excusatum habeant[5], praeter quod comes in unoquoque comitatu unum relinquat, qui eundem locum custodiat et duos cum uxore sua[6]; episcopi ergo nullum laicum relinquant[7].

(2.) Quicumque enim contra hanc institutionem remanere presumpserit, proprium eius a missis, quos[c] subter ordinatum habemus, praesentaliter ad nostrum opus recipere iussimus et illum foras eicere[8]. Omnibus enim notum esse volumus, quia iam[d] a prioribus nostris[d] iuxta hanc institutionem tultae fuerunt, sed pro misericordia recuperare meruerunt. Nunc autem certissime scitote, cuiuscumque proprietas tulta fuerit, vix a nobis promerebitur recuperatione.

(3.) A flubio Pado usque Trebia sit missus Iotselmus; inter Padum et Ticinum Eriulfus; inter Ticinum et Adda Erembertus; inter Adda et Addiza[9] Landebertus; ab Addiza usque Forum Iulii Teodoldus[e], Petrus[10] et Arthemius[11] episcopi iunctis secum missis episcoporum et comitum; Pisa, Luca, Pistoris et Lunis Teutmundus; Florentia, Volterra et Aritio Rodselmus; Clusio et Sena Andreas; in ministerio Witonis[12] Rimmo et Ioannes episcopus de Tortona[f]; in ministerio Verengari[13] Hiselmundus episcopus[14]; in litore Italico[15] Ermefridus, Macedo et Vulfericus. Hi volumus, ut populum eiciant[g] et custodiam[16] praevideant et populum in castella residere faciant etiam et cum pace. Nam si missus aliquis ausus fuerit pretermittere, quin[h] ominibus, [qui[i]] remanserint, presentaliter proprium tollat[k] et eum foris eiciat[l], et si inventus fuerit ipse missus, proprium suum perdat. Et si comes aliquem excusatum aut[m] bassallum suum, preter quod superius diximus, dimiserit, honorem suum perdat; similiter eorum ministri, si aliquem dimiserint, et proprium et ministerium perdant.

b) possint *c.* c) *ita correxit Boretius;* secundum quod *Pertz;* quod *c.* d) *i. e.:* iam prius ab hominibus nostris; *Boretius:* iam prius a nobis. e) Ceodoldus *c.* f) Forcona *c.* g) *ita c.; fortasse corrig.* excitent; ire faciant *Boretius.* h) qui nominibus *c.;* qui non ii qui remanserit ... tollat et ... eiciat *Boretius.* i) *om. c.; supplevit etiam Baldamus, p.* 42, *n.* 11. k) tollant *c.* l) eiciant c. m) *Baldamus p.* 42, *n.* 13. *vult deleri.*

2) *Cap. Olonn.* 825, *tom. I, p.* 330, *c.* 6. 3) *Praecepta, quibus munus militiae dimittitur, invenias apud Böhmer-Mühlbacher nr.* 895. 900. 1100. 1172. 1177. 1187. 4) *Cfr. autem Cap. Olonn. I.* 825, *tom. I, p.* 326, *c.* 4. 5) *Cfr. Capp. de reb. exercital.* 811, *l. c. p.* 165, *c.* 4. 5; *Cap. miss.* 808, *l. c. p.* 137, *c.* 3; *Cap. miss.* 802, *l. c. p.* 93, *c.* 7. 6) *Cap. miss.* 808, *l. c. p.* 137, *c.* 4. 7) *Cfr. n.* 3. 4. 8) *Cfr. Cap. Olonn.* 825, *l. c. p.* 329, *c.* 1. 9) *Etsch.* 10) *Florentinus? Aretinus? Praeter quos episcopi cognomine Petrus residerunt eo tempore Albae, Imolae, Urbini.* 11) *Asolensis?* 12) *In comitatu Camerinensi, in altera parte ducatus Spoletini; cfr. Wüstenfeld in 'Forschungen z. D. Gesch.' III, p.* 403. 13) *In comitatu Spoletino, qui est altera pars ducatus; cfr. Wüstenfeld l. c.* 14) *Ignotus.* 15) *In Exarchatu et Pentapoli.* 16) *Scilicet* maritimam vel patriae *supra lin.* 1.

866. (4.) Quodsi comes aut bassi nostri aliqua infirmitate [non[n]] detenti remanserint[o], aut abbates vel abbatissae si plenissime homines suos non direxerint, ipsi suos honores perdant, et eorum bassalli et proprium et beneficium amittant. De episcopis autem cuiuscumque bassallus remanserit[p], et proprium et beneficium perdant. Si quoque episcopus absque manifesta infirmitate remanserit, pro tali neglegentia ita emendet, ut in ipsa marcha resideat, quousque alia vice exercitus illuc pergat, in[q] quantum Dominus largire dignatus fuerit[q].

(5.) Et ut certissime sciatis, quia hanc expeditionem plenissime explere volumus, constituimus, ut episcopus, comes aut bassus noster, si in infirmitate incerta[r] detentus fuerit, episcopus quippe per suum missum, quem meliorem habet, comes vero et bassi nostri per se ipsos hoc sub sacramentum affirment, quod pro nulla occasione remansissent, nisi quod pro certissima infirmitate hoc agere non potuissent.

(6.) Omnes enim volumus, ut omni hostili apparatu[17] secum deferant, ut, cum nos hoc prospexerimus et inbreviare fecerimus, non neglegentes appareant, sed gratiam quoque nostram habere mereantur. Vestimenta autem habeant ad annum unum, victualia vero quousque novum fructum ipsa patria habere poterit.

(7.) Fagidis[18] enim quicumque eundo et redeundo commotionem fecerit, vitae incurrat periculum[19].

(8.) Et quia etiam temporis congruentia imminet quadragesimale[20], in quo studenda sunt praecepta Dei, constituimus, ut, quicumque ecclesiam Dei fregerit, adulteria et incendia fecerit, vitae incurrat periculum.

(9.) Quicumque caballum, bovem, friskingas, vestes, arma vel alia mobilia tollere ausus fuerit, triplici lege componat; et liber cum[s] armiscara[21], id est sella ad suum dorsum, ante nos a suis senioribus dirigatur, et usque ad nostram indulgentiam sustineat; servi vero flagellentur et tundantur, et illorum domini, quae ipsi tulerunt, restituant. Quodsi clamor ad seniores venerit et ipsi talia non emendaverint, tunc horum seniores ipsam compositionem faciant et eadem armiscara, quamdiu nobis placuerit, sufficere compellantur[22].

(10.) Et hoc constituimus, ut ex utraque parte iustitia servetur: videlicet nostri sicut circavicini quae necessaria sunt emant[t], vicini autem nullatenus carius quam suis circavicinis vendere praesumant[23].

(11.) Qui vero homicidia indiscrete et praesumptiose fecerit, vitae incurrat periculum.

(12.) Iter enim erit nostrum per Ravennam, exin mediante mense Martio in Piscaria, et omnis exercitus Italicus nobiscum. Tuscani autem cum populo, qui de ultra veniunt, per Romam veniant ad Pontem-curvum[24], inde Capuam et per Beneventum descendant nobis obviam Luceria octavo Kalendas Aprilis.

n) *suppl. Boretius; om. c. et Baldamus p. 42, n. 14.* o) aut aliquem excusatum retinuerint *scriptor codicis per imprudentiam add.; cfr. Baldamus l. c.* p) remanserint *c.* q) *ita c.; Pertz haec verba posuit post* expeditionem *c. 5.* r) certa *falso corr. Boretius; cfr. Baldamus p. 43, n. 17.* s) *ita legi vult Pertz;* liberum *c.* t) *ita correxi;* emenda *c.*

17) *Cfr. Cap. Aquisgr.* 801–813, *tom. I, p.* 171, *c.* 10; *Karoli ad Fulradum epist.* 804–811, *l. c. p.* 168, *l.* 25 *sqq.* 18) *Id est:* faidosus, fehitus; *cfr. Lex Baiuw. II,* 8, *LL. III, p.* 285, *l.* 34. 35; *Brunner, RG. I, p.* 157. *Minus recte Du Cange et Pertz:* fauda. 19) *Cfr. Edict. Rothari* 17. 18, *LL. IV, p.* 15. 16; *Einh. Epist.* 42, *Jaffé, Bibl. rer. Germ. IV, p.* 469. 20) *Initium* 20. *Febr.* 21) *Grimm, Rechts-Altertümer p.* 681; *Waitz, VG VI, p.* 190; *Brunner in 'Z. f. RG. XXI, germ. Abt.', p.* 28 *sq.* 22) *Cfr. Admon.* 823–825, *tom. I, p.* 305, *c.* 17. 23) *Cfr. Cap. Pap.* 865, *supra p.* 93, *c.* 5. 24) *Pontecorvo ad flumen Volturnum.*

219. CAPITULA SINGILLATIM TRADITA HLOTHARIO VEL HLUDOWICO II. ADSCRIPTA.

Caput, quod sequitur, traditum est in uno codice Libri Papiensis, scilicet Ambros. O. 55, ubi inter Hloth. c. 98. et c. 102. positum Hlothario adscribitur. Originis incertae, sed argumento Capitulis Italicis tom. I, p. 217, c. 7. simillimum est. Editionem Alfredi Boretii, LL. IV, p. 589, c. 32, hic repetimus. (B. deest; P. deest.)

1. De is vero personis, qui apsque senioribus per diversa loca moram et predaciones faciunt, ministri rei publici eos conpreendere et ad nostram presentiam ducere studeant. Si quis se defendere voluerit et ibidem interfectus fuerit, incompositus iaccad[1].

Capitulum annexum Capitulis Papiensibus 855, *supra p.* 88, *nr.* 214, *tamquam caput quartum legitur in uno cod. Guelferbyt. inter Blankenburg.* 130 *fol.* 131[v], *tamen cum illis non coniungendum est. Dicit enim Hludowicus in prologo nr.* 214. *duo tantum capitula in legem dare se velle, quibus in c.* 3. *tertium addit capitulum. Tempus et causa originis incerta sunt. Cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1168.
(B. deest; P. 437, *c.* 4.*)*

2. Providimus de Iudeis, ut nullus infra regnum Italicum ultra Kalendas Octobris maneat, et modo eis denuntietur, ut omnes usque ad placitum illud exeant, ubi voluerint, sine ullius contradictione. Quodsi post Kalendas Octobris aliquis inventus fuerit, a quibuscumque comprehendi potest, cum omni [substantia[a]] sua ad nostram deducatur praesentiam.

Subnexa capitulari supra nr. 215. *edito et numeris IX. X. praedita leguntur haec capitula in uno cod. Paris.* 4613 *fol.* 98[v], *qui exit in numerum XI. Inscriptio eorum haec est:* Alio tempore dictus *(*edictus *cod.)* serenissimus Augustus instituere praevidit capitula. *Argumento similia sunt Capitulari Papiensi* 850, *supra p.* 87, *c.* 4. 5. *Quo vero tempore promulgata sint, dici non potest. (B. II,* 1294; *P.* 437.*)*

3. Si quislibet episcopus vel comes in propria sede vel domos aut villa residet, homines ipsius depraedationes fecerint, messes vel prata defensionis tempore devastaverint et hoc cognitum absque[b] iniusta dilatatione non emendaverit et factori condigna castigatione non inposuerit, ipsum malum, ut lex est, emendare cogatur et insuper quadraginta dies et noctes a vino et carne abstineat.

4. Per viam quoque ad palatium veniens aut rediens cuicumque homines rapinam fecerint et cognito statim non emendaverit et factori condignam castigationem non inposuerit, omnia, que rapta sunt, ut lex est, emendare cogatur[2], et insuper triginta dies et [noctes[c]] carne[d] et a vino abstineat.

---

a) *om. c.; suppl. Pertz.* b) adque *c.* c) *om. c.* d) carnes *c.*

1) *Cfr. Cap. Pap.* 850, *supra p.* 87, *c.* 3. 2) *Cfr. Edict. Roth.* 17. 18, *LL. IV, p.* 15 *sq.*

Novissime editum ab A. Boretio, LL. IV, p. 589, c. 35. hoc caput legitur in Libri Papiensis codicibus: 1) *olim Veron., nunc Paris.* 9656 *inter Hloth. c.* 105. *et Cap. eccles.* 818. 819, *tom. I, p.* 277, *c.* 7. *Hludowico II. adscriptum (cfr. LL. IV, p. LIX, XCI); itemque* 2) *Vindob. iur. civ.* 210. 3) *Estensi. Praeterea exstat in* 4) *cod. Londin. inter Extrav. c.* 30, *LL. IV, p.* 588, *et Hloth. c.* 102, *in quo autem capitulis Hlotharii adnumeratur. Origo incerta est.* *(B. deest; P.* 528, *c.* 1.*)*

5. De iudicio autem iudicis ideo tam frequenter rememoramus, quia omnino consuetudinem iudicandi iniuste iudicibus auferre[e] volumus. Sed tantum secundum scripturam iudicent, ut nullatenus audeant secundum arbitrium suum iudicare[3]; sed discant[f] pleniter legem scriptam[4]. De quo autem non est scripta, hoc nostro consilio offeratur*[g].

*) *Cod.* 4. *hanc formam praebet:* De iudicii consuetudine. Ut consuetudinem iniuste iudicandi iudicibus omnino volumus auferre. Sed tantum ut scriptura iudicent, et nullatenus audeant aliter secundum arbitrium suum iudicare, nisi sit iudicium legibus consentaneum. Sed discant pleniter legem scriptam, et ita iudicent. Quae autem scriptae non sunt, nostro auxilio offerantur.

e) offerre 1. 2. f) dicant *Boretius.* g) habeatur *Boretius;* in quibusdam *(sc.* codicibus*) add.* 1—3.

3) *Cfr. Cap. miss.* 802, *tom. I, p.* 96, *c.* 26. 4) *Cfr. Responsa misso data* 801—814?, *l. c. p.* 145, *c.* 2; *Capp.* 801—814, *l. c. p.* 144, *c.* 4.

220. KAROLI II. IMPERATORIS ELECTIO.

876. Febr.

Traditur his libris partim manuscriptis, partim impressis: 1) *Muratorii SS. rer. Ital. t. II,* 2, *col.* 149. *secundum apographum saec. XVI. 'sumptum ex volumine capitularium et conciliorum', et, cum in synodo Pontigonensi recitata sit (cfr. infra nr.* 221. *praef.), etiam in actis huius conventus, scilicet* 2) *cod. Vindob.* 501 *fol.* 117. 3) *Sirmondi Concil. ampl. coll. t. III, p.* 437 *sqq., qui in Operibus Hincmari t. II, p.* 834. *iuramentum apud Pontigonem praestitum separatim edidit (infra* 3b. *signatum).* 4) *Baluzii Capit. t. II, col.* 235 *sqq.* 5) *P. Pithoei SS. coëtan. p.* 506. 508. 6) *cod. Vatic. reg. Christ.* 291 *fol.* 123[v] *et, iuramentum scilicet, fol.* 123. 7) *cod. Vatic.* 4982 *fol. fere* 148. *Cod.* 2. *omittit nomina optimatum et utrumque iuramentum;* 3—7. *omittunt iuramentum Karoli, quod inscriptum est in* 1: Quod rex Karolus iuravit Ansperto archiepiscopo atque optimatibus regni Italici. *Iuramento autem episcoporum et comitum in* 1. *praeponitur inscriptio:* Iuramentum Ansperti archiepiscopi; *in* 3. 4: Iuramentum Hincmari archiepiscopi et reliquorum procerum; *in* 5: Generale omnium fidelium, *ex quo a G. H. Pertz p.* 518 *ad conventum apud Gundulfi villam a.* 872. *habitum minus recte editum est.*

Karolus II., cum a. 876. *die nativitatis Domini ab Iohanne VIII. papa imperator Romanorum coronatus esset, Non. Ian. Roma in Franciam profectus mense Februario Papiae magnum procerum Italiae conventum habuit (Ann. Bertin. ad a.* 876, *ed. Waitz p.* 127; *v. praefationem Capitularis insequentis). Ibi a parte quadam episcoporum et comitum (cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich II*[2]*, p.* 402*), quorum nomina subsequuntur, 'protector, dominus ac defensor' electus est. Quo facto imperator et ipse iusiurandum praestitit et omnes optimates, qui aderant, iuramento constrinxit. Nam praeter illam inscriptionem apud Muratorium nihil est, quod probet Anspertum solum aut unum pro omnibus*

imperatori fidelitatem promisisse. Accedit, quod iuramentum Ansperto addictum ad 876 *verbum cum Hincmari aliorumque episcoporum apud Pontigonem facto convenit, et quod Hincmarus in Ann. Bertin., l. c. p. 129, refert electionem imperatoris ab omnibus nobilibus* (ab episcopis et ceteris) *Italici regni firmatum esse.*

Acta placiti Papiensis, scilicet et electio et Capitulare insequens, duplicem in formam redacta sunt: altera ad imperatorem, altera ad optimates Italiae respicit. Relatio a partibus imperatoris facta in synodum Pontigonensem translata est (cfr. etiam v. Noorden, Hincmar p. 319, n. 1); forma, quae proceribus maximeque Ansperto, capiti factionis, favet, apud unum Muratorium exstat, qua de causa in actis edendis illum secutus sum.

(B. II, 235; P. 528.)

Gloriosissimo et a Deo coronato, magno et pacifico imperatori, domno nostro Karolo perpetuo augusto nos quidem* Ansbertus cum omnibus episcopis, abbatibus, comitibus ac reliquis*, qui nobiscum convenerunt Italici regni optimates, quorum nomina generaliter subter habentur inserta, perpetuam optamus[a] prosperitatem et pacem.

Iam quia divina pietas vos beatorum principum apostolorum Petri et Pauli interventione per vicarium ipsorum, domnum videlicet Iohannem summum pontificem et universalem papam spiritalemque[b] patrem[b] vestrum[c], ad profectum sanctae Dei ecclesiae nostrorumque omnium incitavit[d] et ad imperiale culmen sancti Spiritus iudicio provexit, nos unanimiter vos protectorem, dominum ac defensorem omnium nostrum et** Italici regni regem eligimus, cui et gaudenter[e] toto cordis affectu subdi[f] gaudemus, et omnia, quae nobiscum[g] ad profectum[f] totius sanctae Dei ecclesiae nostrorumque omnium salutem decernitis[h] et sancitis[h], totis viribus annuente Christo concordi mente et prompta voluntate observare promittimus[i].

Anspertus sanctae Mediolanensis ecclesiae archiepiscopus subscripsi. Iohannes sanctae Aretinae ecclesiae humilis episcopus subscripsi. Iohannes episcopus sanctae Ticinensis ecclesiae subscripsi. Benedictus Cremonensis episcopus subscripsi. Theudulphus[k] Tertonensis[l] episcopus subscripsi. Adalgaudus Vercellensis episcopus subscripsi. Azo Eporediensis episcopus subscripsi. Gerardus exiguus in exigua Laudensi ecclesia episcopus subscripsi. Hilduinus Astensis ecclesiae[m] episcopus subscripsi. Leodoinus Mutinensis ecclesiae[m] episcopus subscripsi. Hildradus Albensis ecclesiae[m] episcopus subscripsi. Ratbornus[n] sedis Augustanae episcopus subscripsi[n]. Bodo humilis sanctae Aquensis ecclesiae episcopus subscripsi. Sabbatinus Ienuensis[o] ecclesiae episcopus subscripsi. Eilbertus[p] Comensis episcopus subscripsi. Adelardus servus servorum Dei Veronensis episcopus subscripsi. Ego Paulus sanctae ecclesiae Placentinae[q] episcopus subscripsi. Ego Andreas sanctae Florentinae ecclesiae episcopus subscripsi. Reginerius[r] abbas subscripsi. Signum Bosonis[1] incliti ducis et sacri palatii archiministri atque imperialis missi. Signum Richardi[s] comitis. Signum Walfridi[t] comitis. Signum Liutfridi[u] comitis. Signum Alberici comitis. Signum

*) omnes episcopi, abbates, comites ac reliqui 2—6.
**) et Italici regni regem *om.* 2—6.

a) optant 2. b) *om.* 1. c) nostrum 5. d) invitavit 3—6; invitant 2. e) gaudentes 3. f) subdi . . . profectum *om.* 2. g) *om.* 4. 5. h) decernetis et sancietis 4—6. i) Et subscripserunt illi, qui in Italia adfuerunt *add.* 3. 4. k) Teudulfus 3—5. l) Dertonensis 3. m) *om.* 5. n) Ratbornus . . . subscripsi *in* 3—5. *posita sunt ante* Leodoinus *l.* 31. o) Ianuensis 1. p) Filbertus 1. q) Placentiae 3—5. r) Ragniensis 1; Raginerius 5. s) Ricardi 1. t) Walfredi 1. u) Luitfredi 1.

1) *Cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich II², p.* 403.

876. Supponis comitis[2]. Signum Hardingi comitis. Signum Bodradi comitis palatii. Signum Cuniberti comitis. Signum Bernardi comitis. Signum Airboldi comitis[v].

Sic promitto ego, quia de isto die in antea isti seniori meo, quamdiu vixero, fidelis et obediens et adiutor, quantumcumque[w] plus et melius sciero et potuero, et consilio et auxilio secundum meum ministerium in omnibus ero absque fraude et malo ingenio et absque ulla dolositate vel[x] seductione[x] seu deceptione et absque respectu alicuius personae, et neque per me neque per missum neque per literas, sed neque per emissam vel intromissam personam vel quocumque modo vel[y] significatione contra suum honorem et suam ac[z] ecclesiae atque regni sibi[a] commissi quietem et tranquillitatem atque soliditatem machinabo, vel machinanti consentiam, neque aliquod[b] umquam scandalum movebo, quod illius praesenti vel futurae saluti contraria[c] vel nociva[c] esse possit. Sic me Deus adiuvet et ista[d] sanctorum[d] patrocinia.

Et[3] ego, quantum sciero et rationabiliter potuero, Domino adiuvante te, sanctissime ac reverentissime archiepiscope, et unumquemque vestrum secundum suum ordinem et personam honorabo, et salvabo, et honoratum et salvatum absque ullo dolo ac damnatione vel deceptione conservabo, et unicuique competentem legem[4] ac iustitiam conservabo, et qui illam necesse habuerint et rationabiliter petierit, rationabilem misericordiam exhibebo, sicut fidelis rex suos fideles per rectum honorare et salvare et unicuique competentem legem et iustitiam in unoquoque ordine conservare et indigentibus et rationabiliter petentibus rationabilem misericordiam debet impendere. Et pro nullo homine ab hoc, quantum dimittit humana fragilitas, per studium aut malevolentiam vel alicuius indebitum hortamentum deviabo, quantum mihi Deus intellectum et possibilitatem [donaverit[e]]; et si per fragilitatem contra hoc mihi surreptum fuerit, cum recognovero, voluntarie illud emendare studebo, sic etc.[f]

v) Acta sunt haec in palatio Ticinensi anno Domini DCCCLXXVI, regni domni imperatoris Karoli, Hludowici augusti piae memoriae filii, in Francia XXXVI, imperii primo, indictione IX. *add.* 3. 4. *ut videtur ex codicibus.* w) quantocumque 3*b*. x) *om.* 3*b*. y) ac 3—5. z) *om.* 1. 3. 4; sanctae 5. a) illi 3—5. b) umquam aliquod 3—5. c) *ita* 1. 3*b*; contrarium ... nocivum *reliqui.* d) *om.* 1; ista sancta 3. e) *om.* 1: *supplevi secundum Karoli iuramentum ad Carisiacum factum.* f) *sc.:* me Deus adiuvet et ista sanctorum patrocinia.

2) *Ibidem II², p. 251; III², p. 20.* 3) *Consentit ad verbum cum iuramento Karoli regis ad Carisiacum a. 858. praestito et infra edito.* 4) *Cfr. Conv. Leodii hab. 854, supra p. 77, Hlotharii c. 3.*

221. KAROLI II. CAPITULARE PAPIENSE.

876. Febr.

Coniunctum cum electione antecedenti traditum est: 1) *a Muratorio l. c.* 2) *cod. Vindob.* 501 *fol.* 117. 3) *a Sirmondo l. c.* 4) *a Baluzio l. c.* 5) *cod. Vatic. reg. Christ.* 291 *fol.* 123'. 6) *cod. Vatic.* 4982 *fol. fere* 148. *In* 1. *et* 5. *excerpta tantum capitulorum servata sunt; cod.* 2. *exit in medium caput* 13; 3. *omittit subscriptiones procerum.*

Tempus huius capitularis ex ipso apparet; est enim constitutum, ut colligendum e[st] ex ordine synodi Pontigonensis, in qua acta Papiensia confirmata sunt, non ut capitulatio insequens Widonis ante electionem, sed Karolo electo et fide ex utraque parte

promissa. Enarrat enim Hincmarus in Ann. Bertin. ad a. 876, ed. Waitz p. 129: 876.
In quo conventu ... lecta est electio domni imperatoris ... sed et capitula, quae in palatio Ticinensi constituit et ab omnibus confirmari praecepit, *quocum bene consentit omnes codices et editiones post electionem vel iuramentum capitula praebere.*

(B. II, 237; P. 530.)

In[a] nomine Patris et Filii et Spiritus sancti[a]. Incipiunt capitula, quae domnus imperator Karolus, Hludowici augusti[b] piae memoriae filius, una cum consensu et suggestione reverentissimi* ac sanctissimi domini Ansperti archiepiscopi sanctae Mediolanensis ecclesiae necnon* venerabilium episcoporum et illustrium optimatum reliquorumque fidelium suorum in** regno Italico ad honorem sanctae Dei ecclesiae et ad pacem ac profectum totius imperii sui fecit anno incarnationis domini nostri Iesu Christi DCCCLXXVI[c], regni vero sui in Frantia XXXVI, imperii autem sui primo, indictione IX, mense Februario, in palatio Ticinensi.

Cap. 1. Ut sancta Romana ecclesia, sicut est caput omnium ecclesiarum, ita ab omnibus honoretur et veneretur: neque quisquam contra ius et potestatem ipsius aliquid iniuste agere praesumat: sed liceat ei debitum tenere vigorem et pro universali ecclesia pastoralem exhibere curam atque sacris precibus omnium pro omnibus interpellare auctorem.

2. Ut honor domno et spiritali patri nostro Iohanni, summo pontifici et universali papae, ab omnibus conservetur; et quae secundum sacrum ministerium suum auctoritate apostolica decreverit, cum summa veneratione ab omnibus suscipiantur, et debita illa oboedientia in omnibus conservetur[1].

3. Et licet in omnibus id observari[d] velimus, praecipue tamen sancimus, ut in termino beatorum Petri et Pauli apostolorum principum nemo in eundo et redeundo vel ibi morando aliquam vastationem et depraedationem facere praesumat; et quae ipsius sanctae Dei[e] ecclesiae propria sunt, nemo aliqua iniqua machinatione sine voluntate ipsius sacri pontificis sibi vindicare praesumat[2]. Quodsi quisquam fecerit, restitutis male praesumptis immunitatem[3] ipsius ecclesiae persolvat et bannum nostrum tripliciter componat.

4. Ut ecclesiasticus honor et sacerdotalis atque clericalis reverentia debita competentique sinceritatis religione ab omnibus amplectatur et ab[f] omnibus custodiatur, sicut[g] avi et genitoris nostri monent edicta[g].

5. Ut imperialis honor ab omnibus fideliter observetur; et quae ab eo seu per epistolam seu per legatos praecipiuntur[h], a nullo impune audeant[i] violari.

6. Ut episcopi ministerium suum secundum sacros et sancto Spiritu promulgatos canones peragant, parroechias suas absque alicuius impedimento praedicando, corrigendo et confirmando circumeant; et hoc in agendo nullus eis contraire et, quod ad ministerium illorum pertinet, contradicere in ipsis parroechiis audeat vel eis exinde aliquam molestiam inferat. Sed adiutor, si oportuerit, invitatus a pontifice quisque ecclesiae filius existat[4], ut liceat eis criminalia scelera et alia quaeque cor-

*) *ita* 1; *om.* 2—6.
**) in regno Italico *om.* 2—6.

a) In ... sancti *om.* 3. 6. b) *om.* 1. c) DCCCLXXVII 1—4. 6. 7. d) observare 3. 4. e) *om.* 4. f) in 3. 4. g) sicut ... edicta *om.* 2. h) recipiuntur 2. i) audeat 2.

1) *Cfr. Const. Romana* 824, *tom. I, p.* 323, *c.* 1; *p.* 324, *c.* 9, *quae vero oboedientiam Romanorum tantum statuit.* 2) *Ibidem c.* 2. 3) *Cap. legib. add.* 803, *l. c. p.* 113, *c.* 2. 4) *Cfr. Cap. Mantuan.* 781? *l. c. p.* 190, *c.* 6; *Capp.* 801—813, *l. c. p.* 184, *c.* 1; *Capp. e canon. excerpta* 803, *l. c. p.* 174, *c.* 10; *infra c.* 12.

876. rigenda[k] inquirere, discutere et diiudicare canonice. Quod qui temerare proterve praesumpserit, triplicem legem et triplicem bannum nostrum exsolvat.

7. Ut episcopi secundum sacram iussionem domini nostri Iesu Christi[5] praedicationem per se vel[l] suos congruenter exerceant et presbyteros suos, ut similiter faciant, instruere procurent. Et ut seculares et fideles laici diebus festis, qui in civitatibus sunt, ad publicas stationes occurrant; et qui in villulis et possessionibus sunt, ad publicum officium in plebe[6] festinent. Et nullus latibulosa missarum in suis domibus officia celebrare praesumat sine sui rationali[m] licentia episcopi[7].

8. Ut episcopi in civitatibus suis proximum ecclesiae suae[n] claustrum instituant, in quo ipsi cum clero suo[n] secundum canonicam regulam[8] Deo militant[o]; et sacerdotes suos ad hoc constringant, ut ecclesias suas[n] non relinquant et aliubi habitare praesumant. Sint etiam subiecti proprio episcopo secundum canonicam auctoritatem, nec per contumatiam ab eorum potestate dissiliant[p], neque seculari potestati[q] ad hoc eis[r] commendare se liceat aut eos quilibet recipere audeat, ut[s] contra canonicas leges[9] et debitam episcopi potestatem quodammodo defensentur. Huiusmodi vero sacerdotes episcopalis[t] ilico censura disciplinis ecclesiasticis subdat[r]. Nefas est omnium eorum sollicitudinem episcopos non gerere, quibus in committendis sacris ordinibus dignum visum est communicasse.

9. Ut a[u] domibus sacerdotum propter malae opinionis famam habitatio feminarum penitus tollatur[10]; neque illi in domos earum intrare indiscrete praesumant, ne nomen Dei, quod absit, per illos blasphemetur, per quos laudari pie et iugiter debet. Venationem quoque nullus tam sacri ordinis exercere praesumat neque arma militaria pro qualicumque seditione portare audeat aut habitum quemlibet tantum apicem sacerdotum[v] non decentem assumat[11].

10. Ut res ecclesiasticas, tam mobiles quam et immobiles, nemo invadere vel auferre praesumat; et quae a rectoribus ecclesiae actenus ob timorem vel favorem alicui libellario vel enfiteoticario[w] iure[12] dolose et cum damni detrimento ecclesiae amissae[x] videntur, ad pristinum ius revertantur[13], quatinus liceat illis, quibus earum cura commissa est, quieto et pacifico ordine eas tenere et pro nobis ac regno nobis a Deo commisso orare pauperibusque debita stipendia erogare, familiam ecclesiae iuste et rationabiliter regere et gubernare. Transgressoribus autem indicimus iniuste praesumpta restituere et, sicut superius[14] praefixum est, triplicem legem et triplex bannum nostrum persolvere.

11. Ut decimae conlaborationum[y] et animalium secundum sacra praecepta[15] Domino absque fraude et aliqua retractione offerantur; et in potestate episcopi maneat, qualiter a[z] presbyteris dispensentur canonice[16]. Et ut ecclesias baptismales, quas plebes appellant, secundum antiquam consuetudinem[17] ecclesiae filii instaurent.

k) corrigendo 2. l) per *add.* 3. 4. m) rationabili 3. 4. n) *om.* 3. 4. o) militent 3. 4. p) dissilient 2. q) potestate 2. r) *om.* 2. s) aut 4. t) epistolas 2. u) ad omnibus *corr.* ab omnibus 2; in 3. v) sacerdotii 3. 4. w) enfiteocario 2; emphyteuticario 3. 4. x) amisisse 4. y) conlaborationem 2. z) *om.* 4.

5) *Marc.* 16, 15; *Luc.* 9, 2; *Act. apost.* 10, 42. 6) *Cfr. infra c.* 11. 7) *Synod. Pap.* 850, *infra nr.* 228, *c.* 18. 8) *Regula Chrodegangi c.* 3. 4. 8. 11–19, *Mansi XIV, col.* 316 *sqq.*; *Hinschius, Kirchenrecht II, p.* 50 *sqq.*; *p.* 54. 9) *Cfr. supra p.* 37, *n.* 86, *Hinschius l. c. IV, p.* 789 *praesertim n.* 9. 10) *Relatio* 829, *supra p.* 33, *c.* 12. 11) *Cfr. etiam exempli gr. Synod. Pap.* 850, *infra nr.* 228, *c.* 4. 12) *Pertile, Storia del diritto italiano IV, p.* 285 *sqq.* 13) *Cfr. Capp. Ital. tom. I, p.* 335, *c.* 1; *Cap. Olonn.* 822–823, *l. c. p.* 316, *c.* 1. 14) *Supra c.* 6. 15) *Cfr. exempli gr. Levit.* 27, 30–33. 16) *Cfr. Capp. episcop.* 845–850, *supra p.* 82, *c.* 11. 17) *Cap. Olonn. I.* 825, *tom. I, p.* 327, *c.* 8.

12. Ut episcopi comites et vassos nostros in parroecchia eorum manentes paterno 876. amore secundum ecclesiasticum ministerium diligant; ipsi vero comites et vassalli seu reliqua generalitas praedictos episcopos ut sanctos patres honorent et venerentur, et ad ministerium illorum peragendum, ubicumque potuerint, eos adiuvare decertent[18]. Si vero, quod non optamus, eis infesti, cominus, quae Dei sunt, exercere possint, reperti fuerint aut ipsi contra leges officia sua violaverint et[a] eos, quos venerari debent, inquietaverint[a], secundum capitulare avi et genitoris nostri[19] emendent; qualiter quoque presbyteros ac reliquos gradus honorent, ipsius capitularis forma doceantur. Ipsi nihilominus episcopi singuli in suo episcopio missatici nostri potestate et auctoritate fungantur[20].

13. Ut episcopi et comites in suis ministeriis commorantes in suis consistant domibus cum suis vassallis neque praesumant occasione ospitii in pauperioris cuiuspiam vicini domo, nisi rogati, commorari[21], quia ob hoc maxime depraedationes et discordias actenus pululasse manifestum est. Praevideant quoque secundum ministerium unusquisque suum, ne in potestate illorum praedae et devastationes fiant. Et si aliqui hoc facere temptaverint, omni[b] sua virtute illis resistant. Et si ipsi per se constringere ad emendationem illos non potuerint, constitutis missis nostris[22] renuntient[23], ut ipsorum iuditio legaliter secundum capitulare avi et genitoris nostri[24] emendent[c]. Quodsi et ipsi hoc emendare nequiverint, ad nostram notitiam perducant.

14. Ut, quoties divinum iudicium aliquem ecclesiae praesulem e saeculo vocaverit, nullus ad suimet perditionem facultates eius invadat, diripiat et ad suos[d] usus[d] transferat[25]; sed erogatariis et eleemosynariis ecclesiasticis cum ipsius ecclesiae constituto oeconomo liberum sit canonico more iuste rationabiliterque deputata successori futuro[e] reservare vel quibuscumque, sicut expedit, pro eius spiritu distribuere. Quod qui iniqua cupiditate transgredi praesumpserit, ut superius[26] praelibatum est, inrefragabiliter multetur.

15. Ut nemo fidelium nostrorum quodammodo aliquem celet, quem nostrum scierit infidelem esse, neque ei sustentationem quamcumque praestare pertentet[27], si eum ad nostram fidelitatem revocare nequiverit. Quicumque autem contra hoc fecerit, praedecessorum et progenitorum nostrorum iudicium experietur.

Ansbertus[f] archiepiscopus subscripsi. Iohannes humilis Aretinae ecclesiae episcopus subscripsi. Adalardus servus servorum Dei sanctae Veronensis ecclesiae episcopus subscripsi. Adalgaudus Vercellensis ecclesiae episcopus subscripsi. Azo Eporediensis episcopus subscripsi. Benedictus episcopus Cremonensis subscripsi. Hildradus Albensis episcopus subscripsi. Gerardus exiguus ecclesiae Laudensis episcopus subscripsi. Iohannes humilis episcopus sanctae Ticinensis ecclesiae subscripsi. Teudulfus Terdonensis episcopus subscripsi. Hilduinus Astensis episcopus

a) et ... inquietaverint *om.* 2. b) omnis 2. c) emendetur 3. d) ius suum 4. e) *om.* 3. f) Ansbertus ... comitis *add.* 4. *ex codice Bellovacensi.*

18) *Supra c.* 6; *cfr. etiam Conv. ap. Valentian.* 853, *supra p.* 76, *c.* 6; *Pippini Cap. Ital.* 801—810, *tom. I, p.* 209, *c.* 5; *Admonit.* 823—825, *l. c. p.* 307, *c.* 25. 19) *Capitulare illud Karoli et Hludowici deperditum esse videtur; cfr. autem Karoli epist.* 790—800, *l. c. p.* 203. 20) *Cfr. quae disserui in 'Mitteilungen d. Inst. f. österr. GF.' XI, p.* 245 *sq.* 21) *Cfr. Capp. Pap.* 865, *supra p.* 92, *c.* 3. 22) *Mitteilungen l. c. p.* 246 *n.* 23) *Commemoratio* 825, *tom. I, p.* 308 *sq., c.* 2. 3. 24) *Cap miss.* 819, *l. c. p.* 290, *c.* 12; *Cap. de latronibus* 804—813, *l. c. p.* 180 *sq.* 25) *Cfr. Richter, Kirchenrecht ed.* 8. *p.* 1334; *Conc. Roman.* 898, *Mansi XVIII, col.* 226, *c.* 11; *Conc. Trosleian.* 909, *l. c. col.* 302 *sqq.*, *c.* 14; *Cap. miss.* 832, *supra p.* 64, *c.* 11. 26) *Supra c.* 10. 27) *Cfr. Cap. miss.* 802, *tom. I, p.* 92, *c.* 2; *Capp.* 803—813, *l. c. p.* 156, *c.* 2; *Brunner in 'Z. f. RG. XXIV, germ. Abt.', p.* 84.

876. subscripsi. Sabbatinus humilis Ienuensis ecclesiae episcopus subscripsi. Signum Bosonis ducis et missi Italiae atque sacri palatii archiministri. Signum Bernardi comitis. Signum Bodradi comitis palatii. Signum Ricardi comitis. Signum Airboldi comitis. Signum Cuniberti comitis. Signum Supponis comitis. Signum Alberici comitis. Signum item Bernardi. Signum Hardingi comitis. Signum Berardi comitis[f].

---

222. WIDONIS CAPITULATIO ELECTIONIS.

889. Febr.

Edita est a Muratorio primum in SS. rer. Ital. t. II, 2. col. 416. ex charta Bobiensi eiusdem temporis, cuius specimen ibidem invenias, tum in Antiq. Ital. t. I. col. 83, sed ab ipso ex voluntate emendata. Secundum Muratorium charta 'non alium titulum praeferebat, quam sequentem: Sinodus episcoporum Papiae,' *et utrumque capitulare minus recte continuis numeris coniungebat.*

Episcopi Papiae convenerunt, ut Widonem Berengario, qui inde ab a. 888. m. Ian. (cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich III², p. 313) regnum Italicum obtinuit, duobus proeliis (vide infra n. 12) superato regem sibi crearent. Sed non prius electio facta est, quam Wido illa octo capitula, quae episcopi proposuissent, se servaturum pollicitus esset. Ex diplomate quodam Widonis servato apud Tiraboschi, Storia di Nonantula II, p. 67, sequitur illum medio mense Februario 889. regem electum esse; cfr. Dümmler l. c. III², p. 366.

Cum Wido in prologo capitulationis, quamvis rex Italiae nondum esset, tamen nomine regis ac senioris indutus sit, illa mihi videtur esse relatio de his, quae electionem antecesserunt, sed postea demum in hanc formam redacta. Decretum autem electionis, quod dicitur, in quo Wido recte adhuc 'princeps' vocatur, proclamationem statim post electionem populo nuntiandam putare velim. (*B. deest; P.* 554.)

Post bella horribilia cladesque nefandissimas, quae meritis facinorum nostrorum acciderunt huic provincie, disponente iura regni huius cum tranquillitate sopitis hostibus suis insigni rege et seniore nostro Widone in aula Ticinensi nos humiles episcopos[a] ex diversis partibus Papiae convenientibus[b] pro ecclesiarum nostrarum ereptione et omnis christianitatis salvatione, quae pene iam ad interitum desolationis inclinata erat, annuente nobis eodem principe in uno congregati sumus collegio ea videlicet ratione, ut his, per quos homicidia, sacrilegia, rapine et cetera facinora perpetrata erant, dignam penitentiam ad capiendam salutem subtractis eis a male cepto negotio per veram confessionem Deo adiuvante imponeremus; ac ne ulterius tantum nefas excrescere aut vires sumere valeret, pastorali provisione et auxilio regio compescendum decrevimus.

1. In primis oramus, optamus operamque damus, ut mater nostra sancta Romana ecclesia in statu et honore suo cum omnibus privilegiis et auctoritatibus, sicut ab antiquis et modernis imperatoribus atque regibus sublimata est, ita habeatur, teneatur et perhenniter custodiatur illesa[1]. Nefas est enim, ut hec, quae totius corporis ecclesiae caput est[2] et confugium atque relevatio infirmantium, a quoquam

a) *ita SS.;* episcopi *Ant.* b) *ita SS.;* convenientes *Ant.*

1) *Sickel, Privil. Otto I. f. d. Röm. Kirche p.* 105, *p.* 164 *sq.* 2) *Cfr. Cap. antecedens p.* 101, *c.* 1.

temore propulsari vexarive permittatur, presertim cum sanitas ipsius nostrorum omnium sit salubritas. Ipse quoque summus pontifex a cunctis principibus et christiani nominis cultoribus digno semper veneretur honore debitaque precellat reverentia. 889.

2. Singulorum episcoporum ecclesiae cum suis privilegiis et possessionibus, tam interioribus quam exterioribus, inconvulse et incorrupte absque aliqua sui deminoratione vel quorumlibet pravorum hominum iniusta vexatione permaneant, sicut precepta regum et imperatorum sibi collata continent[3]; rectoresque earum libere pontificalem exerceant potestatem tam in disponendis ecclesiasticis negotiis, quam in comprimendis legis Dei transgressoribus universis[4].

3. Sancimus etiam, ut neque in episcopatibus neque in abbatiis vel senodochiis aut ullis Deo sacratis locis ulla violentia aut novae conditionis gravamina imponantur, sed secundum antiquam consuetudinem omnes in suo statu suoque privilegio perpetuo maneant.

4. Ut sacerdotum omnium et ministrorum Christi unusquisque in suo ordine condigno veneretur honore et reverentia[5] et cum omnibus rebus ecclesiasticis ac familiis ad se pertinentibus sub potestate proprii episcopi quietus et inconcussus permaneat salva ecclesiastica disciplina.

5. Plebei homines et universi ecclesiae filii libere suis utantur legibus[6]; ex parte publica ultra, quam legibus sancitum est, ab eis non exigatur, nec violenter opprimantur: quodsi factum fuerit, legaliter per comitem ipsius loci emendetur, si suo voluerit deinceps potiri honore[7]; si vero ipse neglexerit vel fecerit aut facienti assensum prebuerit, a loci episcopo usque dignam satisfactionem excommunicatus habeatur.

6. Palatini, qui in regio morantur obsequio, pacifice sine depredatione regi deserviant suis contenti stipendiis[8].

7. Hi vero, qui tempore placiti diversis ex partibus conveniunt, nullam pertranseuntes in villis seu civitatibus rapinam exerceant sibi necessaria antiqua consuetudine digno pretio ementes[9].

8. Quicumque ab exteris provinciis adventantes[10] depredationes atque rapinas infra regnum hoc exercere presumunt, hi, cum quibus morantur, aut ad audientiam eos adducant aut pro eis emendent neque eos ulterius in talibus ausis sua potestate defendere audeant: quodsi fecerint, inter excommunicatos habeantur, quousque resipiscant[11].

Preterea, quia gloriosus rex Wido dignatus est nobis promittere conservaturus se prescripta capitula necessitate non minima confecta et, quae in eis continentur, curam habens Deo inspirante suae nostraeque salutis, sicut apertis inditiis iam demonstrat, ideo nobis omnibus complacuit eligere illum in regem et seniorem atque defensorem, quatinus amodo et deinceps illo nos secundum regale ministerium gubernante singuli nostrum in suo ordine oboedientes et adiutores pro posse existamus illi ad suam regnique sui salvationem.

Electionis decretum.

Post obitum recordandae memoriae domni Karoli, gloriosi imperatoris et senioris nostri, quot quantaque pericula huic Italico regno usque in presens tempus super-

3) *Cfr. Capp. Pap.* 865, *supra p.* 92, *c.* 2. 4) *Cap. antecedens c.* 6. 5) *Ibidem c.* 4. 6) *Supra p.* 100, *iuramentum Karoli.* 7) *Id est:* si suum noluerit amittere honorem: *cfr. Widonis Cap. Pap.* 891, *infra p.* 108, *c.* 3. 8) *Cfr. Lamb. Cap. Ravenn.* 898, *infra p.* 109, *c.* 2. 9) *Capp. Pap.* 865, *supra p.* 92, *c.* 5. 10) *Widonis auxilia Gallica; cfr. Dümmler, l. c.* III^2, *p.* 367. 11) *Cfr. Widonis Cap. Pap.* 891, *infra p.* 107, *c.* 1.

889. venerint, nec lingua potest evolvere nec calamus explicare. Ipsis denique diebus quasi ad certum signum supervenerunt, qui pro hoc regno, ut sibi volentes nolentesque adsentiremus, minis diversis et suasionibus inlectos[c] furtive ac fraudulenter adtraxerunt. Sed quia illi superveniente perspicuo principe Widone bis iam fuga lapsi[12] ut fumus evanuerunt nosque in ambiguo reliquerunt tamquam oves non habentes pastorem, necessarium duximus ad mutuum colloquium Papie in aula regia convenire. Ibique de communi salute et statu huius regni sollicite pertractantes decrevimus uno animo eademque sententia praefatum magnanimum principem Widonem ad protegendum et regaliter gubernandum nos in regem et seniorem nobis eligere et in regni fastigium Deo miserante prefigere pro eo, quod isdem magnificus rex divino, ut credimus, protectus auxilio de hostibus potenter triumphavit et hoc non sue virtutis[d], sed totum divinae miserationis[e] providentiae[f] adtribuit, insuper etiam sanctam Romanam ecclesiam ex corde se diligere et exaltare et ecclesiastica iura in omnibus observare et leges proprias singulis quibusque sub sua ditione positis concedere et rapinas de suo regno penitus extirpare et pacem reformare et custodire se velle Deo teste professus est. Pro his ergo et aliis multis eius bonae voluntatis inditiis ipsum, ut prelibavimus, ad regni huius gubernacula ascivimus, eique toto mentis nisu adhesimus seniorem piissimum et regem excellentissimum pari consensu ex hinc et in posterum decernentes.

c) inretitos *Ant.* d) virtuti *Ant.* e) misericordiae *Ant.* f) prudenter *Ant.*; providentia *SS.*

12) *Primum ad Brixiam a.* 888. *m. Oct.; tum fortasse ad Trebiam fluvium a.* 889. *initio, cfr. Dümmler, l. c. III*², *p.* 324 *sq.; p.* 365 *sq.*

223. WIDONIS REGIS CAPITULUM SINGILLATIM TRADITUM.

889. Febr. — 891. Febr.

Primo in lucem prolatum ab Alfredo Boretio, LL. IV, p. 205, *n.* 2, *ex schedis Iohannis Merkel b. m., legitur capitulum in codicibus:* 1) *Vatic.* 1339 *fol.* 142. *et* 2) *Vatic.* 4979 *fol.* 44. *in collectione quadam canonum lib. III, c.* 195. *In qua Widoni regi addicitur: utrum recte, an non, incertum relinquo. In Widonis quidem legibus minime invenias, quod ad nostrum capitulum respiciat.*

(B. deest; P. deest.)

De clericis, qui in quacumque seditione arma susceperint. Wido rex. De clericis, qui arma baiulant[a] et in suis propriis resident (i. e. habitant), ad ecclesiam seu ad episcopum non militant, negotia secularia agunt, in lege vivant sicut et ceteri Langobardi, tam ipsi quam et filii eorum.

a) baiulant *c.*

224. WIDONIS IMPERATORIS CAPITULARE PAPIENSE LEGIBUS ADDENDUM. 891.

891. Mai. 1.

Capitulare ad hoc tempus ex solo Libro Papiensi, LL. IV, p. 559 *sqq., notum nunc edimus ex* 1) *foliis nonnullis in bibliotheca regia Monacensi nuper repertis et* 2) *cod. Vatic. reg. Christ.* 263 *fol.* 228ᵛ *et* 227ᵛ. *Cod.* 1. *omittit c.* 1. 2. *et* 3. *ex prima parte; cod.* 2. *exit in c.* 6. *in verbum* Inter *et iterum initium capit c.* 9. *a verbis* Si quis. *Cod.* 2. *exhibet hanc inscriptionem:* Incipit Capitula, quas domnus Wido imperator instituit; *Libri Papiensis codices antiquissimi, Ambrosianus scilicet et Londinensis:* Incipiunt capitula, quae domnus Wido imperator addidit in Kalendas Madias *(*Madii *Lond.)* civitate Ticinensi anno imperii eius primo, indictione IV *(*VII. *Lond.). Quae indictiones quamquam ad annos* 886. *vel* 889. *spectant, neutro tamen anno hoc capitulare editum est. Nam Wido cum a.* 891. *die* 21. *mensis Februarii imperator fieret (Dümmler, Ostfränk. Reich III*², *p.* 368*), cum in c.* 4. *et praeceptum et palatium suum 'imperiale' nominet, cum capitula secundum codices Ambrosianum et Londinensem 'anno imperii primo' addiderit, non dubium est, quin a.* 891. *facta sint; cfr. etiam Dümmler l. c. III*², *p.* 370. *Exstat etiam enarratio in Chronic. Benedicti de St. Andrea, SS. III, p.* 713, *quae ad nostrum capitulare referenda est:* In Langobardum gens civitatis Ticine preerat rex nomine Quido ... fecit idem Quido synodum cum episcopis et abbatibus et cum fidelibus Langobardis capitulis legis et in edictis affigi precepit.

Hisce ex verbis et inde, quod in Librum Papiensem receptum est, apparet capitulare esse legibus addendum. *(B. deest; P.* 556.*)*

Cap. 1. Placuit nobis eciam summopere statuere, ut episcopi et comites uniti sint in suis parocchiis et comitatibus[1] pro pace et salvatione in omnibus operibus[a] suis habitantibus, ita ut nullum praedonem, raptorem vel incestum permittant morari in suis sedibus vel concessis honoribus[2]. Et si intellexerint ex aliqua parte per eorum terminos velle aut debere transire exteros[3] ad istius regni vastationem, obviam eis missos communitorios dirigant, ut pacifice et sine praeda per eorum transeant terram. Vendere autem eis quae necessaria sunt faciant non plus carum, sed secundum usum et consuetudinem terrae[4]. Si vero noluerint adquiescere, sed praedas et rapinas exercuerint, quicquid alteri rapuerint, legaliter cum banno nostro ab episcopo vel[b] comite eiusdem loci emendare cogantur. Quodsi exequi noluerint, statim a loci episcopo excommunicentur. Postea vero si contigerit, ut comes loci populusque terrae super ipsos praedones venerint et eos impedierint et mortui fuerint, neque faida[c] inde crescat, neque compositio aliquando requiratur pro his, qui ibidem occubuerint[5]. Et si comes eiusdem loci hoc adimplere neglexerit, proprio honore privetur. Et si oportuerit et necesse fuerit, ut in suo auxilio vicinum suum advocet comitem, et ille se subtraxerit, similiter proprio privetur honore, et insuper LX[d] solidos ad rege[6] conponat[d].

a) *ita* 2; honoribus *Lib. Pap.* b) et *Lib. Pap.* c) neque *add.* 2. d) XXX libras argenti comiti persolvat *Lib. Pap.*

1) *Cfr. Cap. Pap.* 876, *supra p.* 103, *c.* 12. 2) *Ibidem c.* 13. 3) *Widonis Capit. elect., supra p.* 105, *c.* 8. 4) *Ibidem c.* 7. 5) *Cap. Pap.* 850, *supra p.* 86, *c.* 3. 6) *Multa XXX librarum argenti comiti solvenda in Libro Papiensi statuta inferioris aetatis est.*

891. Cap. 2. Quicumque igitur ex laicali ordine, tam liberi quam servi, homines in comitatu commanentes a proprio comite vel a publica parte, id est ab his, qui rem publicam agunt, ammoniti fuerint, si se subtraxerint ab adiutorio sui proprii comitis et eos non adiuvaverint infra ipsum comitatum contra supervenientes in suo comitatu praedones, tertiam partem liberi ex suis mobilibus componant, servi autem XL[e] ictos a propriis suis dominis vapulentur, si tamen probatum fuerit, quod ei denuntiatum fuisset.

Cap. 3. Neque[7] comes neque locopositus eius neque sculdasius ab arimannis suis aliquid per vim exigat, praeterquam legibus constitutum est, sed[f] neque per suam fortiam in mansionem arimanni[g] applicet[8] aut placitum teneat aut aliquam violentiam ei faciat. Si vero de praedictis personis publicis hoc irritum fecerit, honore proprio sive ministerio privetur, et secundum legem emendet.

Cap. 4. Si igitur ex precepto imperiali comes loci ad defensionem patriae[h] suos aerimannos hostiliter properare monuerit aut per se aut per suos missos, si aliquis eorum remanserit exceptis his, quos episcopus in sua elegerit necessitate[9] aut[i] comes dimittere voluerit[10], nisi aliquis sunnis et ceteris inpedimentis, quae legibus continentur, detentus fuerit, widrigildum suum componat[11]. Et hoc nullus comitum aut actor[k] publicus potestatem habeat exigendum[l], nisi missus[m] de palatio imperatoris[12].

Cap. 5. De cartis vero interdicimus nemini licere alienas res praesumtive invadere occasione cartulae ab eo factae, qui vestituram legitimam non habens dinoscitur invasisse. Sed si quis adquisitor extiterit, non ante invadere alienas res, ecclesiae[n] vel cuiuspiam liberi hominis, praesumat, antequam auctor cartulae legali et iudiciali[o] diffinitione eas vendicet, et tunc[p] demum cui vult[p] liberam tradendi habeat facultatem. Et si quis ipsas[q] sine lege invaserit res, non solum ipsas res amittat, sed insuper bannum nostrum componat.

Cap. 6. De cartis[13] etiam vel quibuscumque inscriptionibus[r], quae a[s] quibusdam personis falsae[s] appellantur, statuimus, si notarius vixerit[t] et testes, ut idem notarius cum legitimis sacramentalibus XII simul et cum ipsis testibus, qui in eadem carta scripti sunt, ipsam cartam veram faciat. Similiter et cartae ostensor cum XII sacramentalibus, sicut legitime iurare valeat, ipsam cartam veram et idoneam efficiat. Interpellator[u] autem primum iuret, quod se sciente nil aliud, nisi verissimam in omnibus et iustam rationem exquirat. Si autem notarius se subtraxerit et cartam suo subscriptam nomine idoneam minime potuerit confirmare, nulla ei redemptio concedatur, sed manum propriam amittat; et ostensor ipsius[v] post rerum amissionem widrigildum componat. Et si notarius defuerit et testes supervixerint, ipse ostensor cartae cum ipsis testibus et cum XII sacramentalibus, sex suis propinquis, se[w] septimo[w] et quinque aliis idoneis, ostensis primum duabus aliis cartis manus conlatione[x] ab eodem notario descriptis ipsam tertiam cartam sacramento veram et idoneam faciat.

e) LX *Lib. Pap.* f) *Hic incipit* 1. g) sui *add.* 2. h) suae *add.* 2. i) et 2. k) [illegible] 2 *et Lib. Pap.* l) exinde 2. m) cum misso *Lib. Pap.* n) nec de ecclesia vel de 2. o) [illegible] et 2. p) postea de cuius voluerit 2. q) antea re ipsa 2. r) scriptionibus 2. s) *om.* 1. t) supervixerit 2. u) *In litteris* Inter *explicit* 2. v) cartulae *add. Lib. Pap.* w) et ipse sit septimus *Lib. Pap.* x) [illegible]lationis 1.

7) *Cfr. Walonis Capit. elect.*, *supra p.* 105, *c.* 5. 8) id est albergat *glossa in cod.* 3 *Libri Papiensis.* 9) *Cfr. Cap. Olonn.* I 825, *tom. I, p.* 326, *c.* 4; *Cap. miss.* 819, *l. c. p.* 291, *c.* 27. 10) *Cfr. autem Cap. miss.* 819, *l. c.*; *Cap. miss.* 808, *l. c. p.* 137, *c.* 3. 4; *Cap. miss.* 802, *l. c. p.* 95, *c.* 7. *Hegel, Städteverfassung von Italien II, p.* 61. 11) *Cfr. Hlud. II Cap.* 866, *supra p.* 95, *c.* [illegible] 12) *Cap. insequens c.* 7; *Cap. miss.* 781–810, *tom. I, p.* 207, *c.* 13; *Cap. Roman.* 811 [illegible] *l. c. p.* 166 [illegible]; *Capp. de reb. exerc.* 811, *l. c. p.* 165, *c.* 6. 13) *Cfr. Cap. Pap.* 856, *supra p.* 91, *c.* 6. *H. Bresslau, Urkundenlehre I, p.* 491.

Cap. 7. Volumus praeterea atque sanctimus, ut, si quilibet[y] homo legitimae 891.
uxori suae, dum vixerit, res suas per scriptum ad[*] usumfructum[*] dederit et filios duos vel plures habuerit et unus ex ipsis vel duo mortui fuerint et filios vel filias reliquerint, aequaliter ipsas res, quas usufructuario praedicta uxor habuerit, filii defuncti cum patruis suis, sicut ceteram hereditatem, ita ipsum usumfructuarium dividant.

Cap. 8. Concedimus etiam, ut, sicut mulieres cum viris suis venundare aut donare res suas possunt, ita et commutare valeant ac familiam suam liberam facere.

Cap. 9. Si[z] quis iudicibus nostris in inditio residentibus minas aut etiam convicia intulerit eosque verbis aut factis turpiter dehonestaverit, widrigildum illi componat, quem leserit. Si vero[a] aliquem ex ipsis iudicibus nostris pro ipso inditio falsidicos dixerit vel pro ipsa intentione et causa quilibet[b] homo interfecerit, L libras auri optimi componat, medietatem primam heredibus interfecti iudicis[c] et alteram medietatem camerae nostrae.

y) quis liber *Lib. Pap.* z) *Incipit iterum* 2. a) *Hic finis cod.* 2. b) quemlibet hominem *Lib. Pap.* c) iudices 1.

225. LAMBERTI CAPITULARE RAVENNAS.
898.

Capitulare traditum est in codicibus: 1) *Vallicell. A.* 5, *in quo post fol.* 337. *inter acta synodi Romanae anni* 898 *(Mansi XVIII, col.* 221 *sqq.), quibuscum continuis capitulorum numeris (c. XI—XXII) coniunctum est, et synodi Ravennatis (infra nr.* 230*) eodem anno habitae inseritur;* 2) *Vatic. reg. Christ.* 263 *fol.* 230, *qui praebet capita tantum* 9. *med.* — 11*: itemque legitur sumptum* 3) *ex codice Antonii Augustini, apographo codicis Mureti, apud Baronium, Ann. ecclesiast. ad a.* 904. *Capitis* 9. *initium exhibuit* 4) *codex quidam Thuanus nunc, ut videtur, deperditus, cuius cognitionem debemus Baluzio I, praef. p.* 15.

Capitulare nostrum G. H. Pertz non immerito synodo Ravennae a. 898. *habitae (infra nr.* 230*) attribuit. Nam c.* 9. *ita cum Synod. Ravenn. c.* 1. *cohaeret, ut ex concessione ibidem (cfr. praef. ad nr.* 230*) facta editum videatur. Caput* 12. *inde a vocabulo* Propter *ad verbum consentit cum Synod. Pap.* 850, *infra nr.* 228, *c.* 13*; cum praeterea prorsus a tenore huius capitularis abhorreat, dubito, an cum hoc coniungendum sit.*

(B. deest; P. 564.*)*

1. Ut comes inter honores[a] suos ... et[b] rapinam exercens[c] legi subiiciat[1].

2. Ut omnes[b] imperiales homines ad colloquium sive servitium imperatoris properantes suis stipendiis sint contenti[2].

3. Ut nullus comitum arimannos in beneficia suis hominibus tribuat.

4. Ut homines comitum nullatenus in domibus arimannorum resideant[3], sed domos rei publicae instaurent et ibi habitent[d][4].

a) *Inter verba* honores ... et *lacuna in* 1*; fortasse post* suos, *quod praebet* 3, *supplendum est:* violentiam *vel simile; cfr. supra p.* 108, *c.* 3. b) *om.* 3. c) exercitus 3. d) habent 1; resideant 3.

1) *Cfr. Cap. anteced. c.* 3. 2) *Cfr. Widonis Capit. elect.* 889, *supra p.* 105, *c.* 6. 3) *Cfr. Cap. anteced. c.* 3*; Kar. II. Cap. Pap.* 876, *supra p.* 103, *c.* 13. 4) *Cfr. c.* 11.

898. 5. Ut scriptoribus publicis nullatenus interdicatur res arimannorum transcribere[5], si quando eis fuerit opportunum. Quodsi[6] occasione vitandi exercitus aut placiti venditae fuerint et ipsi eas[e] supersederint[7], exigatur ab eis utrumque, sicut ante transcriptionem.

6. Ut ipsi arimanni frequentius, quam in lege statutum[8] est, ad placitum[f] non cogantur nec a comitibus nec a sculdasiis[g].

7. Ut* bandum pretermissi[h] exercitus imperiales solummodo missi exigant[9].

8. Ut pastus imperatoris ab episcopis et comitibus secundum antiquam consuetudinem solvatur[10]. Quodsi novo tempore fiscus comitalis[i] in ius ecclesiasticum concessus[k] est, augeatur stipendium imperiale ab ecclesia, iuxta quod res publicae fuerint minoratae.

9. Ut omnis decimatio[l] episcopis[m] vel his[n], qui hab eis[o] substituti[p] sunt, praebeatur nullusque eam ad suam capellam, nisi forte concessione episcopi, conferat. Quodsi fecisse contigerit, primum legibus[q] subiacebit[r] humanis, postea[s] excommunicatione episcopali[t] constrictus[11], ad ultimum ipsa capella, quae magis contentionem, quam utilitatem aliquam praestat, destruatur.

10. Ut plebes[u] aecclesiasticae[v] nullatenus aut comitibus[w] aut episcoporum[x] vassallis aut ullis[y] laicis in beneficia tribuantur.

11[z]. Ut in domibus ecclesiarum neque missus neque comes vel iudices[a] quasi pro consuetudine neque placitum neque ospitium vindicent, sed in publicis rebus[b] domos restituant[c], in quibus placitum teneant[12], et secundum antiquam consuetudinem hospitentur[d 13].

12. Ut singulae plebes archipresbyterum habeant. Propter assiduam ergo[e] populi Dei curam singulis plebibus archipresbyteros praeesse volumus, qui non solum imperiti vulgi solicitudinem gerant, verum etiam eorum presbyterorum, qui per minores titulos habitant, vitam iugi circumspectione custodiant, et qua unusquisque industria divinum opus exerceat, episcopo suo renuntient. Nec obtendat episcopus non egere plebem archipresbytero, quod ipse eam[f] per se[f] gubernare[g] valeat; etsi est valde idoneus, decet tamen, ut partiatur onera sua, et sicut ipse matrici praeest, ita archipresbyteri[h] praesint plebibus, ut in nullo titubet ecclesiastica solicitudo. Cuncta tamen ad episcopum referant, nec aliquid contra eius decretum ordinare praesumant.

*) *Cod. 3. hanc formam praebet:* Ut bannum missi exercitus imperialis solummodo exigant.

e) pendere *add.* 3. f) ire *add.* 3. g) sculdalisiis 3. h) *ita legendum esse censuit K. Zeumer;* preter missi 1. i) comitialis 3. k) conversus 3. l) ab *add.* 3. m) episcopo 4. n) ei 1. o) eo 3. 4. p) substitutus est 4. q) *Initium tertus cod.* 2. r) subiaceat 2. 3. s) quodsi fecisse contigerit *add.* 2. t) episcopalis 2; populi 3. u) blebis 1. v) ecclesiae 3. w) episcopi 2. x) temporum 1. y) ullus 2. z) *Ante c.* 11 *ponit* 1; *cum c.* 10. *in unum coniungit* 2. a) iudex 3. b) vicis 3. c) constituant 3. d) *Explicit* 2. e) erga populum *Synod. Pap.* f) [illegible] 3. g) non *add.* 1. h) presbyteri 3.

5) *Sc.* ut per cartas tradantur, *cfr. Brunner, RG. d. Urk. I, p.* 331. 6) *Cfr. Hlot. Cap.* 844–850, *supra p.* 78; *Cap. Olonn.* 825, *tom. I, p.* 330, *c.* 2. 3. 7) *Cfr. Memoria Olonn. data* 822–823, *l. c. p.* 319, *c.* 8. 8) *Cap. Wormat.* 829, *supra p.* 19, *c.* 5. 9) *Cfr. Cap. [illegible] c.* 4, *Waitz, VG. IV², p.* 577 *sq.* 10) *Cfr. Cap. miss.* 832, *supra p.* 64, *c.* 6; *K. Lehmann, Abhandl. z. german. Rechtsgesch. p.* 78 *sqq.* 11) *Cfr. Synod. Ravenn.* 898, *infra nr.* 230, *c.* 1. 12) *Cfr. Capp. legib. add.* 818. 819, *tom. I, p.* 284, *c.* 14; *Capp. miss.* 813?, *l. c. p.* 182, *c.* 8. 13) *Supra c.* 4; *Cap. Pap.* 850, *supra p.* 87, *c.* 7.

XVI.

ADDITAMENTA AD CAPITULARIA HLOTHARII I. ET REGUM ITALIAE.

840—898.

226. EBBONIS REMENSIS ARCHIEPISCOPI RESTITUTIO. 840.

840. Aug.

Flodoardus in historiae ecclesiasticae Remensis lib. II. c. 20, *SS. XIII, p.* 473, *documentum refert de Ebbonis archiepiscopi, qui anno* 835. *sedem suam relinquere coactus erat (supra p.* 57*), restitutione. Documentum die* 24. *mensis Iunii, paucis scilicet diebus post Hludowici imperatoris obitum, datum apud Flodoardum apparet; sed hic dies falso fortasse ab ipsis episcopis documento inditus est. Vere enim Hlotharius mense Iunio non in Ingelheimensi palatio, sed in Italia versatus et pedetemptim (Nithard. lib. II, c.* 1, *SS. II, p.* 655*) per Galliam in Germaniam profectus est et mense demum Augusto Ebbonem restituit (cfr. etiam Böhmer-Mühlbacher nr.* 1038*).*

(B. II, 341; *P. I,* 374.*)*

In nomine domini nostri Iesu Christi Dei aeterni. Lotharius divina ordinante providentia imperator augustus. Quia confessio delictorum non minus in adversis necessaria est quam in prosperis et cor contritum et humiliatum Deus non despicit, gaudium etiam esse angelorum in coelo super uno peccatore poenitentiam agente non dubitamus, nos mortales in terris eos nequaquam despicimus, pro quibus gaudere angelos in coelo divino testimonio non ignoramus. Accusantes et reprehendentes in excessibus semetipsos divina nos benignitas non condemnare, sed recreare docuit: qui meretricem non solum a legali damnatione eripuit, verum etiam publicanum humiliatum et accusantem se non condemnavit, sed magis iustificando exaltavit: qui non dixit: 'Omnis[1], qui se humiliat, non condemnabitur', sed 'exaltabitur'. Potestatem ergo, quam pro causa nostra raptus perdidisti, repetentibus ecclesiae tuae filiis, presentibus quoque, astantibus ac decernentibus presulibus sedem ac diocesim Remensis urbis tibi, Ebo, restituimus, ut pristino sanctae largitatis apostolicae pallio indutus

1) *Luc.* 18, 11.

840. concordiam atque gratiam divini officii nobiscum humili satisfactione expleta solemni nostra a largitate recipiendo exerceas.

Drogo[2] episcopus assensi. Otgarius[3] archiepiscopus. Hecti[4] archiepiscopus. Amalwinus[5] archiepiscopus. Audax[6] archiepiscopus. Ioseph[7] episcopus. Adalulfus[8] episcopus. David[9] episcopus. Rodingus[10] episcopus. Giselbertus[10] episcopus. Flotharius[11] episcopus. Badaradus[12] episcopus. Hagano[13] episcopus. Hartgarius[14] episcopus. Ado[15] episcopus. Samuel[16] episcopus. Rambertus[17] episcopus. Haiminus[18] episcopus. Ratoldus presbyter vocatus episcopus[19]. Amalricus vocatus episcopus[20] cum caeteris plurimis presbyteris ac diaconis publice assistentibus.

Actum in Engilenheim palatiò publico in mense Iunio, VIII. Kalendas Iulii, regnante et imperante domno Lothario caesare, anno reversionis eius primo, successor patris factus in Francia, indictione tertia.

2) *Mettensis.* 3) *Moguntinus.* 4) *Trevirensis.* 5) *Vesontiensis.* 6) *Tarantasiensis.* 7) *Eporediensis.* 8) *Gratianopolitanus.* 9) *Lausannensis.* 10) *Ignotus.* 11) *Tullensis.* 12) *Paderbornensis.* 13) *Bergomensis.* 14) *Leodiensis.* 15) *Valentinus.* 16) *Wormatiensis.* 17) *Brixiensis.* 18) *Cenedensis?* 19) *Strasburgensis.* 20) *Comensis.*

---

227. SYNODUS AD THEODONIS VILLAM HABITA.

844. Oct.

Legitur in codicibus: 1) *Haag.* 1 *fol.* 3v. 2) *Paris.* 4638 *fol.* 143. 3) *Vallicell. N.* 21 *fol.* 6. — *Cum capitula huius synodi in concilii quoque Meldensis anno* 845. *celebrati canones, mutatis sane vel additis verbis quibusdam, recepta sint (cfr. infra), alii quoque codices, qui Meldenses canones continent, ipsa capita praebent, ita Vat. Pal.* 582; *Paris.* 9654; *Vat. reg. Christ.* 980, *qui tamen hic non respiciendi erant.*

De synodi huius origine inscriptio in tribus codicibus praefixa haec refert: Secuntur capitula, quae actà sunt in sinodo secus Teudonis villa habita (habitae 1. 2.) in loco, qui dicitur Iudicium *(Iudiz villa prope Theodonis villam, ut adnotat Sirmondus; Yütz),* quando tres fratres gloriosi principes, Hlotharius videlicet, Hludowicus et Karolus simul convenerunt anno V. regni Karoli: cui synodo Drogo Mettensis episcopus *(Karoli Magni e concubina quadam filius)* praesedit consensu eorundem regum, quae et ipsi principes ante se fidelesque eorum relecta capitula adprobaverunt et se eadem servaturos auxiliante Domino promiserunt, mense Octobrio, indictione septima. *Ad huius synodi capitula annalium, qui Bertiniani dicuntur, auctor spectat scribens ad annum* 844, *ed. Waitz, p.* 31: Mense Octobri idem *(Hlotharius, Hludowicus et Karolus)* penes Theodonis — villam conveniunt, habitoque diebus aliquot amicabili pernecessarioque conloquio, inter se fraternitatis et caritatis iura in posterum non violanda confirmant. Omnes quoque discordiarum satores cauturos sollicitius exsecraturosque, et statum ecclesiarum, imminentibus necessitatibus foedissime rebus dilaceratum, ac personis minus congruis, id est laicis, vulgo contraditum, redintegraturos sese promittunt. *Quae verba omnino concordant cum iis, quae in huius synodi a regibus confirmatae capitulis continentur; capitula ab ipsis regibus deliberata et statuta, in quibus de Karoli Calvi potissimum regno contra hostes defendendo secundum Bertinianos annales actum fuerat* (Unde et ad Pippinum, Landbertum atque Nomenogium pacis gratia missos pariter destinant, ut fratri Karolo oboedientes fideles de cetero

permansuri occurrere non differant; sin alias, eis tempore oportuno viriliter conglo- 841.
bati, eorum infidelitatibus ulciscendis se interminando profecturos pronunciant) *periisse videntur. Cfr. praefat. ad. Conv. ap. Marsnam I, 847, supra p. 68.*

(B. II, 7; P. I, 380.)

Navis sanctae ecclesiae ab exordio suo variis saepe perturbationibus mersa, sed excitato fidelium precibus gubernatore suo Christo nunquam est usquequaque dimersa. Quae quondam etiam, ut nunc videtur, pene conlapsa progenitorum vestrorum studio et devotione est auctore Deo iuxta modum divinitus concessum recuperata. Unde inmensas domino Deo nostro laudes referimus, qui et corda vestra ad intentionem similem excitavit et post vestigia patrum vestrorum, quibus per temporale regnum ad aeternum perveniatis, ire velle docuit et inspiravit. Vestrae nihilominus nobilissimae dominationi multimodas gratiarum actiones rependimus, quia ad evitandum et vestrum et nostrum periculum et ad communem totiusque populi providendam salvationem bonam et beneplacitam Dei voluntatem subsequi et divinum consilium secundum praeceptum Domini, quo dicitur: 'Interroga[1] sacerdotes legem meam' et 'Interroga[2] patres tuos et adnuntiabunt tibi', a nobis, quamquam indignis, Christi tamen vicariis, quaerere et benigna devotione, velut revera ex ore ipsius Dei, expectare dignamini. Quod humilitatis vestrae supernum donum sancta ecclesia cum tanto gaudio suscipit, ut de vobis etiam in consolatione sua sibi dictum a Domino aptare velit: 'Pro[3] patribus tuis nati sunt tibi filii': id[a] est[a]: pro istorum[b] progenitoribus, qui te paterno affectu ditaverunt et ampliaverunt ac coluerunt, nati sunt tibi isti filii, qui in te et paterna munera resarciant, recuperent et conservent et te fideli devotione ut bonae indolis adolescentes me super eos intendente eisque manum solacii porrigente tueantur et excolant.

1. His ita premissis, nobilissimi domini, ut cum pace vestra dicamus, quia constat hanc sanctam ecclesiam sanguine Christi redemptam et predecessorum vestrorum[c] multo labore redintegratam ac adunatam atque gubernatam, vestra discordia esse discissam et perturbatam atque afflictam, videtur nobis, si et in praesenti feliciter regnare et in futuro cupitis esse salvi et ab hac eadem ecclesia vobis ad gubernandum commissa, pro qua ex ministerio regali reddituri estis regi regum rationem in die iudicii, tam multiplices ac perniciosas corruptionis pestilentias vultis amovere et vigorem regium ac senioralem[d] et super vestros et super inpugnantes potestatem vestram optatis habere, caritatem illam, quam apostolus docuit, de[4] corde puro et conscientia bona et fide non ficta inter vos studete habere; et quia sic habeatis, et fidelibus et infidelibus vestris omni virtute et puritate curate manifestare, sicut Dominus docuit dicens: 'In[5] hoc cognoscent omnes, quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem.' Quae non tantum verbo et lingua, sed potius remota quolibet modo omni occulta nocendi machinatione aut, quod absit, aliena a caritate aperta inpugnatione quocumque quis indiget pro viribus vero[e] consilio et prompto auxilio ab altero adiuvetur, quoniam scriptum est: 'Frater[6], qui adiuvatur a fratre, quasi civitas firma.' Et ita in populum vobis commendatum pro ista, quae hactenus operante per membra sua[f] diabolo versata est, discordia pacem illam disseminate, quam Christus in caelum ascendens fidelibus suis munere magno reliquit dicens: 'Pacem[7] relinquo vobis, pacem meam do vobis', sine qua nemo videbit Deum.

a) ideo 2. b) iustorum 1. c) nostrorum 2. d) seniorale 1. 2. e) *om.* 2. f) a *add.* 2.

1) *Agg.* 2, 12. 2) *Deuter.* 32, 7. 3) *Psalm.* 45, 17. 4) 1. *Timoth.* 1, 5. 5) *Ioh.* 13, 35. 6) *Prov.* 18, 19. 7) *Ioh.* 14, 27.

844. 2. Quia bene nostis ab illo, qui solus merito et[g] rex et sacerdos fieri potuit, ita ecclesiam dispositam esse, ut pontificali auctoritate et regali potestate gubernetur[8], et scriptum esse liquido pervidetis: 'Ubi[9] non est gubernator, populus corruit', et tanto periculosius, quanto anima plus est pretiosa quam corpus, canonum etiam infragabilis auctoritas super episcoporum ordinatione et in populi ad custodiendum suscepti[h] vigilantia ac sedium suarum tenaci stabilitate evidentissime praecipiat, ferventissime Dei legatione fungentes monemus, ut sedes, quae vestra discordia ulterius nec nominanda sine sacro episcopali ministerio et sine episcopis viduatae manent, submota funditus peste Symoniacae hereseos[10], sine dilatione iuxta auctoritatem canonicam aut episcopos a Deo datos et a vobis regulariter designatos et gratia sancti Spiritus consecratos accipiant aut, quae suis episcopis quacumque occasione privatae sunt, canonice eos sine aliqua excusatione aut tarditate recipiant.

3. Sacrum quoque monasticum ordinem a Deo inspiratum et ab ipsis apostolis fundatum seu a nominatissimis ac sanctissimis patribus excultum atque per istud imperium a vestris piae memoriae praedecessoribus propagatum et quaedam etiam loca specialius venerabilia contra omnem auctoritatem et rationem ac patrum vestrorum seu regum praecedentium consuetudinem[11] laicorum curae et potestati[12] in maximo vestro periculo et illorum perditione et Dei ac sanctorum non modica ad irascendum provocatione vos commisisse dolemus. Quapropter pro Christo devotissime obsecramus, ut tam magnam offensam et iustam reprehensionem atque periculosam sine exemplo praecedentium[13] praesumptionem ab animabus vestris et a felicitate regni vestri pellatis et loca venerabilia et habitum ac ordinem sacrum eis, qui ad hoc vocati sunt, viris scilicet ex clericali et ecclesiastico vel monastico ordine religiosis seu et in suo sexu feminis Deo dicatis atque devotis et in scola Christi eruditis, ad custodiendum et providendum committatis, qui et quae Dei sunt[14] Deo et quae sunt caesaris caesari reddant. Qui si minus perfecte et in divina religione et in rei publice utilitate profecerint, aut corripiantur aut meliores et utiliores in locis eorum substituantur; et non propter pravorum nequitiam ordo religionis et loca sacratissima eis, quibus licitum non est, committantur; cum manifestissime scriptura demonstret[15] Ozam morte damnatum, qui arcam Domini quasi cadentem relevare voluit, quam vel contingere inlicitum ei fuit.

4. Occasionem etiam et fomitem, unde ordo ecclesiasticus et canonica forma atque monastica religio saepe a longe superiori tempore, cum minus religiosos principes habuit, titubavit et pene conlabens deperiit et iterum, cum devotos et in Dei zelo ferventes principes accipere meruit, resurrectione quadam revixit et vigorem recepit atque sui processus tempore ambulavit, quod non sine gravi dolore[g] et metu ultionis divinae dicimus, in vestri regiminis tempore in destructionem, non in aedificationem, sicut Paulus docuerat[16], accidisse conspicimus. Quod et nostris peccatis, qui dispensatores et pastores ecclesiarum esse debuimus, veraciter inputamus, et eorum, quorum factione res ista adeo male pullulavit et excrevit, alia precedentia peccata hoc meruisse, pro certo auctoritate divina cognoscimus: ut, qui nocebant, sicut scriptum[17] est, nocerent[i] adhuc, et qui in sordibus erant, sordescerent[i] adhuc.

g) *om.* 2. h) suscepta 2. i) noceant ... sordescant 2.

8) *Cfr. Relatio episcop.* 829, *supra p.* 29, *c.* 3. *[K.]* 9) *Prov.* 11, 14. 10) *Cfr. Relatio* 829, *supra p.* 29 *sq.*, *c.* 4. *[K.]* 11) *Cfr. Cap. Mantuan.* 787, *tom. I, p.* 195, *c.* 2; *Synod. Franconof.* 794, *et l. c. p.* 76, *c.* 17. *[K.]* 12) *Cfr. Relatio* 829, *supra p.* 38, *c.* 30. *[K.]* 13) *Haec ab episcopis facta sunt; cfr. Conc. Aquisgr.* 836, *Mansi XIV, col.* 694, *c.* 19; *Waitz, VG. III*[2], *p.* 135 *sq.* *[K.]* 14) *Matth.* 22, 21. 15) 2. *Paralip.* 6, 7. 16) 2. *Corinth.* 13, 10. 17) *Apocal.* 22, 11.

Unde Deum gravius ad iracundiam provocarent et sanctos, quos intercessores pro 844.
suis peccatis habere debuerant, infensos haberent et sacerdotes ac viros religiosos seu Christi pauperes, quos oratores et reconciliatores sibi de suo promereri necesse fuerat, proclamatores adversum se fieri irritarent et ad cumulum suorum peccatorum etiam illa peccata, unde in conspectu Dei[g] rationem in die terribilis iudicii redderent, et augerent, quae illi commiserunt, qui eadem ipsa peccata per intercessionem fidelissimarum oblationum deleverunt, quas ecclesiasticarum rerum pervasores inconsulte et in perniciem sui sine reverentia abutuntur. Quod ita verum esse, ut dicimus, Dominus protestatur dicens: 'Peccata[18] populi mei comedunt.' Peccata enim populi comedunt, qui contra auctoritatem divinam res ecclesiasticas indebite pervadunt et nec intercessionis ope nec praedicationis consilio vel quocumque divino auxilio pro peccatis eorum, qui eas dederant, laborant nec pio operi, ad quod fides fidelium eas tradiderat, inservire permittunt. De quo periculoso facto vos, christianissimi principes, venerabiliter admonemus et devotissime obsecramus, ut memores salutis vestrae, praesentis scilicet et aeternae, memores etiam largitatis progenitorum vestrorum erga sanctas ecclesias, propter quam feliciter regnaverunt et sibi contrarios superaverunt, memores siquidem, cum quanta religione etiam ante Christi sanguinem et in tempore famis in Aegypto discretione sancti Ioseph apud nefandum regem Pharaonem terra sacerdotalis extitit[19], innumera quoque scripturarum exempla, ut lacte ecclesiae nutriti et scientiae ipsius uberibus sufficienter repleti, ante oculos reducentes tunicam Christi, qui vos elegit et exaltavit, quam nec milites ausi fuerunt scindere, tempore vestro quantotius reconsuite et resarcite et nec violenta ablatione nec inlicitorum preceptorum confirmatione res ab ecclesiis vobis ad tuendum et defensandum ac propagandum commissis auferre temptate: sed ut sanctae memoriae avus et pater vester eas gubernandas vobis fautore Deo dimiserunt, redintegrate[20], et praecepta regalia earumdem ecclesiarum conservate ac confirmate; ne, sicut intentavit Samuhel propheta[21] ad Roboam filium Salomonis in conscissione pallii, praesens regnum, quod absit, vobis patrum labore adquisitum et hereditate relictum a vobis ipse Christus dividat et aeternum regnum, quod promisit, non tribuat. Nec contra Dei faciem iratas hominum facies consideretis; quia, si ad tempus illis displicueritis, cum vos Deo placebitis, in vobis ille, quod promisit, implebit: 'Cum[22] placuerint', inquiens, 'Domino viae hominis, omnes inimicos eius convertet ad pacem'. Quod ut commodius valeatis implere, unusquisque vir ecclesiasticus et intercessionis adiutorium et solacii, quo res publica indiget subsidium, iuxta quantitatem rerum ecclesiae sibi commissae salvo iure, quod exinde divinis dispensationibus debet inpendi, promte et ex animo parare et inpigre, sicut tempore antecessorum vestrorum consueverat, studebit offerre.

5. Et quia sancta ecclesia in area triturae dominicae docta quaedam novit redarguenda, quaedam dissimulanda, quaedam etiam gemenda, usque ad tempus perferenda, perspeximus eo ferventiori zelo, quo maiora corrigenda sunt, vestram potestatem et sacerdotalis consilii auctoritatem quaedam ad praesens ex asse non valere corrigere. Et ideo de canonicorum monasteriis et sanctimonialium, quae sub eadem forma vivere dicuntur, consideravimus, sicut apostolus Paulus dicit, 'secundum[23] indulgentiam, non secundum imperium', ut, si propter imminentem rei publicae necessitatem laicis interim committuntur[24], episcopi providentia, in cuius parroechia consistunt, adiuncto sibi aliquo abbate viro religioso studeatur, qualiter restauratio

18) *Osea* 4, 8. 19) *Genes.* 47, 22. 20) *Cfr. Relatio* 829, *supra p.* 38, *c.* 27. *et Conv. ap. Marsnam I,* 847, *supra p.* 69, *c.* 4. *[K.]* 21) 1. *Reg.* 11, 30. 22) *Prov.* 16, 7. 23) 1. *Corinth.* 7, 6. 24) *Cfr. Conc. Aquisgr.* 836, *l. c. c.* 19. *[K.]*

844. locorum et studium ac custodia officii et religionis atque subsidium temporalis necessitatis in eisdem locis degentibus iuxta qualitatem et quantitatem moderationis adhibeatur et ministretur; et qui eadem loca tenuerint, eis inde, sicut et de aliis christianae religionis negotiis, pro Christi et vestra reverentia obediatur. Quodsi quis non fecerit, provisorum curae erit, ut ad vestram hoc notitiam referant, et vestra dominatio secundum sibi a Deo commissum ministerium pro modo culpae, quae emendanda sunt, corriget[k]. Per loca etiam monastica eiusdem ordinis provisores necesse erit disponere, cum vestra auctoritas eos, qui vices Christi[l] secundum regulam divinitus dictatam in monasteriis agant, studuerit ordinare.

6. Petimus tandem, ut ordo ecclesiasticus, in quibuscumque ei fuerit necesse rigorem salutis humanae exerere, per potestatem vestram et per ministerium ministrorum dominationis vestrae secundum antiquam consuetudinem suum vigorem recipiat; et populi generalitas una cum ecclesiastica devotione iudicium, quod honor regis diligit[25], et iustitiam, qua thronus eius firmatur[26], per dispositionem vestram suscipiat: seu ammonitione atque consilio sacerdotali vestra sublimitas et quisque in quolibet statu vel ordine de rapinis et ceteris, quae discordiae malo acciderunt, praeteritis erroribus penitudinem gerat et Domini reconciliationem expostulet. Quam facile omnis, qui quaesierit, inveniet, si in loco discordiae plantata fuerit caritas, quae cooperit multitudinem peccatorum, cumque potius quam nos in consilio, non nostro sed Dei, adtendatis, qui dixit: 'Qui[27] vos audit, me audit, et qui vos spernit, me spernit. Non[28] enim vos estis, qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis'.

k) corrigantur 2. l) *om.* 2.

25) *Psalm.* 99, 4. 26) *Prov.* 25, 5. 27) *Luc.* 10, 16. 28) *Matth.* 10, 20.

228. SYNODUS PAPIENSIS.

850.

Capitula primo edita sunt a Canisio in Lectionibus antiquis V, 2, p. 674. secundum codicem quendam Sangallensem. Leguntur praeterea in codicibus: 1) Goth. 84 fol. 409v. *2) cod. Guelferbyt. inter Blankenburg. 130 fol. 108 et 3) in foliis nonnullis nuper in bibliotheca regia Monacensi repertis et Clm. 4683. ms. can. signatis, in quibus capita 1—12, sed valde mutilata exhibentur.*

In cod. 1. capitula inscribuntur verbis: Rescriptum consultationis sive exortationis episcoporum ad domnum Hludowicum imperatorem, quod in Papia fuit actum, *quorum in cod. 3. tantum exstant:* imperatorem quod in Papia fuit actum. *Quae inscriptio cum capitulis sequentibus minime congruens repetita est e rescripto quodam ad Hludowicum Pium ab episcopis anno 829. dato et supra nr. 196. edito, additis tantum verbis 'quod in Papia fuit actum'. In cod. 2. inscribuntur capitula:* Item alia capitula domni Hlotharii de ordinibus ecclesiasticis, *quae item a codicis scriptore pro more suo inventa sunt.*

Synodus haec Papiensis secundum inscriptionem exeunte anno 850 ab episcopis Italiae habita est eiusque capitula ad Hludowicum imperatorem directa sunt, ut capitulum quoque decimum sextum docet. G. H. Pertz in codice Gothano episcoporum rescriptum, in Blankenburgensi leges ab imperatore promulgatas contineri putavit, haud dubie autem

erravit. In utroque codice eadem omnino forma capitulorum ab episcopis statutorum servatur, quae, si ab imperatore promulgata fuissent, aliter profecto concepta forent.

(B. deest; P. I, 396.)

Anno[a] incarnationis dominicae DCCCL, indictione XIV, et Hlotharii atque Hludowici piissimorum augustorum tricesimo atque primo, in urbe regia Ticina facta synodus, cui praesederunt Angilbertus Mediolanensis archiepiscopus, Theodemarus Aquileiensis patriarcha et Ioseph venerabilis episcopus[1] atque archicapellanus totius ecclesiae, in qua haec constituta sunt capitula.

Domino[b] glorioso imperatori Hludowico pax et vita, salus et victoria ministretur a Deo patre et domino Iesu Christo.

Cap.[c] 1. Decrevit[d] sancta synodus domesticam et interiorem episcopi conversationem totius reprehensionis[e] atque suspitionis inpenetrabilem fieri debere, ut iuxta apostolum provideamus bona non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Oportet igitur, ut cubiculo episcopi et secrecioribus quibuslibet obsequiis sincerae opinionis sacerdotes et clerici assistant, qui vigilantem, orantem, sacra eloquia scrutantem episcopum suum iugiter adtendant eiusque sanctae conversationis testes, imitatores et ad Dei gloriam predicatores[f] existant.

Cap.[c] 2. Statuimus[g], ut non tantum dominicis diebus et precipuis festivitatibus episcopi missas celebrent, set, cum possibile fuerit, cotidiana quoque sacrificia frequentent; nec fastidiant privatim[h] primum pro se, deinde pro consacerdotibus, pro regibus et cunctis eclesiae Dei rectoribus proque his, qui se orationibus ipsorum peculiariter commiserint, et maxime pro pauperibus preces fundere et omnipotenti Deo hostias offerre comitante pia conpunctione et sacrae devotionis affectu, quod magis utique oculte sacrificantibus convenit, ut ipse quoque sacerdos hostia viva fiat et sacrificium Deo spiritu contribulato.

Cap.[c] 3. Placet[i] episcopum moderatis epulis contentum esse suosque convivas ad comedendum et potandum non urgere, quin potius semper se[k] sobrietatis prebeat exemplum. Removeantur ab eius convictibus[l] cuncta turpitudinis argumenta: non ludicra spectacula, non acromatum[m] vaniloquia, non fatuorum stultiloquia, non scurriles admittantur praestigiae; adsint peregrini et pauperes et debiles, qui de sacerdotali mensa Christum benedicentes benedictionem percipiant; recitetur sacra lectio, subsequatur vivae vocis exhortatio, ut non tantum corporali cibo, immo verbi spiritalis alimento convivantes se refectos gratulentur, ut in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum dominum nostrum.

Cap. 4. Ut[n] episcopus omnes affectiones, quae a sancta conversatione et sacerdotali abhorrent officio, poenitus repudiet et non cum canibus aut accipitribus vel capis, quos vulgus falcones vocat, per se ipsum venationes exerceat, equorum quoque mulorumque superfluam curam contemnat preciosarumque vestium cultum et dissolutum ac velut ad pompam compositum vitet incessum. Sit sacerdotis eloquium spiritali sale conditum, non iniuriosis et protervis et coturnosis vocibus tumidum[o].

a) *Haec inscriptio e codice Sangallensi.* b) *Haec inscriptio e codd.* 1. 3. c) *om.* 1. d) Placuit sancta synodo 2. e) inreprehensibilis 2. f) predicationis 1. g) Ut episcopi sepe missas celebrent *rubr. in* 3. h) *om.* 2. i) Episcopum moderatis epulis contentum esse *rubr. in* 3. k) *om.* 1; eis 3. *in loco raso.* l) convictu 2. 3. m) dogmatum 3. n) Ut secularia loca devitet *rubr. in* 3. o) tumidus sit 1.

1) *Eporediensis.*

850. Sit[o] sermo episcopi iuxta evangelium: 'Est[2], est. Non, non': si quid enixius adfirmandum durae forsitan audientium mentes exigunt, more potius apostolico interponat suae locutioni: 'Deus[3] scit'! 'aut 'coram Deo'! quam 'per[c] imperatoris gratiam', sicut militantibus seculo iurare celebre est, sua dicta confirmet. Purgetur sane Domino suffragante ab omni levitate atque iactantia dignitas episcopalis, ut[p] omnibus christianis bonae conversationis speculum fieri valeat.

Cap. 5. Ut[q] episcopi canonicas scripturas et sancta dogmata iugi meditatione discutiant et presbiteris ac clericis suis subtilius tractando et disserendo occultos sanctarum litterarum thesauros aperiant; populis vero iuxta ipsorum capacitatem dominicis et festis diebus verbum praedicationis impendere non neglegant. Quodsi quis se deinceps ab hac observatione et ab his, quae superius sunt statuta, subtraxerit, tamquam proprii desertor officii divinis legibus subiacebit.

Cap. 6. Sollicite[r] procurent episcopi, quam diligentiam erga plebem sibi commissam unusquisque presbiterorum gerat; oportet enim, ut plebium archipresbiteri per singulas villas unumquemque patrem familias conveniant[s], quatinus tam ipsi, quam omnes in eorum domibus commorantes, qui publice crimina perpetrarunt, publice peniteant; qui vero occulte deliquerunt[t], illis confiteantur, quos episcopi et plebium archipresbiteri idoneos ad secreciora vulnera mentium medicos elegerint; qui si forsitan in aliquo dubitaverint, episcoporum suorum non dissimulent implorare sententiam. Si vero episcopus hesitaverit, non aspernetur consulere vicinos episcopos et ambiguam rem alterius aut certe duorum vel trium fratrum examinare consensu. Quodsi adeo aliqua obscuritate vel novitate perplexa res fuerit, siquidem diffamatum certae personae scelus est, metropolitani et provincialis synodi palam sententia[u] requiratur, ut illud impleatur apostoli: 'Peccantes[4] publice argue, ut et caeteri metum habeant.' Si autem oculta confessio est, et is, a quo queritur salutis consilium, explicare non sufficit, potest suppresso facinorosi nomine qualitas quantitasque peccati discuti et congruus correctionis[v] modus inveniri. Similiter autem et in singulis urbium vicis et suburbanis et per municipalem archipresbiterum et reliquos ex presbiteris strenuos ministros procuret episcopus habita poenitus in rebus dubiis observatione, quae superius praefixa est.

Cap. 7. Oportet[w] etiam per oppida singula villasque curam gerere presbiteros, qualiter paenitentes inpositam sibi abstinentiae formam custodiant et utrum elemosynarum largitione[x] vel aliis remissionem peccatorum promerentibus piis operibus inserviant et qua cordis contricione vel lamentatione se ipsos afficiant, ut hac consideratione premissa paenitudinis tempus rationabilem possit accipere terminum et vel extendatur, si paenitens neglegenter iniuncta prosectus est, vel brevietur, si desideranter veniae placationem studuit promereri. Reconciliatio vero paenitentum iuxta antiquorum canonum instituta[5] non a presbiteris, sed ab episcopis fieri debet, nisi forte quis in periculo fuerit constitutus et se reconciliari devote petierit. Si episcopus absens fuerit, debet utique presbiter episcopum consulere et sic penitentem eius precepto reconciliare; aliter autem, sicut nec chrismatis confectio vel puellarum consecratio, ita nec penitentum reconciliatio ullatenus a presbiteris fieri debet[y], quia solis episcopis apostolorum vicem tenentibus per manus inpositionem specialiter in

p) in *add.* 2. q) Ut canonicas scripturas discutiant *rubr. in* 3. r) De sollicitudine episcoporum erga plebem *rubr. in* 3. s) *ita* 1. 3; commoneant 2. t) deliquerit 1. u) sententiam 2. v) correctioni 1. 3. w) De cura presbiterorum erga penitentes *rubr. in* 3. x) largitioni 2. y) debeat 1.

2) *Matth.* 5, 37. 3) 2. *Cor.* 12, 2; 3. 19. 4) 1. *Timoth.* 5, 20. 5) *Conc. Elvir.* 306 c. 32, *Mansi II. col.* 11; *Siricii ep. ad Himer.* 385, *Constant, Epist. Roman. pontif.* p. 634 c. 3; *Jaffé, Reg. pontif.* I² nr. 255; *Conc. Carthag.* 387, c. 3, *Mansi III, col.* 693. 869; *Conc. Hippon.* 393, c. 30, l. c. col. 923. (K.)

eclesia conceditur, quod tunc apostolis ad[z] ipsos Domino dicente concessum est: 'Accipite[6] Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt'.

Cap. 8. Illud[a] quoque salutare sacramentum, quod commendat Iacobus apostolus dicens: 'Infirmatur[7] quis in vobis, inducat presbiteros, et orent super eum unguentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum, et suscitabit illum Dominus; et si in peccatis fuerit, remittuntur ei', sollerti predicatione populis innotescendum est. Magnum sane et valde appetendum misterium[b], per quod, si fideliter poscitur, et peccata remittuntur et[c] consequenter corporalis salus restituitur[c]. Sed quia frequenter contingit[d], ut aegrotans aliquis aut sacramenti vim nesciat aut minus periculosam reputans infirmitatem salutem suam operari dissimulet aut certe morbi violentia obliviscatur, debet eum loci presbiter congruenter admonere, quatinus ad hanc spiritalem curam secundum propriae possibilitatis vires vicinos quoque[e] presbiteros invitet. Hoc tamen sciendum, quia, si is, qui infirmatur, publicae penitenciae mancipatus est, non potest huius misterii consequi medicinam, nisi prius reconciliatione percepta communionem corporis et sanguinis Christi meruerit; cui enim reliqua sacramenta interdicta sunt, hoc uno nulla ratione uti conceditur. Si autem infirmi qualitas talis est, ut per se ipsum visitandum et unguendum dignum existimet episcopus, ab ipso quam plurimum competenter fieri valet, a quo ipsum chrisma conficitur et cui peccata remittendi officii privilegio potestas concessa est.

Cap. 9. Ex[f] diversis partibus perventum est ad sacram synodum, quod quidam parentum filias suas, cum ad nubilem pervenerint aetatem easque pro suo modulo satis convenienter nuptum tradere possint, diutius, quam necesse est, secum detineant: unde sepe contingit[d], ut in ipsa paterna domo corrumpantur. Fertur et de quibusdam, quod dictu quoque nefas est, ipsos parentes filiarum suarum corruptoribus conhibentiam praebere et natarum suarum lenones existere. Monendi igitur a presbiteris sunt patres familias, ut filiabus suis tempestive nuptias provideant et calorem ferventis aetatis coniugali lege preveniant: primum scientes, quia tales, et si post corruptelam legitimis viris copulatae fuerint, non possunt tamen cum sponso pariter sollemne benedictionis a sacerdote munus percipere; deinde si in eorum domibus tale nefas acciderit, siquidem illis nescientibus pro sola neglegentiae culpa poenitentiae subiciendi sunt, si vero corruptionis turpitudinem ipsi consenserint, maior[g] his[g], qui prohibere debuerant, penitentiae sarcina quam ipsis, qui perpetrarunt, imponenda est; ad ultimum hoc noverint eclesiasticis sanctionibus esse praefixum, ut nullus publice paenitens usque ad tempus peractae penitentiae coniugium contrahere valeat et hac ratione corruptam filiam non posse coniugio copulari, quousque per publicam paenitentiam et ipsa et parentes, si forte consensisse probati fuerint, reconciliationem et sacri altaris communionem obtinere meruerint.

Cap. 10. De raptoribus vero antiquorum patrum statuta[8] sequentes hoc tenendum censemus, ut, si eas rapuerint, quae cum sponso pariter benedictione sacerdotale initiatae sunt, licet easdem corruperint, abstrahantur tamen ab his et propriis sponsis reddantur. Quae vero vel viduae sunt vel adhuc sponsae non fuerunt et absque ipsarum et parentum voluntate rapiuntur, nihilominus parentibus vel propinquis restituantur et aliis, si voluerint, nubant: nam ipsis, a quibus raptae sunt, legitimae demum uxores nullatenus esse possunt. Ipsos autem raptores eisque auxilium prebentes, quamquam anathematizandos antiqui canones precipiant, in ultimo tamen

z) ab ipso 2. a) De infirmis *rubr. in* 3. b) ministerium 3. c) et ... restit. *om.* 2. d) contigit 1. e) quosque 2. f) De puellis in domibus parentum corruptis *rubr. in* 3. g) maioribus 2.

6) *Ioh.* 20, 22. 7) *Iac.* 5, 14. 8) *Conc. Ancyr. c.* 10, *Mansi II, col.* 531.

850. constitutis, si devote postulaverint, sacrae communionis viaticum pro misericordia dandum non negamus. Quodsi aliquis de ordine clericali huiusmodi transgressoribus cooperator extiterit, proprii gradus honore carebit.

Cap. 11. Inveniuntur[h] nonnulli per diversas provincias et civitates habentes possessiones, qui, cum aliquod publice scelus perpetraverint et ab episcopo vel presbiteris loci conventi[i] fuerint, ut penitudinem gerant, ab alterius civitatis episcopo vel presbitero se iam penitentiam suscepisse vel suscipere velle fatentur atque ita sibimet illudentes Deo mentiri conantur. Tales ergo ab episcopo civitatis, in cuius parrochia scelus commissum est, statim communione privati ad agendam penitentiam cogantur. Scribat autem, qui cum communione privaverit, aliis quoque episcopis, in quorum parrochiarum territoriis huiusmodi predia possidet, ut et ipsi rem scientes a sua illum communione removeant, ne forte postmodum per ignorantiam sibi subreptum querantur. Manifesta etenim est[k] aecclesiastica sanctio[9] continens[l], ut, qui ab uno episcopo excommunicatus est, ab aliis ei non debeat episcopis communicari.

Cap. 12. Hoc[m] autem omnibus christianis intimandum est, quia hi, qui sacri altaris communione privati et pro suis sceleribus reverendis aditibus exclusi publicae poenitentiae subiugati sunt, nullo militiae secularis uti cingulo[10] nullamque reipublicae debent administrare dignitatem; quia nec popularibus conventibus eos misceri oportet nec vacare salutationibus nec quorumlibet causas iudicare, cum sint ipsi divino addicti iuditio; domesticas autem necessitates curare non prohibentur, nisi forte propter scelerum, ut sepe fit, enormitatem conscientiae stimulis exagitati et mente perculsi ipsius privatae rei amministrationem implere nequiverint. Qui vero ad admonitionem episcopi seu sacerdotum pro perpetrato palam scelere poenitentiae remedium suscipere noluerint, magis abiciendi sunt, anathematizandi scilicet et tamquam putrida ac desperata membra ab universalis eclesiae corpore dissecandi; cuiusmodi iam inter christianos nulla legum, nulla morum, nulla collegii participatio est, quibus neque in ipso exitu communicatur, et quorum neque post mortem, saltim inter defunctos fideles, commemoratio fit. Sed si ad hoc inrevocabile[n] iuditium obdurati cordis contemptus trahit, non sine magna tamen examinatione veniendum est, et omnia sacerdoti prius experienda, nec absque metropolitani cognitione et provincialium episcoporum communi iuditio quemlibet anathematizandum esse permittimus.

Cap. 13. Propter[11] assiduam erga populum Dei curam singulis plebibus archipresbiteros preesse volumus, qui non solum inperiti vulgi sollicitudinem gerant, verum etiam eorum presbiterorum, qui per minores titulos habitant, vitam iugi circumspectione custodiant et, qua unusquisque industria divinum opus exerceat, episcopo suo renuntient. Nec obtendat episcopus, non egere plebem archipresbitero, quod ipse eam per se gubernare valeat; quia, et si valde idoneus est, decet tamen, ut parciatur onera sua et, sicut ipse matrici preest, ita archipresbiteri praesint plebeis, ut in nullo titubet aeclesiastica sollicitudo. Cuncta tamen ad episcopum referant, nec aliquid contra eius decretum ordinare presumant.

Cap. 14. Quia non tantum a secularibus personis, immo et ab ipsis presulibus, quod minime decuit, tam virorum quam feminarum monasteria destructa inveniuntur, placuit sanctae[o] synodo, ut ab episcopis primum eorum status recuperationis sumat

h) De his, qui penetentiam se accepisse mentiuntur *rubr. in* 3. i) [illegible] 1. 3, commenti 2. k) [illegible] 2. l) continet 2. m) De excommunicatis *rubr. in* 3. n) *Hic* [illegible] *fragm. M* [illegible] o) [illegible] 2. [illegible]

9) *Cfr. Hinschius, Kirchenrecht IV, p.* 704 *sq.; Capp.* 822, *tom. I, p.* 257, *c.* 1. *[K.]* 10) *Cfr. supra Agobardi cart.* 833, *p.* 57, *Exauct.* 833, *p.* 55, *l.* 28. *Relatio* 829, *p.* 39, *c.* 55; *Cap. Wormat.* 829, *p.* 18, *c.* 3; *Waitz, VG. III²*, *p.* 253, *IV²*, *p.* 675, *n.* 1. *[K.]* 11) *Cfr. post ad Cap. Ravenn.* 898, *supra p.* 109. *[K.]*

exordium et omnia monasteria, quae sub episcoporum sunt potestate, protinus restaurentur; et, quicumque episcoporum ad venturam sequentis anni Domino propitio synodum monasteria, quae sub sua potestate neglecta fuerant, aliqua ex parte recuperasse repertus non fuerit, excommunicetur. 898.

Cap. 15. Similiter et de synodochiis[12] statuimus, ut, quaecumque in episcoporum sunt potestate, secundum dispositionem eorum, qui ea instituerunt, gubernentur; quae autem sub defensione quidem sunt eclesiae, set iuxta institutorum decreta per heredes vel pertinentes[p], qui religiosam vitam duxerint, regi debent, procuret episcopus, ut ab eis non neglegantur; et si in aliquo malae tractationis obnoxii reperiuntur, ecclesiasticae subiaceant disciplinae. Quodsi heredes, sive clerici sive seculares, adeo inportune contra maiorum suorum decreta ire temptaverint, ut testatoris institutionem subprimere vel obscurare nitantur et inter se sinodochii substantiam dividere, nuntietur sacratissimo imperatori, ut eius auctoritate huiusmodi transgressorum nequitia cohereeatur.

Cap. 16. Suggerendum est beatissimis imperatoribus, quia hi, qui monasteria et sinodochia sub defensione sacri palatii posuerunt, ideo fecisse probantur, quod a nullo melius, quam a summis potestatibus protegenda crediderint, et, si ea contra decreta instituentium personis, quibus non licet, dederint, ipsi inpugnatores efficiuntur, qui propugnare debuerant; et cavendum summopere est principibus, ut, qui a nemine nunc inde iudicantur, ne in futuro iuditio ab omnipotente Deo gravius iudicentur: secundum apostolum[13] etenim horrendum est incidere in manus Dei viventis. Nos vero, qui[q] debitores sumus, ut fideliter annuntiemus, idcirco humiliter suggerimus, quod silere non audemus.

Cap. 17. Omnes christianos scire oportet, quia omnium rerum suarum decimationem Deo fideliter reddere debent et secundum episcoporum dispositionem sacerdotum et reliquorum clericorum usibus ceterisque eclesiasticis utilitatibus distribuendae sunt. Qui vero eas suo arbitrio et non secundum episcopi dispositionem dispensare conatur, duplicem reatum incurrit: unum, quia dominicam substantiam impie subtrahit, alterum, quia rem sacram sacrilega temeritate violare presumit. Quisquis igitur post admonitionem episcopi et sacerdotum vel decimas dare contempserit[r] vel pro suo arbitrio[s], quibus dandae non sunt, dare[r] presumpserit, tamquam divinarum sanctionum contemptor et temerator sacerdotali est vigore plectendus et a sacrae communionis participatione removendus[14].

Cap. 18. Nulla ratione clerici aut sacerdotes habendi sunt, qui sub nullius episcopi disciplina et providentia gubernantur: tales enim acefalos, id est sine capite, prisca ecclesiae consuetudo nuncupavit. Docendi sunt igitur seculares viri, ut, si in domibus suis misteria divina iugiter exerceri desiderant, quod valde laudabile est, ab his tamen tractentur, qui ab episcopis examinati fuerint et ab ordinatoribus suis commendaticiis litteris comitati probantur[15], cum ad peregrina forte migrare necesse est. Si qui ergo[t] contemptores canonum extraordinarie et inlicite ministrantes et divina sacramenta taliter violantes inveniuntur, primum ab episcopo uterque admoneatur, et vagans scilicet clericus vel sacerdos et is[u], qui eius usurpativo[v] fruitur officio, et si ab hac noluerint se temeritate compescere, excommunicentur. Sed et[s] ille excessus omnino inhibendus est, quod quidam seculares viri presbiteros aut alios

p) parentes 1. q) quia 2. r) contempserit ... dare *om.* 2. s) *om.* 1. t) eorum 2. u) si 2. v) usurpative 1.

12) *Cfr. Cap. miss.* 832, *supra p.* 63, *n.* 1. *[K.]* 13) *Ebrae.* 10, 31. 14) *Cfr. Cap. Kar. II. Pap.* 876, *supra p.* 102, *c.* 11; *Synod. Ravenn.* 898, *infra p.* 124, *c.* 1. *[K.]* 15) *Cfr. Capp. episc.* 845—850, *supra p.* 81, *c.* 3; *Capp.* 802, *tom. I, p.* 110, *c.* 12; *p.* 108, *c.* 2. *[K.]*

850. clericos conductores vel procuratores sive exactores fiscalium rerum vel redituum aut vectigalium constituunt; si quis igitur deinceps huius exorbitationis reus inventus fuerit, uterque excommunicetur, tam ipse, qui constituit, quam ille, qui indigne paruit.

Cap. 19. Quia terribiliter propheticus[16] sermo minatur ad usuram dantem et amplius accipientem in aeternum non esse victurum et non habitaturum in tabernaculo[w] Altissimi nec requieturum in monte sancto Dei, censemus, ut, quicumque haec[x] perpetrasse inveniuntur, si supersunt, a quibus usuras exegerunt, ipsis restituant, quae superhabundantius abstulisse probantur; si autem decesserint, heredibus eorum saltim medietatem refundant aut elemosinis redimant, quod cupiditate deliquerunt. Deinceps vero, qui haec sectari inventus fuerit, si laicus est, excommunicetur, sacerdos autem vel clericus, si ad episcopi admonitionem ab hoc turpi et pestifero negotio se non cohibuerit, proprii gradus periculum sustinebit.

Cap. 20. Comperimus, quod ab his, qui secundum mundanas leges[y] viduarum et orfanorum tutelam sibi vindicant, non solum neglegantur, verum etiam aliquotiens opprimantur; quibus ecclesiastica sollicitudine succurrendum censemus. Et si huiusmodi oppressores ad episcopalem admonitionem corrigi voluerint, gratulandum his est; si autem in opstinationis impietate duraverint, suggerendum clementissimo imperatori, quatinus ipse efficacem tutorem eis tribuat, ut et illi remuneratio reddatur a Deo et de inutili silentio sacerdotalis ordo non dampnetur.

Cap. 21. Quidam clericorum vel monachorum peregrinantes per diversas vagando provincias et civitates multiplices spargunt errores et inutiles questiones disseminant decipientes corda simplicium: de his decrevit sancta sinodus, ut ab episcopo loci detineantur et ad metropolitanum deducti discussione aeclesiastica examinentur; et si vanitatis atque iactantiae, non autem utilitatis aut doctrinae causa has inquietudines serere[z] reperiuntur in populis, velut ecclesiasticae pacis perturbatores congruenti disciplina macerentur.

Cap. 22. Inventi sunt multi et maxime de rusticis, qui adultas feminas sub parvulorum filiorum nomine in domibus suis introduxerunt, et postmodum ipsi soceri nurus suas adulterasse convicti sunt. Idcirco inhibendum decernimus, ut nulli deinceps inperfectae etatis puero adulta femina iungatur; sed cum ad etatem idoneam adulescentes venerint, tunc legitimo possint conubio copulari[17].

Cap. 23. Quia pestiferas adhuc stirpes et reliquias artis magicae in tantum vigere ad nos perlatum est, ut quaedam maleficae inlicitum amorem aliorum mentibus, aliis vero odium inmittere dicantur, quaedam etiam ita venenariae sunt, ut quosdam peremisse multo populi rumore deferantur, huiusmodi diaboli ministras diligenti examinatione proditas sub acerrima penitentia redigendas statuimus, et in ipso tantum exitu, si tamen prius digna poenitentiae opera fecerint, reconciliandas esse permittimus.

Cap. 24. Omni ratione caret et religioni christianae noxium et contrarium noscitur, ut Iudei a christianis vectigalia exigant aut ullas civiles aut criminales causas inter christianos iudicandi locum habeant[18]; quicumque igitur iudiciariae potestatis super christianos aliquam administrationem Iudeo tractare permiserit, a christiana communione pellatur.

w) habitaculo 1. x) homo 1. y) *om.* 2. z) assetere 2.

16) *Psalm.* 14, 1. 5. 17) *Cfr. Edict. Langob. Liutpr.* 129, *LL. IV*, p. 161. 18) *Cfr. Waitz, VG. II³*, 1, *p.* 270, *n.* 5, *Lex Rom. Visig. Nov. Theod. III*, 2, *cum Interpret.*, *ed. Haenel* p. 256 *sq.*; *Lex Rom. Raet. Cur. XVII*, 3, *LL. V*, p. 394.

229. IURAMENTUM ROMANORUM ARNOLFO IMPERATORI PRAESTITUM. 896

896. Febr.

Legitur iuramentum in Ann. Fuld. ad a. 896, *SS. I, p.* 412. *Qui oppugnatione urbis Romae et ingressu Arnolfi regis relatis haec verba praefigunt:* Tum apostolicus *(sc. Formosus papa)* ... regem ... honeste ad basilicam sanctorum principum apostolorum laetificando introduxit, et secundum morem antecessorum suorum imperialem consecrationem coronam capiti imponens, Caesarem Augustum appellavit. Dispositis ibi multimodis rebus, omnis Romanorum populus ad sanctum Paulum cum iuramento imperatori fidem promittentes. Iuramentum vero illud, ne quem lateat, hic inserere proposuimus. *Coronatio autem Arnolfi facta est intra dies* 9—23. *mensis Februarii; cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1862 *h.*

Iuro per haec omnia Dei mysteria, quod salvo honore et lege mea atque fidelitate domno Formoso papae[1] fidelis sum et ero omnibus diebus vitae meae Arnulfo imperatori et nunquam me ad illius infidelitatem cum aliquo homine sociabo; et Lantberto filio Agildrudae vel ipsi matri suae ad secularem honorem nunquam adiutorium praebebo et hanc civitatem Romam ipsi Lantberto vel matri eius Agildrudae vel eorum hominibus per aliquod ingenium aut argumentum non tradam.

1) *Cfr. Const. Rom.* 824, *tom. I, p.* 324, *l.* 14.

230. SYNODUS RAVENNAS.

898.

Acta huius synodi tradita sunt 1) *ex codice Antonii Augustini, apographo codicis Mureti, apud Baronium, Ann. ecclesiast. ad a.* 904; *praeterea caput* 1. *nobis servatum est:* 2) *apud Baluzium I, praef. p.* 15, *qui praeditum inscriptione:* Item ex legibus Romanis a domno Lamberto imperatore promulgatis capitul. XI. *ex codice quodam Thuano nunc deperdito publici iuris fecit:* 3) *in codice Vallicell. A.* 5. *annexum tamquam caput XXIII. Capitulari Ravennati* 898. *supra p.* 109. *edito.*

Iohannes IX, cum a. 898. *m. Iunio sedem pontificalem obtinuisset, Romae synodum congregavit, quae de restitutione Formosi papae, cuius corpus a Stephano VII. turpissimum in modum contaminatum erat (cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich III*², *p.* 427 *sq.), quaereret et tractaret (Mansi XVIII, col.* 221 *sqq.). Paulo post una cum Lamberto imperatore, ut rem Romae inceptam ad finem perduceret (c.* 4*) et cum ipso capitula 'ad robur et munimen sanctae ecclesiae' (Responsio) faceret, in magnum concilium, cui* 73 *episcopi aderant, Ravennam convenit (cfr. Invect. in Romam, ed. Dümmler, Gesta Berengarii p.* 153; *Auxilii in def. ord. lib. I, c.* 8, *ed. Dümmler, Auxilius und Vulgarius p.* 69; *App. ad Auxil. l. c. p.* 95; *Inf. et def. c.* 29, *Mabillon, Anal. vet. p.* 50*). Cuius acta in formam pacti inter imperatorem et papam initi redacta sunt, ita ut in c.* 1—3. *Lambertus papae concessiones praeberet, in c.* 4—10. *Iohannes imperatorem petitionibus (cfr. c.* 5. 7. 8: petimus*) adiret (cfr. Fanta in 'Mitteilungen d. Inst. f. öst. GF.' tom. suppl. I, p.* 111*).* *(B. deest; P.* 562.*)*

898. Quia divina inspirante misericordia vestra nobiscum convenit fraternitas, ut nutu sancti Spiritus, qui suis numquam deest fidelibus, communi omnium vestrum consultu, fratres carissimi, ea, quae necessaria sanctae Dei ecclesiae praevidimus, una cum spirituali filio nostro, gloriosissimo videlicet imperatore Lamberto, et vestro sancto collegio, et quae nocivo surculo pullulare conabantur in agro sanctae ecclesiae, canonico sarculo eradicare studeamus, quae capitulatim annotata sunt, si omnibus placent, in conspectu omnium legantur, examinentur et examinata manibus omnium pro futura memoria roborentur, ne ulli umquam sine status sui periculo eadem violare liceat, sed rata et firma in perpetuum consistant ad statum et munimen sanctae Dei ecclesiae, ad salvationem omnium fidelium per Dei misericordiam.

Responsio[a].

Immensas Deo salvatori nostro laudes referimus, qui talem vos suae praefecit ecclesiae eius opportunitatem decernere, ut omne ab ea zizanium eradicare conemini, prout in hac sancta synodo cunctis nationibus apertis declaratur indiciis. Capitula etiam, quae pro generali omnium cautela ad robur et munimen sanctae ecclesiae conscripta sunt, si vestrae placet pietati, legantur, qualiter per ea omnes doceamur, quae observare vel quae cavere debeamus, ne in aliquo a regulis sanctorum patrum, quod Deus avertat, deviare inveniamur.

Capitula[b].

Cap. 1. Si quis sanctorum patrum regulas contempserit et gloriosissimorum imperatorum Karoli[c, 1] et Ludowici[2] atque Lotharii[d, 3] et Ludowici[4] filii eius[e] de[f] decimis in eorum capitularibus statuta atque sancita[g] non observaverit easque[h] alibi, nisi in baptismalibus ecclesiis absque consensu episcopi dare tentaverit vel retinere praesumpserit[h], et qui dat et qui recipit eisdem[i] constitutis percellatur[5]. Quodsi neque sic correxerit[i], auctoritate et[k] iudicio sanctae sedis apostolicae et[l] sanctione sanctae synodi excommunicationi[l] modis[m] omnibus subiaceat[6].

Cap. 2[n]. Si quis Romanus, cuiuscumque sit ordinis, sive de clero, sive de senatu, seu de quocumque ordine, gratis ad nostram[o] imperialem maiestatem venire voluerit aut necessitate compulsus ad nos[o] voluerit proclamare, nullus eis contradicere praesumat et neque eorum res quispiam invadere vel depraedari aut eorum personas in eundo vel redeundo vel morando inquietare praesumat[7], donec liceat imperatoriae potestati eorum causas aut per nos[p] aut per missos nostros[o] deliberare. Qui autem eos inquietare eundo, redeundo vel morando tentaverit vel eorum quid-

a) *Hanc inscriptionem add. Bar., nescio utrum ex codice sumptam, an fictam.* b) *Addidi secundum supra l. 6. 14 sq.* c) videlicet magni imperatoris *add.* 1. 3. d) necnon *add.* 1. 3. e) quae *add.* 1. 3. f) ecclesiasticis *add.* 1. 3. g) sunt *add.* 1. 3. h) easque ... praesumpserit *om.* 1; et eas alibi 3. i) eisdem ... correxerit *om.* 1. 3. k) et iudicio *om.* 1. 3. l) et ... excommunicationi *om.* 2. m) mod. omn. *om.* 1. 3. n) Imperator autem ista servanda proposuit *add. Bar. ut videtur suo ingenio, sed minus recte, cum iam in c. 1. imperator loquatur; cfr. Fanta l. c.* o) *ita* 1; *Pertz corr.:* vestram ... vos ... vestros ... vestram ... vobis ... vestris ... vestri. p) *ita coniecit K. Zeumer;* personas 1.

1) *Karoli epist.* 790—800, *tom. I, p.* 203, *l.* 26 *sqq.*; *Cap. Mant. II.* 787, *l. c. p.* 197, *c.* 8; *Cap. Mant. I.* 787, *l. c. p.* 195, *c.* 11; *Cap. cum episc. delib.* 780—790, *l. c. p.* 189, *c.* 9; *Capp. eccles.* 810—813, *l. c. p.* 179, *c.* 18; *Capp. ad Salz data* 803—804, *l. c. p.* 119, *c.* 2; *Synod. Franconof.* 794, *l. c. p.* 76, *c.* 25. 2) *Cap. Wormat.* 829, *supra p.* 13, *c.* 5; *Cap. eccles.* 818. 819, *tom. I, p.* 277, *c.* 12. 3) *Cap. Olonn.* 825, *l. c. p.* 327, *c.* 9. 4) *Cap.* 850, *supra p.* 84, *c.* 2. 5) *Cfr. Capp. per se scrib.* 818. 819, *c.* ... *tom. I, p.* 288, *c.* 5. 6) *Cfr. Cap. Ravenn.* 898, *supra p.* 110, *c.* 9; *Synod. Pap.* 850, *supra p.* 121, *c.* 17. 7) *Cfr. Capp. ampll. trad., supra p.* 97, *c.* 4.

piam rerum auferre, postquam per nostram[m] misericordiam se proclamaverint, imperialis ultionis indignationem incurrat. 898.

Cap. 3. Ut privilegium[8] sanctae Romanae ecclesiae, quod a priscis temporibus per piissimos imperatores stabilitum est atque firmatum, ita nunc a nobis[n] firmetur et diebus nostris[o], sicut condecet, immutilatum servetur et sancta Romana ecclesia mater nostra exaltetur, protegatur ac defendatur, quoad imperii nostri[p] est.

Cap. 4[q]. Ut synodus, quae vestris temporibus in basilica beati Petri apostoli pro nonnullis malis eradicandis et maxime pro causa domni Formosi sanctissimi papae acta est[9], vestro imperiali consensu et venerabilium episcoporum et optimatum vestrorum roboretur ac perpetualiter stabilita servetur. Quae non invidiae zelo, sed rectitudinis gratia canonice peracta.

Cap. 5. Ut tantae impietates, pro quibus nos ad vos venissemus, quas etiam per territoria nostra vidimus in tractationibus, depraedationibus, incendiis, rapinis et violentiis, a vobis diligentissime inquirantur et, prout necesse est, legaliter emendentur, quoniam tanto dolore perculsi sumus talia contemplantes, quod magis mori cupieramus, quam talia in nostris diebus cernissemus, de quibus, si emendata non fuerint, vos et nos a summo iudice distincte quaeremur. Ideo petimus et per Christum dominum adiuramus, ut talia impunita non dimittatis.

Cap. 6. Ut pactum[10], quod a beatae memoriae vestro genitore domino Widone[11] et a vobis piissimis imperatoribus iuxta praecedentem consuetudinem factum est, nunc reintegretur et inviolatum servetur.

Cap. 7. De locis autem atque rebus, quae in eodem pacto continentur, praecepta[12] nonnulla illicita facta sunt, quae petimus, ut in eadem synodo terminentur, et quae non recte facta praecepta sunt, corrumpantur.

Cap. 8. Ut patrimonia seu suburbana atque massae et colonitiae necnon civitates, quae contra rationem, quasi per praecepta[12] largita sunt, petimus, reddantur, ipsaque ...[r]

Cap. 9. Vestrae igitur maiestati non manet[s] incognitum, qualiter illicitas coniunctiones Romani et Longobardi simul et Franci contra apostolicam et imperialem voluntatem facere praesumpsere in territoriis beati Petri apostolorum principis: petimus, ut, sicut a vestris antecessoribus imperatoribus prohibitum[13] est, ne quoquo modo fierent, ita amodo vestro augustali decreto omnimodis prohibeantur et synodaliter, ne amodo ac deinceps fieri tententur, in perpetuum firmiter statuatur atque firmetur.

Cap. 10. De hoc sane prae omnibus condolemus, quia ad tantum apostolicum culmen gratia Christi provecti, cum ecclesiam Domini salvatoris, quae Constantiniana vocatur, destructam cerneremus, direximus pro illius aliqua restauratione ad trabes incidendas, sed qui directi sunt a nobis, quae necessaria erant, ob[t] malitiosorum hominum infestationem facere nullo modo valuerunt. Super quibus omnibus, carissime fili, videte nobiscum, et quantum sit indecens quantamque violentiam sancta mater Romana ecclesia sit passa, medullitus considerate, et ut amodo et deinceps vestro imperiali studio ad optatum vigorem perducatur, sicut dilectissimus eius filius et imperator sublimissimus, operam date. Sed hoc scire vos volumus, quoniam sancta

q) Pontifex his subicit ista *add. Bar. ut videtur sua sponte.* r) *Verba exciderunt;* corrumpantur *vel similie supplendum est.* s) maneat *corr. Goldast, Const. tom. III, p.* 297. t) ab 1.

8) *Infra c.* 6. 9) *Conc. Roman.* 898, *Mansi XVIII, col.* 221 *sqq.; cfr. Dümmler l. c. III*², *p.* 426 *sqq.* 10) *Supra c.* 3. 11) *Cfr. Widonis Capit. elect.* 889, *supra p.* 104, *c.* 1. 12) *Non iam exstare videntur.* 13) *Cfr. Hlud. II. Cap. Pap.* 850, *supra p.* 86, *c.* 1. 2; *Cap. miss. Wormat.* 829, *supra p.* 16, *c.* 10.

898. Romana ecclesia tantum est ad nihilum deducta, quod et eleemosynae, quae pauperibus pro sospitate vestri imperii distribui solebant, et stipendia clericorum ac famulorum eius omnimodis sunt evacuata; pro quibus vero ad stabilitatem imperii vestri magis vos oportet cum vestris fidelibus prudenter tractare, ut, sicut praediximus, alicui restaurationi ipsius, quae nimium est afflicta, operam detis.

Quia vestra omnium fraternitas concordi voce sibi placere profitetur, quae Christi Dei nostri gratia inspirante praefiximus, hortamur, ut secundum debitam solicitudinem commissae sibi a Deo ecclesiae curam unusquisque vestrum agere studeat et gregem Christi sanguine redemptum bonis exemplis ac salutaribus documentis instruat habens semper prae oculis illum tremendum iudicem, qui suum sacratissimum sanguinem pro omnibus fudit, ut, cum ante ipsius tribunal steteritis, unicuique vestrum dicat: 'Euge[14] serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium domini tui.' Cumque Deo auxiliante ad propria veneritis, ieiunium indicite, litaniam celebrate rogantes et obsecrantes pium et misericordem Dominum, ut furorem mitiget, iram a populo avertat, pacem tribuat, schismata et seditiones comprimat, discordiam auferat, retroacta peccata tergat et miserando aboleat; quatenus indultis omnibus delictis misericordiam rogantibus largiatur et ad protectionem et exaltationem sanctae suae ecclesiae spiritualem filium nostrum, excellentissimum scilicet imperatorem Lambertum, conservet et superbarum gentium illi colla subiiciat sua potenti dextera Iesus Christus dominus noster, cui est cum Patre et Spiritu sancto honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

14) *Matth.* 25, 23.

---

231. BERENGARII PROMISSIO ANGILTRUDAE DATA.

898. Dec. 1.

'*Legebatur membrana autographam amplectens sponsionem, qua cum ipsa Ageltrude pacem statuebat Berengarius, assuta diplomati*', *quo imperatrici possessiones confirmavit* (*Böhmer nr.* 1307), *deposito in archivo monachorum Casinensium sancti Sixti Placentini. Ex quo in lucem protrusit Muratorius, Antiq. Ital. tom. VI, col.* 339, *cuius editionem hic repetimus.*

Diploma illud et promissio facta sunt a. 898. *die* 1. *mensis Decembris, postquam Lamberto imperatore mortuo Berengarius rex totius Italiae declaratus est; cfr. Gesta Berengarii lib. III, v.* 287—298, *ed. Dümmler p.* 125; *Liutprandi Antap. lib. I, c.* 43, *SS. III, p.* 386. (*B. deest; P.* 565.)

Promitto ego Berengarius rex tibi Ageltrudae, relicta quondam Widoni imperatoris, quia ab hac ora et deinceps amicus tibi sum, sicuti recte amicus amico esse debet. Et cuncta tua praeceptalia concessa a Widone seu a filio eius Lamberto imperatoribus[1] nec tollo nec ulli aliquid aliquando tollere dimitto iniuste.

1) *Cfr. Forschungen z. D. Gesch. X, p.* 275 *sqq.; Böhmer nr.* 1270. 1271. 1281. 1284.

232. CAPITULA INCERTA.

Capitula, quae sequuntur, tradita sunt in codicibus: 1) Chisiano F. IV, 75, fol. 59. 2) Curensi 22, fol. 210, in quo propter folium antecedens excisum c. 1. 2. desiderantur; 3) Holkham. 210, ex quo edita sunt ab Augusto Gaudenzi, Antica compilazione di diritto romano et visigoto, p. 206, c. XXVI. XXVII; 4) Vatic. reg. Christ. 263, fol. 230. 5) Ambros. O. 55, in cuius fine et capite foliis perturbatis exstant, cfr. LL. IV, p. LIV. Capiti primo in cod. 5. praefixa est inscriptio: In nomine domini incipit capitula, quas singulas regibus vel imperatoribus institutum est; *capitibus 2—4. in cod. 1:* Ex codice monachorum sententia; *in cod. 4:* Ex codice nemocanonum; *in cod. 5:* Ex codico et nom. canonum sententia.

Capitula nostra non inter capitularia numeranda esse probavit A. Boretius, Capitularien im Langobardenreich p. 188 sq.: Caput primum est Nov. 20 constitutionum Sirmondicarum, valde corrupta sane et mutilata, quam vero G. Hänel sumptam ex Appendice Iuliani Epitomes Novellarum ab illa collectione iuris Romani separavit et edidit 'Corpus legum' p. 241. Unde c. 2—4. fluxerint, dicere non possum; Gaudenzi l. c. p. 33. conicit esse originis Visigoticae et orta in concilio quodam Hispano. Sed dubito, an canones concilii cuiusdam sint, cum multa poenitentiae desideretur. Caput 2. simillimum est capiti 16. supra p. 63. ex codice Paris. 4613 edito.

(B. deest; P. 191, c. 2. 3.)

1. Dum[a] relegissemus aliquibus capitulis ex Romanis legibus in novella Iustiniani invenimus scriptum inter cetera de constitutione Theodosii imperatoris et Valentiniani augusti ad Albinum[b] praefectum[a].

Ut[c] nullus audeat episcopos, presbyteros, diaconos accusare. Audemus quidem sermonem facere sollerter[d] plus sermone[e] de sanctis ac venerabilibus sacerdotibus[f] vel levitis[g] omni timore[h], quibus omnis terra inclinat caput. Tamen adhuc[c] audivimus perfidiam in Urbem[i] ad Deum vivum aut[k] impium nomen[k] fieri. Sed si quis ausus[l] aut temerarius legi[m] ecclesiae vel clero[n], per quem omne[o] pollet imperium, iniuria[p] audere voluerit et[p] si accusationem seditior[q] persona fuerit[r] reposita[s] poena fisco nostro id[c] est[c] centum pondi auri et centum pondi[c] argenti inferre[c] cogatur[c] et sic cum actoribus[t] ecclesiae causam dicat. Si vero infirmior fuerit persona, prius cogitet animo suo perfido, et sic aut accuset, aut[u] iniuriam faciat[u], aut[v] criminis causam dicat. Numquam obrecto[w] patrimonio nostro[x] nescio[y] qua perfidia attemptare adsuevit[z] militantes[x] in palatio Christi terrae[a] curiae obduci[b] iussimus[c] manus eius implumbari[d]. Si autem voluerit[e] superscripta[f] degere vita[g], nihil[h] sit[i] cura ecclesiae catholicae[k].

a) Imperator Theodosius et Valentinianos augustus albino prefecto 3. b) Virum *Hänel.* c) *om.* 3. d) solito plus timore capiti de sanctis *Haenel.* e) sermonem 3; sermones 4. f) et secundis sacerdotibus *add. Haenel.* g) et eos cum *addendum est.* h) *adde:* nominare. i) urbe *Haenel.* k) *pro:* et imperium nostrum. l) ausu 1. m) legis 3. 4. n) clèrus 1; clerico 3; *Haenel.* o) nomen 3. 4 nostrum *Haenel.* p) *om. Haenel.* q) *pro:* ditior; seditiosa 3. r) protulerit *Haenel.* s) reponat poenam 3. t) auctore 3; auctoribus 4. u) aut ... faciat *om.* 3. v) et *Haenel.* w) ob. recto 4; obtrectator 3; obrepto *Haenel.* x) nostro ... militantes *om.* 4; recipiatur *add.* 3. y) enim quae 3. z) audeat *Haenel.* a) terrenae 3; arre cure 4. b) obducit 1. 4; hinc adduci *Haenel.* c) et *add. Haenel;* enim illi *add.* 3. d) implum dari 1. e) noluerit 4. f) suprascripta 3; liberam *Haenel.* g) vitam *Haenel.* h) illi sint curae *Haenel.* i) sit cara ecclesia catholica 3; si aura 4. k) De obnoxiis vero, si qui ambulaverint cum episcopo vel cum presbytero vel etiam diacono sive in platea, sive in agro, sive in quolibet loco, nullo pacto eos retineri vel adduci iubemus, quoniam in sacerdotibus ecclesia constat. Dat. XV. Kal. Ian. Ravenna Theodosio XIII. et Valentiniano III. AA. Coss. *add. Haenel.*

2. Si quis percusserit sacerdotem, id[l] est presbyterum sive diaconum, decretum est, ut det poenam auri libras X, id est solidos DCCXX[m][1].

3[n]. Si quis[o] percusserit subdiaconus et defensorem ecclesiae, det[p] poenam auri[p] libras V, hoc[q] est solidos CCCLX[q][r].

4[n]. Si[s] quis lectorem percusserit, det[p] poenam auri[p] libras III[t], hoc[u] est solidos CCVI[v].

l) id est presbyterum *om.* 3. m) DCCCCXX 4. n) *Cum c.* 2. *in unum coniunctum in* 1. 3. o) autem 3. p) componat auri 3. q) hoc ... CCCLX *om.* 3. r) CCCXL. 2. 4. s) Quod si lect 3. t) V 3. u) hoc *reliqua om.* 3. v) CCIII 4.

1) *Cfr. autem Cap. legib. add.* 803, *tom. I, p.* 113, *c.* 1. *et praef. ad Concil. de cleric. percuss. l. c. p.* 360.

XVII.
PACTA ET PRAECEPTA VENETICA.
840—927.

PRAEFATIO AD PACTA ET PRAECEPTA VENETICA.

Regum et imperatorum Germaniae illos, qui Italiam quoque in potestate sua tenuerunt, et reges Italiae indigenos cum Venetis pacta fecisse, satis constat. Ex quibus vero usque ad aetatem Ottonis I. tria tantum nobis servata sunt, Hlotharii I. scilicet a. 840, Karoli III. a. 880, cuius praefationem vero infra conferas, Berengarii I. a. 888. Sed non dubium est, quin pactum Hlotharii iam alia antecesserint aliaque secuta sint. Nam in ipso prius Ravennae initum allegatur (c. 2), 'pactum anterius' nominatur (c. 23), verba fiunt de renovando pacto (c. 5), quod in quinque tantum annos ratum erat (prologus p. 131, l. 5). Accedit, quod traditum est iam Karolum Magnum cum Venetis pactum esse. Cuius pactio, ut Fanta in 'Mitteilungen d. Inst. f. öst. GF.' tom. suppl. I, p. 77 sqq. demonstravit, quem hic sequimur, a. 812. 813. effecta et exemplar omnium pactorum posteriorum habenda est, quam decessores Karoli Magni iam iamque ad verba fere omissis sane quibusdam vel additis repetiverunt (Fanta l. c. p. 68 sq.). Hoc pactum Karoli Magni pro parte (Fanta l. c. p. 92) ex illo ortum est, quod Liutprandus rex Langobardorum cum Paulutio duce Venetiarum intra annos 714—719. fecerat (Fanta l. c. p. 85 sq.; p. 89) et in nr. 233. quoque c. 26. allegatur. Quae vero sit summa pactorum et quo modo paulatim mutata sint, ex ipsis apparet et eis, quae exposuit Fanta in commentatione saepe laudata.

*Pacta ipsa ita composita sunt, ut primo in c. 1—8. vicissim rex vel vicini Venetorum (c. 1. 2. 6) et ipsi Veneti (c. 3—5. 7. 8) promissa et constitutiones faciant, deinde sequantur capitula, quae utrasque partes obligent (c. 9—23), denique illa, quae a partibus regis statuta sunt (c. 24—32; Fanta l. c. p. 104 sq.). Quae tamen portiones haud ita accurate distinctae sunt. Nam in ea, quae capita 9—23. comprehendit, ubi pleraque quidem apte personaliter ex persona unius partis dicta occurrunt (*statuimus *c. 11;* parti vestre *c. 13;* partibus vestris *c. 20), unum autem caput integrum (c. 17) insertum est, quod unum tantum partem constringat. Inter capita vero 24—32. unum est (c. 31), quod utramque partem obliget. Qua de causa verisimile est ad exemplum cartarum commutationis, de quibus cfr. Brunner, RG. d. Urkunde I. p. 19, pactorum quoque duplex exemplar confectum esse, qua re dictator in pacto formando inductus est modo hunc, modo illum dicentem introducere.*

Praeter pacta, quae reges pro vicinis Venetiarum in prologo nominatis inierunt, sua sponte Venetis possessionum confirmationes vel praecepta dederunt. Quorum nobis non tradita sunt nisi Hlotharii I. a. 840, *Hludowici II. a.* 856, *cuius pactum intra annos* 847—851. *factum deperditum est (Fanta l. c. p. 69), Karoli III. a.* 883, *Widonis a.* 891, *Rudolfi* 924, *Hugonis a.* 927, *quae aeque ac pacta aliud ex alio transformata sunt. In illa praecepta gradatim singula quaedam statuta ex pactis transsumpta sunt, ita ut confirmationes Widonis, Rudolfi, Hugonis locum pacti tenerent.*

Ut perspicuum sit, quae ratio inter transscriptum diploma et genuinum sit, ea, quae derivata sunt, minoribus typis imprimi curavimus.

In diplomatibus edendis opera et auxilio Pauli Kehr v. cl. usi sumus, qui collationes nobiscum communicavit et textus ipsos ex parte paravit.

233. PACTUM HLOTHARII I.

840.

Legitur in 1) *Libro blanco fol.* 7, *nr.* 1, *qui nunc servatur in archivo rei publicae Venetiarum, olim in archivo Viennensi, praeditum hac inscriptione:* Pactum inter Lotharium imperatorem et dominum Petrum ducem Venecie pro firma pace habenda inter aliquas civitates et loca ducatui Venecie propinqua: 2) *cod. Trivisano fol.* 39 *ibidem servato. Praebent codices textum continuo scriptum (cfr. quae dixit Sickel in DD. I. p.* 478*); quo vero melius allegari possit, in capitula distinxi singulisque numeros uncis inclusos addidi. Cum Pacta Karoli (PK.) et Berengarii (PB.) nostram pactionem ad verbum fere repetant, ipsa in textu parando adhibuimus. Cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1033.
(B. deest; P. deest.)

In nomine domini nostri Yesu Christi Dei eterni. Anno incarnationis domini octingesimo[a] quadragesimo Lotarius[b] divina ordinante providentia imperator augustus, anno imperii eius vigesimo sexto, octavo kal. Marcii, Papie civitatis palatio, hoc pactum suggerente ac supplicante Petro[c] gloriosissimo duce Veneticorum inter Veneticos et vicinos eorum constituit ac describere iussit, ut ex utraque parte de observandis hiis constitutionibus sacramenta dentur et postea per observationem harum constitutionum pax firma inter illos perseveret. Vicini vero Veneticorum sunt, ad quos huius pacti ratio pertinet: Histrienses, Foroiulienses[d], Cenetenses[e], Tarvisanenses, Vincentenses, Montessilicenses[1], Gavalenses[2], Comaclenses[3], Ravenenses, Cesentenses[f], Ariminenses, Pisaurenses, Fanenses[4], Senegalenses[g], Anconenses, Humanenses[5], Firmenses[h][6] et Pinenses[7], quibus locis vel presenti tempore constituti sunt vel in futuro constituti fuerint, maiores atque minores. Quos constituit ipse imperator, ut[i] cum Petro duce Veneticorum et cum ipso populo Veneticorum, id est[k] cum habitatoribus Rivo[8] alto, castro[l] Olivoli[9], Amorianas[10], Madamauco[11], Albiola[12],

a) octogesimo 1. b) Lotharius 2. c) pro 1. d) Foroiulenses 1. e) Centenses 1. f) Cesenetenses 2. g) Senegalienses 2. h) Fermenses 1. i) [illegible] *Pactum Ottonis I, DD. I, p.* 180, et 1; *om.* 2. k) idem 1. l) castro Helibolis 1.

1) *Monselice.* 2) *Gavello, prope ad urbem Mirandola.* 3) *Comacchio.* 4) *Fano.* 5) *Umana.* 6) *Fermo.* 7) *Penne.* 8) *Rialto.* 9) *Castell Olivolo in urbe Venetia.* 10) *Murano, prope ad Venetias.* 11) *Malamocco, ad meridiem Venetiarum.* 12) *Palestrina; cfr. Amati, Dizionario corografico dell' Italia I, p.* 165.

Cluia[l*][13], Brundulo[14], Fossiones[m][15], Lauretum[16], Torcelo[17], Amianas[18], Buriano[19], 840
Civitate nova[20], Fines[21], Equilo[22], Caprulas[23], Gradus, Caput Argeles[24] et cum omnibus hiis locis habitantibus, tam episcopis ac sacerdotibus quam[n] et[o] primatibus seu reliquo populo, et cuncta[p] generalitate ad ducatum Venetie pertinentibus[q] hoc pactum observare deberent per annos constitutos numero[r] quinque, ut nulla malitia nec lesio inter partes proveniat; et[s] si, quod absit, aliquod[s] malum inter partes commissum fuerit, secundum pacti huius seriem emendare et iustitiam conservare ad invicem repromittunt.

(1.) Et si excursus in finibus vestris Veneciarum factus fuerit, persona ipsa[t], que in capite fuerit ad eandem malitiam fatiendam, intra sexaginta dies parti vestre tradatur[u], et omnia, que fuerint [ablata[v]], in duplum restituantur; et si ipsum duplum vobis non composuerimus, aut si personam ipsam manibus vestris non dederimus infra sexaginta dies, pro unaquaque persona, que ipsam[w] malitiam perpetraverit, auri solidos quingentos componamus.

(2.) Et volumus, ut omnes homines vestros, postquam pactum anterius factum fuit Ravenne[25], qui ad nos confugium fecerunt, si eos invenire potuerimus, ad partem vestram restituamus.

(3.) Similiter repromittimus vobis, ut homines christianos de potestate vel regno dominationis vestre[26] scientes non emamus nec venundamus nec pro quolibet ingenio transponamus, ut captivitatem paciantur aut eos suus dominus perdat; sed neque aliquem christianum alicubi[x] qualibet occasione transponamus ad hoc, ut propterea in potestate paganorum deveniat[27]. Et si invenerimus, quod aliquis eos in ducatibus nostris adduxerit, modis omnibus ad partem vestram reddamus, qui ipsa mancipia christiana adduxerit venundanda[y], et omnia, que secum adduxerit, ipse, qui eos adprehenderit, habeat concessa[28].

(4.) De captivis vero, si inventi fuerint in ducatibus nostris: ipsas personas, que ipsos captivos transposuerint, cum omnibus rebus et familiis ad partem vestram reddamus; et si hoc factum non fuerit, tunc prebeat sacramentum iudex loci illius, ubi ipsa mancipia requiruntur, cum quinque electis, quales pars vestra elegerit, quod ea mancipia illuc[z] non fuissent suscepta nec inde transposita.

(5.) Et hoc spondimus, ut, quicumque post renovationem huius pacti ad[a] nos confugium fecerint[b], cum[c] rebus eorum[c] parti vestre reddantur.

(6.) Si autem aliqua[d] scamera[29] aut hostis vel qualiscumque persona per fines nostros contra vos ad vestram lesionem vel ad vestra loca venire temptaverit et ad

l*) Clugiae 2. m) Susciones 1. n) qua 1. o) *om.* 2. p) cuncte generalitati 1. q) pertinente 1. r) numerum 1. s) *ita PK. PB.;* et si quid aliquid 1; et si aliquod 2. t) *ita PK. PB.;* personam ipsam *codd.* u) tradantur *codd.* v) *suppl. ex PK.; om. codd.* w) ipsa malitia perpetravit 1. x) *ita PK. PB.;* alicui 1; aliqui 2. y) venundandam 1. z) illic 1. a) ad nos *om.* 1. b) *ita PB.:* fecerit *codd.* c) cum ... eorum *om.* 1. d) *ita PK.:* aliquas *codd.*

13) *Chioggia.* 14) *Brondolo.* 15) *Fossone.* 16) *Loreo, ad orientem Adriae urbis.* 17) *Torcello, ad septentrionem Venetiarum.* 18) *Erat insula Venetiarum.* 19) *Burano.* 20) *Cfr. Stumpf, Acta imperii inedita p.* 37, *nr.* 30: in terminationem Civitatis nove, que vocatur Heracliana. *Eraclea ad ostium Plavis fluvii sita erat; cfr. Amati, l. c. III, p.* 534 *sq.* 21) *Fine, hodie non exstat; erat autem sita prope ad Equilium; cfr. Amati, l. c. p.* 710. 22) *Equilio vel Iesolo erat usque ad a.* 1466. *episcopatus; hodie Cavazuccherina; cfr. Amati l. c. p.* 533. 23) *Caorle.* 24) *Cavarzere ad oppidum Rorigo; cfr. Amati, l. c. II, p.* 817. 25) *Cfr. Fanta l. c. p.* 68 *sq.* 26) *sc. Hlotharii; Fanta l. c. p.* 104 *sq.* 27) *Cfr. Cap. Mantuan.* 781?, *tom. I, p.* 190, *c.* 7. 28) *Ad exemplum huius capitis in pacto anteriore deperdito Sicardi pactio cum Neapolitanis a.* 836. *facta c.* 3, *LL. IV, p.* 218, *composita est; cfr. Fanta l. c. p.* 93. 29) Id est spia, spio, explorator *Gloss. ad*

840. nostram[e] pervenerit notitiam, mox sine aliqua tarditate vobis nunciabimus[f], ita ut per nos nullam lesionem habeatis[30].

(7.) Et[31] hoc statuimus ut, quandocumque[g] mandatum domini imperatoris Lotharii clarissimi augusti vel missorum eius nobis[h] nuntiatum fuerit, inter utrasque partes ad vestrum solatium navalem[i] exercitum contra generationes Sclavorum, inimicos silicet vestros, in quo potuerimus, solatium prestare debeamus absque ulla occasione[32].

(8.) Spondimus quoque, ut nullum inimicorum, qui contra vos vestrasque partes sunt vel fuerint, nos, qui modo sumus vel qui fuerint, adiutorium ad vestram lesionem faciendam prebere debeamus sub quolibet ingenio infra hoc spatio pacti.

(9.) Si enim furtum inter partes [factum[k]] fuerit, in quadruplum[33] restituatur[l].

(10.) Si[34] servi aut ancille infra hoc spatium inter partes confugerint[m], cum omnibus rebus, quas detulerint secum, reddantur, et iudex, qui ipsos fugitivos reddiderit, pro unoquoque singulos auri solidos recipiat, sic tamen ut[n], si amplius requiritur, per sacramentum ydoneum dominis illorum satisfactum fiat[o]. Si[35] vero iudex ipsos fugitivos susceperit et eos reddere negaverit et exinde aliud[p] confugium fecerint, pro unoquoque fugitivo auri soldi[q] septuaginta duo componantur.

(11.) Et hoc statuimus de fugitivis, de quibus constat, ad quos[r] iudices vel loca ipsi fugitivi fugerint: quodsi dubium fuerit[s] et denegaverit[t] iudex vel auctor[t*] loci illius, in quo liberi et servi requiruntur, tunc prebeant[u] sacramentum duodecim electi, quod ibi nec suscepti fuerint nec illos habeant nec in conscientia eorum sint[u] nec aliquas res eorum secum habuerint[u]. Si autem hoc distulerit facere, post primam et secundam contestationem[36] presentia [testium[v] peractam] per iussionem iudicis sui liceat eum pignerare hominem de ipso loco, ubi causa requiritur, ita tamen ut ipsum pignus post peractam iustitiam in integro reddatur[37].

(12.) Et nullatenus liceat alicui per alia loca pignus accipere, nisi ubi fugitivi aut causa requiritur, ibi[w] pigneretur; et si pigneratio pervenerit, [non[x] presumat alia pars pro pignere aliam pignerare[38], sed expectet ad audiendum, ita sane ut cause in sex mensium spatio fiant et sint finite cause, reddens prius, quod ex iuditio condempnatus fuit[x]], et pignus suum recipiat. Si autem infra sex menses post-

e) *ita PK. PB.*; vestram *codd.* f) nunciamus 1. g) *ita PB.*; quodcumque *codd.* h) *ita PK.*; vobis *codd.*; *cfr. Fanta l. c. p.* 74. i) novali 1. k) *suppl. ex PK. PB.*; *om. codd.* l) *ita PB.*; restituantur *codd.* m) *ita PK. PB.*; confugerit *codd.* n) *om.* 1. o) sit 2. p) alium 1. q) *ita PK.*; soldos 1; solid. 2. r) *ita PB.*; vos *codd.* s) fuerint 1. t) *ita PK. PB.*; denegaverint *codd.* t*) *lege*: actor. u) *ita PB.*; prebeat, sit, habuerit *codd.* v) test. peract. *suppl. ex PB.*; *om. codd. et PK.* w) *ita PK. PB.*; aut *codd.* x) *Verba* non ... fuit *suppl. ex PB.*; *in codd. et in PK. errore scribae omissa sunt.*

Lib. Pap. Roth. 5, *LL. IV, p.* 293; *Comment. ad Lombardam I,* 1, *ed. Anschutz p.* 15; *cfr. Osenbruggen, Strafrecht der Langobarden p.* 41 *sq.* — *Alter Gloss. Matrit.* 4, *l. c. p.* 651: Scamara. Id est furtum; *Gloss. Cav.* 102, *l. c. p.* 655; *Gloss. Vatic.* 81, *l. c.*; *J. Grimm, RA. p.* 635.

30) *Haec ad verba fere recepta sunt in Sicardi pactionem, l. c. p.* 218, *c.* 1, *cfr. Fanta l. c. p.* 93. 31) *Fanta l. c. p.* 71 *sq. demonstravit hoc capitulum ex anteriore quodam pacto Karoli Magni sumptum videri.* 32) Excusatione *in Pacto Berengarii, infra nr.* 238, *c.* 7. 33) *In iure Romano, Inst. Iust. IV,* 1, § 5, *quadruplum in manifesto tantum furto restituendum est.* 34) *Desumptum ex Edict. Roth.* 264, *LL. IV, p.* 64, *quocum ad verba fere consentit; cfr. Fanta l. c. p.* 90. — *Sicardi pact. l. c. p.* 219, *c.* 6 *haud dubie ad nostrum caput comparatum est; cfr. Fanta l. c. p.* 93. 35) *Cfr. Edict.* [illegible] *Langob. Liutpr.* 44, *l. c. p.* 127. *Capp. per se scrib.* 818. 819, *tom. I, p.* 287, *c.* 1; *Pippini Cap.* 782–786, *l. c. p.* 193, *c.* 9. 36) *Edict. Roth.* 245, *l. c. p.* 60, *post tertiam demum contestationem pignerationem concedit; cfr. Wach, Arrestprocess I, p.* 30 *sq.* 37) *Cfr. Edict. Roth.* 252, *sub fine, l. c. p.* 62; *Liutpr.* 108, *l. c. p.* 151. 38) *Quod hodie 'Gegenpfandung' vocamus.*

posuerit[y] ipse iudex aut alia persona, que[z] pignus tulit, inditium habere, post transactos illos sex menses in duplum iudex loci illius omnimodo ipsa pignera reddat. 810.
Nam si quis de alio loco pignus tollere[a] presumpserit aut sine causa tulerit vel aliquem [pro[b]] pignere pignerare presumpserit, in duplo, quod tulerit, restituat[39].

(13.) Si vero equi vel eque aut armentum aut aliqua quadrupedia fuerint ablata aut semetipsa aberraverint[c], modis omnibus parti vestre reddantur. Quodsi post primam et secundam contestationem minime reddita fuerint, tunc proveniat[d] pigneratio de loco, ubi hoc requiritur, usque dum pars parti satisfatiat; et post satisfactionem ipsa pignera reddantur.

(14.) Et hoc stetit, ut, si fugitivi seu[e] res reddite fuerint et per sacramentum satisfactio adimpleta fuerit, modis omnibus pars parti sive reddendi sive iurandi securitatem fatiat.

(15.) Si quis vero infra hoc spatium[f] pignerare presumpserit excepta memorata capitula causam perdat, et quod tulerit restituat.

(16.) Negocia[g] [40] autem inter partes liceat dare, quod inter eos convenerit vel invenire potuerint sine aliqua violentia aut contrarietate exceptis ab[h] aliis, ita ut equa conditio utrarumque partium negociatoribus, in quibus fuerit, conservetur.

(17.) De ripatico vero et transituris[i] fluminum stetit, ut secundum antiquam consuetudinem debeamus tollere per portus[k] nostros et flumina et nullum gravamen vel violentiam fatiamus; et si factum fuerit [et[b]] ad nostram notitiam pervenerit, ab eis fatiamus exinde iustitiam facere. Et homines vestri licentiam habeant per terram ambulandi vel flumina transeundi, ubi voluerint; similiter et homines nostri per mare.

(18.) Sed et hoc convenit, ut, si qua lesio inter partes evenerit, legatarii inter partes non detineantur, sed securi ad propria redeant; similiter epistolarii, si detenti fuerint, relaxentur et componantur eis solidi[l] trecenti; et si, quod absit, occisi fuerint, componantur parentibus eorum pro ipsis solidi[l] mille, et ipsa persona tradatur in manibus illorum[41].

(19.) Si[42] quis inter partes causas habuerit, vadat semel vel[m] bis cum epistola iudicis sui et, si ei iustitia minime facta fuerit infra dies quatuordecim, si ipse homo, unde iustitia[n] requiritur, infra ipsum locum fuerit, infra dies septem licentiam habeat pignerare iudicem[43], qui in ipso tempore ordinatus fuerit, infra casam suam, quantum ipsum debitum fuerit; et ipsum pignus salvum sit usque ad supranominatas noctes. Et si ipsum pignus antesteterit, componantur solidi XII causa manente, ut inantea iterum pigneratio[o] fiat, ubi potuerit in fines, ubi causa requiritur; sic tamen ut, ubi iuditium ambabus partibus denuntiatum fuerit resedentes duo de utraque parte de loco, ubi causa requiritur, et quod ipsi per evangelia determinaverint, pars parti satisfatiat.

y) *ita Fanta l. c. p.* 125. *bene coniecit;* proposuerit *codd. PK. PB.*. z) *ita PB.;* qui *codd.* a) tulere 1. b) *suppl. ex PK. PB.; om. codd.* c) aberraverit *PK. PB.;* alienaverit *codd.* d) *ita PK. PB.;* proveniant pignera vel 1; proveniat pignera 2. e) se 1. f) spatio 1. g) *ita PB.;* negocii *codd.* h) *om.* 1. i) transituras 1. k) portos 1. l) solidos 1. m) *ita PK. PB.; om.* 1; et 2. n) iustitiam 1. o) *ita PK. PB.;* pignerationе *codd.;* non *add. codd. et PK., quod deest in PB. et Sicardi pactione l. c.*

39) *Edict. Roth.* 248, *l. c. p.* 60; *Liutpr.* 15, *l. c. p.* 114. 40) *Fanta l. c. p.* 94. *putat hoc et insequens caput transformatum esse in Sicardi pactione c.* 5. 13, *LL. IV, p.* 219 *sq.* 41) *Cfr. Edict. Langob. Liutpr.* 20, *l. c. p.* 117. 42) *Compositum ex Edict. Langob. Liutpr.* 27, *l. c. p.* 119 *sq., quocum ad verba fere partim consentit; cfr. Fanta l. c. p.* 91. — *Receptum est in Sicardi pactionem l. c. p.* 219, *c.* 8; *Fanta l. c. p.* 94. 43) *Cfr. Wach l. c. p.* 26 *sq.*

840. (20.) Addimus[44] etenim: si quis homicidia[p] perpetraverit stante pacto, modis omnibus partibus vestris ligati tradantur, quanti in ipso homicidio mixti fuerint; et si distulerit[q] eos tradere, pro[r] unaquaque persona componat auri solidos CCC. Et si aliquis[s] in silva pignerationem facere voluerit, sic fiat sine homicidio; et si, quod absit, homicidium factum fuerit in libero homine, componat pro ipso solidos CCC et pro servo solidos quinquaginta[45]; et si plage peracte fuerint in libero homine, componat solidos quinquaginta et pro servo solidos XXX.

(21.) Et hoc stetit, ut de feminis ac mulieribus seu puellis vel gregibus[46] equarum vel gregibus porcorum indomitorum[t] nulla pigneratio fieri debeat; et si qua pars facere presumpserit, componat solidos quinquaginta, et ipsa pigneratio salva restituatur[u].

(22.) Similiter stetit, ut in rebus[v] sanctorum ecclesiarumque Dei nulla pigneratio fieri debeat, excepto si cum sacerdotibus ipsarum ecclesiarum causas habuerit; et antea compelatio fiat semel aut bis; postea[w] fieri debeat pigneratio[47]; nam[x] qui aliter facere presumpserit, duplum componat[48], et si nesciens pigneraverit, prebeat sacramentum[49], et sit solicitus, ut ipsum pignus salvum restituat.

(23.) Et hoc stetit de cautionibus[y] sive de quibuslibet commendationibus, ut, si quis aliquid[z] dederit ad negociandum sive aliqua pignera posuerit et solidos mutuaverit, ut secundum legem[50] et iustitiam incedat iuditium; et iustitiam fatiat pars parti de hiis et similibus causis, de quibus in anteriori pacto continetur.

(24.) Et hoc stetit, ut de capulo, [quod[a]] Rivoaltenses, Amorianenses, Methamaucenses[b], Albiolenses, Torcelenses, Commanenees[c][51] fecerunt ab hodie in annos XXX, ubi capulaverunt, habeant licentiam capulandi, sicut supradictos annos habuerunt consuetudinem, sive per flumina, sive per mare; et flumina, que aperta habuerunt[d] in fine Tarvisiana, ab hodie in annos triginta reaperiantur[e].

(25.) Equilenses vero capulare debent in ripa sancti Zenonis[52] usque ad fossam Metamauri[53] et Gentionis[52] secundum consuetudinem omnem arborem non portantem et vegere cum carro aut ad collum aut quantum sibi placuerit anteposita[f] fossa[f] Gentionis, ubi minime presumat cum nave introire; et arbores non portantes infra ipsos fines designatas licentiam habeat, quantum sibi ad collum portare potuerit, lignamen faciendum, non ad pectus trahendum, nec amplius per nullum capitulum arbores portantes deleret[g]; et qui presumpserit arbores portantes delere, componat solidos C, et si aliter introire presumpserit, suprascripte subiaceat pene. Et licentiam habeant peculia vestra in ipsos fines pascere [et[h]] pabulare.

p) homicida 1. q) *ita codd. et PB.*; distulerint *PK.* r) per unamquamque personam 1. s) aliquem 1. t) indomitos 1. u) restituat 1. v) *ita PK.*; res *codd.* w) posita 1. x) *ita PK.*; nam qualiter *codd.* y) *ita PK. PB.*; causationibus *codd.* z) aliquis 1. a) *suppl. ex PK. PB.*, *om. codd.* b) Mecamanecenses 1. c) Commanenses 2. *PK.*; *PB. et PO. hoc loco praebent* Amianenses. d) fuerunt 1. e) reperiantur *codd.* f) *ita PB.*; antepositam causa 1; antepesita causa 2. g) delere 2; delendum *PK.* h) *suppl. ex PB.*; *om. codd.*

44) *Ex hoc capite Sicardi pactionis c. 7. 9, l. c. p. 219, derivata esse dicit Fanta l. c. p. 94.* 45) *Hae compositiones concordant cum Edict. Langob. Liutpr.* 62, *l. c. p.* 132 *et Edict. Roth.* 130, *l. c. p.* 30, *pro libero et servo primi ordinis.* 46) *Cfr. Edict. Roth.* 249, *l. c. p.* 61; *Liutpr.* 116, *l. c. p.* 175. 47) *Wach l. c. p.* 29 *sq.* 48) *Cfr. supra c.* 12. *sub fine.* 49) *Edict. Roth.* 248, *l. c. p.* 60. 50) *Edict. Langob. Liutpr.* 16. 67, *l. c. p.* 114. 134; *cfr. Fanta l. c. p.* 92. 51) *Qui sint, dicere non possum; inter vicinos Venetorum supra p.* 130 *sq. non nominantur. Fortasse legendum est Comaclenses, de quibus cfr. Memorator. de merced. Commacinorum, LL. IV, p.* 176. *Diez, Etymol. WB. d. roman. Sprachen II, s. v. maçon.* 52) *Quid sit, dici non potest.* 53) *Id est Metamauco, Malamocco; cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1033.

(26.) De finibus autem Civitatis nove statuimus, ut, sicut a tempore Liuthprandi regis terminatio facta est[54] inter Paulutionem[i 55] ducem et Marcellum magistrum militum[k], ita permanere debeat[l], secundum quod Aistulfus ad vos Civitatinos novos iurgitus est. 840.

(27.) Placuit autem super hec omnia, ut missi domini Lotharii[m] imperatoris omni tempore parati sint iustitias facere, ita ut unusquisque ex utraque parte suam pleniter recipiat iustitiam; et ipsi missi ad partem domini nostri, quicquid[n] iussum fuerit, recipiant[n].

(28.) Peculiarum quoque[o] vestrarum partium[p] greges[q] pascere debeat cum securitate usque in terminum, quem posuit Paulutius[r] dux cum Civitatinis novis[s], sicut in pacto legitur, de Plave maiore[56] usque in Plave sicca[57], quod est terminus vel proprietas vestra.

(29.) Caprisani vero in silva, ubi capulaverunt, in fines Foroiulianos[t] semper fatiant[u] redditum, et ea capulent, sicut antea capulaverunt.

(30.) Et stetit, ut de Gradense civitate secundum antiquam consuetudinem debeat dare[58] et capulas facere, ubi antea fecerunt in fine[v] Foroiuliano, sicut antiquitus fecistis[w 59].

(31.) Reservamus in eodem pacto, ut pars parti de causis ecclesiarum et monasteriorum iustitias fatiant.

(32.) Et[60] hoc stetit de Clugiensibus[x], ut revertantur[y] per loca sua ad habitandum.

(33.) De eunuchis vero statuimus, ut, si quis eos abinde[z] inantea facere presumpserit secundum inolitam consuetudinem, ut ipsam penam[61] sustineat ipse aut se de nobis redimat; et si hoc negaverit se fecisse, cum duodecim electis se inculpabillem reddat, sin autem, penam sustineat.

(34.) Volumus[62], ut pro sex mancusis solum ab uno homine sacramentum recipiatur, et si plus fuerit usque ad duodecim mancusos, duorum hominum iuramentum sit satisfactum; et ita usque ad duodecim libras Veneticorum semper addendum per duodecim electos iuratores perveniat, ut[a], quantae sint librae, tanti sint etiam iuratores[a 63]; nam si ultra duodecim librarum questio fuerit, iuratores ultra duodecim non excedant.

(35.) Statuimus enim de pigneribus, que inter partes posita fuerint, ut, si qua contentio de hiis orta fuerit, illi tribuatur arbitrium iurandi, qui pignus habuerit[b].

i) Paulinionem 1. k) magistro milite 1. l) debeant 1. m) Lotarii 2. n) *ita PB.;* queque fuerit recipiat *codd.* o) *ita PB.;* peculiarumque *codd.* p) et portium 2. q) grege 1. r) Paulicius 1. s) Civitatinos novos 1. t) Foroiuliano 1. u) fatiunt 1. v) fines 1. w) *ita PB.;* cessistis *codd.* x) Clugensis 1. y) revertatur 1. z) abhinc 2. a) ut quantae ... iuratores *om.* 1. b) *In margine cod.* 2: desunt reliqua; *cfr. PB.*

54) *A.* 714—717; *cfr. Fanta l. c. p.* 89. 55) *Id est: inter Liutprandum et Venetos Paulutionem et Marcellum: cfr. Fanta l. c. p.* 86 *sq.* 56) *Piave flumen.* 57) *Monticano rivus; cfr. Kohlschütter, Venedig unter Peter II. p.* 23, *n.* 5. 58) *Sc.: redditum.* 59) *Hic aeque ac in PK. capitulum de tributo a Venetis solvendo deletum est; cfr. PB., c.* 30. *et Fanta l. c. p.* 62. 77. 60) *Cfr. supra p.* 132, *n.* 31. 61) *Sc.: castrationis.* 62) *Cfr. Edict. Roth.* 359, *l. c. p.* 82. 63) *Cfr. Aethelredi I,* 1, 3 *vetus versio, Schmid, Gesetze d. Angelsachsen, ed.* 2. *p.* 201: iusiurandum unius librae.

840. # 234. PRAECEPTUM HLOTHARII I.

840. Sept. 1.

Exstat in 1) *Libro blanco fol.* 10ᵛ *nr.* 2, *ubi inscribitur:* Privilegium confirmationis Lotharii imperatoris factum domino Petro duci Venetiarum de rebus ducatus Venecie, que infra dictionem sui imperii consistere noscebantur; 2) *Chronica Andreae Danduli, de cuius permultis codicibus uno tantum atque antiquissimo codice servato in bibliotheca Marciana. Zanetti* 400, *ex collatione Henrici Simonsfeld v. cl. usi sumus. Errore conductus E. Mühlbacher, Böhmer-Mühlbacher nr.* 1054, *laudans Romanin, Storia di Venezia, dicit, praeceptum nostrum etiam servari in cod. Trivisano. Sed Romanin l. c. I, p.* 362, *ipsum edidit ex Chronica Danduli et l. c. II, p.* 465, *variantes lectiones ex Libro blanco attulit.*

De indicio temporis cfr. Mühlbacher in 'SB. d. Wien. Ak., phil.-hist. Cl.', tom. LXXXV, p. 498. *(B. deest; P. deest.)*

In nomine domini nostri Iesu Christi Dei eterni. Lotharius divina ordinante providentia imperator augustus. Dignum est, ut celsitudo imperialis, quantum ceteros honoris ac potestatis fastigio antecellit, tantum erga omnes pietatis sue munus impendere satagat. Igitur omnium fidelium sancte Dei ecclesie [ac[a]] nostrorum presentium silicet[b] et futurorum, comperiat magnitudo, quia Petrus dux ac spatharius Veneticorum per Heverardum fidelem comitem nostrum[1] ac per missum suum Patritium nomine nostram deprecatus est maiestatem, ut ex rebus sui duchatus, que infra dictionem imperii nostri consistere noscuntur, confirmationis nostre preceptum fieri iuberemus, per quod ipse ac patriarcha, pontifices atque populus illi subiectus sibi debitas[c] res absque cuiusquam contrarietate seu refragatione retinere quivissent, quemadmodum temporibus avi[d] nostri Karoli per decretum cum Grecis sancitum[2] possiderunt. Cuius petitionem, ut nobis celestis suffragatio copiosior adsit, libenter adquiescentes hos excelentie nostre apices decrevimus fieri, per quos statuentes decernimus[e], ut nullus in territoriis, locis peculiariis aut ecclesiis, domibus seu rebus et reliquis possessionibus presignati duchatus, que infra potestatem imperii nostri site esse noscuntur, iniquam ingerere presumat[f] inquietudinem, diminorationem seu calumpniosam contradictionem aut subtractionem nephandam; set liceat eas prefato duci, patriarche, episcopis ac populo sibi subiecto seu successoribus eorum ac heredibus quiete absque cuiusquam insultantis machinatione aut sinistra[g] quippiam[h] molientis tergiversatione iure gubernare et gubernando, prout liquidius in presignato[i] decreto continetur, legaliter possidere. Et ut hec nostrae[k] confirmationis atque coroborationis auctoritas a fidelibus sancte Dei ecclesie et nostris verius credatur et nostris successoribus per tempora labentia omni munimine stabiliatur, manu propria fideliter eam firmavimus, et anuli nostri impressione adsignari[l] iussimus.

a) *om. codd., suppl. ex Praec. Hlud. II.* b) *om.* 2. c) debita 1. d) avii 1. e) decrevimus 2. f) presumant 2. g) sinistrum 1. h) cuiuspiam 2. i) predesignato 2. k) nostra 1. l) signari 2.

1) *Comitem marchionem Foroiulii; cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich I², p.* 119. 2) *Spectat ad pacem inter Karolum et Graecos a.* 812 *factum, cfr. Pacta l. c. p.* 81 *sqq., p.* [illegible].

Signum[m] Lotharii serenissimi augusti. 840

Ercambaldus[n] notarius . . .

Data Kal. Sept. anno Christo propitio imperii domini Lotharii piissimi augusti in Italia XXII. et in Francia II, indictione octava[o]; actum Teodonis villa palacio regio; in Dei nomine felliciter amen[m].

m) Signum . . . amen *om. cod. Marc. et codd. Estenses Chron. Danduli apud Muratorium, SS. rer. Ital. XII, col.* 177, *qui tamen affert ex cod. Ambros. Chron. Danduli, ubi exstat monogramma falsum et leguntur* Crombaldus *et* Thermis villa *pro* Ercambaldus *et* Theodonis villa. n) Erombaldi not. 1. o) *pro IV.*

235. PRAECEPTUM HLUDOWICI II.

856. Mart. 23.

Traditum est in: 1) *Libro blanco fol.* 11, *nr.* 3, *qui exhibet inscriptionem:* Privilegium confirmationis Ludovici imperatoris factum supradicto Petro duci Venecie; 2) *cod. Trivisano fol.* 49. *Praeceptum Hlotharii ad verbum repetitur. Cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1171. *(B. deest; P. deest.)*

In nomine domini nostri Yesu Christi Dei eterni. Ludovicus[a] gratia Dei imperator augustus. Dignum est, ut celsitudo imperialis, quantum ceteros[b] honoris ac potestatis fastigio antecellit, tantum erga omnes pietatis sue munus impendere satagat. Igitur omnium fidelium sancte Dei ecclesie ac nostrorum, presentium silicet et futurorum, comperiat magnitudo, quia Petrus dux ac spatharius Veneticorum per Everardum dilectissimum ducem et familiarem nostrum atque per missum suum[c] Deusdedit nomine nostram deprecatus est maiestatem, ut ex rebus sui ducatus, que infra ditionem imperii nostri consistere noscuntur, confirmationis nostre preceptum fieri iuberemus, per quod ipse ac patriarcha, pontifices atque populus sibi subiectus sibi debitas res absque cuiuspiam contrarietate seu refragatione retinere quivissent[d], quemadmodum temporibus bisavi[e] nostri Karoli per decretum cum Grecis sanccitum possiderunt. Cuius petitionem, ut nobis celestis suffragatio copiosior adsit, libenter adquiescentes hos excelentie nostre apices decrevimus fieri, per quos statuentes decernimus[f], ut nullus in territoriis, locis peculiariis[g] aut ecclesiis, domibus seu rebus et reliquis possessionibus presignati ducatus, que infra potestatem imperii nostri scita esse noscuntur, iniquam ingerere presumat[h] inquietudinem, diminorationem seu calumniosam contradictionem aut subtractionem nefandam; sed liceat eas prefato duci, patriarche, episcopis ac populo sibi subiecto seu[c] successoribus eorum ac heredibus quiete absque cuiusquam insultantis machinatione aut sinistra quippiam molientis tergiversatione[i] iure gubernare et gubernando, prout liquidius in presignato decreto continetur, legaliter possidere[k]. Et ut hec nostre confirmationis atque coroborationis auctoritas a fidelibus sancte Dei ecclesie et nostris verius credatur et a nostris successoribus per tempora labentia omni munimine stabiliatur, manu propria subter eam firmavimus, et anuli nostri impressione adsignari iussimus.

Signum (M.) Lodovici[l] gloriosissimi augusti.

Data X. Kal. Aprilis anno Christo propitio imperii domini Lodovici[m] serenissimi augusti in Italia VI[n], indictione IV; actum Mantua[o] palatio regio; in Dei nomine feliciter amen.

a) Hlodovicus 2. b) ceteris 1. c) *om.* 1. d) quivisset 1. e) bisavii 1. f) decrevimus 1. g) peculiaribus 2. h) presumant 1. i) tergiversationem 1. k) postulare 1. l) Hlodovici secundi 2. m) Hlodovici excellentissimi 2. n) V 2. o) Mantuae 2.

880.

236. PACTUM KAROLI III.

880. Ian. 11.

Pactum Karoli, quod in uno codice Trivisano fol. 54. *exstat et primo publici iuris factum est a Fanta in 'Mitteilungen d. Inst. f. öst. GF.' tom. suppl. I, p.* 123 *sqq., ad verbum consentit cum Pacto Hlotharii, supra p.* 130. *edito, ita ut Karolus in c.* 7. 27. *ad exemplum Hlotharii imperator nominetur. Tamen verisimile est nostrum non ad exemplar Pacti Hlotharii scriptum esse, cum hoc non valeret, nisi in quinque annos, sed ex pacto derivatum, quod Karolus ipse antea itemque Paviae iniisset (c. 2). De tempore, quo de pacto ageretur et diploma ipsum conficeretur, cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1554.

In capite 12. *Pacti et Karoli et Hlotharii verbis* non presumat ... condempnatus fuit *omissis atque in capite* 19. *verbo* non *addito sensus plane corruptus est. Ex qua consensione codicum cum efficeretur menda codicum Pacti Hlotharii I. etiam in exemplar authenticum Pacti Karoli III., si genuinum esset, recepta esse, K. Zeumer, ut nobiscum benevolenter communicavit, de genuitate Pacti Karoli III. suspicatur.*

Pactum Hlotharii et Berengarii litteris PHl. PB. signavi; cfr. supra p. 130, *praef.* *(B. deest; P. deest.)*

In nomine sancte et individue Trinitatis. Karolus divina favente gratia rex, anno autem regni eius hic in Italia in Dei nomine primo, inditione tertiadecima, tertio Idus Ianuarii, Ravenna urbe, hoc pactum sugerente ac suplicante Urso[a] Veneticorum duce inter Veneticos ac vicinos eorum constituit ac renovando describi et competenter ordinari iussit, ut ex utraque[b] parte de observandis his constitutionibus sacramenta dentur et postea per observationem harum constitutionum pax firma inter illos perseveret. Vicini vero Veneticorum sunt, ad quos huius pacti ratio pertinet[c]: Istrienses, Foroiulienses, Cenetenses, Tarvisianenses, Vincentinenses, Montesilicenses, Patavienses, Ferrarienses, Cavallenses, Comaclenses, Ravennates, Cesenetenses, Ariminenses, Pisaurenses, Fanenses, Senegallienses, Anconenses, Humanenses, Firmenses et Quinenses[d], etiam totius regni nostri, in quibus locis quicumque vel presenti tempore constitutus est vel futuris temporibus constitutus fuerit[e], maiores atque minores. Quod constituit[f] ipse vero piissimus rex cum Urso duce Veneticorum et cum ipso populo Veneticorum, id est: cum habitatoribus Rivoalti, castri Olivoli, Amorianae, Methamaucensis, Albiolae, Clugiae, Brunduli, Fossiones, Laureti, Torcelli, Amiani, Burianae, Civitatis novae, Finis, Equili, Caprularum, Gradus, Caput Argeris et cum omnibus habitatoribus, tam episcopis et sacerdotibus quam et primatibus seu et reliquo populo, et cuncta generalitate ad ducatum Venetiae pertinentibus hoc pactum observare debebunt per annos constitutos numero quinque, ut nulla malitia nec laesio inter partes facta proveniat; et si, quod absit, aliquid mali inter partes commissum fuerit, secundum pacti huius seriem emendare et iustitiam conservare ad invicem repromittant, cuiuscumque gentis sit.

(1.) Quodsi excursus in finibus vestris Venetiarum factus fuerit, persona ipsa, quae in capite fuerit ad eandem malitiam faciendam, intra sexaginta dies parti vestrae tradatur[g], et omnia, quae fuerint ablata, in duplum restituantur; quodsi ipsum duplum vobis non composuerimus, aut si personam ipsam vestris manibus non dederimus intra sexaginta dies, pro unaquaque persona, quae ipsam malitiam perpetraverit, auri solidos quingentos componamus[h].

(2.) Et volumus, ut omnes homines vestros, postquam pactum anterius factum fuit Papiae[1], qui ad nos confugium fecerunt, si eos invenire potuerimus, ad partem vestram restituamus[i].

a) gloriosissimo *add. PHl.* b) nostra c. c) *Cod. hoc loco addit* [illegible], *quod e* [illegible] *correctum esse videtur; Fanta l. c. p.* 123. *legi vult* Italicis, *cum Dümmler in 'Forschungen z. D. Gesch.' tom. X, p.* 279. *in PB non immerito tamquam glossam delent.* d) [illegible] *PHl.* [illegible] *Pactum Ottonis I.* e) constituens c. f) constituerunt c. g) tradantur c. h) [illegible] c. i) [illegible] c.

1) *Cfr. Fanta l. c. p.* 69.

(3.) Similiter repromisisistis[k] nobis, ut homines christianos, qui liberi sint, de potestate 880 vel regno dominationis nostrae scienter non emamus nec venundamus nec pro quolibet ingenio transponamus, ut captivitatem patiantur aut[l] eos suus dominus perdat; sed neque aliquem christianum alicubi qualibet ocasione transponamus ad hoc, ut propterea in potestate paganorum deveniat. Et si invenerimus, quod aliquis eos in ducatum nostrum adduxerit, modis omnibus ad partem vestram reddere debeamus, qui ipsa mancipia adduxerit christiana venundanda, et omnia, quae secum adduxerit, ipse, qui eos adprehenderet, habeat concessa sibi.

(4.) De captivis vero, qui inventi fuerint[m] in ducatibus nostris: ipsas personas, quae eosdem captivos transposuerint[n], cum omnibus rebus [et[o]] familiis ad partem vestram reddamus; et si hoc factum non fuerit, tunc prebeat sacramentum iudex loci illius, ubi ipsa mancipia requiruntur, cum quinque[p] ellectis, quales pars vestra ellegerit, quod ea mancipia illuc suscepta non fuerint nec inde transposita.

(5.) Et hoc spondemus, ut, quicumque post renovationem huius pacti ad nos confugium fecerunt, cum omnibus rebus eorum parti vestrae reddantur.

(6.) Si autem scamara aliqua vel hostis aut qualiscumque persona per fines nostros contra vos ad vestram laesionem vel ad vestra loca venire tentaverit et ad nostram notitiam pervenerit, mox sine aliqua tarditate vobis nunciabimus, ita ut per nos nullam habeatis laesionem.

(7.) Et hoc statuimus, ut, quandocumque[q] mandatum domini imperatoris Caroli clarissimi augusti vel missorum eius nobis fuerit nunciatum, inter utrasque partes ad vestrum solatium cum navali exercitu contra generationes Sclavorum, inimicos scilicet vestros, in quo potuerimus, solatium prestare debeamus absque ulla ocasione.

(8.) Spondemus quoque, ut nullum inimicorum, qui contra vos vestrasque partes sunt vel qui fuerint, nos, qui modo sumus vel qui fuerint, adiutorium ad vestram laesionem faciendam praebere debeamus sub quolibet ingenio infra hoc spatio pacti.

(9.) Si enim furtum inter partes factum fuerit, in quadruplum restituatur[r].

(10.) Si servi aut ancillae infra hoc spatium inter partes confugerint, cum omnibus rebus, quas detulerint secum, reddantur, et iudex, qui ipsos fugitivos rediderit, pro unoquoque singulos solidos auri recipiat, sic tamen ut, si amplius [requiritur[s]], per sacramentum idoneum dominis illorum satisfactum fiat. Si vero iudex ipsos fugitivos susceperit et eos negaverit reddere et exinde aliud confugium fecerint, pro unoquoque fugitivo auri solidi septuaginta duo componantur.

(11.) Et hoc statuimus de fugitivis, de quibus constat, ad quos[t] iudices vel loca[u] ipsi fugitivi fugerint: quodsi dubium fuerit et denegaverit iudex vel actor loci illius, in quo liberi vel servi requiruntur, tunc prebeant sacramentum duodecim ellecti, quod ibi nec suscepti fuerint nec illos habeant nec in conscientia eorum sint[v] nec aliquas res illorum secum habuerint[v]. Si autem hoc distulerit[w] facere, post primam et secundam contestationem presentia [testium[x] peractam] per iussionem iudicis sui liceat eum pignorare hominem de ipso loco, ubi causa requiritur, ita tamen ut ipsum pignus post peractam iustitiam in integro reddatur[y].

(12.) Et nullatenus liceat alicui per alia loca pignus accipere, nisi ubi fugitivi aut causa requiritur, ibi pignoretur; et si pignoratio pervenerit, [non[z] presumat alia pars pro pignere aliam pignerare, sed expectet ad audiendum, ita sane ut cause in VI mensium spatio fiant et sint finite cause, reddens prius, quod ex iuditio condempnatus fuit[z]], et pignus suum recipiat. Si autem infra VI menses postposuerit[a] ipse iudex aut alia persona, que[b] pignus tulit, iudicium habere, post transactos illos VI menses in duplum iudex loci illius omnimodo ipsa pignora reddat. Nam si quis de alio loco pignus tollere presumpserit aut sine causa tulerit vel aliquem pro pignore pignorare praesumpserit, in duplo, quod tulerit, restituat.

(13.) Si vero equi vel equae aut armentum aut aliqua quadrupedia fuerint ablata aut semetipsa aberraverint[c], modis omnibus parti vestrae reddantur. Quodsi post primam et secundam contestationem minime reddita fuerint, tunc proveniat pignoratio de loco, ubi hoc requiritur, usque dum pars parti satisfaciat; et post satisfactionem ipsa pignora reddantur.

(14.) Et hoc stetit, ut, si fugitivi seu res redditae fuerint et per sacramentum satisfactio adimpleta fuerit, modis omnibus pars parti sive redendi sive iurandi securitatem faciat.

(15.) Si quis vero infra hoc spatium pignorare presumpserit excepto memorato capitulo causam perdat, et quod tulerit restituat.

k) repromisisti *c.* l) ut *c.* m) ut *add. c.* n) transposuerit *c.* o) *om. c.* p) quinquaginta *c.* q) quodcumque *c.* r) restituantur *c.* s) *om. c.* t) nos *c.* u) ubi *add. c.* v) sit, habuerit *c.* w) distulerint *c.* x) test. peract. *suppl. ex PB.; om. PHl. et c.* y) reddantur *c.* z) *Cfr. PHl., p.* 132, *not.* x. a) proposuerit *c.; cfr. PHl.* b) qui *c.* c) aberraverit *c.*

880. (16.) Negocia[d] autem inter partes liceat dare, quod inter eos convenerit vel invenire potuerint sine aliqua violentia aut contrarietate exceptis ab aliis, ita ut aequa conditio utrarumque partium negociatoribus, in quibus fuerit, conservetur.

(17.) De ripatico vero et transituris fluminum stetit, ut secundum antiquam consuetudinem debeamus tollere per portus nostros et flumina et nullum gravamen vel violentiam faciamus; et si factum fuerit et ad nostram notitiam pervenerit, ab eis faciamus exinde iustitiam facere. Et homines vestri licentiam habeant per terram ambulandi vel flumina transeundi, ubi voluerint; similiter et homines nostri per mare.

(18.) Sed et hoc convenit, ut, si qua laesio inter partes evenerit, legatarii[e] non detineantur, sed securi ad propria redeant; similiter et epistolarii, si detenti fuerint, relaxentur et componantur eis soldi trecenti; et si, quod absit, occisi fuerint, componantur parentibus eorum pro ipsis soldi mille, et ipsa persona tradatur in manibus eorum.

(19.) Si quis inter partes causas habuerit, vadat semel vel bis cum epistola iudicis sui et, si ei iustitia minime facta fuerit infra dies XIV, si ipse homo, unde iustitia requiritur, infra ipsum locum fuerit, infra dies VII licentiam habeat pignorare iudicem, qui in ipso tempore ordinatus fuerit, infra casam[f] suam, quantum ipsum debitum fuerit; et ipsum pignus salvum sit usque ad supranominatas noctes. Et si ipsum pignus antesteterit, componantur soldi XII causa manente, [ut[g]] inantea iterum[h] pignoratio fiat[h], ubi potuerit in fines, ubi causa requiritur; sic tamen ut, ubi iudicium ambabus partibus denunciatum fuerit, resedentes duo de utraque parte de loco, ubi causa requiritur, et quod ipsi per evangelia determinaverint, pars parti satisfaciat.

(20.) Et hoc stetit, ut, si quis homicidium perpetraverit stante pacto, modis omnibus partibus vestris ligati tradantur, quanti in ipso homicidio mixti fuerint; et si distulerint eos tradere, pro unaquaque persona componat auri solidos[i] trecentos. Et si aliquis in silva pignorationem facere voluerit, sic fiat sine homicidio; et si, quod absit, homicidium factum fuerit in libero homine, componat pro ipso auri solidos trecentos et pro servo solidos L; et si plaga peracta fuerit in libero homine, componat solidos L et pro servo solidos XXX.

(21.) Et hoc stetit, ut de feminis ac mulieribus seu puellis vel gregibus equorum vel gregibus porchorum indomitorum nulla pignoratio fieri debeat; et si qua pars facere presumpserit, componat solidos L, et ipsa pignoratio salva restituatur.

(22.) Similiter stetit, ut in rebus sanctorum ecclesiarumque Dei nulla pignoratio fieri debeat, excepto si cum sacerdotibus ecclesiarum ipsarum causas habuerit; et antea compellatio fiat semel aut bis; postea fieri debeat pignoratio; nam qui aliter facere presumpserit, duplum componat, et si nesciens pignoraverit, praebeat sacramentum, et sit sollicitus, ut ipsum pignus salvum restituatur.

(23.) Et hoc stetit de cautionibus sive de quibuslibet commendationibus, ut, si quis aliquid dederit ad negociandum sive aliqua pignora posuerit et solidos mutuaverit, ipsi[k], qui scriptum fiduciationis[2] aut pignus habuerit, ipse faciat iuramentum et tunc secundum legem et iustitiam incedat iudicium; et iustitiam faciat pars parti de his et similibus causis, de quibus in anteriori pacto continetur.

(24.) Et hoc stetit, ut de capulo, quod Rivoltenses, Olivolenses, Amorianenses, Methamaucenses, Albiolenses, Torcellenses, Commanenses fecerunt ab hodie in annos triginta, ubi capulaverunt, habeant licentiam capulandi, sicut supradictos annos habuerunt consuetudinem, sive per flumina, sive per mare; et flumina, quae aperta habuerunt in fine Tarvisiana, ab hodie in annos triginta reaperiantur[l].

(25.) Equilenses vero capulare debent in ripa sancti Zenonis usque ad fossam Methamauri et Gentionis secundum consuetudinem omnem arborem non portantem et vegere cum carro aut ad collum aut quantum sibi placuerit, anteposita[m] fossa[m] Gentionis, ubi minime praesumat cum nave introire; et arbores non portantes infra ipsos fines designatos licentiam habeat, quantum sibi ad collum portare potuerit, lignamen faciendum, non ad pectus thraendum, nec amplius per nullum capitulum arbores portantes delendum; et qui presumpserit arbores portantes delere, componat solidos C, et si aliter introire praesumpserit, suprascriptae subiaceat paenae. Et licentiam habeant[n] peculia vestra in ipsos fines pascere [et[o]] pabulare.

d) negocii c. e) inter partes add. PIII. PB. f) causam c. g) om. c. h) et iterum pignoratio non fiat c.; cfr. PIII. i) solidi c. k) Fanta l. c. p. 127 corr. ipse. l) reperiantur c. m) ita PB.; antepositam causam c. n) habeat c. o) suppl. ex PB.; om. c.

2) I. e. scriptum de obligatione rei, cfr. Gloss. Cav., LL. IV, p. 633: Cautio id est scriptum de obligationis. Brunner in 'Z. f. Handelsrecht' XXII, p. 70 sqq.

(26.) De finibus autem Civitatis novae statuimus, ut, sicut a tempore Liuthprandi regis 880 terminatio facta est inter Paulutionem ducem et Marcellum magistrum militum, ita permanere debeat[p], [secundum[q]] quod Aistulfus ad vos Civitatinos novos largitus est.

(27.) Placuit autem super haec omnia, ut missi domini imperatoris Karoli omni in tempore parati sint iustitias facere, ita ut unusquisque ex utraque parte suam pleniter recipiat iustitiam; et ipsi missi ad[r] partem domini nostri, quicquid[s] iussum fuerit, recipiant[s].

(28.) Peculia[rum[q] quoque vestrarum partium[q]] greges[t] pascere debeat cum securitate usque in terminum, quem posuit Paulutius dux cum Civitatinis novis, sicut in pacto legitur, de Plave maiore usque in Plavi sicca, quod est terminus vel proprietas vestra.

(29.) Caprisani vero in silva, ubi capulaverunt, in fines Foroiulianos semper faciant reditum, [et[u] ea] capulent[v], sicut antea capulaverunt.

(30.) Et stetit, ut de Gradensi civitate secundum antiquam consuetudinem debeat dare et capulas facere, ubi antea fecerunt in fine Foroiuliano, sicut antiquitus fecistis[w].

(31.) Reservamus in eodem pacto, ut pars parti de causis ecclesiarum et monasteriorum iustitias faciant.

(32.) Et hoc stetit de Clugiensibus, ut revertantur per loca sua ad habitandum.

(33.) De eunuchis vero statuimus, ut, si quis eos abinde[x] inantea facere presumpserit secundum inolitam consuetudinem, ut ipsam paenam substineat ipse aut se de nobis redimat; et si hoc negaverit se fecisse, cum duodecim electis se inculpabilem reddat, sin autem, paenam sustineat.

(34.) Volumus, ut pro sex mancusis solum[y] ab uno homine sacramentum recipiatur, et si plus fuerit usque ad duodecim mancusos, duorum hominum iuramentum sit satisfactum; et ita usque ad duodecim libras Veneticorum semper addendum per duodecim electos iuratores perveniat, ut, quantae sint librae, tanti sint etiam iuratores; nam si ultra duodecim librarum questio fuerit, iuratores ultra duodecim non excedant[z].

(35.) Statuimus enim de pignoribus, quae inter partes posita fuerint, ut, si qua contentio de his orta fuerit, illi tribuatur arbitrium iurandi, qui pignus habuerit[a].

p) debeant *c.* q) *Lacuna in cod.* r) a parte *c.* s) *ita PB.:* cousque fuerit recipiat *c.* t) gregem *c.* u) et ea *om. c.* v) decapulent *c.* w) *ita PB.:* cessistis *c.* x) ab *c.* y) solid. *c.* z) excedat *c.* a) *In margine:* desunt reliqua.

---

237. PRAECEPTUM KAROLI III.

883. Mai. 10.

Proferimus hoc praeceptum ex 1) *Libris pactorum lib. I. fol.* 1. *et* 2) *Libro blanco fol.* 11[v], *nr.* 4, *in quo inscribitur:* Privilegium confirmationis Karoli imperatoris factum domino Iohanni duci Venecie de rebus sui ducatus, et que infra dictionem sui imperii site esse noscuntur. *Praeterea exstat in copia servata Venetiis in archivo rei publicae, Atti restituiti nr.* 108, *anni* 1382, 21. *Febr.*, *'desumpta ex quodam libro autentico et antiquo, in quo privilegia et scripture autentice conscripta sunt' (i. e. ex Libris pactorum), et apud Andream Dandulum, cuius textus in codice Marciano traditus ex Libro blanco derivatus est. Ceteri vero codices Danduli chronicae, Estenses scilicet et Ambrosianus apud Muratorium, SS. rer. Ital. XII, praebent textum, qui a Libris pactorum originem duxisse videtur. Ex Libris pactorum lib. I. diploma transscriptum est in Libros pact. lib. II. fol.* 75. *Codex vero Trivisanus ipsum non continet; cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1615.

Praeceptum nostrum ex parte ad exemplum Praecepti Hludowici, supra p. 137, *et Hlotharii, supra p.* 136, *compositum est.*

De indicio temporis cfr. Mühlbacher in 'SB. d. Wien. Ak. phil.-hist. Cl.' tom. XCII, p. 381, *n.* 2. *(B. deest; P. deest.)*

883. In nomine sancte et individue Trinitatis. Karolus divina favente[a] clementia imperator augustus. Dignum est, ut celsitudo imperialis, quantum ceteros honoris ac potestatis fastigio[b] antecellit, tantum erga[c] omnes pietatis[c] sue munus impendere[d] satagat. Igitur omnium fidelium sancte Dei eclesie [ac[e]] nostrorum, presentium silicet ac futurorum, comperiat magnitudo, quia Iohanes Veneticorum dux[f] per legatos suos, Laurentium venerabilem episcopum[1] atque Vigilium seu Leonem Veneticos, nostram deprecatus est clementiam, ut ex rebus sui ducatus quamque et suam proprietatem, quam in Venetia habere videtur vel que infra[g] ditionem imperii nostri site esse noscuntur, ei confirmationis nostre preceptum fieri iuberemus, per quod ipse[h] suique heredes ac patriarcha, pontifices, abbates atque populus sibi subiectus sibi[i] debitas res absque cuiuspiam contrarietate seu[k] refragatione retinere quivissent, quemadmodum temporibus bisavi[l] nostri Karoli per decretum cum Grecis sancitum possiderunt. Peciit[m] etiam celsitudinem nostram, ut, in quibuscumque patriis ac provintiis regni nostri quispiam Veneticus esset, sue potestati maneret subiectus atque omni fide vel obedientia submissus[m]. Cuius peticionibus, ut nobis celestis suffragatio copiosior adsit, libenter adquiescentes hos excellentie nostre apices decrevimus fieri, per quos[n] statuentes decernimus, ut nemo ex nostro regno in finibus Civitatis nove vel[i] Milidise[o] sive in villa, que dicitur Caput Argeris, vel in finibus atque possessionibus eius vel etiam vineis, terris, pratis, pascuis, silvis atque piscationibus ipsius aut in ceteris locis, quibus in pacto[2] eorum relegitur[p], vel ubi infra ditionem imperii nostri proprietates habere videntur, aliquam venationem aut pabulationem exerceat, unde homines eius, qui in eo ambitu circuminhabitant, aliquam sustineant molestationem vel fortiam, sed securiter atque in pace ibi vivere queant; immo per loca et flumina cuncto nostro in regno libere sua peragant negotia[3], ita tamen ut nullum gravamen sentiat populus eius, nisi, quod[i] equum est, tantumodo telonaria et ripatica solvat. Nam vero predictus dux suique heredes nullo in loco persolvant de quacumque re, sed ex nostra largitate quieto more ubique sua perficiant. Statuimus etiam, ut nullus[q] in territoriis, locis peculiaribus aut ecclesiis, domibus seu rebus et reliquis possessionibus presignati ducatus ac sua[r] proprietate, quam in Venetia obtinere videtur vel que infra potestatem imperii nostri sita esse noscuntur, iniquam ingerere presumat[s] inquietudinem, diminorationem seu[k] calumniosam contradictionem aut subtractionem nefandam; sed liceat eas prefato duci ac patriarche, episcopis, abbatibus vel populo sibi subiecto seu successoribus eorum ac heredibus quiete absque cuiusquam insultantis machinatione aut sinistra quippiam tergiversatione iure gubernare et gubernando, prout liquidius in presignato decreto continetur, legaliter possidere. Concessimus quoque sancte metropolitane eius ecclesie vel episcopatibus sibi subiectis[t] atque et[i] monasteriorum cenobiis iustitiam requirendam de suis rebus in annos legales, secundum quod Ravennas habet ecclesia[4]. Sed[u] hoc constituimus atque per hoc nostrum preceptum mansurum confirmamus, ut, in quacumque patria regni nostri quislibet Veneticorum fuerit, eius sit potestate distringendus eiusque per omnia [debeat[v]] obedire preceptis, adeo ut nulla maior vel minor persona contra eum quempiam Veneticum defendere presumat[u]. Adiungimus inter hec pro amore Dei omnipotentis, quia nefarium malum est alicuius[w] interficere seniorem aut ducatus sui privari honore[x],

a) iuvante 2. b) fastigium 1. c) erga Deum sospitatis 2. d) impensare 1. e) *om. codd.* f) ac spatharius *add. Praec. Hlud.* g) intra 1. h) ipsi 2. i) *om.* 2. k) se 2. l) bisavii 2. m) Peciit ... submissus *om.* 1. n) quas 1. o) Milidissee 2. p) legitur 2. q) nulla 2. r) *om.* 2. s) presumant 2. t) subiectus 1. u) Sed ... presumat *om.* 1. v) *om.* 2; *suppl. ex Praecepto Widonis, infra nr.* 239. w) alieni suum 2. x) honorem 2.

1) *Castelli Olivoli.* 2) *Supra p.* 138 *edito; cfr. Pacta l. c. p.* 69. 3) *Cfr. supra p.* 140, *c.* 17. 4) Romana ecclesia *in Praec. Rudolfi, infra nr.* 240; *cfr. Nov.* 111. 131, *c.* 6 (*Corp. iur. civ. ed. Kroll III p.* 480. 594); *Nov.* 9 (*l. c. p.* 81), *L.* 23, *Cod. De ss. eccles. I,* 2 (*Corp. iur. civ. ed. Mommsen et Krueger II, p.* 16); *Auth. Quas actiones ad L.* 23. *Cod. cit.* (*l. c. p.* 510).

ne quislibet deinceps hoc agere presumat; quod qui fecerit, exilio retrudatur, et ceteri in hoc facinore deprehensi centum libras auri componere cogantur, medietatem palatio nostro et medietatem prefato duci suisque heredibus. Quodammodo statuimus, ut, si quis ex cunctis locis nostri imperii hanc nostram iussionem postponere presumpserit et omnia, que superius dicta sunt, observare neglexerit, similiter centum libras auri componat, salva ex omni populo Veneticorum debita obedientia et singulorum hominum iustitia atque querela. Porro ut et[y] hoc verius credatur diligentiusque observetur, propria manu firmavimus et anulo nostro iussimus sigillari. 883

Signum (M.) domni Karoli serenissimi imperatoris augusti.

Inquirinus notarius advicem Liutwardi[y] archicancellarii recognovi[z].

Data VI[a]. Idus Mai., anno incarnationis domini DCCCLXXXIII, indictione I, anno vero imperii domni Karoli in Italia III, in Francia II; actum[b] Mantua; in Dei nomine feliciter amen.

y) *om.* 2. z) *om.* 1. a) III 2. b) in *add.* 2.

238. PACTUM BERENGARII I.

888. Mai. 7. (11).

Primo in lucem editum ab Ernesto Dümmler in 'Forschungen z. D. Gesch.' tom. X, p. 279 sqq. legitur in 1) *Libro blanco fol.* 17, *nr.* 8, *in quo praefigitur inscriptio:* Pactum inter Berengarium regem et dominum Petrum ducem Veneciarum pro firma pace firmanda inter Veneticos et vicinos eorum; 2) *cod. Trivisano fol.* 71. *et derivatum est ex Pacto Karoli (PK.), supra p.* 138, *additis sane et omissis quibusdam verbis. Ex duplici temporis indicio efficitur, de pacto die* 7. *mensis Maii actum, diploma ipsum die* 11. *confectum esse.* *(B. deest; P. deest.)*

In nomine sancte et individue Trinitatis. Berengarius rex anno regni eius primo, indictione sexta, Nonas Madii, in Olona curte regia, hoc pactum sugerente[a] ac supplicante Petro Veneticorum duce inter Veneticos et vicinos eorum constituit ac renovandum describi et competenter[b] ordinari iussit, ut ex utraque parte de observandis hiis constitutionibus sacramenta dentur et postea per observationem harum constitutionum pax firma inter illos perseveret. Vicini vero Veneticorum sunt[c], ad quos huius pacti ratio pertinet[d]: Histrienses, Foroiulenses[e], Cenetenses[f], Tarvisianenses, Vicentenses[g], Montesilienses[h], Padavenses[i], Ferrarienses, Kavalenses, Comaclenses, Ravenates, Cesentenses[k], Ariminenses, Pisaurenses, Fanenses, Senegalienses, Anconenses, Humanenses, Firmenses et Quinenses[l], etiam et tocius regni nostri, in quibus locis quicumque vel presenti tempore constitutus[m] est vel futuris temporibus constitutus[n] fuerit, minores atque maiores. Quod constituit[o] ipse piissimus rex cum Petro duce Veneticorum et cum ipso populo Veneticorum, id est: cum habitatoribus Rivo alto, castro Oliboli, Amoriane, Metamaucense, Albiole, Cluge, Brundulo, Fossones, Laureto, Torcelli, Amiane, Buriane, Civitatis nove, Finis, Equilo, Caprulas, Gradus, Caput Argeles et cum omnibus habitantibus vestre potestatis[p], tam cum vestro[q] patriarchatu seu episcopis ac sacerdotibus quam et primatibus seu et reliquo populo et cuncta[r] generalitate ad duchatum Venetie pertinentibus hoc pactum observare debebunt per annos constitutos numero quinque, ita ut nulla malitia nec lesio inter partes facta pro-

a) sugerentem 1. b) *om.* 2. c) est 1. d) Icadicis *add. codd., delet. autem in cod.* 2: *cfr. PK.* e) Foriulenses 1. f) Cenicenses 1. g) Vincentinenses 2. h) Montesilicenses 2. i) Paduanenses 2. k) Cesenetenses 2. l) Quininenses 1. m) constitutum *codd.* n) *ita PK.;* constituens *codd.* o) constituerit *codd.* p) potestati 1. q) nostro patriarchato 1. r) cuncte generalitati 1.

888. veniat[s]; et si, quod absit, aliquid malum inter partes commissum fuerit, secundum pacti huius seriem emendare et iustitiam conservare ad invicem repromittat, cuiuscumque gentis sit.

(1.) Quodsi excursus in finibus vestris Venetiarum factum fuerit, persona ipsa, que in capite fuerit ad eandem malitiam faciendam, infra sexaginta dies [parti[t] vestrae tradatur, et omnia, quae fuerint ablata, in duplum restituantur; quodsi ipsum duplum vobis non composuerimus, aut si personam ipsam vestris manibus non dederimus infra sexaginta dies[t]], pro[u] unaquaque persona[v], quae ipsam malitiam[v] perpetraverit, auri solidos quingentos[w] componamus[x].

(2.) Et volumus, ut[y] omnes homines vestros, postquam pactum anterius factum fuit[z] Ravenne[1], qui ad nos confugium fecerunt, si eos invenire potuerimus, ad partem vestram restituamus[a].

(3.) Similiter repromisistis nobis, ut homines christianos, qui liberi sint, de potestate vel regno[b] dominationis nostre scienter non emamus nec venundamus nec pro quolibet ingenio transponamus, ut captivitatem patiantur aut[c] eos suus dominus perdat; sed neque aliquem christianum alicubi qualibet occasione transponamus ad hoc, ut propterea in potestate paganorum deveniat. Et si invenerimus[d], quod aliquis[e] eos in ducatum nostrum adduxerit, modis omnibus ad partem vestram reddere debeamus, qui ipsa mancipia adduxerit christiana venundanda, et omnia, que secum habuerit, ipse, qui eos adprehenderet, habeat concessa sibi.

(4.) De captivis vero, qui inventi fuerint[f] in ducatibus nostris: ipsas personas, que eosdem captivos transposuerint[g], cum omnibus rebus [et[h]] familiis ad partem vestram reddamus; et si hoc factum non fuerit, tunc prebeat sacramentum iudex loci illius, ubi ipsa mancipia requiruntur, cum quinque[i] electis, quales pars vestra elegerit, quod ea mancipia illuc[k] suscepta non fuerint nec inde transposita.

(5.) Et hoc spondemus, ut, quicumque post renovationem huius pacti ad nos confugium fecerint, cum omnibus rebus eorum parti vestre reddantur.

(6.) Si autem aliquis scamera vel ostis aut qualiscumque persona per fines nostros contra vos ad vestram lesionem vel ad vestra loca venire temptaverit et ad nostram pervenerit notitiam, mox sine aliqua tarditate vobis nunciabimus[l], ita ut per nos nullam habeatis lesionem.

(7.) Et hoc statuimus, ut, quandocumque mandatum domini regis Berengarii[m] nobis[n] fuerit nuntiatum, inter utrasque[o] partes ad vestrum solatium cum navali exercitu contra gentes Sclavorum, inimicos scilicet nostros[2] vestrosque, in quo potuerimus, solatium prestare debeamus absque ulla excusatione.

(8.) Spondimus etiam, ut nullum[p] inimicorum, qui contra vos vestrasque partes sunt vel[q] fuerint, nos, qui modo [sumus[r]] vel qui post nos erunt, adiutorium ad vestram lesionem faciendam prebere debeamus sub quolibet ingenio[s] infra hoc[t] spatium pacti.

(9.) Si[u] furtum inter partes factum fuerit, in quadruplum restituatur.

(10.) Si servi aut ancille infra hoc spatium inter partes confugerint, cum omnibus rebus, quas detulerint secum, reddantur, et iudex, qui ipsos fugitivos reddiderit, pro unoquoque singulos auri soldos recipiat, sic[v] tamen ut, si amplius [requiritur[h]], per sacramentum ydoneum dominis illorum satisfactum fiat. Si vero iudex ipsos fugitivos susceperit et eos negaverit reddere [et[r]] exinde [aliud[r]] confugium fecerint, pro unoquoque fugitivo auri soldos septuaginta duo componat[w].

(11.) Et hoc statuimus de fugitivis, de quibus constat, ad quos iudices vel ad que loca[x] confugerint: quodsi dubium fuerit et denegaverit iudex vel auctor loci illius, in quo liberi et servi requiruntur, tunc prebeant sacramentum duodecim electi, quod ibi nec suscepti[x*] fuerint nec illos habeant nec in conscientia illorum sint nec aliquas res illorum secum habuerint. Si autem hoc distulerit facere, post primam[y] et secundam contestationem[y] presentia testium peractam[z] per iussionem iudicis[a] sui liceat ei pignerare hominem de ipso loco, ubi causa requiritur, ita tamen ut ipsum pignus post actam iustitiam [in[r]] integro reddatur[b].

s) perveniat *codd.* t) parti ... dies *propter homoioteleuton* dies *om. codd.* u) per unaquaque 1. v) persona ipsa malitia 1; persona ipsa, quae malitiam 2. w) quingenti 1. x) componam 1; componat 2. y) ita *codd.* z) fuerit *corr.* fuit 1; fuerit 2. a) restitutum 1. b) regnum 1. c) ut *codd.* d) inveniremus 1. e) aliquid 1. f) ut *add.* 2. g) transposuerit *codd.* h) *om. codd.; suppl. ex PHl.* i) quinquaginta *codd.* k) illum 1. l) nuntiamus 1. m) clarissimi augusti vel [illegible] eius nobis *PK.* n) vobis *codd.* o) vestrasque *codd.* p) nullus *codd.* q) vel qui *PK.* r) *om. codd.* s) ingenium 1. t) hos 1. u) Si enim *PK.* v) si 1. w) componant 1. x) ipsi fugitivi *add. PK.* x*) suspecti *codd.* y) prima et secunda contestatione 1. z) peracta *codd.* a) iudicio *codd.* b) reddantur 1.

1) *A. 880., cfr. Fanta l. c. p. 69.* 2) *Cfr. supra p. 132, n. 31; Fanta l. c. p. [illegible].*

(12.) Et nullatenus liceat alieni pignus accipere per alia loca, nisi ubi fugitivi aut causa requiritur, ibi pigneretur; et si pigneratio pervenerit, non presumat alia pars pro pignere aliam pignerare, sed expectet ad audiendum, ita sane[c] ut cause in sex mensium spatio fiant et sint finite cause, reddens prius, quod ex inditio condempnatus fuit, et pignus suum recipiat. Si autem infra sex menses postposuerit[c*] ipse iudex aut alia persona, que pignus tulit, inditium habere, post transactos sex menses illos in duplum iudex loci illius omnimodo sua pignora reddat. Nam si quis de alio loco pignus tolere presumpserit aut sine causa tulerit vel aliquem pro pignere pignerare presumpserit, in duplum, quod tulerit, restituat.

(13.) Si vero equi vel eque aut armentum aut aliqua quadrupedia fuerint[d] ablata aut semetipsa aberaverint[d], modis omnibus parti vestre reddantur. Quodsi post primam et secundam contestationem minime reddita fuerint, tunc proveniat pigneratio de loco, ubi hoc requiritur, usquedum pars parti[e] satisfatiat; et post satisfactionem ipsa pignera reddantur.

(14.) Et hoc stetit, ut, si fugitivi seu[f] res reddite fuerint et per sacramentum satisfactio adimpleta fuerit, modis omnibus pars parti sive[g] reddendi sive iurandi securitatem faciat.

(15.) Si quis vero infra hoc spatium pignerare presumpserit exceptis memoratis capitulis, causam perdet, et quod tulerit restituat.

(16.) Negocia autem inter partes liceat dare, quod inter eos convenerit[h] vel invenire potuerint[h] sine aliqua violentia aut contrarietate[i], ita ut equa conditio utrarumque partium negociatoribus, [in[k]] quibus fuerant, conservetur.

(17.) De ripatico vero[l] stetit, ut secundum antiquam consuetudinem debeamus tollere per portus nostros[m], et nullum gravamen aut violentiam fatiamus; et si factum fuerit et ad nostram noticiam pervenerit[n], fatiamus exinde iustitiam fieri. Et statuimus de ripatico, ut nequaquam plus debeamus tollere nisi omnem quadragesimam libram[o]. Et habeant licentiam homines vestri per nostram terram ambulandi[p], ubi voluerint; et similiter homines nostri per mare.

(18.) Sed et hoc convenit, ut, si qua lesio inter partes evenerit[q], ligatarii inter partes non detineantur, sed securi ad propria[r] reddeant; similiter et epistolarii, si detenti fuerint, relaxentur et componantur [eis[k]] solidos trecentos et si, quod absit, occisi fuerint, componantur parentibus eorum pro ipsis solidos mille, et ipsa[s] persona tradatur[s] in manibus eorum.

(19.) Si quis inter partes causas habuerit, vadat semel vel bis cum epistola iudicis[t] sui [et[k]], si ei iustitia minime facta fuerit infra dies quatuordecim, si ipse homo, unde iustitia requiritur, infra ipsum locum fuerit, infra dies septem licentiam habeat pignerare iudicem, qui in ipso tempore ordinatus fuerit, infra casam[u] suam, quantum ipsum debitum fuerit; et ipsum pignus salvum sit usque ad prenominatas noctes. Et si ipsum pignus antesteterit, componantur solidi duodecim[v] causa manente, ut in ea[w] pigneratio fiat, ubi potuerit in finibus, ubi causa requiritur; sic[x] tamen [ut[y]], ubi inditium ambabus partibus denuntiatum fuerit, residentes duo de utraque parte de loco, ubi causa requiritur, et quod ipsi[z] per evangelium determineraverint[a], pars parti satisfatiat.

(20.) Addidimus etiam, ut, si quis homicidium perpetraverit, stante pacto, modis omnibus parti vestre ligati tradantur, quanti in ipso homicidio misti fuerint; et si distulerit[b], pro[c] unaquaque persona[c] componat auri soldos CCC. Et si aliquam in silva pignerationem facere voluerit, sic fiat sine homicidio; et si, quod absit, homicidium factum fuerit in libero homine[d], componat[e] solidos CCC pro ipso et pro servo solidos L; et si plaga facta fuerit in libero homine[d], componat solidos L et pro servo solidos XXX.

(21.) Et hoc stetit, ut de feminis ac mulieribus seu puellis vel gregibus equarum indomitis[f] vel gregibus porcorum [nulla[g]] pigneratio fieri debeat; si qua pars facere presumserit, componat solidos L, et ipsa pigneratio salva restituatur.

(22.) Similiter stetit de rebus sanctorum[h] ecclesiarumque Dei, quod[i] [nulla[g]] pigneratio fieri debeat, excepto si cum sacerdotibus ipsarum ecclesiarum causas habuerit; et antea [compellatio[k]

c) *om.* 1. c*) proposuerit *codd.; cfr. PH1.* d) fuerit, aberaverit *codd.* e) pacti fatiat *codd.* f) aut res res 1. g) sue *codd.* h) convenerint, poterint *codd.* i) exceptis ab aliis *hic desunt.* k) *om. codd.* l) et transituris fluminum *add. PK.* m) nostr. et flumina *PK.* n) ab eis *add. PK.* o) libra 1. p) vel flumina transeundi *add. PK.* q) convenerit *codd.* r) propriam 1. s) ipse persone tradantur 1. t) iudici suo *codd.* u) casa *codd.* v) *ita PK.;* componant solidos trecentos *codd.* w) inantea et iterum *PK.* x) si *codd.* y) *om. codd.* z) ipse *codd.* a) determinaverit 1. b) eos tradere *add. PK.* c) per unamquamque personam 1. d) hominem 1. e) pro ipso auri *add. PK.* f) indomiti 1. g) *om. codd.* h) sanctarum ecclesiarum 2. i) *om.* 1. k) compellatio ... ut *om. codd.*

888. fiat semel aut bis; postea fieri debeat pignoratio; nam qui aliter facere presumpserit, duplum componat, et si nesciens pignoraverit, praebeat sacramentum, et sit sollicitus, ut[k] ipsum pignus salvum restituat.

(23.) Et hoc stetit de cautionibus sive de quibuslibet commendationibus, si aliquis[l] dederit ad negociandum sive aliqua pignera posuerit[m] et solidos[n] mutuaverit, ut[o] secundum legem et iustitiam incedat iuditium; et iustitiam fatiant pars parti de hiis [et[p]] similibus causis, de quibus in anteriori pacto continetur.

(24.) Et hoc stetit, ut de capulo, quod Rivoaltenses, Olivolenses[q], Amorianenses, Metamaucenses, Albiolenses, Torcelenses, Amianenses fecerunt ab hodie, retro in annis triginta, ubi capulaverunt, habeant licentiam capulandi, sicut per suprascriptos annos habuerunt consuetudinem, [sive[p]] per flumina, sive per mare; et flumina, quae aperta habuerunt in fine Tarvisiana, [ab[p]] hodie in annos triginta reaperiantur[r].

(25.) Aquilenses[s] vero capulare debent [in[p]] ripa sancti Zenonis[t] usque in fossa Metamauri et Gentionis secundum consuetudinem omnem arborem non portantem et vegere cum carro aut ad collum[u], quantum sibi placuerit, anteposita fossa Gentionis[v], ubi minime presumat cum navi introire; et arbores non portantes infra ipsos fines designatos licentiam habeat, quantum sibi voluntas adcreverit[w]; et licentiam habeant peculia vestra in ipsis finibus pascere et pabulare[x].

(26.) Placuit autem super hec omnia, ut missi domini Berengarii regis omni tempore parati sint iustitias facere, ita ut unusquisque ex utraque parte suam[y] pleniter recipiat[z] iustitiam; et ipsi missi ad[a] partem domini nostri, quicquid[b] iussum fuerit, recipiant[c].

(27.) Peculiarium quoque[d] partium gregem pascere liceat cum securitate usque in terminum, quem posuit Paulutius dux[e] cum Civitatinis novis[e], sicut in pacto legitur, de Plave maiori usque in Plave sicca, que est terminus[f] vester.

(28.) Caprisani vero in silva, ubi capulaverunt, in[g] fine Foroiuliano semper faciant redditum, et capulent, sicut ante capulaverunt[g].

(29.) Et stetit[h], ut de Gradense civitate secundum antiquam consuetudinem debeat dare et capulas[i] facere, ubi antea fecerunt in fine Foroiuliano, sicut antiquitus fecistis.

(30.) Et promisistis nobis cum cuncto[k] ducatu Veneticorum annualiter inferre de denariis Papiensibus libras viginti quinque.

(31.) Reservavimus in eodem pacto, ut pars parti de causis ecclesiarum vel monasteriorum iustitias[l] faciant.

(32.) Et hoc stetit de Clugiensibus[m], ut ita sint per loca sua ad habitandum.

(33.) De eunuchis vero statuimus, ut, si quis eos ab[n] hoc die inantea facere presumpserit secundum inolitam consuetudinem, ut ipsam penam suscipiat[o] aut se de nobis redimat; et si hoc negaverit se fecisse, cum duodecim electis se inculpabillem reddat[p].

(34.) Volumus, ut pro sex mancusis solum ab uno homine sacramentum recipiatur, et si amplius fuerit usque ad duodecim mancusos, duorum hominum iuramentum sit satisfactum, et ita usque ad[q] duodecim libras Veneticorum semper addendum per duodecim electos iuratores perveniat, ut, quantae sint libre, tanti sint et iuratores; nam si ultra duodecim librarum questio fuerit, iuratores duodecim non excedant[r].

(35.) Statuimus de pigneribus etiam, que inter partes posita fuerint, ut, si qua de eis contentio orta fuerit, illi tribuatur arbitrium iurandi, qui pignus habuerit, soli sine electis[s].

(36.) De cautionibus similiter.

Petrus canzelarius advicem Adelardi episcopi et archicanzelarii recognovi.

l) aliquid *add. PK.* m) posuerint 2. n) solum mutaverit *codd.* o) *ita etiam PH.; cfr. autem PK.* p) *om. codd.* q) Oblivolenses 1. r) reperiatur *codd.* s) Equilenses 2. t) Zenoni 1. u) aut *add. PK.* v) *om.* 1. w) *Hoc loco capitulum valde abbreviatum est; cfr. PK c. 25.* x) *Hic desunt in codd. capitulum de finibus Civitatis novae. Quod vero cum adsit in Pacto Ottonis I, errore scribae omissum esse mihi videtur.* y) sua 2. z) recipiant *codd.* a) a parte 2. b) quisquis 1. c) recipiat *codd.* d) vestrarum *add. PK.* e) dux Civitatis (Civitati 2) nove *codd.* f) terminum vestrum 1; terminus vel proprietas vestra *PK.* g) in fine … capulaverunt *om.* 1. h) extitit *codd.* i) capula 2. k) cunctum ducaeatum 1. l) iustitiam faciendam *codd.* m) Clugientibus *codd.* n) ad hanc diem 2. o) ipse *add. PK.* p) sin autem, paenam sustineat *add. PK.* q) in 2. r) excedat *codd.* s) electus 1.

Data IIII[1]. Idus Magius, anno incarnationis domini DCCCLIII[1], indictione III[2]; actum Salu[3] curte regia. 888.

1) *ita codd.* 2) *ita codd. pro* VI.

3) *Salo.*

239. PRAECEPTUM WIDONIS IMPERATORIS.

891. Iun. 20.

Ad exemplum Praecepti Karoli, supra p. 142, *compositum traditum est in* 1) *Libro blanco fol.* 13. *nr.* 5, *qui exhibet inscriptionem:* Privilegium confirmationis Lodovici *(sic, pro* Widonis*)* imperatoris factum domino Petro duci Venetiarum ex rebus sui ducatus et que infra dictionem sui imperii site esse noscuntur; 2) *cod. Trivisano fol.* 59. *Praeceptum locum tenuit pacti, ex quo quaedam transsumpta sunt; cfr. quae supra p.* 130 *diximus.* *(B. deest; P. deest.)*

In nomine sancte et individue trinitatis. Wido[a] gratia Dei imperator augustus.

Dignum est, ut celsitudo imperialis, quantum ceteros honoris ac potestatis fastigio antecellit, tantum erga omnes pietatis sue munus impendere satagat. Igitur omnium fidelium sancte Dei ecclesie nostrorumque, presentium silicet ac futurorum, comperiat magnitudo, quia Petrus Veneciarum dux per legatos suos, Dominicum videlicet presbiterum et capelanum suum, Mauritium quoque atque Vitalem Veneticos, nostram deprecatus est clementiam, ut ex rebus sui ducatus quamque et suam proprietatem, quam[b] in Venetia obtinere videtur vel que infra dictionem imperii nostri scita esse noscuntur, ei confirmationis nostre preceptum fieri iuberemus, per quod ipse suique heredes ac patriarcha, pontifices, abbates atque populus sibi subiectus sibi debitas res absque cuiuspiam contrarietate seu refragatione retinere quivissent, quemadmodum temporibus boni predecessoris nostri Karoli imperatoris per decretum cum Grecis sancitum possiderunt. Petiit etiam celsitudinem nostram, ut, in quibuscumque patriis ac provintiis regni nostri quispiam Veneticus esset, sue potestati maneret subiectus atque omni fide vel obedientia submissus. Cuius petitionibus, ut nobis celestis suffragatio copiosior adsit, libenter adquiescentes hos excelentie nostre apices decrevimus fieri, per quos statuentes decernimus, ut nemo ex nostro regno in finibus Civitatis nove vel Milidisce sive in villa, que dicitur Caput Argelis[c], vel in finibus atque possessionibus eius vel etiam vineis, terris, pratis, pascuis, silvis atque piscationibus illius aut in ceteris locis, quibus in pacto eorum relegitur, vel ubi infra dicionem imperii nostri proprietates[d] habere videntur, aliquam contrarietatem ac machinationem facere presumat nec etiam venationem aut pabulationem ibi exerceat, et nullatenus homines eius, qui in eo ambitu circuminhabitant, aliquam sustineant molestationem vel fortiam, sed securiter atque in pace ibi vivere queant; immo per loca et flumina cuncto nostro in regno libere sua peragant negocia, ita tamen ut nullum gravamen sentiat populus eius, nisi, quod equum est, tantummodo telonaria et ripatica solvat. Nam vero predictus dux suique heredes ac successores nullo in loco persolvant de quacumque re, sed ex nostra largitate quieto more ubique sua perfitiant. Statuimus etiam, ut nullus in territoriis, locis peculiaribus aut ecclesiis, domibus seu rebus et reliquis possessionibus presignati ducatus ac sua proprietate, quam in Venetia obtinere videtur vel que infra potestatem imperii nostri scita esse noscuntur, iniquam ingerere presumat inquietudinem[e], diminorationem seu calumniosam contradictionem aut subtractionem nephandam; sed liceat eas prefato duci ac patriarche, episcopis, abbatibus vel populo sibi subiecto seu successoribus eorum ac heredibus[f] quiete absque cuiusquam insultantis machinatione aut sinistra quippiam[g] tergiversatione iure gubernare et gubernando, prout liquidius in presignato decreto continetur, legaliter continere. Itemque precipimus de proprietatibus sive possessionibus predicti ducis, quas in territoriis regni nostri habere videtur[h], ut, si de eis aliqua contentio

a) Luido 1; Vido 2. b) que 1. c) Caput Ageris 2. d) proprietas *codd.* e) inquietitudinem 1. f) et successoribus *add. codd.* g) quappiam 2. h) *ita Praeceptum Rudolfi infra p.* 149; videntur *codd.*

891. orta fuerit et ad iuramentum causa pervenerit, secundum seriem pacti[1] diffiniatur per electos duodecim iuratores; et cuiuscumque gentis sit homo ille, cum quo predictus dux contentiones habuerit, iuratores tamen de illo commitatu eligantur, ubi causa requiritur. Concessimus quoque sancte metropolitane eius[i] ecclesie vel episcopatibus sibi subiectis atque monasteriorum cenobiis iustitiam requirendam de suis rebus in annos legales, secundum quod Ravennas[k] habet ecclesia. Sed et hoc constituimus atque per hoc nostrum preceptum mansurum confirmamus, ut, in quacumque patria regni nostri quislibet Veneticorum fuerit, eius sit potestate distringendus eiusque per omnia debeat obedire preceptis, adeo ut nulla maior vel minor persona contra eum quempiam Veneticum deffendere presumat[l]. Quodamodo statuimus, ut, si quis ex cunctis locis nostri imperii hanc nostram iussionem postponere presumpserit et omnia, que superius dicta sunt, observare neglexerit, similiter centum libras auri componat, salva ex omni populo Veneticorum debita obedientia et singulorum hominum iustitia atque querela. Porro ut hoc verius credatur diligentiusque observetur, propria manu firmavimus et annulo nostro iussimus sigillari.

Signum (M.) domini Widonis[m] serenissimi imperatoris augusti.

Morontius presbiter et notarius advicem Helbunei archicancellarii recognovi.

Data XII. Kal. Iulias, anno[n] incarnationis domini DCCCXCI, indictione VI[o], anno primo imperii domini Widonis[m] serenissimi imperatoris augusti; actum Papiae; in Dei nomine feliciter[p] amen.

i) ecclesie eius 1. k) Ravennatis 1. l) *Praeceptum Karoli supra p.* 142 *s. fine hoc loco praebet capitulum de interfectione seniorum.* m) Lũidonis *codd.* n) ano 1. o) *ita codd. pro* IX. p) fel. amen *om.* 2.

1) *Cfr. supra p.* 142, *n.* 2.

240. PRAECEPTUM RUDOLFI.

924. Febr. 29.

Legitur in 1) *Libro blanco fol.* 14[v], *nr.* 6, *praefixa rubrica:* Simile privilegium confirmationis Rodulfi imperatoris factum domino Ursio duci Veneciarum; 2) *cod. Trivisano fol.* 61. *Derivatum ex Praecepto Widonis, supra p.* 147, *atque ac illud diploma pro pacto habitum est; cfr. supra p.* 130. *(B. deest; P. deest.)*

In nomine domini nostri Iesu Christi Dei eterni. Rodulfus rex. Dignum est, ut celsitudo regalis, quantum ceteros[a] honoris ac potestatis fastigio[b] antecellit, tantum erga omnes fideles pietatis sue munus impendere satagat. Igitur omnium fidelium sancte Dei ecclesie[c] nostrorumque, presentium silicet[c] ac futurorum, comperiat solertia, quia Ursus Veneticorum dux per legatos suos, Dominicum silicet venerabilem Madamaucensem[d] episcopum atque Stephanum Coloprinum[1], nostram deprecatus est clementiam, ut cum ex rebus sui ducatus quamque et ex sua proprietate, quam in Venetia obtinere videtur vel que infra dictionem[e] regni nostri scita esse noscuntur, ei confirmationis nostre preceptum fieri iuberemus, per quod ipse suique heredes ac patriarcha, pontifices quoque et abbates atque populus sibi subiectus proprietates suas sibi debitas[que[f]] res absque cuiuspiam contrarietatem seu refragationem retinere securiter queant, quemadmodum temporibus domini Karoli[g] per decretum cum Grecis sancitum possiderunt. Petiit etiam celsitudinem nostram, ut, in quibuscumque patriis ac provintiis regni

a) veteros honores 1. b) fastigium 1. c) *ita et Praec. Hugonis infra p.* 150; silicet *o. p.* videlicet *codd.* d) Madamaucensis 1. e) dictione 1. f) *ita Praec. Hug.*; debitas *codd.* g) imperatoris *add. Praec. Widonis.*

1) *Coloprini erant ex nobilibus Venetorum; cfr. Chron. Venetum V. VI, SS. XIV, p.* 27, *l.* 16; *p.* 28, *l.* 12; *p.* 29, *l.* 36; *p.* 35, *l.* 12. 21.

nostri quispiam Veneticus esset, sue potestati maneret subiectus atque omni fide vel obedientia sub- 924.
missus. Cuius petitionibus, ut nobis celestis suffragatio copiosior adsit, libenter adquiescentes hos excelentie nostre apices decrevimus fieri, per quos statuentes decrevimus, ut nemo ex nostro regno in finibus Civitatis nove vel Millidisse sive in villa, que dicitur Caput Argelle[h], vel in finibus atque possessionibus eius vel etiam vineis, terris, pratis, pascuis, silvis atque piscationibus ipsius aut in ceteris locis, in[i] quibus in pacto eorum relegitur, vel ubi infra dictionem regni nostri proprietates habere videntur vel invenire[k] potuerint, aliquam[l] venationem aut pabulationem[l] exerceat[m], unde homines eius, qui in eo ambitu[n] circuminhabitant, aliquam sustineant molestationem vel contrarietatem, sed securiter atque in pace vivere queant; imo per loca et flumina cuncto nostro in regno libere sua peragant negocia, ita tamen ut nullum gravamen sentiat[o] populus eius vel eius negociatores, nisi, quod equum est, tantummodo telonaria et ripatica solvant. Nam vero predictus dux suique heredes suique negociatores nullo in loco persolvant de quacumque re, sed ex nostra largitate quieto more ubique sua perficiant[p]. Statuimus etiam, ut nullus in territoriis, locis peculiaribus aut ecclesiis, domibus seu rebus et reliquis possessionibus presignati ducatus ac[q] sua proprietate, quam in Venetia obtinere videtur vel que in potestate regni nostri sita esse noscuntur, iniquam ingerere presumat inquietudinem[r] vel diminorationem seu calumniosam contradictionem aut subtractionem nephandam, sed[s] liceat eas prefato duci ac patriarche, episcopis, abbatibus vel populo sibi subiecto seu successoribus eorum ac heredibus quiete absque cuiusquam insultantis machinatione[t] aut sinistra[t] quippiam[u] tergiversatione[t] iure[v] gubernare et gubernando, prout liquidius in presignato decreto continetur, legaliter continere. Itemque precipimus de proprietatibus sive possessionibus predicti ducis, quas in territoriis regni nostri habere videtur, ut, si de eis[w] aliqua contentio orta fuerit et ad iuramentum causa[x] pervenerit[y], secundum seriem pacti diffiniatur[z] per electos duodecim iuratores; et cuiuscumque gentis sit homo ille, cum quo predictus dux contentiones habuerit, iuratores de illo comitatu[a] tamen eligantur, ubi causa requiritur. Concessimus quoque sancte metropolitane eius ecclesie vel episcopatibus[b] subiectis atque monasteriorum zenobiis institiam requirendam de suis rebus in annos legales, secundum quod sancta[c] Romana habet ecclesia[c 2]. Sed et hoc constituimus atque per hoc nostrum preceptum inviolabiliter mansurum confirmamus, ut, in quacumque patria regni nostri quislibet Veneticorum fuerit, eius sit potestate distringendus[d] eiusque per omnia debeat obedire preceptis, adeo[e] ut nulla maior vel minor persona contra eum quempiam Veneticum deffendere presumat. Insuper etiam et[f] concedimus per hoc regie auctoritatis preceptum, ut tam nos, quam nostri decessores nichil amplius eos cogamus pacti causa persolvere, nisi tantum annualiter denariorum libras XXV[g 3]. Simulque eis numorum[h] monetam concedimus, secundum quod eorum provintie duces a priscis temporibus consueto more habuerunt, ita ut nullo umquam tempore repetantur aut exigantur per aliquem neque ab ipso Urso[i] duce neque a successoribus eius, sed in ea, quam[k] in presenti concedimus, perpetualiter donacione consistant. Si quis autem contra hoc, quod in presenti per huius edicti[l] tenorem Veneciarum duci populoque ipsius concessimus, agere presumpserit, ut instituta nostra violet aut infringat, ne quod temptavit, perficere possit, sciat se compositurum auri obrizi libras centum, medietatem camere nostre et medietatem duci Veneciarum, qui per tempora[m] fuerit. Et ut hoc cercius credatur et ab omnibus inviolabiliter conservetur, manu propria roboravimus et annuli nostri impressione subter iussimus insigniri.

Signum (M.) domini Rodulfi serenissimi regis.

h) Caput Ageris 2. i) *ita et Praec. Hug.* k) *ita* 2. *et Praec. Hug.*: habere 1. l) *cfr. Praec. Wid.* m) exerceant *codd.* n) amitu 1. o) sentiant *codd.* p) perfolvant 1. q) a *codd.* r) inquietitudinem 1. s) silicet at 1. t) machinationem, sinistram, tergiversationem 1. u) quappiam 2. v) reguhernare *codd.* w) eas 1. x) causam 1. y) pervenerint 1. z) diffiniantur *codd.* a) comitato 1. b) sibi *add. Praec. Wid.* c) sanctam Romanam ecclesiam 1. d) constringendus 1. e) adea *codd.* f) et *om.* 2. g) XXII *codd.*; *cfr. autem Praec. Hug. et infra n.* 3. h) *ita Praec. Hug.*; numis *codd.* i) Urse 1. k) qua 1. l) dicti 1. m) tempore *om.* per 1.

2) *Cfr. Praec. Karoli, supra p.* 142, *n.* 4. 3) *Cfr. Pact. Berengarii, supra p.* 146, *c.* 30; *Fanta l. c. p.* 70.

924. Data II. Kal. Mar., anno dominice incarnationis DCCCCXXIV, domni Rodulfi invictissimi regis hic in Italia IV[u], indictione tercia decima; actum Papie; in Christi nomine feliciter amen.

u) *ita codd. pro* III.

241. PRAECEPTUM HUGONIS.

927. Febr. 26.

Transscriptum ex Praecepto Rudolfi, supra p. 148, *exstat in* 1) *Libro blanco fol.* 16. *nr.* 7, *ubi inscribitur:* Simile privilegium confirmationis Ugonis imperatoris factum predicto Ursio duci; 2) *cod. Trivisano fol.* 63. *et aeque pacti ratum habuit; cfr. supra p.* 130. *(B. deest; P. deest.)*

In nomine domini nostri Yesu Christi Dei eterni. Hugo Dei gratia rex. Dignum est, ut celsitudo regalis, quantum ceteros[a] honoris ac potestatis fastigio antecellit, tantum erga omnes[b] sospitatis sue munus impendere satagat. Igitur omnium fidelium sancte Dei ecclesie nostrorumque, presentium silicet ac futurorum, comperiat solertia, quia Ursus Veneticorum dux per legatos suos, Iohanem Fabianicum et Stephanum Coloprinum, nostram deprecatus est clementiam, ut cum ex rebus sui ducatus [quamque[c] et ex sua[c]] proprietate, [quam[d] in[d] Venetia[d]] obtinere videtur [vel[d] que[d]] infra dictionem[e] regni nostri sita esse noscuntur, ei confirmationis nostre preceptum fieri iuberemus, per quod ipse suique heredes ac patriarcha, pontifices quoque et abbates atque populus sibi subiectus proprietates suas sibi debitasque res absque cuiuspiam contrarietate seu refragatione retinere securiter queant, quemadmodum a temporibus domini Karoli per decretum cum Grecis sancccitum possiderunt. Peciit etiam celsitudinem nostram, ut, in quibuscumque patriis ac provintiis regni nostri quispiam Veneticus esset[f] sue potestati maneret subiectus atque omni fide vel obedientia submissus. Cuius petitionibus, ut nobis celestis suffragatio copiosior adsit, libenter adquiescentes hos excelentie nostre apices decrevimus fieri, per quos statuentes decrevimus, ut nemo ex nostro regno in finibus Civitatis nove vel Milidisse sive in villa, que dicitur Caput Argelles, vel in finibus atque possessionibus eius vel etiam vineis, terris, pratis, pascuis, silvis atque piscationibus ipsius aut in ceteris terris, in quibus [in[d]] eorum pacto relegitur, vel ubi infra dictionem[e] imperii nostri proprietates ipse aut sui videntur habere vel invenire potuerint[g], aliquam venationem aut pabulationem exerceat, unde homines eius vel negociatores, qui in eo ambitu circuminhabitant, aliquam sustineant molestationem vel contrarietatem, sed securiter atque in pace vivere queant; imo per loca et flumina cuncto in[f] nostro regno libere sua peragant negocia, ita tamen ut nullum gravamen sentiat populus eius vel eius negociatores, nisi, quod equum est, tantummodo telonaria[h] et ripatica solvant. Predictus vero dux et heredes illius et proprii negociatores eorum in omnibus habeant libertatem suam propria peragendi absque ulla publica functione. Statuimus etiam, ut nullus in territoriis, locis aliquibus peculiaribus aut ecclesiis, domibus seu rebus et reliquis possessionibus presignati ducatus ac[i] sua proprietate, que[k] in potestate regni nostri sita esse noscuntur[k] vel in Venetia optinere videtur, iniquam[l] ingerere presumat inquietudinem vel diminorationem seu calumniosam contradictionem aut nephandam subtractionem, set liceat eas[m] prefato duci ac patriarche, episcopis, abbatibus vel populo sibi subiecto et heredibus ac successoribus eorum quiete absque cuiusquam insultantis machinatione aut sinistra[n] quippiam[o] tergiversatione iure[p] gubernare et gubernando, prout liquidius in presignato decreto continetur, legaliter continere. Itemque precipimus de proprietatibus sive possessionibus predicti ducis, quas in territoriis regni nostri habere videtur, ut, si de eis aliqua contentio orta fuerit et ad iuramentum causa pervenerit, secundum seriem pacti diffiniatur per electos duodecim iuratores; et cuiuscumque gentis sit homo

a) cetero honoris 2; ceteros honores 1. b) fideles *add. Praec. Rud.* c) quamque ... sua *om. codd.* d) *om. codd.* e) dictione 1. f) *om.* 1. g) potuerit 2. h) celonaria 1. i) a *codd.* k) *ita codd.; in Praec. Rud. verba* quae ... noscuntur *posita sunt post* optinere videtur vel. l) [illegible] 1. m) eos *codd.* n) sinistre 1. o) quappiam 2. p) regubernare *codd.*

ille, cum quo predictus dux contentiones habuerit, [iuratores[p]] de illo comitatu eligantur, ubi causa requiritur. Concessimus quoque sancte metropolitane eius ecclesie suisque episcopatibus adnecti atque et monasteriorum zenobiis iustitiam requirendam de suis rebus in annos legales, secundum quod sancta Romana habet ecclesia. Sed et hoc constituimus atque per hoc nostrum preceptum inviolabilliter mansurum confirmamus, ut, in quacumque patria regni nostri quislibet Veneticorum fuerit, eius sit potestate distringendus eiusque per omnia debeat obedire preceptis, adeo ut nulla maior vel minor persona contra eum quempiam Veneticum defendere presumat. Insuper et concedimus per hoc regie auctoritatis preceptum, [ut[q]] tam nos, quam nostri decessores nichil amplius eos cogamus[r] pacti causa persolvere, nisi tantum annualiter denariorum libras XXV. Simulque eis nummorum monetam concedimus, secundum quod eorum provintie duces a priscis temporibus consueto more habuerunt, ita ut nullo umquam tempore repetantur aut exigantur per aliquem neque ab ipso[s] Urso duce neque a successoribus eius, sed in ea, quam in presenti concessimus, perpetualiter donatione consistant. Si quis autem contra hoc, quod in presenti per huius edicti[t] tenorem[u] Veneticorum duci populoque ipsius concessimus, agere presumpserit, ut instituta nostra violet aut infringat, ne[v] quod temptavit, perficere possit, sciat se compositurum auri obrizi libras centum, medietatem camere nostre et medietatem duci Veneticorum, qui per tempora fuerit. Et ut hoc cercius credatur et ab omnibus inviolabilliter observetur, manu propria roboravimus et anuli nostri impressione subter iussimus sigillari. 927

Signum domini[f] (M.) Hugonis gloriossissimi regis.

Data anno domini incarnacionis DCCCCXXVII[w], IV. Kal. Marc., indictione quinta decima, anno domini[x] Hugonis gloriossissimi regis primo; actum[y] Papia[z]; in Christo nomine feliciter amen.

q) tamen *add. Praec. Rud.* r) cogam *codd.* s) ut se 1. t) dicti 1. u) tenore 1. v) nec 2. w) DCCCCXXIV 2; *c corr.* 1. x) vero 2. y) actu 1. z) Papiae 2.

XVIII.

CAPITULARIA REGUM FRANCIAE ORIENTALIS.

847—878.

HLOTHARII, HLUDOWICI ET KAROLI CONVENTUS APUD MARSNAM PRIMUS.

847. Febr.

Vide supra p. 68 sqq.

HLOTHARII, HLUDOWICI ET KAROLI CONVENTUS APUD MARSNAM SECUNDUS.

851. aestate.

Vide supra p. 72 sqq.

242. HLUDOWICI, KAROLI ET HLOTHARII II. CONVENTUS APUD CONFLUENTES.

860. Iun. 1—7.

Acta huius conventus nobis tradita sunt: 1) *a Sirmondo, Karoli Calvi Capitula p.* 228 *sqq.;* 2) *a Baronio, Ann. eccles. ad a.* 860 *edita ex codice Antonii Augustini; et in codicibus:* 3) *Vatic. Palat.* 582 *fol.* 86^{v}. 4) *Paris.* 9654 *fol.* 79^{v}. 5) *Monac.* 3853 *fol.* 268^{v}, *ad quem prope accedit* 5b) *cod. Paris.* 3878, *qui fol.* 158 *rubricas capitulorum servavit;* 6) *Vatic. reg. Christ.* 291 *fol.* 111. 7) *Vatic.* 1982 *fol.* 122. *Iuramentum, quod reges sibi vicissim iuraverunt exstat quoque, Hludowici scilicet* 8) *in Ann. Fuld. ad a.* 860, *SS. I, p.* 373, *Karoli* 9) *apud Hincmarum, Expositiones*

ad Karolum, Opera I, p. 1067. Cod. 5. exhibet tantum nomina optimatum et c. 4–7. 10; codd. 2–4. omittunt Adnuntiationem Karoli; 3. 4. etiam trium regum Adnuntiationes, quarum aeque ac capitum 1. 3. 10. 12. reliquis sane omissis excerpta praebet cod. 6. In codd. 3–5. Capitula praeponuntur nominibus episcoporum et laicorum et in codd. 3. 4 hac inscriptione perperam composita praedita sunt: Anno incarnationis domni nostri Ihesu Christi DCCCLX. Haec sunt capitula venerabilium regum Hlotharii, Hluduwici et scilicet Karoli, quae inter se firmaverunt pridie Id. Iun. in pago Treiectinse iuxta ipsum locum Treiectum. *Eo ordine, quo hic prodeunt acta, exstant in codd. 1. 2. 6. 7, qui bene convenit cum illis, quae Karolus a. 862. ad Saponarias (infra p. 159, c. 1) pronuntiavit:* apud Confluentes nos ... communi fidelium nostrorum consilio reconciliavimus et sacramento nos confirmavimus et capitula a communibus fidelibus nostris dictata et nobis relecta nos observaturos promisimus et publice communibus fidelibus nostris adnuntiavimus. 860

Karolus II., cum ineunte anno 859. Hludowicum regem Franciae orientalis e regno suo, quod hic mense Septembri a. 858. hostiliter invaserat, expulisset, una cum Hlothario II. nepote operam dedit, ut fratrem ad reconciliationem et pacem revocaret. Qua de causa reges primum die 4. mensis Iunii 859. Wormatiae per episcopos (cfr. infra Synod. Mett. 859), tum iuxta Anternacum castellum ipsi cum Hludowico de pacis conditionibus tractaverunt (Ann. Fuld. ad a. 859, SS. I, p. 373; Ann. Bertin. ad a. 859, ed. Waitz p. 52). 'Cuius colloquii effectus differtur usque ad 8. Kalendas Novembris apud Basiliam civitatem. Quo Lodoico adveniente Karlus propter Lotharii absentiam ab itinere coepto revertitur' (Ann. Bertin. l. c.). Itaque anno demum 860. 'Ludoicus, Karlus et Lotharius reges Kalendas Iunias apud castrum quod Confluentes vocatur conveniunt, ibique de pace inter se diu tractantes, tandem concordiam atque amicitiam ipsi per se iuramento firmant' (Ann. Bertin. l. c. p. 54; cfr. etiam Ann. Fuld. ad a. 860, l. c.).

Adnuntiatio Karoli, quae in capite actorum conventus exstat, ab illis separanda esse videtur. Karolus enim pronuntiat 'hoc anno', anno igitur 860, Hludowicum sollicitatum esse, ut in regnum suum veniret, quod factum re vera iam anno 858. accidit; eodem anno 860. se ipsum a fidelibus adiutum fratrem expulisse, bis cum illo tractasse. Quae indicia temporis cum inter se magnopere discrepent neque ad a. 858. aut 859. aut 860. referri possint, incertum relinquo, cui anno Adnuntiatio tribuenda sit. Ex verbis vero: unde nos ... vestra fidelitas sic adiuvavit *(l. 45) et:* quod quia ... utile nobis videtur, volumus vobis illud dicere; et si vobis ... videtur, cum vestro consilio volumus illud recipere *(l. 3 sqq.) apparet illam ad solos fideles Karoli directam esse et emissam, priusquam optimates trium regum ad conditiones pacis deliberandas convenissent; aliter Dümmler, Ostfränk. Reich I², p. 456; Böhmer-Mühlbacher nr. 1402b.*

Capitula, quae episcopi et laici adunati acceptaverunt, maxima ex parte, exceptis scilicet c. 6–9, ex Conv. apud Marsnam II. 851, supra p. 72 sqq., desumpta sunt, quae igitur derivata, quo facilius ab reliquis discernantur, minoribus typis imprimi curavimus.

(B. II, 137; P. 468.)

Adnuntiatio domni Karoli.

Vos scitis, quomodo aliquanti homines minus, quam necesse fuerat, Deum timentes, nostrum fratrem Hludowicum quasi sub bona intentione hoc anno sollicitaverunt, ut in regnum nostrum taliter veniret, sicut ipsi scitis: unde nos Deus et vestra fidelitas sic adiuvavit, sicut et bene cognoscitis. Post hoc laboravit adiuvante Domino iste carissimus nepos noster, ut inter nos pax fieret, sicut per rectum esse debet, et ut monentibus episcopis ad illam caritatem et fraternam concordiam rediret, sine qua nullus christianus salvus esse non potest. Propterea transmisit ad

860. nos suos missos, et mandavit nobis primum tale missaticum, quod nobis impossibile visum fuit. Deinde, quia illud missaticum non suscepimus, aliud missaticum nobis sui missi dixerunt: quod quia et secundum Deum salubre et secundum seculum utile nobis videtur, volumus vobis illud dicere: et si vobis ita, sicut et nobis, videtur, cum vestro consilio volumus illud recipere et quod Deus concesserit, ad necessarium effectum perducere.

Haec sunt nomina episcoporum, qui anno[a] incarnationis dominicae DCCCLX[a], Nonis Iuniis in secretario basilicae sancti Castoris consideraverunt cum nobilibus ac[b] fidelibus laicis firmitatem, quam gloriosi reges nostri Hludowicus et Karolus atque Hlotharius inter se fecerunt VII[c]. Idus Iunias in eodem monasterio, et qui haec capitula ab omnibus conservanda acceptaverunt[c]: Hincmarus[1], Guntharius[2], Altfridus[3], Salomon[4], Adventius[5], Atto[d6], Franco[e7], Teudericus[f8], Luitbertus[g9], Gebehardus[10], Christianus[11], Vulfadus abbas[12], Witgarius abbas[13].

Haec nomina laicorum: Chuonradus[14], Evrardus[15], Adalardus[h16], Arnustus[h17], Warnarius[18], Liutfridus[h19], Hruodulfus[h19], Erkingarius[20], Gislebertus[h21], Ratbodus[h18], Arnulfus[18], Hugo[h18], item Chuonradus[h22], Liutharius[23], Beringarius[i24], Matfridus[h25], Boso[h26], Sigeri[h18], Hartmannus[h18], Liuthardus[k18], Richuinus[h27], Wigricus[h18], Hunfridus[28], Bernoldus[h18], Atto[hl29], Adalbertus[30], Burchardus[h18], Christianus[h18], Leutulfus[m31], Hessi[18], Herimannus[18], item Hruodulfus[32], Sigeardus[n18].

Sacramentum[o] *firmitatis Hludowici regis.*

Amodo et quamdiu vixero, istum fratrem meum Karolum[p] et nepotes meos Hludowicum[p] et[q] Hlotharium[p] atque Karolum[p] ad Dei voluntatem et sanctae eius ecclesiae statum et honorem atque defensionem et ad nostram communem salutem et honorem et ad populi christiani nobis commissi salvamentum et pacem et ad

a) anno ... DCCCLX. *om.* 3—5. b) ac fidelibus *om.* 1. 2. c) octavo 2; VII ... acceptaverunt *om.* 5. d) Hatto 3—5. e) *om.* 2. 4. f) Deodericus 4. g) *ita* 1; Leutbertus *rell.* h) *Hoc loco om.* 2, *suppl. autem infra; cfr. not.* m. i) Berengarius 3. 5. k) *om.* 4. l) Hatto 3. 4; *om.* 5. m) Leuthulphus, Hernodulphus, Adalardus, Luitfridus, Gislebertus, Huto, Matfridus, Boso, Rithuenus, Bernoldus, Burchardus, Hessi, Arnustus, Bynodulphus, Ratbotus, item Chuanradus, Sigeri, Harmannus, Wigricus, Atto, Christianus, Herimannus, Sigardus 2. n) Sigardus 3; Sigehardus 4. 5. o) *Hanc inscriptionem finxit Sirmondus.* p) natura *apud Hincmarum, orta ex abbreviatura* N, *quae pro nominibus posita erat; cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1402*b*. q) *om.* 1. 2. 4.

1) *Remensis.* 2) *Coloniensis.* 3) *Hildesheimensis.* 4) *Constantiensis.* 5) *Mettensis.* 6) *Virdunensis.* 7) *Leodiensis.* 8) *Mindensis.* 9) *Mimigernafordensis.* 10) *Spirensis.* 11) *Autissiodorensis.* 12) *Resbacensis.* 13) *Ottenburanus, postea episcopus Augustensis.* 14) *Frater Iudithae imperatricis; cfr. Eckhart, Francia orientalis II, p.* 476 *sqq., qui nomina laicorum maxima ex parte commentatus est.* 15) '*Comes in dioecesi Tornacensi*', *Eckhart l. c.* 16) *Senescalcus Hludowici Pii, avunculus Irmintrudis uxoris Karoli regis; cfr. Simson, Ludwig d. Fr. II, p.* 241. 17) *Marchio in Baiuvaria.* 18) *Qui sit, dicere non possum.* 19) *Avunculus Hlotharii regis; cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich II², p.* 33, *n.* 2. 20) *Comes Alamannicus, pater Richardis uxoris Karoli III.* 21) *Comes Masuariorum, gener Hlotharii I; cfr. Dümmler, l. c. I², p.* 296, *n.* 2. 22) *Filius Chuonradi supra nominati, comes Autissiodorensis; cfr. Dümmler, l. c. p.* 112, *n.* 1. 23) '*Comes in Saxonia a.* 880. *a Danis occisus*'? *Eckhart l. c.* 24) *Filius Gebehardi comitis pagi Loganahe; cfr. Stein, Konrad I, p.* 41. 25) *Comes regni Hlotharii, filius Matfridi comitis Aurelianensis; cfr. Dümmler l. c. I², p.* 119, *n.* 1; *II², p.* 17, *n.* 1. 26) *Filius comitis Buvini vel Bosonis, frater uxoris Karoli II, unde ab a.* 879. *rex Burgundiae.* 27) '*Comes in Austria*' *Eckhart l. c.* 28) *Marchio Gothiae.* 29) '*Comes Moguntinus*'? *Eckhart l. c.* 30) '*Comes in Baiuvaria*'? *Eckhart l. c.* 31) *Comes vel dux Saxoniae.* 32) '*Comes et abbas s. Richarii Centulensis*'? *Eckhart l. c.*

legis ac iustitiae atque rectae rationis conservationem, quantum mihi Deus scire et posse donaverit et ipsi me obaudierint et[r] a me ipsi quaesierint[r], vero consilio et secundum quod[s] mihi rationabiliter et salubriter possibile fuerit, sincero auxilio adiutor ero[t] ad regnum illorum continendum, et nec in vita nec in membris neque in regno illorum eos forconsiliabo in hoc, ut ipsi erga me similem promissionem faciant et conservent[u]. Sic[v] me Deus adiuvet et istae sanctae reliquiae. 860.

Capitula[o] ab omnibus conservanda.

1. Ut omnium praeteritorum malorum et contrarietatum et supplantationum ac malarum machinationum atque molitionum seu nocumentorum invicem actorum abolitio ita inter nos et apud nos fiat et a nostris cordibus penitus avellatur cum omni malitia et rancore, ut nec in memoriam ad retribuendum duntaxat mali vel contrarietatis atque exprobrationis seu improperii de caetero exinde quiddam veniat.

2. Ut tanta, Domino cooperante, inter nos verae caritatis benignitas abhinc inante semper maneat 'de[33] corde puro et conscientia bona et fide non ficta' sine dolo et simulatione, ut nemo suo pari suum regnum aut suos fideles vel quod ad salutem sive prosperitatem ac honorem regium pertinet, discupiat aut forconsiliet aut per occultos susurrones libenter composita mendacia seu detractiones acceptet.

3.[w] Ut unusquisque fideliter suum fratrem[x], ubicumque necessitas illi fuerit et ipse potuerit, aut per se aut per filium aut per fideles suos et consilio et auxilio adiuvet, ut regnum, fideles, prosperitatem atque honorem regium debite[y] valeat obtinere. Et veraciter unusquisque erga alterum certatim demonstret, quia in fratris[z] sui adversitate, si evenerit, fraterno modo contristetur et in prosperitate illius laetetur. Et talem fidem, sicut inter nos modo abhinc inante conservaturos confirmatum habemus[y], sic unusquisque infantibus fratris sui, si obierit[a], qui superfuerit conservabit.

4. Et[b] quia per vagos et[c] tyrannica consuetudine inreverentes[c] homines pax et tranquillitas[d] perturbari solet, volumus, ut, ad quemcumque nostrum talis venerit, ut[e] de his, quae egit, rationem et iustitiam subterfugere possit[e], nemo ex nobis illum ad aliud recipiat vel[f] retineat, nisi ut ad rectam rationem et[g] debitam emendationem[g] perducatur. Et si rationem[h] rectam[h] subterfugerit, omnes in commune, in cuius regnum venerit, illum persequamur, donec ad rationem perducatur aut de regno deleatur.

5. Similiter[i] et de eo agendum est, qui pro aliquo capitali et[h] publico[h] crimine a quolibet episcopo corripitur[h] vel[h] excommunicatur aut[k] ante excommunicationem crimen faciens[k] regnum et regis regimen mutat, ne debitam poenitentiam suscipiat aut[l] susceptam legitime peragat[l], interdum etiam incestam propinquam suam aut sanctimonialem vel raptam sive adulteram, quam illic ei non licebat habere, fugiens secum ducit: hic talis, cum episcopus, ad cuius curam pertinebit, nobis notum fecerit, diligenter perquiratur, ne morandi vel[m] latendi locum in regno alicuius nostrum inveniat et Dei ac nostros fideles suo morbo inficiat; sed[n] a nobis vel ministris rei publicae constringatur et, ut simul cum diabolica praeda, quam secum duxit, ad episcopum suum redeat[n], et de quocumque crimine publico debitam poenitentiam suscipiat[o] aut susceptam legitime peragat, compellatur[o].

6. Ut[p] nemo episcoporum hominem peccantem ab ecclesia[q] et christiana[q] communione alienet, donec illum secundum evangelicum praeceptum, ut ad emendationem et poenitentiam redeat, commonitum habeat. Qui peccans si commonitus inobediens et incorrigibilis permanserit et ad emendationem redire noluerit, regiam vel rei

r) et ... quaesierint *om.* 2. s) ut 1. 4. 9. t) Et reliqua 9. u) *Explicit* 8. v) Si 1. 4. w) *Cap.* 3. *in loco raso in cod.* 3. x) parem *codd.* 3. 4. y) debite ... habemus *finis capitis* 2. *in cod.* 3. z) pari 3. 4. a) ille *add.* 3. 4. b) Ut nemo vagum hominum recipiat, sed fugentem omnes persequantur *rubr. in* 5 *b*. c) et ... inreverentes *om.* 3. 5. d) regni *add.* 2. e) ut ... possit *om.* 3—5. f) vel retin. *om.* 3—5. g) et ... emendationem *om.* 3—5. h) *om.* 3—5. i) De eo, qui ab episcopo aliquo excommunicatus fuerit et iusticiam fugerit *rubr. in* 5 *b*. k) aut ... faciens *om.* 3—5. l) aut ... peragat *om.* 3—5. m) vel latendi *om.* 4. 5. n) sed ... redeat *om.* 3—5. o) suscipere compellatur 3. 5; compellantur 4; *media desunt.* p) Ut nemo episcoporum hominem excommunicet, donec aevangelicae ammoneatur *rubr. in* 5 *b*. q) ecclesiae christiana 1.

33) 1. *Timoth.* 1, 5.

860. publicae potestatem per se[r] episcopus vel[r] per ministros suos adeat[s], ut constringatur et ad emendationem ac poenitentiam peccator redeat. Qui etiam, si ita ad correctionem perduci nequiverit, tunc secundum leges ecclesiasticas[34] medicinali separatione a[t] communione ecclesiastica[t] segregetur.

7. Ut[u] illis hominibus, qui in talibus perturbationibus, sicut in his praeteritis annis acciderunt, in Deum et in sanctam ecclesiam atque in nos peccaverunt, si se[v] ex veritate recognoscentes[w] petierint et deinceps nobis veraciter fideles esse voluerint et in regnis nostris pacifici ac quieti et legibus ac iustitiae obedientes extiterint, rationabilis misericordia[35] impendatur non solum in indulgentia commissorum et in concessione proprietatum, verum etiam et in largitione honorum secundum nostram rationabilem possibilitatem.

8. Ut[36] de rapinis ac depraedationibus et de conspirationibus atque seditionibus et de raptis feminarum, sicut ecclesiasticae et christianae leges atque progenitorum nostrorum[v] capitula continent, ita in omnibus et ab omnibus conserventur.

9. Ut[37] alia etiam capitula eorundem progenitorum nostrorum de sanctae ecclesiae honore et immunitate ac conservatione et de regio etiam honore atque[v] vigore[v] et populi nobis commissi lege ac iustitia in omnibus et ab omnibus conserventur.

10. Ut[x] nostri fideles, unusquisque in suo ordine et statu, veraciter sint de nobis securi, quia nullum abhinc in antea contra legem et[y] iustitiam vel auctoritatem ac iustam rationem[y] aut[z] dampnabimus aut[a] dehonorabimus[a] aut opprimemus vel indebitis machinationibus adfligemus, et[a*] illorum, scilicet veraciter[b] nobis fidelium[b], communi consilio secundum Dei voluntatem et[c] commune salvamentum[c] ad restitutionem sanctae Dei ecclesiae et[d] statum regni et ad honorem regium[d] atque pacem populi commissi nobis[a] pertinenti[a] adsensum praebebimus, in[a] hoc[a], ut illi non[a] solum[a] non sint nobis contradicentes[a] et[a] resistentes ad ista exequenda, verum etiam sic sint nobis[a] fideles et[a] obedientes[a] ac veri adiutores atque[e] cooperatores vero consilio et sincero auxilio[e] ad ista peragenda, quae[a] praemisimus[a], sicut per rectum unusquisque[f] in suo ordine et[g] statu suo[g] principi[h] et[i] suo seniori[i] esse[h] debet.

11. Ut sic simul coniuncti et nos fratres ac nepos noster ad invicem et nos cum fidelibus nostris et[k] fideles nostri nobiscum et omnes[k] simul cum Deo nos[l] reconiungamus, et[l], ut nobis sit propitius, illi[m] pro devoto munere offeramus[m]. Et unusquisque omnium[l] nostrum absque sua propria[l] excusatione vel[l] iustificatione[l] recognoscamus, in quibus aut singillatim aut communiter contra illius mandata et[n] decreta suorum sanctorum[n] fecimus[o] aut[p] consensimus[o] in ordine ecclesiastico et statu regni, et per singula in medium illa[l] producamus, et nemo nostrum suo aut[l] amico aut propinquo vel[q] confoederato, immo[q] nec sibi ipsi seculariter pareat, ut[r] spiritaliter et salubriter parcere possit[r]; quin, sicut praemisimus in praecedenti capitulo, vero consilio et[s] sincero auxilio[s] illa in commune certatim emendare[t] totis[l] viribus[l] procuremus, quantocius rationabiliter[l] poterimus.

12. Et si aliquis de subditis in quocumque ordine et[l] statu[l] de hac convenientia exierit aut[u] se retraxerit[u] vel huic communi decreto contradixerit, seniores cum veraciter[l] fidelibus suis haec secundum Dei voluntatem et legem ac iustam rationem, velit nolit ille, qui divino consilio et[v] decreto[v] et huic convenientiae resistens[l] et[l] contradicens fuerit, exequantur[w]. Et si aliquis de

r) seipsos et 2. s) adeant 2. t) communionis ecclesiasticae *om.* a 2. u) Ut illis hominibus, qui in nos peccaverunt, rationalis misericordia impendatur *rubr. in* 5b. v) *om.* 2. w) veniam *add.* 2. x) Ut nostri fideles unusquisque in suo ordine et statu a nobis securi sint *rubr. in* 5b. y) et ... rationem *om.* 3–5. z) *om.* 4. 5. a) *om.* 3–5. a*) sed 2. 4. 5. b) veraciter ... fidelium *om.* 3–5. c) et ... salvamentum *om.* 3–5. d) et ... regium *om.* 3–5. e) atque ... auxilio *om.* 3–5. f) *om.* 1. 2. g) et ... suo *om.* 3–5. h) principi suo esse 4. 5. i) et ... seniori *om.* 3. k) et ... omnes *om.* 3. 4. l) *om.* 3. 4. m) illi ... offeramus *om.* 3. 4. n) et ... sanctorum *om.* 3. 4. o) consensimus vel fecimus 6. p) aut consensimus *om.* 3. q) vel ... immo *om.* 3. 4. r) ut ... possit *om.* 3. 4. s) et ... auxilio *om.* 3. 4. t) emendari 1. 2. u) aut ... retraxerit *om.* 3. 4. v) et *om.* 4; decreto *om.* 3. 4. w) haec sequatur 3. 4.

34) *Cfr. supra p.* 66, *n.* 2. 35) *Cfr. Brunner in 'Z. f. RG. XXXI, germ. Abt.' p.* 83. 36) *Cfr. infra c.* 6. 7. 37) *Ibidem c.* 1.

senioribus de hac convenientia exierit aut[x] se retraxerit vel hunc communi decreto, quod absit, contradixerit[x], cum plures seniorum[1] nostrorum[1] fideles[y] et[z] regnorum primores in[z] unum convenerint[a], eorum, qui haec[b] observaverint, seniorum[y c] consilio et[d] episcoporum iudicio ac[e] communi consensu[e], qualiter de eo, qui debite admonitus incorrigibilis perseveraverit, agendum sit, favente[f] Domino decernatur. 860

Et ut obnixius suprascripta capitula a nobis auxiliante Domino inviolabiliter observentur et nos illa observaturos certius[g] credatur, manibus propriis[h] subter firmavimus.

Adnuntiatio[i] domni Hludowici regis apud Confluentes[k] lingua Theodisca[l].

1. Vos[38] scitis, quid in isto regno evenit. Et ideo huc convenimus, ut de Dei voluntate et sanctae ecclesiae statu et de nostra ac vestra communi salute atque honore et de pace populi christiani cum Dei adiutorio et fidelium nostrorum consilio tractaremus.

2. Et misimus hoc super episcopos et ceteros fideles nostros[39], ut illi hoc invenirent, qualiter nos ad haec, quae diximus, exequenda adunaremus. Et volumus, ut sciatis, quia, sicut illi invenerunt et scripto nobis ostenderunt[m], ad invicem adunati sumus, sicut fratres per rectum esse debent, et nos[n] simul cum isto nepote nostro et ille nobiscum, et etiam suos fratres[o], nepotes nostros, in hac adunationis firmitate nobiscum recepimus, ita tamen, si et ipsi hanc firmitatem erga nos fecerint et observaverint.

3. Et sciatis, quia non volumus, ut ullus inter nos abhinc in antea alia verba portet nisi talia, quae Deo sint placita et[p] quae ad nostram communem salutem[p] et[q] nostrum honorem pertineant; ut sic simus, sicut fratres in invicem et patrui cum nepotibus et nepotes cum patruis esse debent. Et si aliquis fuerit, qui hoc facere tentaverit, producatur in medium ad rationem, et taliter inde castigetur, ut nemo alius[r] similia agere tentet.

4. Et volumus, ut ecclesiae et casae Dei et episcopi et Dei homines, clerici et monachi et nonnae talem mundeburdem et honorem habeant, sicut tempore antecessorum nostrorum habuerunt.

5. Et[40] volumus, ut vos et ceteri homines fideles nostri talem legem et rectitudinem et tale salvamentum in regnis nostris habeatis, sicut antecessores vestri tempore antecessorum nostrorum habuerunt[s], et nos talem honorem et rectam potestatem in nostro regio nomine apud vos habeamus, sicut nostri antecessores apud vestros antecessores[s] habuerunt; et iustitia et lex omnibus conservetur; et pauperes homines talem defensionem habeant, sicut tempore antecessorum nostrorum lex et consuetudo fuit, et sicut hic[t] fideles nostri communiter consenserunt et scripto nobis demonstraverunt et nos cum illorum consilio consentimus et observari[t] communiter volumus[41]. Et si aliquis hoc perturbare voluerit, a nullo nostrum recipiatur, nisi ut[t] aut[t] ad rectam rationem aut ad[t] rationabilem indulgentiae concessionem deducatur.

x) aut ... contradixerit *om.* 3. 4. y) fideles ... seniorum *om.* 2. z) regni nostri in 3. 4. a) et *add.* 3. 4. b) *om.* 1. c) seniorum *om.* 1. d) ac communi 3. 4. e) ac ... consensu *om.* 3. f) faciente 1. 4. g) *om.* 4. h) nostris 3. 4. i) Annuntiationes 2. k) Confluentem 2. l) Theothisca *hic et infra* 2. m) nuntiaverunt 2. n) vos 2. o) et *add.* 2. p) et ... salutem *om.* 2. q) ad *add.* 2. r) alias 1. s) habuerunt ... antecessores *om.* 2. t) *om.* 2.

38) *Cfr. Adnuntiationes regum ad Marsnam a.* 851. *factae, supra p.* 74. 39) *Supra p.* 154. *nominatos.* 40) *Cfr. Conv. ap. Marsnam II.* 851, *supra p.* 74, *Kar. adnunt.* 41) *Supra c.* 10.

860. 6. Sed et[t] de istis rapinis et depraedationibus, quas[42] iam quasi pro lege multi per consuetudinem tenent, ab hoc die et deinceps de Dei banno et de[t] nostro verbo[t] bannimus, ut nemo hoc amplius praesumat. Sed[43] unusquisque infra patriam cum pace et sine oppressione pauperum et circummanentium consistat et in hostem vel ad placitum sive ad curtem veniens de suo sic[u] warnitus[u][44] et de domo sua moveat, ut cum pace venire et nobiscum stare et ad domum suam redire possit. Et qui hoc transgressus fuerit, sicut tempore antecessorum nostrorum consuetudo[t] fuit et in illorum capitulis continetur[45], volumus, ut hoc in illis transgressoribus[v] emendetur.

7. Similiter et de conspirationibus[46] et de raptis feminarum[47], tam viduarum quam et puellarum atque nonnarum, bannimus ex Dei et nostro verbo, ut nullus hoc in regnis nostris agere praesumat. Et si quis hoc praesumpserit, secundum legem et sicut in capitularibus progenitorum nostrorum continetur, sic hoc emendare cogatur.

Haec eadem domnus[t] Karolus Romana lingua adnuntiavit[w] et ex maxima parte lingua Theodisca recapitulavit.

Post haec domnus Hludowicus ad domnum Karolum fratrem suum lingua Romana dixit: Nunc[x], si vobis placet, vestrum verbum habere volo de illis hominibus, qui ad meam fidem venerunt.

Et domnus Karolus excelsiori voce lingua Romana dixit: Illis[48] hominibus, qui contra me sic[t] fecerunt[y], sicut scitis, et[t] ad meum fratrem venerunt, propter Deum et propter illius amorem et pro illius gratia totum perdono, quod contra me misfecerunt[z], et[a] illorum[a] alodes de hereditate et de conquisitu et quod de donatione nostri senioris habuerunt excepto illo, quod de mea donatione venit, illis concedo, si mihi firmitatem fecerint, quod in regno meo pacifici sint et sic ibi[a] vivant, sicut christiani in christiano regno vivere debent, in hoc si frater meus meis fidelibus, qui contra illum nihil[b] misfecerunt et me, quando mihi[a] opus fuit, adiuvaverunt, similiter illorum alodes, quos in regno illius[49] habent, concesserit. Sed et de illis alodibus, quos de mea donatione habuerunt, et etiam de honoribus, sicut cum illo melius considerabo, illis, qui ad me se[a] retornabunt, voluntarie faciam.

Et domnus Hlotharius lingua Theodisca in supra adnuntiatis capitulis se consentire dixit et se observaturum illa promisit.

Et tunc domnus Karolus iterum lingua Romana de pace commonuit, et[a] ut cum Dei gratia sani et salvi irent et ut eos sanos reviderent[c], oravit et adnuntiationibus finem imposuit.

u) sewarintaes 2. v) transgressionibus 2. w) pronuntiavit 2. x) Hoc 2. y) et *add.* 2. z) nimis fecerunt 2. a) *om.* 2. b) nihilominus fecerunt 2. c) revideret 2.

42) *Conv. ap. Marsnam I.* 847, *supra p.* 69, *c.* 6: quae quasi iure legitimo hactenus factae sunt. 43) *Cfr. Hlud. II. Cap. Pap.* 850, *supra p.* 87, *c.* 4. 5. 44) '*Warnitus sive garnitus, id est instructus*' *Ducange; cfr. etiam Kar. II. Cap. Carisiac* 877, *c.* 25: nobis in adiutorium, prout citius potuerint, veniant et ad hoc omnes semper warniti sint; *Diez, Etymol. WB. der roman. Sprachen I, s. v. guarnire.* 45) *Cfr. Anseg. III,* 66, *tom. I, p.* 432; *Bened. Lev. II,* 382. 383; *Const. Bener.* 866, *supra p.* 96, *c.* 9, *Capp. supra p.* 97, *c.* 4. 46) *Cfr. Hloth. I Cap. Pap.* 832, *supra p.* 61, *c.* 6. 47) *Cfr. Capp. legib. add.* 818. 819, *tom. I, p* 281, *c.* 4; *Cap. eccles.* 818. 819, *l. c. p.* 278, *c.* 22–25; *Sammelis de bannis l. c. p.* 224, *c.* 5; *Capp. Franc., l. c. p.* 214, *c.* 6; *Capp. Bauuar.* 801–813, *l. c. p.* 157, *c.* 2. 48) *Cfr. Kar. II. Cap.* 860, *infra c.* 4. 49) *Cfr. Conv. ap. Marsnam I* 847, *Adnunt. Kar. c.* 5, *supra p.* 71.

243. HLUDOWICI, KAROLI ET HLOTHARII II. CONVENTUS APUD SAPONARIAS. 862

862. Nov. 3.

Leguntur capitula in his libris partim impressis, partim manuscriptis: 1) Sirmondo, Caroli Calvi Capitula p. 279 sqq. 2) Vatic. Palat. 582 fol. 88. 3) Paris. 9654 fol. 83. 4) Baronio, Ann. eccles. ad a. 862. sumpta ex codice Antonii Augustini; 5) Vatic. reg. Christ. 291 fol. 112[v]*, qui capitum 4—10. et Adnuntiationum excerpta tantum praebet; 6) Vatic. 4982 fol. 128. Codd. 2. 3. expliciunt in medio capite 3. Adnuntiationis Hludowici, quam aeque ac ceteras omittit Baronius, in cuius vero codice praesto erant.*

Codd. 1. 4—6. capitulis praemittunt hanc praefationem: Anno incarnationis dominicae DCCCLXII, quando Hludowicus Karolo mandavit, ut cum eo simul et Hlotharium reciperet ad osculum atque conloquium, misit Karolus per eum et per Altfridum *(Hildesheimensem)* atque per Salomonem *(Constantiensem)* et per Adventium *(Mettensem)* et per Hattonem *(Viridunensem)* episcopos Hlothario haec, quae sequuntur, capitula dicens, quia pro his causis ei non auderet communicare, nisi ita perficeretur, sicut ibidem scriptum est. Renuntiantibus autem ex parte Hlotharii Hludowico et praefatis episcopis Karolo et Hincmaro *(Remensi)* itemque Hincmaro *(Laudunensi)* et Hodoni *(Belloracensi)* atque Christiano *(Autissiodorensi)* episcopis, quod ita se velle et se facturum esse fuerat professus Hlotharius, sub hac convenientia receperunt eum ad osculum atque conloquium Karolus atque episcopi, qui cum eo fuerunt. *Quae prorsus conveniunt cum iis, quae refert Hincmarus in Ann. Bertin. ad a. 862, ed. Waitz p. 60:* Hludowicus rex Germaniae, directis missis blandiloquis ad fratrem suum Karolum, obviam sibi in territorium Tullensem venire petit; et quia Karolus cum Hlothario ante colloqui noluit, quam fratri causas diceret, quae et in Hlothario displicebant, non mediocri quaerela inde sermonibus est conflictum. Tandem Karolus cum episcopis qui secum erant Hludowico et episcopis qui erant cum eo scripto capitulatim ostendit, pro quibus Hlothario communicare nolebat, nisi profiteretur, quod inde aut certam redderet rationem aut secundum auctoritatem dignam ostenderet emendationem. Post quam professionem sub hac convenientia Karolus et episcopi qui cum eo erant in communionem Hlotharium receperunt.

Auctor actorum huius conventus Hincmarus esse videtur; cfr. Schrörs, Hincmar v. Reims, p. 230.

Nomen loci 'Sablonariae', ad quem secundum codices infra p. 163, *not. c et p.* 165, *lin.* 8. *citatos reges convenerunt corruptum est ex nomine 'Saponariae' (Savonnière apud Tullum); cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1262*b.* *(B. II,* 163; *P.* 483.*)*

Cap. 1. Posteaquam proxime [a] apud Confluentes nos invicem mutua indulgentia annuente Deo communi fidelium nostrorum consilio reconciliavimus et sacramento de observanda inter nos pace et de praestando alterutrum adiutorio nos confirmavimus et capitula a communibus fidelibus nostris dictata et nobis relecta nos observaturos promisimus et publice communibus fidelibus nostris adnuntiavimus, vobis, unice et carissime frater, reputare non volo, ut illa, quae invicem nobis promisimus, hactenus erga me observata [b] non habeatis; nec spero, ut vos aut aliquis alius mihi

a) proximo 2. 3. b) observata ... illa *om.* 4.

862. reputare possit aut velit, ut similiter erga vos illa[b c] observata non habeam. Quodsi quis fecerit[d], paratus sum inde vobis certam reddere rationem et dignam facere[e] satisfactionem. Et si aliquis mihi reputare voluerit, quod quantum ex me est, illa, quae debeo nepoti nostro Hlothario, observata non habeam, similiter paratus sum certam reddere rationem et congruam[e] facere satisfactionem. Qualiter autem ea, quae mihi promisit ille, erga me observata habeat, non solum ego, sed et plures alii sciunt.

2. Sed et sicut nobis tunc ibi convenit, ut tempore statuto ad locum condictum cum primoribus regnorum nostrorum conveniremus[1], ut ibi, quaeque in regnis nostris emendatione digna et necessaria erant et in sancta Dei ecclesia et in nostro ac populi salvamento, tractaremus et nos erga fideles nostros et fideles nostri erga nos emendaremus et observanda de cetero statueremus, et semel et secundo ad haec exequenda paratus fui, et ad hoc etiam nunc conveni, sicut saepe mihi per communes fideles nostros mandastis.

3. Pro quibus autem causis cum praefato nepote nostro antea loqui non volui, quam vobiscum inde acciperem consilium, quaedam volo hic designare, quaedam vero postea congruo loco et convenienti modo vobis innotescere.

4. Quando altera vice pro his, quae dixi, tractandis[f] ad Tusiacum[2] veni, adportavit mihi et episcopis regni nostri Boso ex parte domni apostolici epistolas quasdam[3] nepoti nostro et episcopis regni sui mittendas, quas illis secundum mandatum domni papae transmisimus, quasdam autem nobis legendas et observandas, quarum et hic textum habemus: in[g] quibus invenimus nos[h] increpatos, cur fornicarios in regno nostro immorari permitteremus et non solum ipsam feminam[4], sed et omnes[i] faventes[i] facinori eius a corpore et sanguine Domini excommunicatos, usque dum ipsa mulier ad virum suum rediret. Et scimus, sicut sanctus dicit Gregorius, quoniam qui[k] resecanda, si potest, non corrigit, ipse illa committit. Nos autem audivimus praedictam feminam in regno nepotis nostri commorari, et hanc sententiam postea non audivimus immutatam. Et qui gravamur nostris, timemus alienis etiam communicare peccatis communicando excommunicatis.

5. Filiam nostram Iudith viduam[5] secundum leges divinas et mundanas sub[6] tuitione ecclesiastica et regio mundeburde constitutam Balduinus[7] sibi furatus est in uxorem: quem post[8] legale iudicium episcopi regni nostri excommunicaverunt secundum sacros canones et diffinitionem sancti Gregorii papae, qui dicit: 'Si[9] quis viduam furatus fuerit in uxorem, ipse[l] et consentientes ei anathema sint.' Quae et

c) illa *om.* 1. d) fuerit 4. e) facere … congruam *om.* 4. f) tractantes 4. g) in quibus *om.* 3. h) *om.* 3. i) omnibus facientibus 2; *corr.* consencientibus 3. k) si quis 2; si quis res et causas si potest 3. l) *om.* 1.

1) *Haec desiderantur in actis supra nr. 242. editis; cfr. Wenck, Fränk. Reich p. 474.* 2) *Tusey, dép. Meuse, ad Mosam sita; canones synodi Tusiacensis a. 860. die 22. mensis Octobris celebratae exstant apud Mansi XV, col. 557 sqq.* 3) *Nicolai I. ep. 54, App. ep. 1, Mansi XV, col. 326, 366; Jaffé, Reg. Pontif. I², 2684, 2685. Ep. 54. ad Hincmarum aliosque episcopos, App. ep. 1. ad Karolum directa est; in neutra vero iubetur epistolam ad Hlotharium transmittendam esse.* 4) *Engiltrudam, uxorem Bosonis nominati, comitis Italici, quae marito relicto cum Vangero vassallo in Hlotharii regnum fugerat; cfr. Reginon. chron. ad a. 866, ed. Kurze p. 84; Dümmler, Ostfränk. Reich II², p. 16 sq.* 5) *Ethelwolfi, regis Angliae; cfr. Bertin. ann. ad a. 862, l. c. p. 56.* 6) *Hincmarus in Bertin. ann. l. c.:* [illegible] sub tuitione paterna et regia atque episcopali custodia servabatur. 7) *Comes Flandriae.* 8) *Hincmarus l. c. p. 57:* post mundanae legis iudicium canonicum … secundum edicta beati Gregorii, ut, si quis viduam in uxorem furatus fuerit, et consentientes ei, anathema sint, depromi sententiam ab episcopis petiit; *in Suessione oppido a. 862.* 9) *Synod. Roman. (721), Mansi XII, col. 264, c. 10.*

verbis et literis nos et episcopi regni nostri nepoti nostro Hlothario innotuimus. 862 Nos etiam, sicut scitis, consilio et consensu fidelium nostrorum communiter confirmavimus[10], ut nemo nostrum huiusmodi hominem in regno suo recipiat neque immorari permittat, sed ad rectam rationem reddendam et ad poenitentiam agendam, sicut statutum est, illum redire cogat. Qualiter autem nepos noster Hlotharius non solum erga nos et consanguinitatem nostram, verum et contra Deum et sacram auctoritatem et communem christianitatem inde egerit, spero, quia vos non latet, quod est plurimis cognitum. Et sanctus Paulus, per quem loquutus est Christus, dicit: 'Non[11] solum qui faciunt, sed qui consentiunt facientibus digni sunt morte.'

6. Nota est vobis causa de uxore nepotis nostri Hlotharii, unde et a nobis et ab episcopis regni nostri, sed et ab aliis episcopis praesentibus nobis consilium quaesivit et audivit; sed secundum illud consilium exinde non fecit. Scimus etiam, quia et ad domnum apostolicum pro hoc transmisit[12] et ab illo epistolas exinde recepit. Negare quoque non volumus nos scire, quid domnus apostolicus et illi et quibusdam episcopis inde mandavit; et scimus, quod negare non possumus nec volumus, quoniam non debemus, quia domni apostolici commendatio ab evangelica veritate et ab apostolica atque canonica auctoritate in nullo discordat: et secundum mandatum illius de hoc facto executum non audivimus nec videmus. Illa etiam sancta et prima in toto orbe terrarum sedes per divinum Paulum, coelestem scilicet tubam, qui ad tertium coelum et ad paradisum raptus hoc ab ipso Domino didicit, nobis et omnibus christianis semper in omni mundo clamat 'cum[13] huiusmodi nec cibum sumere'; et per beatum Ioannem apostolum[14], qui de aeterno et vivo Christi pectoris fonte in coena, quando sacramenta redemptionis[m] nostrae sunt celebrata et tradita, super eo recumbens hausit, quod redemptis omnibus propinavit, manifestissime sedes apostolica interdicit huiusmodi hominem non debere quemquam in domum suam recipere nec ave ei dicere, 'quia[15] qui dicit ei ave, communicat operibus eius malignis'; et per beatum Gregorium papam in homeliis Ezechielis dicit: 'Quia[16] sicut ille, qui fide a Deo recedit, apostata est, ita et ille, qui a Deo recedit opere, sine dubio apostata est', quoniam, sicut dicit apostolus, 'fides[17] sine operibus mortua est'. Et item, sicut alius[n] dicit apostolus, 'sunt[18], qui confitentur se nosse Deum, factis autem negant'. Et ipse Dominus[19] dicit de semel et secundo ac tertio legaliter commonito[o] et non correcto, ut sit nobis sicut gentilis et publicis criminibus implicatus, cum quo et apostolica[13] et canonica auctoritas 'nec cibum sumere', ut praemisimus, nobis concedit.

7. Propterea, unice et frater carissime, a[p] vobismetipsis[q] consilium[r] accipite, et mihi consilium date, et ipsi nepoti nostro suae salutis et honoris date consilium, et praestate auxilium, quia et ego ad hoc, quantum mihi Dominus scire et posse donaverit, sum paratus simul vobiscum agere, si voluerit ipse recipere.

8. Quod autem consilium ego cum episcopis et ceteris fidelibus nostris, sollicitus et pro nostra communi, vestra scilicet et mea, sed et pro ipsius nepotis nostri salute et honore et pro communi omnium fidelium nostrorum indemnitate et salvatione, nunc proxime et in synodo et in placito nostro accepi, vobis, cui nullum bonum negare, sed omne bonum meum paratus sum participare, dico, si placet, et, si ita

m) inredemptionis 2. 3. n) alibi 2. 3. o) excommunicato 2. 3. p) et 1—3. q) nobismetipsis 4. r) *om.* 2—4.

10) *Supra p.* 155, *c.* 5. 11) *Rom.* 1, 32. 12) *Cfr. Nicolai I. ep.* 58. 17, *Mansi XV, col.* 335. 278; *Jaffé, Reg. Pontif.* I², 2886. 2698. 13) 1. *Corinth.* 5, 11. 14) 2. *Ioh.* 10. 15) 2. *Ioh.* 11. 16) *Gregorii Magni homil. in Ezech. I, c.* 2; *Opera tom. I, col.* 1251. 17) *Iac.* 2, 26. 18) *Tit.* 1, 16. 19) *Matth.* 18, 17.

862. vobis bene visum fuerit[s], accipiamus illud communiter. Et si melius nobis per rationem et auctoritatem divinam et humanam nostrae salvationi et christianitati congruentem ostenderitis, paratus sum illud cum omni devotione accipere et vobiscum. Deo cooperante et communium[t] fidelium nostrorum consilio et auxilio adminiculante, libentissime sequi et exequi.

9. Quia scriptum est dicente bono rege, qui tamen deliquit ut homo et recognovit se ut felix: 'Ex[20] voluntate mea confitebor illi', profiteatur idem nepos noster coram vobis et coram episcopis, qui[u] vobiscum fuerint, et remandet nobis per vos et per illos[u], quia vult secundum domni apostolici et episcopale, immo divinum consilium ad placitum convenire cum episcopis et fidelibus atque amicis Dei et nostris ac suis, quoniam haec causa generalis est omnibus christianis[21], et aut[v] ostendere, quia secundum legem divinam et humanam christianis congruam hoc factum de uxore sua habeat executum, aut secundum Dei consilium et legem christiano regi convenientem hoc et illa duo, quae praemisimus, emendare velit et debeat. Et paratus sum cum tali caritate et honorabilitate illum recipere, sicut christianus rex christianum regem et sicut diligens patruus dilectum nepotem debet recipere, et in illius amicitia ad illius salvationem et honorem, si ita fecerit, permanere. Et constituatur tempus congruum et locus oportunus, quando simul pacifice conveniamus et hanc causam, sicut de nobis ipsis, quia, sicut Scriptura dicit, os[22] nostrum et caro nostra est, ad communem nostram et fidelium nostrorum salvationem et honorem diffiniamus; ne, qui fidelibus nostris et omnibus christianis in bono exemplum esse debemus[w], perditionis exemplum donemus, et qui malorum correctores esse[w] debemus, caput malorum, quod absit, fiamus. Sed et ea, quae, ut supra diximus[23], apud Confluentes promisimus nos tractaturos et observanda constituturos, tractemus et statuamus, ut, qui undique propter peccata nostra et malum discordiae, quod in regnis nostris manet, percutimur, placato Deo misericordiae illius solatium consequi mereamur. Et non sit nepoti nostro hoc agere in mente sua durum, quia scriptum est: 'Qui[24] mentis est durae, corruet in malum'; sed timeat Deum, et compescat istud scandalum, quod tam grande in ista christianitate sine ulla necessitate est generatum et propagatum, cum per rationem et auctoritatem potuisset ad debitum effectum perduci, quod multis hominibus videtur sine plena ratione et auctoritate debita executum. Et quia scriptum est: 'Beatus[24] homo, qui semper est pavidus', et Dominus dicit: 'Diligentes[25] me diligo', pro amore et timore Dei honoret se et suam christianitatem et suum nomen regium, et exuat[x] se et nos omnes ab ista calumnia, quae illum sequitur et per illum ac propter illum nos propinquos illius, et honoret inde Deum sciens Dominum dicere: 'Honorantes[26] me honorabo; et qui contempnunt me, erunt ignobiles'.

10. Et si ita noluerit, faciat, quod indicaverit faciendum. Ego in vestra amicitia et debita fraternitate persistere et omni debito obsequio illam promereri cupiens, qui non quaero, quae sunt illius, sed illum, si eum salubriter habere non possum, me a[y] Deo pro illius amicitia tollere nolo, nec ad malum alicui praestare auxilium volo, quia legimus in Scriptura Dominum dixisse cuidam regi: 'Impio[27] praebes auxilium, et his, qui oderunt me, amicitia iungeris; idcirco iram quidem Domini merebaris'.

s) bene *add.* 3. t) communi 1. u) qui . . . illos *om.* 1. v) causam *add.* 1. w) debemus . . . esse *om.* 1. x) eruat 3. y) *ita* 4; *om.* *reliqui.*

20) *Psalm.* 27, 7. 21) *Cfr. Hincmari, De divortio Hlotharii, interrog. III, Opera I, p. 580:* rationabilius esset, ut ad generalem synodum ventilatio et diffinitio huiusce rei . . . differatur. 22) *Genes.* 2, 23. 23) *Cfr. supra p.* 160, c. 2. 24) *Prov.* 28, 14. 25) *Prov.* 8, 17. 26) 1. *Reg.* 2, 30. 27) 2. *Paralip.* 19, 2.

et sicut ibidem in reliquo scriptum est. Et item legimus[28], quia de quacumque impietate quiscumque[z] impius conversus fuerit et ex corde[a] se converti velle dixerit, iam non inter impios computatur, sed a piis pie recipi debet et salubriter potest dicente Scriptura: 'Verte[29] impios, et non erunt'; non quia non erunt in essentia, sed non erunt in impietatis culpa. Haec autem diximus, non ut nepotem nostrum in numero impiorum computari cupiamus, quem piorum numero sociari a Domino exoptamus[b]. 862.

Adnuntiatio[c] domni Hludowici.

Cap. 1. Sicut scitis, qui ibi adfuistis, quando proxime apud Confluentes nos adiuvante Domino coniunximus et capitula a nobis et a fidelibus nostris observanda statuimus, convenit nobis, ut congruo tempore et oportuno loco iterum simul conveniremus et cum Dei adiutorio et fidelium nostrorum consilio, quae in statu sanctae ecclesiae et in nobis et in regnis nostris atque in nostris fidelibus emendanda erant, emendaremus et, ut emendata[d] de cetero observanda[e] statueremus. Et ad haec agenda iam per tres vices et tempus et locum condiximus; sed aut mihi aut fratri meo aut communi nepoti nostro tales causae acciderunt, pro quibus hoc, quod condiximus[f], implere non potuimus.

2. Interea pervenit ad me, quia meus frater et communis nepos noster ita inter se non erant, sicut tunc fuerunt, quando nos simul coniunximus. Et ideo ad hoc veni, ut inter eos privatus mediator existerem et ipsi sic inter se sint, sicut per rectum esse debent. Unde frater noster per me et per episcopos nostros ac per episcopos nepotis nostri[30] et scripto et verbo tales causas nepoti nostro mandavit, pro quibus illi sic privatus non erat, sicut antea fuerat; quas[g] si ille emendare vellet, sicut ei mandabat, voluntarie illi erat, sicut diligens patruus dilecto nepoti et christianus rex christiano regi esse per rectum debet. De quibus causis nos et episcopi, qui nobiscum fuerunt ex parte nepotis nostri, fratri nostro et episcopis, qui cum eo erant[31], tale responsum reddidimus: quia illas causas, quas ei reputabat, paratus erat aut emendare aut de illis certam reddere rationem et dignam facere satisfactionem. Quod responsum et[h] frater noster et episcopi libenter receperunt; et, Deo gratias, sunt ita modo frater et nepos noster, sicut per rectum esse debent.

3. Et volumus, ut, sicut nobis convenit, ut inter nos fideles missi discurrant et, quae in uniuscuiusque nostrum regno emendanda sunt et alter alteri innotuerit, emendentur[i] et casae Dei et sacerdotes ac servi Dei legem et honorem debitum habeant et unusquisque fidelium nostrorum in regnis nostris, cuiuscumque nostrum sit homo, legem et iustitiam et in se et in suis proprietatibus et in suis honoribus habeat, sicut tempore antecessorum nostrorum habuerunt, et sicut inter nos iam convenit et in illis capitulis est constitutum, quae antecessores nostri reges constituerunt, et sicut nos apud Marsnam firmavimus[32], et sicut nunc proxime apud Confluentes statuimus, donec adiuvante Deo congruo tempore[k] et opportuno loco iterum simul conveniamus[33] et una cum communi fidelium nostrorum consilio, quae perfecta non fuerint, pacifice tractemus atque perficiamus[l] et ita nos ad invicem adiuvemus,

z) *om.* 1. a) suo *add.* 3. b) cooptamus 1. c) 1. 5. 6. *praefigunt rubricam:* Sequuntur adnuntiationes, quas tres reges apud Sablonarias adnuntiare debuerunt. d) emendanda 2. e) observentur 2. 3; observarentur *corr. Pertz.* f) diximus 2. 3. g) quia si ita se emendare 2. 3. h) *om.* 2. 3. i) emendent 2. k) *om.* 1. l) *Hic finis* 2. 3.

28) *Ezech.* 3, 20. 29) *Prov.* 12, 7. 30) *Supra p.* 159 *in inscriptione nominatos.* 31) *Ibidem nominati.* 32) *Supra nr.* 205, *p.* 72 *sqq.; cfr. praesertim Adnunt. Kar. p.* 74. 33) *Conventus mense Octobri habendus 'in confinium Mosomagensem (Mouzon) et Vonzensem comitatum (Vouziers)' indictus est; cfr. Ann. Bertin. ad a.* 862, *l. c. p.* 61.

862. ut cum Dei adiutorio nos et fideles nostros salvemus et oppressoribus sanctae ecclesiae resistamus. Et hanc adcognitationem ideo scribi communi consensu fecimus, ut unusquisque nostrum illam habeat et certius sciat, quid et qualiter exinde observare expressius debeat; quia non decet, ut rex a sua cognitatione deviet, sicut non convenit, ut episcopus a sua recta praedicatione discordet.

Adnuntiatio Karoli.

Cap. 1. Hoc, quod dilectus frater noster dixit nos proxime apud Confluentes constituisse, quantum fuit ex me, hactenus observavi et observare cupio, si et erga me ita fuerit observatum: et ei[34] reputare non volo, ut ipse similiter erga me illa observata non habeat. Credo etiam, quia nec ille velit nec aliquis alius mihi reputare possit, ut erga eum illa observata non habeam. Quodsi aliquis fecerit, paratus sum aut illa, quae emendanda sunt, emendare aut de hoc, quod mihi reputatum fuerit, certam reddere rationem.

2. Et si hic communis nepos noster fecerit, sicut frater noster et episcopi, qui cum eo inter nos mediatores fuerunt, mihi et episcopis, qui mecum erant, ex parte illius nuntiaverunt, et frater noster nunc dixit, et ita mihi familiaris et amicus atque adiutor secundum rationabilem possibilitatem extiterit, sicut nepos patruo et christianus rex christiano regi esse per rectum debet, sic ei privatus et amicus atque adiutor secundum rationabilem possibilitatem esse volo, sicut diligens patruus dilecto nepoti et sicut christianus rex christiano regi per rectum esse debet.

3. De fidelibus autem missis inter nos discurrendis et de his, quae in regnis nostris emendanda sunt, emendandis et de statu atque honore ecclesiarum et sacerdotum ac servorum Dei et de lege ac iustitia conservanda unicuique fidelium nostrorum in regno nostro, cuiuscumque nostrum sit homo, et in illo et in suis proprietatibus et in suis honoribus et de capitulis observandis, sicut frater noster nunc dixit, ita et ego per omnia cupio observare.

Adnuntiatio Hlotharii.

Cap. 1. Postquam iste patruus meus Hludowicus me in sua bonitate in filii loco suscepit[35], sic erga me semper in sua mercede fecit, sicut et illum decuit et mihi necesse fuit. Unde paratus sum illi debitum obsequium exhibere, sicut per rectum debeo facere.

2. Et de his, quae patruus meus Karolus proxime nunc, quando primum simul convenimus, mihi mandavit, sic observare cupio, sicut[36] patruus meus Hludowicus et episcopi, qui cum eo inter me et patruum meum Karolum mediatores fuerunt, ex mea parte illi et episcopis, qui cum eo erant, nuntiaverunt. Et si ipse mihi ita privatus et amicus atque adiutor secundum rationabilem possibilitatem extiterit, sicut patruus nepoti et christianus rex christiano regi esse per rectum debet, ita et illi et familiaris et amicus atque adiutor secundum rationabilem possibilitatem esse volo, sicut diligens nepos dilecto patruo et christianus rex christiano regi esse per rectum debet.

3. De[37] fidelibus autem missis inter nos discurrendis et de his, quae in regnis nostris emendanda sunt, emendandis[k] et de statu atque honore ecclesiarum et sacerdotum ac servorum Dei et de lege ac iustitia conservanda unicuique fidelium nostrorum in regno nostro, cuiuscumque nostrum sit

34) *Cfr. supra p. 159, c. 1.* 35) *A. 855, cum Hlotharius rex periit; cfr. Ann. Fuld. ad a. 855, SS. I, p. 369.* 36) *Ad verbum fere mutatis sane mutandis consentit cum Adnunt. Kar. supra c. 2.* 37) *Cfr. ib. c. 3.*

homo, et in illo et in suis proprietatibus et in suis honoribus et de capitulis observandis, sicut 862.
isti mei patrui nunc dixerunt, ita et ego per omnia cupio observare*).

Adnuntiatio Karoli.

Sicut ego verbis et scriptis per fratrem meum et per episcopos nepoti meo mandavi et illi de sua parte mihi renuntiaverunt, sic illi amicus esse et illum salvare volo, sicut avunculus per rectum nepotem salvere debet, si ille, sicut nepos per rectum avunculum salvere debet, me et meos salvaverit.

*) *Codd. 1. 4—6. hoc loco addunt:* Quoniam[38] istas, quae praecedunt, adnuntiationes Hludowicus et Hlotharius cum illorum sequacibus, postquam coram omnibus, qui adfuerunt, trium regum consiliariis fere ducentis, tam episcopis quam abbatibus et laicis, relectas penitus reiecerunt, ne populo legerentur, ut causa Hlotharii penitus taceretur, hanc, quae sequitur adnuntiationem, domnus Karolus istis ipsis verbis iam vesperi adnuntiavit apud Sablonarias, anno incarnationis dominicae DCCCLXII, indictione XI, III. Nonas Novembris, in ipsa casa, ubi relectae sunt praecedentes adnuntiationes, in quam pauci alii intraverunt, quam qui antea fuerunt, quoniam fere plena de ipsis erat.

38) *Cfr. Ann. Bertin. l. c. p. 60.*

---

244. HLUDOWICI ET KAROLI PACTUM TUSIACENSE.

865. Febr. 19.

Hoc pactum nobis traditum est: 1) *a Sirmondo, Caroli Calvi Capitula p.* 351; 2) *a Baluzio II, col.* 201. *ex codice quodam Rivipullensi; et in codicibus:* 3) *Vatic. reg. Christ.* 291 *fol.* 120, *in quo valde mutilatum est;* 4) *Vatic.* 4982 *fol.* 141. *Capitula inscribuntur in cod.* 2*:* Capitula Karoli regis atque Ludowici fratris eius; *in* 1. 3. 4*:* Anno incarnationis dominicae DCCCLXV, XI. Kalend. Martii, haec, quae sequuntur, Hludowicus et Karolus reges in Tusiaco villa *(Tuscy, ad Mosam sita)* populo adnuntiaverunt.

Quo vero modo pactum nostrum initum vel confirmatum sit, plene et accurate Ann. Fuld., falso tamen ad a. 864, *SS. I, p.* 378, *hisce verbis referunt:* Hludowicus et Karolus reges et fratres apud Dusiacum villam mense Septembri convenientes foedus ineunt, et quicquid inter eos levitate humana vel suggestione militum perperam gestum fuerat, sibi mutuo dimittunt, cuncta retro oblivioni tradenda censentes. Huius autem foederis pactum inviolabiliter omni tempore conservandum testes et admonitores idonei ex utraque parte statuuntur. Nam Hludowicus ex parte Karoli Hincmarum Remensem episcopum et Engilramnum comitem *(sc. Flandriae, camerarium et consiliarium a secretis; cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich II*^{2}*, p.* 112, *n.* 3*)*, Karolus vero ex parte Hludowici Liutbertum archiepiscopum *(Moguntinum)* et Altfridum antistitem *(Hildesheimensem)* elegit, ut si forte ab aliquo eiusdem pacti iura laederentur, his admonentibus et gesta priora ad memoriam revocantibus, facilius in pristinum statum reformari possent.

Tempus, quo conventus habitus sit, et ex inscriptione supra edita apparet et ex Ann. Bertin. ad a. 865, *ed. Waitz p.* 74*:* Karolus circa medium Febroarium mensem fratrem suum Hludowicum in villa Tusiaco honorifice suscepit. *Cfr. Böhmer-Mühlbacher nr.* 1415. *(B. II,* 201*; P.* 499.*)*

865. Sicut vos et plures alios audisse credimus, iam secundo et tertio in isto tempore convenire insimul proposuimus, sed variis occupationibus praepedientibus hoc usque modo implere nequivimus. Nunc quia, Deo gratias, insimul convenimus, volumus vos scire, quoniam ad nullius deceptionem vel condemnationem neque pro ulla indebita cupiditate insimul convenimus. Propter quae autem excepto debito ac fraterno desiderio, ut nos invicem dilectione mutua videremus, noster conventus fuerit, vobis nota facere volumus, et quae Deo placita et nobis ac fidelibus nostris salubria et proficua sunt, una cum Dei adiutorio et vestro ac ceterorum communium fidelium nostrorum consilio et auxilio tenere immutabiliter et augere utiliter volumus.

Cap. 1. Primo nostras et sanctae Dei ecclesiae ac regni nobis commissi necessitates fraterne et sincera mente ad invicem exposuimus.

2. Illa, quae nuper cum fidelium nostrorum consilio apud Confluentes[1] inter nos confirmata fuerunt, diligenter rememoravimus, quae inviolabiliter adiuvante Domino conservabimus.

3. Sicut Deus hoc in corde nostro videt, volumus et vos scire, quoniam 'de[2] corde puro et conscientia bona et fide non ficta' adunati, id est unanimes effecti sumus, quantum ipse dederit, a quo est 'omne[3] datum optimum et omne donum perfectum', ad Dei voluntatem et nostrum communem honorem et salvamentum et ad sanctae Dei ecclesiae statum et sacerdotum ac servorum eius debitum honorem et vigorem ac regni nobis a Deo commissi soliditatem restituendam et conservandam, ut ecclesia et regnum, quod Deus in manus progenitorum nostrorum adunavit et nobis misericordia sua commisit, in nostro tempore necessariam defensionem et tuitionem et honorem atque soliditatem habeat.

4. Quoniam, sicut dicit Sancta scriptura, qui 'suorum[4] et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit et est infideli deterior', consideravimus et confirmavimus in fide nostra inter nos de uxoribus et filiis nostris, qui ita fideliter nobis subditi et obedientes fuerint, sicut filii patribus et suis senioribus esse debent, ut unusquisque[5] nostrum alterius filios sicut proprios in vera dilectione habeat; et qui superstes de nobis alteri fuerit, illius, qui decesserit, uxori et filiis, sicut inter nos convenit, debitum et necessarium adiutorium praestet et fidem conservet.

5. Consideravimus et statuimus, ut communes fideles nostri[6], quorum consilio et auxilio sanctam Dei ecclesiam et regnum nobis commissum gubernare debemus, debitum honorem et salvamentum habeant. Et ipsi ad Dei voluntatem et ad[a] nostrum debitum honorem et[a] vigorem et salvamentum et ad sanctae Dei ecclesiae statum et ad regni soliditatem et defensionem, qualiter populus in regno nostro legem et iustitiam et pacem ac tranquillitatem habeat, 'de[7] corde puro et conscientia bona et fide non ficta' fideli consilio et auxilio nobis sint in omnibus adiutores. Et si aliquis, quod absit, ab hoc deviare tentaverit, unanimiter, ut ad hoc redeat, illum convertere decertemus[8]. Et si ad hoc reduci non potuerit, unanimiter studeamus, ut vel sibi soli noceat et contra hoc, quod salubriter conservare debemus, non possit damnabiliter agere. Et omnes, tam nobis amici quam et contrarii, certissimum teneant, quoniam, qui contra quemlibet nostrum quiddam adversi machinatus vel molitus fuerit, apud alium locum familiaritatis et amicitiae non habebit[9].

a) ad ... et *om.* 1.

1) *A.* 860; *cfr. supra p.* 155 *sqq.* 2) 1. *Timoth.* 1, 5. 3) *Iac.* 1, 17. 4) 1. *Timoth.* 5, 8. 5) *Cfr. Conv. ap. Marsnam II* 851, *supra p.* 73, *c.* 3. 6) *Cfr. Conv. ap. Confluentes* 860, *supra p.* 157, *Adnunt. Hlud. c.* 5. 7) 1. *Timoth.* 1, 5. 8) *Cfr. Conv. ap. Confluentes* 860, *supra p.* 156, *c.* 12. 9) *Ibidem p.* 155, *c.* 4. 5.

6. Vos scitis, qualiter nepos noster Hlotharius per suam iuventutem et per levium hominum consensum et hortamentum et etiam per eorum favorem, qui illum salvare debuerant, fecit et facit contra illam legem, quam Deus primo in paradiso primis hominibus dedit, et quam in evangelio per praesentiam carnis cum hominibus habitans renovavit et confirmavit, quae ad omnes homines pertinet, qui secundum Deum legitimo utuntur coniugio. Unde et universalis ecclesia Dei pulsatur, et sacerdotes sunt dehonorati, et populus christianus sicut de mali morbi contagio est maculatus. Propterea, quod Deus dixit: 'Diliges[10] proximum tuum sicut teipsum', et sicut scriptum est: 'Ipse[11] os nostrum et caro nostra est', et ecclesia nobis et illi commissa et regnum unum est et populus ac christianitas una est, consideravimus, ut ad illum missos nostros mittamus[12] et ei tale consilium mandemus[b][13], qualiter et ipse coram Deo salvus[c] et coram saeculo honoratus esse valeat et ecclesia et regnum, quod illi ad salvationem commissum est, solidum esse possit et populus Dei salvus sit et legem ac iustitiam et pacem ac tranquillitatem habeat. 865

7. Quia etiam ipse suos missos ad nos transmisit quasi consilium quaerens, per nostros missos et de his, unde nobis mandavit, quantum nobis Dominus dedit, ei verum et sincerum consilium remandamus, et talem voluntatem nostram esse erga eum, sicut vobis dicimus, illi per eosdem missos nostros mandamus.

b) demus 1. c) *om.* 1.

10) *Matth. 22, 39.* 11) *Genes. 2, 23.* 12) *Altfridum Hildesheimensem et Erchanraum Catalaunensem episcopos; cfr. Ann. Bertin. ad a. 865, l. c. p. 74.* 13) *Ibidem:* mandantes, ut ... prius secundum domni apostolici et eorum hortamentum emendaret, quod contra leges divinas et humanas commiserat in aecclesia ... et tunc, ordinato regno suo ... pro indulgentia petenda et optinenda ad apostolorum limina properaret.

---

245. HLUDOWICI ET KAROLI PACTIONES METTENSES.

867.

Acta huius conventus nobis tradita sunt a Sirmondo, Caroli Calvi Capitula p. 356, ex codice quodam Laudunensi, in quo haec inscriptio praefixa erat: Anno incarnationis dominicae DCCCLXVIII, indictione prima. Metis civitate apud sanctum Arnulfum hae pactiones inter Hludowicum et Karolum gloriosos reges factae sunt his praesentibus: Hincmaro archiepiscopo, Luitberto archiepiscopo *(Moguntino)*, Altfrido episcopo *(Hildesheimensi)*, item Hincmaro episcopo *(Laudunensi)*, Witgario episcopo *(Augustano)*, Odone episcopo *(Bellovacensi)*, regni Karoli gloriosi regis XXIX.

Hludowicus et Karolus, postquam anno 865. apud Tusiacum pacem et foedus inierunt (supra p. 165 sq.), paulo post mense fere Octobri Coloniae colloquium habuerunt, ut Hlotharium nepotem ad amicitiam adhiberent (Ann. Bertin. ed. Waitz p. 79 sq.; Ann. Fuld., SS. I, p. 379). Cum vero ille non adesset, Hludowicus anno 866. ex urbe Franconofurt Karolum et Hlotharium iterum ad communem conventum die 3. mensis Novembris Mettis habendum invitavit (Ann. Bertin. l. c. p. 84.). Sed ipso et Hlothario diversis quibusdam causis retentis (l. c. p. 85) anno demum 867. conventus inter Karolum et Hludowicum factus est (l. c. p. 86). Quamquam enim temporis indicia supra in inscriptione citata ad annum 868. spectant, ad annum 867. tamen referenda sunt: cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich II², p. 160, n. 2; Böhmer-Mühlbacher nr. 1419c. 1420.

(B. II, 207; P. 508.)

867. Amodo[1] et deinceps ad Dei voluntatem et sanctae ecclesiae restaurationem et honorem atque defensionem et ad nostrum communem honorem et salvamentum atque profectum et ad salvationem ac pacem christiani populi nobis commissi isti fratri meo Karolo et consilio et auxilio in vera fraternitate, quantum Deus mihi scire et posse dederit[1], fidelis adiutor ero. Et si Deus nobis amplius adhuc de regnis nepotum nostrorum donaverit, et in acquirendo ac in dividendo, sicuti plus aequaliter aut nos aut nostri communes fideles invenerint, quos communi consensu elegerimus, et in ipsa divisione consentiendo et in habendo et in conservando atque defendendo tam istud, quod habemus, quam et quod nobis de praefatis regnis Dominus concesserit, absque dolositate aut deceptione vel superabreptione illi sincerus auxiliator et cooperator ero, sicut verus frater vero fratri per rectum esse debet; in hoc, ut ipse similiter erga me conservet. Mundeburdem autem et defensionem sanctae Romanae ecclesiae pariter conservabimus[2] in hoc, ut Romani pontifices nobis debitum honorem conservent, sicut eorum antecessores nostris antecessoribus conservaverunt. Sic[a] me Deus adiuvet et isti sancti.

Similiter et Karolus Hludowico promisit.

a) Si *Sirm.*

1) *Cfr. Conc. ap. Confluentes* 860, *Sacrament., supra p.* 154, *quocum ad verbum fere consentiunt.* 2) *Cfr. Divisio regni* 831?, *supra p.* 23, *c.* 11.

---

246. HLUDOWICI IUNIORIS ET HLUDOWICI BALBI CONVENTIO FURONENSIS.

878. Nov. 1.

Leguntur haec capitula: 1) *in Ann. Bertin. ad a.* 878, *ed. Waitz p.* 145; 2) *apud Sirmondum, Caroli Calvi Capitula p.* 545; 3) *in cod. Vatic. reg. Christ.* 291 *fol.* 104[v].

Hincmarus in suis annalibus, l. c. p. 144, *actis conventus haec verba praemittit:* Hludowicus rex *(sc. Balbus)* Trecas Compendium reversus, audita renuntiatione legatorum suorum, quod ad sobrinum suum Hludowicum cum pace inter se obtinenda direxerat, cum quibusdam consiliariis suis venit usque ad Heristallium; et Kalendis Novembris simul convenientes apud Marsnam *(situm ad septentriones loci Furonis)*, utrimque pax firmata est inter eos. . . . In ipso quidem placito haec quae sequuntur inter eos consensu fidelium illorum servanda convenerunt. *Illis addenda sunt, quae referunt Ann. Fuld., SS. I, p.* 392*:* Rex Hludowicus ad Aquas in mense Octobre perrexit et cum aequivoco suo, Karoli regis filio, haud procul inde colloquium habuit. *et Ann. Vedast., l. c. p.* 517*:* Hludowicus etiam rex, filius Hludowici, legatos misit ad Hludowicum regem, ut sibi Aristallio occurreret pacis gratia. Qui festine ad locum nominatum veniens mutuo se salutaverunt, pacemque firmissimam inter se fecerunt. Actum est hoc mense Octobrio. *Quo tamen loco et tempore et qua de causa conventus habitus sit, ex ipso apparet.*

Acta placiti duobus exemplaribus conscripta sunt, ex quibus unius tantum textus nobis servatus est. Verba enim: Sicut inter patrem meum Karolum et patrem vestrum Hludowicum *(lin. 7, p. 169) et caput 3. probant nostrum in cancellaria Hludowici Balbi in hanc formam redactum esse, et bene convenit, quod Hincmarus ipsum exemplar tradidit, quem ex cancellaria sumpsisse putaverim.* *(B. II, 277, P. 545.)*

Conventio, quae inter gloriosos reges, Hludowicum filium Karoli imperatoris itemque Hludowicum filium Hludowici regis, in loco, qui vocatur Furonis[1], Kalendis Novembris, ipsis et communibus fidelibus ipsorum faventibus et consentientibus, facta est, anno incarnationis dominicae DCCCLXXVIII[a], indictione XI[b], dicente[c] rege Hludowico filio Karoli[c]: 878

Sicut inter patrem meum Karolum et patrem vestrum Hludowicum regnum[d] Hlotharii divisum[e] fuit[2], volumus, ut ita consistat. Et si aliquis nostrorum fidelium de regno paris sui ex hoc aliquid purprisum habet, iussu nostro illud dimittat. De regno vero, quod Hludowicus imperator Italiae habuit[3], quia necdum ex illo aliqua divisio facta est, quicumque modo illud tenet, ita teneat, donec Domino volente iterum[f] simul venientes[i] cum communibus fidelibus nostris inveniamus et diffiniamus[g], quid[g] ex hoc melius et iustius nobis[h] visum fuerit. De regno autem[h] Italiae, quia modo nulla ratio esse potest, omnes sciant, quia partem nostram de illo regno et requisivimus et requirimus et Domino auxiliante requiremus.

Ista sequenti die statuta sunt.

Cap. 1. Ut, quia firmitas amicitiae et coniunctionis nostrae modo quibusdam praepedientibus causis esse non potuit, usque ad illud placitum, quo simul ut conveniamus statutum habemus[4], talis[i] amicitia[5] inter nos maneat[k] Domino auxiliante 'de[6] corde puro et conscientia bona et fide non ficta', ut nemo suo pari vitam, regnum aut fideles suos vel aliquid, quod ad salutem sive prosperitatem ac honorem regni pertinet, discupiat aut forsconsiliet.

Cap.[l] 2. Ut, si in cuiuscumque nostrum regno pagani sive pseudochristiani insurrexerint, unusquisque[7] veraciter suum parem, ubicumque necesse[m] illi[n] fuerit et ipse rationabiliter potuerit, aut per semetipsum aut per suos fideles et consilio et auxilio, prout melius potuerit, adiuvet.

Cap. 3. Ut, si ego vobis superstes fuero, filium vestrum Hludowicum adhuc parvulum et alios filios vestros, quos Dominus vobis donaverit, ut regnum paternum hereditario iure quiete tenere possint, et consilio et auxilio, prout melius potuero, adiuvabo[7]. Si autem vos mihi superstes[o] fueritis, filios meos Hludowicum et Karlomannum et alios, quos divina pietas mihi donare voluerit, ut regnum paternum quiete tenere possint, similiter et consilio et auxilio, prout melius potueritis, ut[f] adiuvetis rogo[f].

Cap. 4. Ut[5], si aliqui susurrones et detractores et, qui paci nostrae invident et quietum regnum esse non patiuntur, inter nos lites et contentiones atque discordias seminare voluerint, nullus nostrum hoc recipiat aut libenter acceptet[8]; nisi forte hoc ad rationem coram nobis utrisque et communibus fidelibus nostris perducere

a) *Ita unus cod. Atrebat. Annalium Bertin.; ceteri et nostri* 2. 3: DCCCLXXIX. b) XII. 2; VI. 3. c) dicente ... Karoli *om.* 2. 3. d) regni 2. e) divisio 2. f) *om.* 2. 3. g) definiamus quod 2. h) *om.* 2. i) enim *add.* 1. k) manebit 1. l) Cap. *hic et infra om.* 2. m) necessitas 2. n) *om.* 1. o) superstites 2.

1) *Fouron; situs ad fines Belgiarum prope ad Aquas.* 2) *Marsnae a.* 870; *cfr. infra nr.* 251. 3) *Sc.: Provintiam et Burgundiam; cfr. Dümmler, Ostfränk. Reich III*², *p.* 93 *sq.* 4) *Ann. Bertin. l. c.:* condixerunt placitum purificatione sanctae Mariae *(6. Febr.)*, ut simul iterum convenirent, Hludowicus, Karoli filius, ad Gundulfi villam et Hludowicus, Hludowici filius, circa eundem locum. 5) *Cfr. Conv. ap. Marsnam II.* 851, *supra p.* 72, *c.* 2, *cuius verba inde ab* de corde puro *usque ad finem paucis tantum mutatis hic repetuntur.* 6) 1. *Timoth.* 1, 5. 7) *Cfr. Conv. ap. Marsnam II.* 851, *l. c., c.* 3. 8) *Cfr. supra p.* 166, *c.* 5.

878. voluerit. Si vero hoc noluerit, cum nullo nostrum aliquam societatem habeat, sed omnes illum, sicut mendacem et falsatorem[p] et inter fratres volentem seminare discordias, communiter a nobis abiciamus, ne de cetero quisque talia mendacia auribus nostris inferre[q] audeat.

Cap. 5. Ut communiter, prout citius potuerimus, missos nostros ad Karlomannum et Karolum gloriosos reges[9] dirigamus, qui eos ad placitum, quod octavo Idus Februarii statutum habemus[4], invitent et, ut nullatenus venire differant, obsecrent; et si, secundum quod optamus, venire voluerint, communiter nos ad Dei voluntatem et sanctae ecclesiae salvationem ac communem honorem nostrum ac profectum atque salvamentum totius populi christiani nobis commissi Domino cooperante ita coniungamus, ut de cetero in eo, qui unus est, unum simus et unum velimus et id ipsum dicamus secundum apostolum[10] et faciamus omnes et non sint in nobis ulla scismata.

Cap. 6. Si autem illi obsecratione nostra vocati et invitati aut missi eorum ad praefatum placitum venire distulerint, nos, secundum quod statutum habemus, illuc omnino venire et nos secundum Dei voluntatem coniungere omnimodis non omittamus, nisi forte talis inevitabilis necessitas evenerit, pro qua[r] id fieri nullatenus possit. Et si hoc acciderit, ad tempus quisque[s] pari suo hoc rescire faciat; et propterea amicitia nostra nec minuatur nec immutetur, donec Domino volente congruo tempore perfecte confirmetur.

Cap. 7. Ut[11] res ecclesiarum, in cuiuscumque regno caput fuerit, tam de episcopatibus quam de abbatiis sine ulla contradictione rectores ipsarum ecclesiarum illas possideant; et si aliquid ibi mali[t] factum a quoquam est, in cuiuscumque regno illae res consistunt, legaliter exinde iustitiam reddere faciat.

Cap. 8. Et[11] quia per vagos et in tyrannica consuetudine inreverentes homines pax et quies regni perturbari solet, volumus, ut, ad quemcumque nostrum talis venerit, ut de his, quae egit[u], rationem et iustitiam subterfugere possit, nemo ex nobis illum[h] ad aliud recipiat vel retineat, nisi ut ad rectam rationem et debitam emendationem perducatur. Et si rationem rectam subterfugerit, omnes in commune, in cuius regnum venerit, illum persequamur, donec aut ad rationem perducatur aut de regno expellatur vel deleatur[v].

Cap. 9. Volumus, ut hi[w], qui merito proprietatem illorum in regno nostro perdiderint, ita iudicentur, sicuti temporibus antecessorum nostrorum inventum fuit; qui vero dicunt se iniuste proprietatem illorum perdidisse, veniant in nostram praesentiam et, sicut iustum est, ita illis iudicetur, et sua recipiant.

p) falsarium 2. q) inserere 2. r) quo 1. s) uterque 2. t) misfactam 2. u) egerit 2. v) deiiciatur 2. w) his 2.

9) *Baiuvariae et Alamanniae.* 10) 1 *Corinth.* 1, 10. 11) *Conv. ap. Marsnam I.* 847, *Adnunt. Hlud., supra p.* 70, *c.* 5. 12) *Conv. ap. Marsnam II.* 851, *supra p.* 73, *c.* 4.

XIX.

ADDITAMENTA AD CAPITULARIA REGUM FRANCIAE ORIENTALIS.

842—906.

247. HLUDOWICI ET KAROLI PACTUM ARGENTORATENSE.

842. Febr. 11.

Nithardus in historiarum libro tertio capite quinto (SS. II, p. 665; *editio altera emendata in* 8°, *Hannoverae* 1870, *p.* 37 *sqq.) sacramenta refert, quae Hludowicus et Karolus fratres invicem sibi Argentorati a.* 842. *iuraverunt, simul cum iuramento ab utriusque regis populo praestito. Iuramenta ex unico Nithardi codice, qui hodie est Paris.* 9768, *accurate dantur in SS. II, tab. VIII, et in 'Cabinet des manuscrits de la bibliothèque nationale, Planche XXX'; in quibusdam emendata ea repetimus secundum Müllenhoff et Scherer, Denkmäler deutscher Poesie und Prosa, ed. altera p.* 181. *Quae Nithardus refert, sacramentorum verbis praemisimus.*

(B. II, 39; *P. I,* 375.*)*

Ergo XVI. Kalend. Marcii Lodhuwicus et Karolus in civitate, quae olim Argentaria vocabatur, nunc autem Strazburg vulgo dicitur, convenerunt, et sacramenta, quae subter notata sunt, Lodhuwicus Romana, Karolus vero Teudisca lingua iuraverunt. Ac sic ante sacramentum circumfusam plebem alter Teudisca, alter Romana lingua alloquuti sunt. Lodhuwicus autem, qui maior natu, prior exorsus sic coepit:

'Quotiens Lodharius me et hunc fratrem meum post obitum patris nostri insectando usque ad internecionem delere conatus sit, nostis. Cum autem nec fraternitas nec christianitas nec quodlibet ingenium salva iusticia, ut pax inter nos esset adiuvare posset, tandem coacti rem ad iuditium omnipotentis Dei detulimus, ut suo nutu, quid cuique deberetur, contenti essemus; in quos nos, sicut nostis, per misericordiam Dei victores extitimus, is autem victus una cum suis, quo valuit, secessit. Hinc vero fraterno amore correpti necnon et super populum christanum conpassi persequi atque delere illos noluimus; sed hactenus, sicut et antea, ut saltem deinde

842. cuique sua iustitia cederetur, mandavimus. At ille posthaec non contentus iudicio divino, sed hostili manu iterum et me et hunc fratrem meum persequi non cessat; insuper et populum nostrum incendiis, rapinis cedibusque devastat; quamobrem nunc necessitate coacti convenimus et, quoniam vos de nostra stabili fide ac firma fraternitate dubitare credimus, hoc sacramentum inter nos in conspectu vestro iurare decrevimus. Non qualibet iniqua cupiditate illecti hoc agimus, sed ut certiores, si Deus nobis vestro adiutorio quietem dederit, de communi profectu simus; si autem, quod absit, sacramentum, quod fratri meo iuravero, violare praesumpsero, a subditione mea necnon et a iuramento, quod mihi iurastis, unumquemque vestrum absolvo.'

Cumque Karolus haec eadem verba Romana lingua perorasset, Lodhuwicus, quoniam maior natu erat, prior haec deinde se servaturum testatus est:

'Pro Deo amur et pro christian poblo et nostro commun salvament, d'ist di in[a] avant, in quant Deus savir et podir me dunat, si salvarai eo cist meon fradre Karlo, et in adiudha et in cadhuna cosa, si cum om per dreit son fradra salvar dist, in o quid il mi altresi fazet; et ab Ludher nul plaid numquam prindrai, qui meon vol cist meon fradre Karle in damno sit.'

Quod cum Lodhuwicus explesset, Karolus Teudisca lingua sic hec eadem verba testatus est:

'In Godes minna ind in thes christianes folches ind unser bedhero gehaltnissi[b], fon thesemo dage frammordes, so fram so mir Got gewizci indi mahd[c] furgibit, so haldih thesan minan bruodher, soso man mit rehtu sinan bruodher[d] scal, in thiu, thaz er mig so[e] sama[e] duo; indi mid[f] Ludheren in nohheiniu[g] thing ne gegango, the minan willon imo ce scadhen werdhen[h].'

Sacramentum autem, quod utrorumque populus quique propria lingua testatus est, Romana lingua sic se habet:

'Si Lodhuvigs sagrament, quae son fradre Karlo iurat, conservat, et Karlus meos sendra de sua[i] part non los tanit, si io returnar non l'int pois, ne io ne neuls cui eo returnar int pois, in nulla aiudha[k] contra Lodhuwig nun li iv er.'

Teudisca autem lingua:

'Oba Karl then eid, then er sinemo[l] bruodher Ludhuwige gesuor, geleistit indi Ludhuwig min herro then er imo gesuor, forbrihchit, ob ih inan es irwenden ne mag, noh ih noh thero nohhein, the[m] ih es irwenden mag, widhar Karle imo ce follusti ne wirdhit.'

a) en *corr.* in *c.* b) gealnissi *corr.* gealtnissi *c.* c) madh *c.* d) bruher *c.* e) soso | ma *c.* f) mit *c.* g) *e* noheiniu *corr. c.* h) werhen *c.* i) suo *c.* k) *e* aiuha *corr. c.* l) sineuo *c.* m) then *c.*

SYNODUS AD THEODONIS VILLAM HABITA.

844. Oct.

Vide supra p. 112 *sqq.*

248. CONCILIUM MOGUNTINUM. 847

847. Oct. 1.

Legitur hoc concilium in codicibus: 1) *Sangall.* 296, *p.* 3. 2) *Monac.* 6245 *fol.* 15. *et* (2*a*) *capita* 30. 31. *fol.* 57. 3) *Monac.* 6241 *fol.* 40. 4) *Monac.* 6288 *fol.* 192. 5) *Vatic.* 5748 *fol.* 123; *et* 6) *in editione principi Surii, Concilia tom. III, p.* 421 *sqq. Praeterea exstat c.* 27. *in cod. Stuttgart.* 107, *inter fol.* 81[v]. *et fol.* 83. *in collectione quadam canonum. In codd.* 2. 3. *praefigitur inscriptio:* Incipit epistola Rabani Magonciacensis archiepiscopi cum coepiscopis suis ad Hludowicum regem; *in cod.* 4. *haec verba inscribuntur:* Epistola Rabani Mugonciacensis archiepiscopi.

Quo tempore concilium habitum sit, docent illa, quae referunt Ann. Fuld. ad a. 847, *SS. I, p.* 365*:* Otgarius Mogontiacensis episcopus XI. Kal. Mai. obiit, in cuius locum Rhabanus ordinatus est VI. Kal. Iulii, qui in eodem anno iubente Hludowico rege apud Mogontiacum synodum habuit circa Kalendas Octobris.

Capitula synodi minima ex parte noviter verbis concepta sunt: plurima partim ex Concilio Moguntino a. 813. *celebrato, Mansi XIV, col.* 63 *sqq., partim ex aliis fontibus, quos suis locis adnotavimus, derivata sunt, qua de causa minoribus typis imprimenda erant.* *(B. deest; P. deest.)*

Domino serenissimo et christianissimo regi Hludowico verae religionis strenuissimo rectori ac defensori sanctae Dei aecclesiae una cum uxore et prole sua eiusque fidelibus vita et salus, honor et benedictio cum victoria sine fine mansura.

Dignissimae reverentiae[1] vestrae patefacimus[a] nos humillimi famuli vestri, Rabanus videlicet Magontiacensis[b] ecclesiae[c] indignus archiepiscopus cum coepiscopis meis, qui ad praedictae ecclesiae diocesim pertinent, hoc est: Samuele[d][2], Gozbaldo[e][3], Baturato[4], Hebone[5], Gozprahto[f][6], Hemmone[g][7], Waltgario[8], Ansgario[9], Otgario[10], Lantone[11], Salomone[12] et Gebeharto[h][13] cum reliquis corepiscopis, abbatibus, monachis, presbiteris et caeteris aeclesiasticis ordinibus, quia venimus secundum iussionem vestram in civitatem[c] Magonciam ibique pariter adunati post triduanum ieiunium, quod cum letaniis celebravimus, divinam suppliciter postulantes[i] clementiam, quatinus sancta gratia sua conventum et actionem ipsius synodi[k] sibi acceptabilem facere dignaretur[l] et christiano populo proficientem ad salutem et vitam perpetuam vobisque ad aeternum honorem et gloriam. Ubi etiam decrevimus, ut in[m] singulis parrochiis per episcopos et clericos, per abbates et monachos oratio pro vobis et pro vestra coniuge simulque[n] prole nobilissima fieret — cuius orationis summa est: missarum tria milia et quingenta et psalteriorum mille septingenta — hoc omni devotione postulantes, ut Deus omnipotens diuturnam vobis sanitatem ac prosperitatem[o] concedat regnumque vestrum diu stabiliat ab omni hoste defensum in terra postque huius vitae terminum in regno celesti gloriam vobis simul cum sanctis suis concedat sempiternam. Tunc vero considentes in claustro sancti Albani martyris secundum morem illum, quo priscis temporibus sub Carolo imperatore[14]

a) *ita* 1; patefecimus *reliqui.* b) Magonciacensis 2. 3. 5; Magonciatensis 4; Moguntiacensis 6. c) (eccle)siae . . . civitatem *in loco raso* 1. d) Samuhel et 2—5. e) Egorbaldo 6. f) Gozbrachto 2—5; Gorbrahto 6. g) Hemone 2—5. h) Gebehardo 2. 3. 6; Gabeardo 4. 5. i) postulavimus 2. 3. k) synodo 1. l) dignetur 4. 5. m) *om.* 4—6. n) simul 3. 5. 6. o) prosperitate 1.

1) *Conc. Mog.* 813, *prolog., Mansi XIV, col.* 64 *sqq.* 2) *Wormatiensi.* 3) *Wirzburgensi.* 4) *Paderbrunnensi.* 5) *Hildesheimensi.* 6) *Osnabruggensi.* 7) *Halberstadensi.* 8) *Verdensi.* 9) *Hamaburgensi.* 10) *Eichstatensi.* 11) *Augustano.* 12) *Constantiensi.* 13) *Spirensi.* 14) *Anno* 813; *cfr. acta huius concilii apud Mansi l. c.*

847. Hiltibaldus[p][15] et Richulfus[q][16] cum caeteris episcopis et abbatibus illuc convenientibus fecerunt, coepimus in Dei nomine communi consensu et voluntate tractare pariter de statu verae religionis atque utilitate et profectu christianae plebis. Convenit inter nos de nostro communi collegio clericorum[17] atque monachorum[r] duas facere turmas, sicut et fecimus, ita ut in una turma considerent episcopi cum quibusdam notariis legentes atque perscrutantes sanctum evangelium necnon epistolas et actus apostolorum, canones quoque ac diversa sanctorum patrum opuscula[18] cum caeteris sacris dogmatibus diligenti studio perquirendo, quibus modis statum aecclesiae Dei et christianae plebis profectum sana doctrina et exemplis iustitiae inconvulsum largiente gratia Dei perficere et[s] conservare potuissent[t]. In alia vero turma sederunt abbates ac probati monachi regulam sancti Benedicti legentes atque tractantes diligenter, qualiter monachorum vitam in meliorem statum atque augmentum cum Dei gratia perducere potuissent[t][19], et, ubicumque per neglegentiam atque desidiam rectorum regularis ordo dilapsus fuisset, rursus secundum normam regulae sancti Benedicti ad integrum restitueretur. His ergo dispositis atque peractis primo decrevimus unicuique personae vel sexui congruum honorem impendere secundum dictum sancti Petri, primi pastoris aeclesiae, quo ait: 'Omnes[20] honorate, fraternitatem diligite, Deum timete, regem honorificate. Servi, subditi estote in omni timore dominis, non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis: haec est enim gratia in Christo Iesu domino nostro'. Cui paria doctor gentium ad Timotheum discipulum suum scribens ait: 'Attende[21] tibi et doctrinae, insta in illis: hoc enim faciens et te ipsum salvum facies et eos, qui te audiunt. Seniorem ne increpaveris, sed obsecra ut patrem, iuvenes ut fratres, anus ut matres, iuvenculas ut sorores in omni castitate.' Insuper etiam congruum esse visum est, ut sacerdotes et[u] eccleciae Dei iure legitimo inconvulso honorarentur, de quibus Dominus ait: 'Qui[22] vos audit, me audit, et qui vos recipit, me recipit; qui autem me recipit, recipit eum, qui me misit'. Et apostolus ad Ebreos: 'Oboedite'[23], inquit, 'prepositis vestris et subiacete eis; ipsi enim pervigilant quasi rationem reddituri pro animabus[v] vestris'. Nam de reverentia ecclesiarum Dominus ait: 'Domus[24] mea domus orationis vocabitur cunctis gentibus'. Unde etiam legitur in evangelio[25], quod ipse Dominus, cum venisset ad Hierusalem et introisset in templum, eos, qui negotia terrena et emptiones atque venditiones inlicitas in eodem exercebant, 'quasi flagellum de[w] funiculis' faciens omnes[x] inde eiecerit[x]. Sed[y] pro dolor! istis temporibus nec loca sancta venerantur neque ministri Dei condigne honorantur, sed versa vice illi, qui honorari debuerant, flagellantur, spoliantur atque diversis[z] calumniis fatigantur[z]. Unde necessitas magna nos coegit pro hac re ad vos reclamare et petere, ut, sicut apud antecessores vestros reges atque imperatores, qui ante vos fuerunt, honorem sancta Dei aecclesia habuit[a] et per immunitatem eorum possessiones aecclesiasticae inconvulsae perstiterunt manentesque in eis semper inlaesi perseveraverunt[b], ita apud vos modernis temporibus incontaminatae permaneant. Zelo enim Dei oportet vos defendere aecclesias[c] Christi, qui vobis regnum in terra et dominationem tribuit, ut per nullius suggestiones iniquas vestram concessionem, quam in elimosinam vestram[d] aeclesiis Christi contulistis, sinatis permutari. Quia inhonestum est, ut hoc, quod non solum christianis temporibus a christianis imperatoribus, sed

p) *ita* 1; Hildebaldus *reliqui.* q) Richolfus 6. r) monacharum 1. s) *om.* 4. 5. t) possent 6. u) *om.* 2—5. *et Conc. Mog.* 813. v) anibus 1. w) de funiculis *superscr.* 1. x) omnes ... eiecerit *in loco raso* 1. y) *om.* 2—6. z) diverse calumniantur 2. 3; diversis modis (modis *om.* 5.) calumn. 4. 5; franguntur 6. a) habuerat 2. 3; habuerit 4. 5. b) *in loco raso* 1. c) ecclesiam 2. 3. 5. d) qua in *add.* 4. 5; in *add.* 2. 3.

15) *Coloniensis.* 16) *Moguntinus.* 17) *Cfr. Conc. Mog.* 813, *l. c. col.* 64: seu laicorum tres facere turmas. 18) Pastoralemque librum Gregorii *add. Conc. Mog.* 813, *l. c.* 19) *Conc. Mog.* 813, *l. c. col.* 65. *pergit:* In tertia denique turma sederunt comites et iudices in mundanis legibus decertantes, vulgi iustitias perquirentes omniumque advenientium causas diligenter examinantes, modis, quibus poterant, iustitias terminantes. 20) I. *Petr.* 2, 17—19. 21) I. *Timoth.* 4, 16—5, 2. 22) *Luc.* 10, 16; *Matth.* 10, 40. 23) *Ebrae.* 13, 17. 24) *Isai.* 56, 7. 25) *Ioh.* 2, 13—15.

etiam a paganis regibus tempore gentilitatis ad honorem Dei collatum est, vestris 817. temporibus in regno vestro permutetur. Nam legimus in[e] libro Hesdrae[f], quod Artaxerses rex Hesdrae[f] scribae legis Dei per epistolam mandaverit ita dicens: 'Ego[26] Artaxerses rex statui atque decrevi omnibus custodibus areae publicae, qui sunt trans flumen, ut, quodcumque petierit a vobis Esdra[f] sacerdos scriba legis[g] Dei celi[h] absque[i] mora detis omneque[i], quod[k] ad ritum Dei celi[k] pertinet, tribuatur diligenter in domo Dei celi, ne forte irascatur contra regnum regis et filiorum eius. Vobisque notum facimus de universis sacerdotibus et levitis, cantoribus, ianitoribus, nathinneis et ministris domus Dei huius, ut vectigal et tributum et annonas non habeatis potestatem imponendi super eos. Tu autem, Esra[f], secundum sapientiam Dei tui, quae est in manu tua, constitue iudices et praesides, et iudicent omni populo, qui est trans flumen, his videlicet, qui noverunt legem Dei tui; sed et imperitos doceto[l] libere. Et omnis, qui non fecerit legem Dei tui et legem regis diligenter, iudicium erit de eo, sive in mortem sive in condemnationem substantiae eius vel certe in carcerem'. De christianis vero regibus et imperatoribus non necesse est *aliqua exempla ponere, cum omnes, qui rectae fidei et sani dogmatis fuerunt, a Constantino imperatore, qui primus imperatorum christianam religionem defendere atque honorem aecclesiarum Dei amplificare coepit, usque ad vos semper in hoc studio sollerter laboraverunt, ut aecclesia Dei pacem et tranquillitatem haberet, quatinus cultus Dei incontaminatus foret et servi eius sine impedimento Deo delectabiliter deservirent. Qualis autem vindicta illis, qui contra mandata Dei et contra iussionem vestram ecclesiae Christi per avaritiam molestiam inferunt, conveniat, in sequentibus per sanctorum patrum canones et per doctrinam scripturarum divinarum congruo loco demonstrabimus. Non enim formidamus iuxta exemplum Domini Salvatoris corruptoribus templi Dei et contaminatoribus sacrorum locorum iudicium congruum inferre; quia, si illi a Christo Domino eiecti sunt foras de domo Dei, qui per cupiditatem terrenam violabant sanctum locum, non est[m] iniquum[n] insolentibus et se corrigere nolentibus canonicum inferre iudicium, ut sentiant correpti, quod ante noluerunt sentire leniter admoniti.

Deus omnipotens vos in sua iustitia confortet et inlaesum ab omni hoste protegat in[o] sempiternum*.

*) Finit epistola Rabani archiepiscopi. Incipiunt capitula sequentis opusculi eiusdem Rabani Magontiacensis archiepiscopi *rubr. in* 2. 3; Incipiunt capitula Rabani Magonensis archiepiscopi *rubr. in* 4. 5; *deinde sequitur in codicibus* 2—5. *hic a scribis compositus index capitulorum:*
I. De fide catholica.
II. De dogmate ecclesiastico.
III. De sacramento baptismatis.
IV. De pace et concordia.
V. De conspiratione.
VI. De immunitate rerum ecclesiasticarum.
VII. De potestate episcoporum super res ecclesiasticas eorumque convenientia cum laicis deque abominandis perversis[p] praemiis.
VIII. De proprietatibus ab episcopis vel presbyteris post ordinationem adquisitis.
VIIII. De manumissionibus.
X. De decimis dandis et in quattuor portiones dividendis.
XI[q]. Et ut antiquae ecclesiae habeant privilegia sua.

e) apud Esdram 6. f) Ezdrae, Ezdra 2—5. g) quod ad cultum *add.* 2. 3; *in marg.* 4. h) *om.* 1. i) absque . . . omneque *om.* 2—6. k) quod . . . celi *om.* 2—5. l) *ita* 1—5; docete 6. *et Bibl.* m) iniustum (locum *add.* 4) non *add.* 2—4. n) inistum 5. *in marg. vero* iniustum. o) in sempiternam 1; *om.* 6. p) *e* perversi *corr.* 3; perversi 5. q) *Codices, exceptis* 4. 5, *falso numerum* XI. *hoc loco omittunt, et* XI—XXX. *pro* XII—XXXI. *praebent.*

26) *Esdra* 7, 21—28.

847. 1. De[a] fide catholica. Initium[27] actionis nostrae de fide esse decrevimus, quae bonorum est omnium fundamentum, et quamvis 'sine[28] fide', ut dicit apostolus, 'impossibile sit placere Deo', fides tamen indiget opere, quia 'fides sine operibus mortua est'. Ideo beatus Gregorius: 'Ille', inquit, 'vere credit, qui exercet operando, quod credit'. Quapropter de fide vera[b] omnes omnino christianos alterutrum inter se iugiter admonere et docere oportet; maxime tamen Domini sacerdotes in eo certamine laborare decet, ut firmiter ab omnibus teneatur.

2. De dogmate ecclesiastico. Cum igitur omnia concilia canonum, qui[c] recipiuntur, sint a sacerdotibus legenda et[d] intellegenda et per ea sit eis vivendum et predicandum, necessarium duximus, ut ea, quae ad[e] fidem pertinent et ubi de extirpandis[f] vitiis et plantandis virtutibus scribitur, hoc ab eis crebro legatur et bene intellegatur et in populo praedicetur. Et quilibet[29] episcopus habeat omelias continentes necessarias admonitiones, quibus subiecti erudiantur, id est: de fide catholica, prout capere possint, de perpetua retributione bonorum et aeterna damnatione malorum, de resurrectione quoque futura et ultimo iudicio, et quibus operibus possit promereri beata vita, quibusve excludi. Et ut[g] easdem omelias quisque aperte transferre studeat in rusticam Romanam[h] linguam aut Teotiscam[i], quo facilius cuncti possint intellegere, quae dicuntur.

3. De sacramento baptismatis. Sacramenta[30] itaque baptismatis volumus ut[31] concorditer atque uniformiter in singulis parrochiis secundum Romanum ordinem inter nos celebrentur[k] iugiter atque conserventur[l], id est scrutinium ad ordinem baptismatis, sicut in decretis Leonis papae sub duobus continetur capitulis; in capitulo XI.[m] haec: 'Duo[32] tempora, id est pascha et pentecoste ad baptizandum a Romano pontifice legitima sunt praefixa'; item in capitulo XII[n]: 'Non[33]

XII. Ne presbyteri sine consensu episcoporum per ecclesias constituantur vel ab eis reiciantur.
XIII. De vita clericorum[r].
XIIII. Proprie[s] de voto[t] monachorum.
XV. De clericis comam nutrientibus.
XVI[u]. De vita sanctimonialium.
XVII. De pauperibus liberis[s] non opprimendis.
XVIII. De rebus pauperum per malam occasionem non emendis aut[v] vi tollendis.
XVIIII. De his, qui ad subvertendam iustitiam[w] munera accipiunt[x].
XX. De parricidis.
XXI. De mulieribus, quae partus suos necant.
XXII. De homicidiis.
XXIII. De homicidiis non sponte commissis.
XXIIII. De occisis presbyteris in gradu positis[y].
XXV. De presbyteris post degradationem occisis[u].
XXVI. De infirmis in periculo mortis constitutis.
XXVII. De his, qui suspenduntur in patibulis.
XXVIII. De incestuosis[z].
XXVIIII. De damnatis nuptiis.
XXX. Quota generatione coniugia copulari debeant.
XXXI. De modo dandae poenitentiae.

r) sive monachorum *add.* 4. 5. s) *om.* 4. 5. t) vota 5; vita 2. 3. u) XVI. — occisis (*l.* 36 *in loco raso* 4. v) aut vi toll. *om.* 4. 5. w) iusti 4. 5. x) accipiant 4. 5. y) constitutis 4. 5. z) cestuosis 4. 5. a) In primis de 2. 3. b) vestra 4. 5; nostra 6. c) quae 2. 3. d) et intell. *om.* 4. e) *superscr.* 4; *om.* 5. f) stirpandis 2—5. g) tunc 2—4. h) Romanorum 6. i) Theotiscam 5. 6; Theosticam 2—4. k) *e* celebretur *corr.* 1. l) *e* conservetur *corr.* 1. m) *ita codd.* 1—5. *et Conc. Mog. secundum Dionysium Exiguum;* V. 6. n) *ita codd.* 1—5, *Conc. Mog., Dionys.;* VI. 6.

27) *Conc. Mog.* 813, *c.* 1, *Mansi XIV, col.* 64. 28) *Ebrae.* 11, 6. 29) *Conc. Turon.* 813, *c.* 17, *Mansi XIV, col.* 85; *cfr. etiam Conc. Rem.* 813, *c.* 15, *l. c. col.* 78; *Conc. Mog.* 813, *c.* 25, *l. c. col.* 72. 30) *Conc. Mog.* 813, *c.* 4, *l. c. col.* 66. 31) sicut sancta vestra fuit admonitio ita *add. Conc. Mog.* 32) *Leonis epist. ad episc. Siculae, Jaffé, Reg. pontif.* I², *nr.* 414, *rubrica ad c.* 11, *apud Dionysium, Codex canonum vet. eccl. Rom., ed. F. Pithoeus p.* 116, *ad c.* 5 *apud Mansi V, col.* 1310. 33) *Ibid.; apud Dionysium c.* 12, *l. c., apud Mansi V, col.* 1310 *c.* 5.

est interdicta licentia, qua in baptismo tribuendo quolibet[o] tempore[p] periclitantibus[q] subveniatur[r]. 817.
Et Siricius: 'In[34] qualibet necessitate fuerit opus sacri unda baptismatis, omni volumus celeritate succurri'. Debent[35] igitur episcopi cum[s] magna diligentia presbiteris suis[t] tradere baptismi sacramentum et quid in eodem renuntiandum quidve credendum sit. Renuntiatur[36] enim diabulo et operibus atque[u] pompis eius. Opera vero diaboli opera carnis esse intelleguntur; quae sunt: homicidia, fornicationes, adulteria, ebrietates et multa alia his similia; quae nimirum diabolico instinctu prius cogitatione mentis concipiuntur, quam opere perpetrentur. Pompae vero eiusdem[v] sunt: superbia, iactantia, elatio, vana gloria, fastus[v] et alia quam plurima, quae[w] ex his oriri[w] videntur.

4. De pace et concordia. Sane opus est, ut[37] pax et concordia sit atque unanimitas[x] in populo cristiano, quia unum Deum patrem habemus in[y] caelis et unam matrem ecclesiam, unam fidem[z], unum baptisma. Ideo in una pace et unanimitate concorditer vivere debemus, si ad unam et veram hereditatem regni caelestis cupimus pervenire, 'quia[38] non est dissensionis Deus, sed pacis', ut ipse ait: 'Beati[a][39] pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur[a]'. Igitur si inter omnes fideles pax et concordia habenda est dicente apostolo: 'Pacem[40] sequimini cum[b] omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum', multo magis inter episcopos et comites esse debet, qui post imperialis apicis dignitatem populum Dei regunt. Ita[41] enim inter se[c] concordare debent[d], ut alterutrum sibi ad Dei servitium peragendum et ministerium suum recte[e] explendum non solum non noceant, quin potius adminiculo sint.

5. De conspiratione. Si vero pax et concordia summum inter homines et maxime christianos bonum iudicatur et praemio summo remunerandum, id est, ut eius merito filii Dei vocemur, nonne e[c] contrario discordiae et dissensionis summum est malum et summa poena plectendum? Ita ut sapiens[42] dicat animam Domini illum detestari, qui inter fratres discordiam seminat atque ideo filius diaboli non inmerito nominetur. Unde statuimus atque auctoritate ecclesiastica confirmamus[f] eos, qui contra regem vel ecclesiasticas dignitates sive rei publicae potestates in unoquoque ordine legitima dispositione constitutas coniurationes et conspirationes rebellionis et repugnantiae faciunt, a communione[43] et consortio[g] catholicorum veram pacem amantium summovendos et, nisi per poenitentiam et emendationem paci[h] se ecclesiasticae incorporaverint, ab omnibus filiis pacis sancimus extorres.

6. De immunitate rerum ecclesiasticarum. Quisquis fastu superbiae elatus domum Dei ducit contemptibilem et possessiones Dei consecratas[i] atque ob[k] honorem Dei sub regia[l] immunitatis defensione constitutas inhoneste tractaverit vel infringere praesumpserit, quasi invasor et violator domus Dei excommunicetur. Decet etiam[m], ut indignationem ipsius domini regis sentiat[44], cuius[n] benivolentiae contemptor et constitutionis praevaricator exstitit. Nihilominus tamen[o] rex suae concessionis inmunitatem ab omnibus dicioni suae subiectis inlaesam conservari precipiat; assensum vero non praebeat inprovide affirmantibus non debere esse res dominicas, id est

o) quolibent 4. 5. p) *om.* 2—5. q) periclitanti 2. 3. r) subvenit 2—5. s) om. 4. 5. t) sui 4. 5. u) atque pompis *om.* 1. 4—6. v) *in loco raso* 1. w) quae . . . oriri *om.* 4. 5. x) humanitas 2—5. y) in caelis *om.* 2. 3. z) et *add.* 2. 3. a) Beati . . . vocabuntur om. 2—6. b) cum omn. *om.* 1—5. c) *om.* 4. 5. d) debebunt 4. 5. e) *om.* 1. f) firmamus 2. 3; perfirmamus 4. 5. g) omnium *add.* 2—5. h) pacis *om.* se 4. 5. i) sacratas 2—4. k) *ita* 1; ad *reliqui.* l) regiae 6. m) euim 2—5. n) rei *add.* 4. 5. o) *superscr.* 1.

34) *Siricii ep. ad Himer.* 385, *c.* 2, *Jaffé l. c. nr.* 255; *Cod. can. p.* 315; *Coustant, Epist. Roman. pontif. p.* 623. 35) *Cfr. Relatio* 829, *supra p.* 40, *c.* 37. 36) *Ibidem c.* 38. 37) *Conc. Mog.* 813, *c.* 5, *l. c. col.* 66. 38) 1. *Corinth.* 14, 33. 39) *Matth.* 5, 9. 40) *Ebrae.* 12, 14. 41) *Cfr. Kar. II. Cap. Pap.* 876, *supra p.* 103, *c.* 12, *et quae eodem contuli.* 42) *Prov.* 6, 16. 19. 43) *Cfr. Hloth. Cap. Pap.* 832, *supra p.* 61, *c.* 6. 44) *Cfr. Cap. legib. add.* 803, *tom. I, p.* 113, *c.* 2.

847. Domino dominantium traditas, ita sub defensione regis sicuti propriae suae[p] hereditatis[45]; magis advertat, quia, quanto Deus excellentior est homine, tanto prestantior est divina causa mortalium possessione. Quocirca decipitur, quisquis plus in propriis, quam in dominicis rebus gloriatur; quarum divinarum rerum defensor et custos divinitus[q] statutus diligenti cura non solum eas° servare, sed etiam multiplicare debet; magisque illa, quae diximus praestantiora, quam sua defendere illum[r] oportet et augmentare. Si quis igitur insanus importunitate improbitatis suae regem a recto proposito pervertere temptaverit nullisque remediis mitigari posse visus fuerit, licet obsequiis aliquibus transitoriis sit necessarius, abscidendus ab eo proiciendusque est, iuxta illud evangelicum: 'Si[46] pes, manus oculusve tuus scandalizet te, erue illa et proice abs te'.

7. De potestate episcoporum super res ecclesiasticas eorumque convenientia cum laicis, deque abhominandis perversis[s] premiis. Ut[47] episcopi potestatem habeant res ecclesiasticas praevidere, regere et gubernare atque dispensare secundum canonum auctoritatem, volumus; et ut laici in eorum ministerio oboediant episcopis ad regendas ecclesias, viduas et orfanos defensandos, et ut oboedientes sint ad eorum christianitatem servandam. Et* episcopi consentientes sint comitibus et iudicibus ad iustitias faciendas; et nullatenus per aliquorum mendacium vel falsum testimonium neque per periurium aut per praemium lex iusta[t] in aliquo depravetur.

8. De proprietatibus ab episcopis vel presbyteris post ordinationem adquisitis. In concilio Cartaginensi scriptum est: 'Ut[48] episcopi[u], presbyteri, diaconi vel quicumque clerici, qui nihil habentes ordinantur et tempore episcopatus vel clericatus sui agros vel quaecumque predia suo nomine comparant tamquam rerum dominicarum invasionis crimine teneantur, nisi admoniti in ecclesiam eadem ipsa contulerint. Si autem ipsis proprie[v] aliquid liberalitate alicuius vel successione cognationis[w] obvenerit, faciant inde, quod eorum propoposito congruit. Quodsi a suo proposito retrorsum exorbitaverint, honore ecclesiastico indigni tamquam reprobi iudicentur. Presbyteri[49] vero non vendant rem ecclesiae, ubi sunt constituti, nescientibus episcopis suis, quomodo[x] et episcopo non licet vendere predia ecclesiae ignorante concilio vel presbyteris suis[x]. Non habenti[y] necessitatem nec episcopo liceat matricis ecclesiae rem tituli sui nomine usurpare'.

9. De manumissionibus. In concilio Cartaginensi ita continetur: 'De[50] manumissionibus in ecclesia celebrandis. Si id nostri consacerdotes per Italiam facere reperiuntur, nostrae etiam erit fiduciae istorum ordinem sequi data plane licentia misso legato, ut, quecumque digna fide pro statu ecclesiae et salute animarum agere potuerint, nos sciant laudabiliter in conspectu Domini[z] accepturos.'

10. De decimis[a] dandis[a] et in quattuor portiones dividendis[b]. Volumus, ut decimae, quae singulis dantur ecclesiis, per[c] consulta episcoporum a presbiteris ad usus aecclesiae et pauperum summa diligentia dispensentur. Quattuor[51] autem tam de reditibus, quam de oblatione fidelium, prout cuiuslibet aecclesiae facultas admittit, sicut dudum rationabiliter est decretum, convenit fieri portiones: quarum sit una pontificis, altera

*) *Codd.* 2–6: consentientesque sint comites et iudices praesulibus suis ad iustitias faciendas iuxta praecepta legis divinae; et nullatenus.

p) suae sunt hereditates 6. q) divinitatis 2–4. r) *om.* 2–4. s) perversi 2–5. t) iusta 2. 5; *e corr.* 2. u) *om.* 6. v) propria 1. 4. 5. w) cognitionis 4. 5. x) quomodo — suis *om.* 2–6. y) habentes 2. 3. 6. z) Dei 2–5. a) decimandis 4. 5. b) Et ut antiquas aecclesiae habeant privilegia sua *add.* 2. 3; *cfr. infra n.* 1[illegible]. c) persulta 2–5.

45) *Cfr. Brunner, Zeugen- u. Inquisitionsbew. l. c. p.* 441 *sqq.* 46) *Matth.* 18, 8. 9. 47) *Conc. Mog.* 813, *c.* 8, *Mansi XIV, col.* 67[illegible]. 48) *Cod. can. eccl. Afric. c.* 32, *Mansi III, col.* 7[illegible]. 49) *Ibidem c.* 33. 50) *Ibidem c.* 64, *l. c. col.* 770. 51) *Decreta Gelasii c.* 27, *Mansi VIII, col.* 45[illegible].

clericorum, pauperum tertia, quarta ecclesiae[d] fabricis applicanda iuxta constitutionem episcopalem. 817. Admonendum tamen est, ut[52] decima Deo omnino dari non neglegatur, quam Deus ipse dari sibi constituit; quia timendum est, si quis Deo suum debitum abstrahit[e], ne forte Deus per peccatum suum auferat ei necessaria sua.

11[f]. **Ut antiquae aecclesiae habeant privilegia sua.** Ecclesiae[53] antiquitus constitutae nec decimis nec aliis possessionibus pro[54] novis oratoriis sine consensu et consilio episcopali priventur.

12[g]. **Ne[h] presbyteri sine consensu episcoporum per aecclesias constituantur vel ab eis reiciantur.** Quicumque[55] presbyter per pretium aecclesiam fuerit adeptus[56], omnimodis deponatur, quod[i] contra ecclesiasticae regulae[k] disciplinam agere dinoscitur, qui alium presbyterum legitime ad aecclesiam ordinatum per pecuniam expulerit eamque sibi taliter vindicaverit. Quod vitium late diffusum[l] summo studio emendandum est. Itemque interdicendum videtur clericis sive laicis, ne quis cuilibet presbytero praesumat dare ecclesiam sine licentia et consensu episcopi sui.

13[m]. **De[n] clericorum vita sive monachorum.** Providendum necesse est unicuïque episcopo, qualiter canonici vivere debeant necnon et monachi, ut secundum ordinem canonicum[o] vel regularem vivere studeant, ut ait apostolus: 'Unusquisque[57], in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat', et ut[58] a negotiis saecularibus omnino[p] abstineant. Multa enim sunt negotia saecularia; de his tamen pauca perstrinximus. Ad[q] quae pertinet: omnis libido, non solum inmunditia[r] carnis, sed etiam in omni carnali concupiscentia; quidquid plus iusto appetit homo; turpe lucrum[s]; munera iniusta accipere vel etiam dare; pro aliquo saeculari conquestu[t] praetio aliquem conducere; contentiones et lites vel[u] rixas amare; in placitis saecularibus disputare excepta defensione orphanorum aut[u] viduarum; conductores aut procuratores esse saecularium rerum; turpis verbi vel facti ioculatorem[v] esse vel iocum saecularem diligere; aleas amare; ornamentum inconveniens proposito suo quaerere; in diliciis[w] vivere velle; gulam et ebrietatem sequi; pondera iniusta vel mensuras habere; negotium iniustum exercere — nec tamen iustum negotium est contradicendum[x] propter necessitates diversas, quia[y] legimus sanctos apostolos negotiasse[z] et in regula[a] sancti Benedicti praecipitur praevidere, per quorum manus negotium monasterii transeat —; canes et aves sequi ad venandum; in[59] commessationibus et vinolentiis nimiis incumbere; superfluitatem in quibuslibet rebus nolle fugere. Quae omnia ministris[59] altaris Domini[60] contradicimus[b] hortantes[61] eos servare illud apostolicum: 'Nemo[62] militans Deo implicat se negotiis saecularibus', considerare quoque sententiam Domini dicentis: 'Attendite[63], ne graventur corda vestra in crapula et ebrietate', moderare[64] cibum et necessarium[c] potum, ut iuxta apostolum[65] sobrii sint parati ad servitium Domini, ante se ioca saecularia vel[d] turpia fieri non permittere, sed pau-

d) *om.* 1. e) ut *add.* 2—5. f) *Cum cap.* 10. *in unum coniunctum in codd.* 2—5, *omissa rubrica. Numerum* XI. *postea add.* 1. g) *e* XI *corr.* 1. h) XI. Ut antiquae ecclesiae habeant privilegia sua *rubr. in* 4. 5; *cfr. index titulorum supra p.* 175. *in nota exhibitus.* i) quem 2. 4. k) regulam disciplinae 2—5. l) *e* diffusam *corr.* 1. m) *Numerum postea add.* 1. n) XII. Ne presbiteri sine consensu episcoporum per ecclesias constituantur vel (*om.* 4) ab eis recipiantur *rubr. in* 4. 5. o) canonicum vel *om.* 6. p) *om.* 2. 3. q) *e* atquae *corr.* 2; atque 5; *corr.* atquae 4. r) *e* ininmunditia *corr.* 2. 3. s) est *add. Conc. Mog.* t) cum quaestu 2. 4. 6. u) et 2—5. v) iocularem 2—5. w) divitiis 2—5. x) interdicendum 6. y) qui 1; *om.* 2—5. z) *ita* 1—5; negotiatos esse 6. *et Conc. Mog.* a) *e* regulam *corr.* 1. b) interdicimus 6. c) *om.* 6. d) *om.* 2. 3. 5.

52) *Conc. Mog.* 813, *c.* 38, *l. c. col.* 73. 53) *Ibidem c.* 41, *l. c. col.* 74; *cfr. etiam Anseg. II,* 34, *tom. I, p.* 422. 54) priventur, ita ut novis oratoriis tribuantur *Conc. Mog. et Anseg.* 55) *Conc. Turon.* 813, *c.* 15, *Mansi XIV, col.* 85. 56) quolibet expulso *add. Conc. Turon.* 57) 1. *Corinth.* 7, 20. 58) *Conc. Mog.* 813, *c.* 14, *l. c. col.* 69, *quod incipit:* Ministri autem altaris Domini vel monachi nobis placuit ut. 59) in omnibus quibuslibet sit causis, superfluum esse. Ecce talia et his similia ministris *Conc. Mog.* 60) necnon et monachis *add. Conc. Mog.* 61) De quibus dicit apostolus: 'Nemo *Conc. Mog.* 62) 2. *Timoth.* 2, 4. 63) *Luc.* 21, 34. 64) *Cfr. Synod. Pap.* 850, *supra p.* 117, *c.* 3; *Hrabani Poenit. lib. c.* 27. 28, *Opera VI, p.* 162. 65) 1. *Petr.* 5, 8 *sqq.*

847. peres et indigentes secum ad mensam habere et lectionem divinam ibidem audire et sumere cibum cum benedictione[e] et laude Domini secundum apostolum dicentem: 'Sive[66] manducatis[f] sive bibitis, omnia in laudem[g] Dei facite'.

14[h]. De[i] voto monachorum. Nullus monachorum aliquid proprietatis habeat, et res seculares, quibus renuntiavit, nullatenus sibi[k] usurpet, nec[l] parrochias ecclesiarum accipere[m] presumat sine consensu episcopi. De ipsis vero[n] titulis, in quibus constituti fuerint, rationem episcopo vel eius vicario reddant, et convocati ad synodum veniant.

15[o]. De clericis comam nutrientibus. In decretis Gregorii papae scriptum est: 'Si[67] quis ex clericis laxaverit comam, anathema sit[p]'. Unde sancimus, ut huiusmodi[q] coerceantur ad pristinum statum reverti.

16[r]. De vita sanctimonialium. Abbatissa, quae in civitate monasterium habet, nequaquam de monasterio egrediatur, nisi per licentiam episcopi sui aut qui eius vicem obtinet, nisi forte regali iussione cogatur. Et si quando foras pergit, de sanctimonialibus, quas[s] secum ducit, curam et vigilantiam habeat[t], ut nulla eis detur peccandi licentia sive occasio. Sed et cum pergit, in monasterio talem in vice sua constituere debet, quae de sanctimonialium animabus curam et vigilantiam[t] gerat. Habeat etiam[u] abbatissa studium in aedificando ea, quae ad sanctimonialium necessitatem pertinent, et in restaurando. Sanctimoniales vero in monasterio constitutae habeant studium in legendo et in cantando, in psallmorum caelebratione sive oratione. Et horas canonicas, matutinam videlicet, primam, tertiam, sextam, nonam, vespertinam[v], completorium pariter celebrent; et omnes, excepta quam infirmitas tenet, in dormitorio dormiant, et omnibus diebus ad conlationem veniant. Et ut[k] cetera servent, quae in regulis[w] sanctimonialium continentur, et quae a sanctis patribus illis[x] constituta sunt.

17[y]. De pauperibus[z] non opprimendis. Monemus regiam pietatem de[68] oppressione pauperum liberorum, ut non a potentioribus per aliquod malum ingenium contra iustitiam opprimantur vel[69] cogantur[a], ut[b] res suas vendant sive tradant[70], ne forte parentes eorum contra iustitiam fiant exeredati et regale obsequium minuatur et ipsi[71] propter indigentiam mendici[c] vel latrones seu malefactores efficiantur. Et ut sepius non fiant manniti[d] ad placita nisi sicut in dominico capitulari olim facto praecipitur.

18[e]. De rebus pauperum per malam occasionem non emendis[f]. Propter[72] provisiones pauperum, quorum curam habere debemus, placuit nobis, ut nec episcopi nec abbates nec comites nec vicarii nec iudices nullusque omnino sub mala occasione vel malo ingenio res pauperum vel minus potentum emere aut vi[g] tollere audeat. Sed quisquis ex eis aliquid conparare voluerit, in publico placito coram idoneis testibus et cum ratione hoc faciat. Ubicumque autem[h] aliter inventum fuerit factum, hoc omnino emendari per regiam convenit iussionem.

19[i]. De his, qui ad subvertendam iustitiam[k] munera accipiunt[l]. Qui vero ad subvertendam iustitiam a duobus munera accipiunt, hoc est ab eo, qui,

e) benedictio 1. f) *ita* 1. *et Bibl.*; manducetis sive bibatis 2—6. g) laude 1. h) XII *corr.* XIIII 1. i) XIII. Proprie de vita monachorum *rubr. in* 2. 3; XIII. De clericorum vita sive monachorum *rubr. in* 4. 5. k) *om.* 2. 3. l) *om.* 2—5. m) non *add.* 2—5. n) vere 3. 6. o) *postea add.* 1. p) *om.* 4. 6. q) patratores *vel* malefactores *supplendum videtur.* r) XIII *corr.* XV *corr.* XVI 1. s) *ita correxi*; quae *codd.* t) habeat *om.*, ut ... vigilantiam *in marg.* 4. u) autem 2. 3. v) et *add.* 2. 3. w) regula 6. x) illic 6. y) XIIII *corr.* XV *corr.* XVI 1. z) liberis *add.* 2. 3. a) cogitantur *corr.* cogantur 1. b) et *add.* 2. 3. c) [illegible] 2—5. d) manniti *superscr.* b, *littera* m *non deleta* 3. e) XV *corr.* XVII *corr.* XVIII 1. f) aut vi tollendis *add.* 2. 3. g) *om.* 6. h) *om.* 2. 3. i) XVI *corr.* XVIII *corr.* XVIIII 1. k) iustā 1; iusti 5. l) accipiant 2—4.

66) 1. *Corinth.* 10, 31. 67) *Synod. Rom.* 721, c. 17, *Mansi XII*, col. 264. 68) *Anseg. I*, 115, *tom. I*, *p.* 410. 69) ita ut coacti res *Anseg.* 70) Ideo haec et supra et hic de liberis hominibus diximus *add. Anseg.* 71) heredes *add. Anseg.* 72) *Conc. Mog.* 813, c. 7, *l. c.* col. 67[illegible].

quod sibi iniuste ablatum est, iuste requirit, et ab eo, qui eandem[m] iustitiam iniuste 847
invasit, admonendi sunt et fortiter increpandi, ne regnum Christi, quod omnibus iuste facientibus patet[n], sibi sine ulla retractatione[o] secludant.

20[p]. De parricidiis. Parricidium[73] autem, quam sit detestabile crimen, in iudicio facto inter Cain et Abel fratrem suum Dominus ostendit ipse, cum ad Cain parricidam[q] ait: 'Maledictus[74] eris super terram, quae aperuit os suum et suscepit sanguinem fratris tui de manu tua; cum operatus[r] fueris eam, non dabit tibi fructus suos: vagus et profugus eris super terram'. In quo etiam posuit signum, hoc est[q], ut tremens et gemens profugus semper viveret nec auderet[s] uspiam[t] sedes habere quietas. Sed quia in[q] modernis temporibus parricidae profugi discurrunt[u] per diversa[v] et variis vitiis atque gulae inlecebris deserviunt[w], melius nobis videtur, ut in uno loco manentes poenitentia districta semetipsos castigent, si forte a Domini bonitate indulgentiam facinoris sui percipere mereantur. Non enim eis licebit ultra militiae cingulum sumere et nuptiis vel coniugiis copulari, quia[x] sacri canones hoc eis non consentiunt[x 75].

21[y]. De mulieribus, quae partus suos necant. 'De[z 75] mulieribus, quae fornicantur[a] et partus suos necant, vel quae agunt secum, ut utero conceptus[b] excutiant, anti qua quidem diffinitio usque ad exitum vitae eas ab eclesia removet; humanius autem nunc diffinimus, ut eis X annorum tempus secundum prefixos gradus penitentiae largiatur[c].' Item in[d] concilio Eliberritano[e] capite LXIII[f]. scriptum est de his, quae[g] filios ex adulterio necant: 'Si[76] qua[h] per adulterium[77] conceperit idque post[i] facinus occiderit, placuit vix in fine ei[k] dandam esse communionem, eo quod geminaverit scelus'. Item in concilio Hilardense[l] capite II. scriptum est de[m] his, qui[n] aborsum[o] faciunt vel natos suos extinguunt: 'Hi[78] vero, qui[p] male[q] conceptos ex adulterio factus[r] vel editos necare studuerint vel in ventris matrum potionibus aliquibus colliserint, in utroque sexu adultero[s] post VII annorum[t] poenitentiae[u] curricula[v] communio tribuatur; ita tamen, ut omni tempore vitae suae fletibus et humilitati insistant'.

22[w]. De homicidiis. In[79] concilio Ancyrano[x] capite[y] XXI. de homicidis ita scriptum est: 'Qui[80] voluntarie homicidium fecerit, penitentiae quidem iugiter se summittant, perfectionem vero circa vitae exitum consequantur[y]'. In[81] concilio[z] Agatense[a] capite XXXVII. de homicidis et falsis[b] testibus ita legitur: 'Itaque[82] censuimus homicidas et falsos testes a communione aecclesiastica submuovendos, nisi paenitentiae satisfactione crimina admissa diluerint'. Item[83] in concilio Agatense[c] capite LXII[d]. scriptum est de his, qui servos extra iudicem[e] necant: 'Si[84] quis servum proprium sine conscientia iudicis occiderit, excommunicatione vel poenitentia biennii reatum sanguinis emundabit'. Item[f] in concilio Eliberritano capite V. scriptum est de[g] domina, quae[h] per zelum ancillam suam occiderit, ita[i]: 'Si[85] qua femina furore zeli accensa flagellis verberavit ancillam suam, ita ut intra tertium diem animam cum cruciatu effundat, eo

m) eadem *om.* iustitiam 6. n) aptet 4. 5. o) retractione 4. 5. p) XVII *corr.* XVIIII *corr.* XX 1. q) *om.* 2—5. r) *e* perperatus *corr.* 1. s) audiret 4; audire 5. t) quispiam 2—4; *corr.* uspiam 3. u) currunt 6. v) *supple*: loca. w) serviunt 6. x) quia sacri canones *om.* 4. 5; quia . . . consentiunt *om.* 2. 3. y) XVIII *corr.* XX *corr.* XXI 1. z) De . . . largiatur (*l.* 17.) *in marg.* 4. 5. a) fornic. et *om.* 3. b) conceptos 2—5. c) tribuatur 2—5. d) *om.* 4. 5. e) Heliberritano 2. 3. f) XIII 2—5. g) qui 2—5. h) mulier *add.* 2. 3. i) hoc *add.* 2. 3. k) *superscr.* 1. l) Hilerdense 2—5; Ilerdensi 6. m) de his *om.* 6. n) quae 6. o) adversum 2—5, *corr.* avorsum 3; abortivum 6. p) quae 2—5. q) malo 4. 5. r) factos 1. 4. 5. s) adulteris 6; adulterio 4. 5; *om.* 2. 3. t) annos poenitentia 4. 5. u) poenitentiam 2. 3. v) eis 2. 3. w) XVIIII *corr.* XXI *corr.* XXII 1. x) *ita correxi;* Neocesariensi *codd. et Hrabanus l. c.* y) capite . . . consequantur *om.* 2—5. z) vero *add.* 2—5. a) Agathensi 2—5. b) *e* falsas *corr.* 1. c) Agathensi 2. 3. 6. d) *ita correxi*; LXXII *codd.* e) indices 1. 5. 6. f) Item . . . communionem *om.* 2—5. g) *in loco raso* 1. h) *in marg.* 1. i) *om.* 6.

73) *Hrabani Poenit. lib. c.* 11, *l. c. p.* 159. 74) *Genes.* 4, 11. 12. 75) *Hrabanus l. c. pergit:* sicut modo de poenitentibus pro culpis gravium criminum decreta synodalia decernere, ostensuri sumus. Itaque in Ancyrano Conc. cap. XX. scriptum est de his, qui partus suos ex fornicatione diversis modis interimunt: 'De mulieribus *etc.*; *cfr. c.* 21. 76) *Conc. Eliberit. c.* 63, *Mansi II, col.* 16. 77) absente marito *add. Hrabanus.* 78) *Conc. Ilerd. c.* 2, *Mansi VIII, col.* 612. 79) *Hrabanus l. c. p.* 159, *c.* 12. 80) *Con. Ancyr. c.* 21, *Mansi II, col.* 526. 81) *Hrabanus, l. c., c.* 13. 82) *Conc. Agath. c.* 37, *Mansi VIII, col.* 331. 83) *Hrabanus l. c. c.* 14. 84) *Conc. Agath. c.* 62, *l. c. col.* 335. 85) *Conc. Eliberit. c.* 5, *Mansi II, col.* 6.

847. quod incertum sit voluntate, an casu occiderit: si voluntate, post VII annos[k], si casu, per quinquennii tempora acta legitima poenitentia ad communionem placuit admitti. Quodsi vero[l] infra[m] tempora constituta fuerit infirmata, accipiat communionem[f].'

23[n]. De homicidiis non sponte commissis. In[o][86] concilio Ancyrano[p] capite XXII. scriptum est[o]: 'De[87] homicidiis non sponte commissis prior quidem diffinitio post septennem poenitentiam perfectionem consequi praecepit; secunda vero quinquennii tempus explere'.

24[q]. De occisis presbiteris in gradu positis. Qui presbiterum occidit[r], XII annorum ei penitentia secundum canones[s] priorum inponatur[88]; si negaverit, si liber est, cum XII[t] iuret[89]; si autem servus, per XII vomeres[90] ferventes se purget. Convictus[u] noxa usque ad ultimum vitae[v] tempus miliciae cingulum deponat et uxorem amittat.

25[w]. De presbiteris post degradationem occisis. Nuntiatum est nobis, quod aliqui, qui olim dixerunt se fuisse sacerdotes et postea degradati[w*] pro suis peccatis penitentiam agendo suffragia sanctorum per diversa loca transeuntes quaesierunt, trucidati sunt. Huiuscemodi interfectoribus[x] omnem aecclesiasticam communionem denegamus, donec dignam poenitentiam pro reatu suo secundum iudicium episcoporum exsolvant.

26[y]. De infirmis in periculo mortis constitutis[z]. Ab infirmis in mortis periculo positis per presbiteros pura inquirenda est confessio peccatorum, non tamen est[a] illis imponenda quantitas penitentiae, sed innotescenda[b], et cum amicorum orationibus et elimosinarum studiis pondus penitentiae sublevandum, ut, si forte migraverint, ne obligati[c] excommunicatione alieni[d] ex[e] consortio venie[f] fiant: a quo periculo si divinitus erepti[g] convaluerint, penitentiae modum a suo confessore impositum diligenter observent. Et ideo secundum canonicam auctoritatem, ne illis ianua pietatis clausa videatur, orationibus et consolationibus aecclesiasticis sacra cum unctione olei[h] animati[i] secundum statuta sanctorum patrum communione viatici reficiantur.

27[k]. De his, qui suspenduntur in patibulis. Quaesitum est[l] ab aliquibus fratribus de his, qui in patibulis suspenduntur pro suis sceleribus post confessionem Deo peractam, utrum cadavera eorum[m] ad aecclesias[n] deferenda sint et oblationes pro eis offerendae et missae caelebrandae, an non. Quibus respondimus: Si omnibus de peccatis suis puram confessionem agentibus et digne penitentibus communio in fine secundum canonicum iussum[o] danda[o] est, cur* non eis, qui pro

*) cur ... vivat *locus abrasus in cod. 5, in quo secunda manu haec scripta sunt:* si promittit ex corde suo amplius se non peccare, si evadere potuisset non ficte, non simulate propter terrorem mortis, quia si ficte confessionem facit ad inferna descendit et duplex dampnationem habet hic et in futuro. *Monaci v. cl. Romanus, qui codicem contulit, putat textum supra editum primo extitisse, cuius nonnulla fragmenta legi possunt.*

k) annum 6. l) *om.* 1. m) *ita* 1. *et Hrab. l. c.;* intra *reliqui.* n) XX *corr.* XXII *corr.* XXIII 1. o) In ... est *om.* 2—5. p) Neocesariensi 1. *et Hrab. l. c.* q) XXI *corr.* XXIII *corr.* XXIIII 1. r) occiderit 2—5. s) statuta 2—6. t) LXXII 3, LXX *in loco raso.* u) vero *add.* 6. v) *om.* 5. 6. w) XXII *corr.* XXIIII, *postea* IIII *del. et* V *superscr.* 1. w*) degradari 1—5. x) *ita corr. sec. Reginonem lib.* II, *c.* 44; interfectionibus *codd.* y) XXIII *corr.* XXV *corr.* XXVI 1. z) positis 2—5. a) *superscr.* 1; *om.* 5. 6. b) ignoscenda *quasi glossa in marg.* 5. c) *e* obligatis *corr.* 1. d) *e* alienis *corr.* 1. e) a 2. 3; exsortio 1. f) bene 6. g) *e* ereptis *corr.* 1. h) Dei 6. i) animatis 1. k) XXIIII *corr.* XXVI *corr.* XXVII 1. l) *superscr.* 1. m) qui *add.* 4. 5. n) ecclesiam 2—5. o) *in loco raso* 1.

86) *Cfr. Hrabanus l. c. c.* 15, *ex quo hoc quoque capitulum derivatum esse videtur.* 87) *Conc. Ancyr. c.* 22, *Mansi II, col.* 527. 88) *Cfr. Poenit. Pseudo-Theodori c.* 3, § 6, *Wasserschleben, Bussordnungen p.* 569; *Conc. de cleric. percuss., tom. I, p.* 361, *c.* 3. 89) *Cfr. Burchardi Decret. lib. VI, c.* 7; *c.* 24. *C. XVII. qu.* 4, *Corp. iur. can. I, col.* 821: cum LXXII iuret. 90) *Cfr. Grimm, RA p.* 914; *Du Cange s. v.*

peccatis suis poenam extremam persolvunt? Scriptum est enim: 'Non[91] vindicat Deus bis in id ipsum.' Nam ipse Dominus ait: 'In[92] quocumque die conversus fuerit peccator, peccata eius non reputabuntur ei'. Et iterum: 'Nolo[93] mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat[*]'. Salutem ergo homini[p] adimit, quisquis mortis tempore[q] penitentiam denegarit[r], et desperat de clementia Dei[s], qui eam[t] ad subveniendum morienti sufficere vel[u] in[u] momento posse non credit. Perdidisset latro in cruce premium ad Christi dexteram pendens, si illum unius horae penitentia non iuvisset; cum esset in poena, poenituit, et per unius sermonis professionem[u] habitaculum paradisi Deo promittente promeruit. Vera ergo ad Deum conversio in ultimis positorum mente potius est aestimanda[v], quam tempore propheta hoc taliter asserente: 'Cum[94] conversus ingemueris, tunc salvus eris[w]'. 847.

28[x]. **De incestuosis[y].** Ut[95] episcopi incestuosos pariter[z] investigare studeant, omnino decrevimus; qui si penitere noluerint, de aecclesia expellantur, donec ad poenitentiam revertantur. Quodsi[a] sacerdotum noluerint admonitionibus aurem accomodare volentes in pristinis perdurare criminibus, oportet eos per saecularis potentiae[b] disciplinam a tam prava consuetudine coerceri[96].

29[c]. **De damnatis nuptiis.** Si[97] quis viduam uxorem duxerit et postea cum filiastra[d] sua fornicatus fuerit seu duabus sororibus nupserit, aut si qua duobus fratribus nupserit seu cum patre et filio[98], item si[99] quis relictam fratris, quae pene prius soror exstiterat, carnali coniunctione violaverit, si** quis fratris germanam uxorem acceperit, si quis novercam duxerit, si quis cońsobrinae suae impudice se sociaverit vel relicte sive filiae avunculi aut patris[100] filiae vel privigne suae concubitu[99] pollutus vel huiuscemodi coniunctionis attactu maculatus fuerit, eos disiungi[98] et ulterius numquam coniugio copulari, sed sub magna districtione fieri volumus.

30[g]. **Quota generatione coniugia copulari debeant.** Contradicimus[1] quoque, ut in quarta generatione nullus amplius coniugio copuletur; ubi autem post interdictum factum[h] inventum[i] fuerit, separetur[k]. Sane eadem[l], quae in viri[l], haec nimirum in uxoris parentela de lege nuptiarum regula custodienda est. Quia ergo constat eos duos esse in carne una[2], communis illis utrimque[m] parentela esse credenda est[n], sicut[n] scriptum est: 'Erunt[2] duo in carne una'.

31[o]. **De modo dande poenitentiae.** Modus tempusque poenitentiae peccata sua confitentibus aut per antiquorum canonum institutionem aut per sanctarum scripturarum auctoritatem aut per aecclesiasticam consuetudinem imponi debet a sacerdotibus. Nam qui pro peccatis gravibus leves quosdam[p] et inusitatos[q] impo-

**) *Codd.* 2—6. *hanc formam praebent:* si quis neptem in coniugium acceperit, si quis novercam[e] aut nurum suam[f] duxerit, si quis *etc.*

p) omnino 2—5. q) bene confessus *superscr.* 5; speratam *add. Coelest.* r) *ita* 1. *et Coelest. l. c.*; denegat 2—6. s) qui amplius non vult revertere ad malum *superscr.* 5. t) eum 2. 3. *et Coelest.*; cum 4. 5. u) ex corde *superscr.* 5. v) extimanda 4. 5, *corr.* existimanda 4. w) si malum dimittis, quod gesisti *in marg.* 5. x) XXV *corr.* XXVII *corr.* XXVIII 1. y) cestuosis 4. 5. z) penitus 6. a) Quod 1. b) poenitentiae 2. 5. c) XXVI *corr.* XXVIII *corr.* XXVIIII 1. d) filiastre 1. e) novergam 4. 5, *corr.* novercam 4. f) suum 4. 5, *corr.* suam 4. g) XXVII *corr.* XXVIIII *del.* VIIII *superscr.* X 1. h) *Hinc inde* 2*a*. i) *om.* 2. 3. 5. k) separentur 2. 3. l) eadem . . . viri *in loco raso* 1. m) utrisque 2. 2*a*. 3—5. n) est, scriptum namque est 2. 2*a*. 3—5. o) XXVIII *ras.* VIII *antepon.* X *add.* I 1. p) quosdam et *om.* 5. q) inusitatosque *om.* et 2. 2*a*. 3. 4.

91) *Can. apost. c.* 25, *Mansi I, col.* 53; *cfr. Nah.* 1, 9. 92) *Omnia, quae sequuntur, sumpta sunt ex Coelestini epist. ad. ep. Vienn. et Narbonn. c.* 2, *Mansi IV, col.* 465, *Jaffé, Regest. pontif.* I², *nr.* 369. In . . . ei *est Ezech.* 33, 12. 93) *Ezech.* 33, 11. 94) *Ibid.* 33, 12. 95) *Conc. Mog.* 813, *c.* 53, *Mansi XIV, col.* 75. 96) *Cfr. Cap. miss. gen.* 802, *tom. 1, p.* 97, *c.* 33; *Sohm in 'Z. f. K. R.' IX, p.* 244 *sqq.* 97) *Conc. Mog.* 813, *c.* 56, *l. c.* 98) tales copulationes anathematizari et disiungi *etc. Conc. Mog.* 99) si . . . concubitu *est Conc. Agath. c.* 61, *Mansi VIII, col.* 335, *cuius textus tamen ex Hrabani Poenit. lib. c.* 2, *l. c. p.* 157, *sumptus est.* 100) patrui *recte Conc. Agath.* 1) *Conc. Mog.* 813, *c.* 54, *l. c.* 2) *Genes.* 2, 24.

847. nunt poenitentiae modos, 'consuunt[3] pulvillos' secundum propheticum sermonem 'sub omni cubito manus et faciunt cervicalia sub capite universae aetatis ad capiendas animas'. Sed discretio servanda est inter poenitentes, qui publice et qui absconse poenitere debeant. Nam qui publice peccat, oportet, ut publica multetur poenitentia et secundum ordinem canonum pro merito suo et[r] excommunicetur et reconcilietur. Poenitentes vero non[s] tam expletionem constituti temporis quam facinoris remissionem desiderent; nec eis sufficiat[t], si se a perceptione quarundam[u] rerum abstineant, nisi[v] etiam a noxiis delectationibus subtrahantur[w], declinantes autem a malo faciant bonum, inquirant pacem atque sequantur illam.

Multa quidem[x] alia per diversas questiones coram nobis allata sunt, sed pro brevitate temporis in praesenti concilio omnibus respondere et ea absolvere non potuimus. Haec vero, quae vobis transmissa sunt, petimus, ut vestra auctoritate firmentur; et si quis adversarius illis existere voluerit, prevalere non permittatur. Dei enim cooperatores vos esse debetis et adiutores sanctae[y] eius aecclesiae[y], quatinus religio christiana incontaminata temporibus regni vestri usque in finem servetur[z].

r) *om.* 2. 2*a*. 3—5. s) *om.* 6. t) sufficiant 2*a*. 4. 5. u) quarundarum 2. 3. v) ni se 6. w) subtrahatur 2*a*. 4. 5; subtrahant 6. x) quaedam 4. 5. y) sanctae . . . aecclesiae *in loco raso* 1. z) Finiunt capitula Rabani Magonciacensis archiepiscopi ad Hludowicum regem pium 2. 3.

3) *Ezech.* 13, 18.

249. CONCILIUM MOGUNTINUM.

852. Oct. 3.

Ad lucem protracta ab Henrico Jaeck et edita a G. H. Pertz exstant omnia huius concilii capitula in uno codice Bamberg. A. I, 35, p. 48. Praeterea autem singula quaedam capita in diversis canonum collectionibus servata sunt, scilicet c. 9. 11. in eodem codice p. 62. et in cod. Salisburg. S. Petri IX, 32, fol. 142. 143[v]*; c. 3. in codd. Monac.* 6245, 6241, *fol.* 70[v] *et fol.* 104; *c.* 8. *in cod. Guelferbyt. inter Helmstad.* 454, *cap.* 207. *(cfr. Wasserschleben in 'Krit. Jahrbücher f. D. Rechtswissensch.'* 1838, *p.* 485*) et in cod. Monac.* 14628 *fol.* 20[v]; *c.* 9. *in cod. Vatic. Palat.* 973 *fol.* 127.

De tempore, quo haec synodus celebrata sit, cum indicia temporis minime inter se concordent, inter doctissimos viros magna est dissensio (cfr. Dümmler, Ostfrank. Reich I[2], *p.* 361, *not.* 1*): alii, exempli gr. G. H. Pertz et Th. Sickel, respicientes indictionem, quae ad a.* 851. *spectat, huic anno concilium attribuunt; alii, inter quos sunt E. Dümmler et E. Mühlbacher, Annalibus Fuldensibus fulti a.* 852. *habitum id esse existimant. Annales enim laudati ad a.* 852, *SS. I, p.* 367, *referunt:* Habita est autem et synodus ex voluntate atque praecepto eiusdem serenissimi principis in civitate Mogontia metropoli Germaniae, praesidente Rhabono, venerabili eiusdem urbis archiepiscopo, cum omnibus episcopis atque abbatibus[1] orientalis Franciae, Baioariae et Saxoniae. Et illi quidem de absolvendis quaestionibus ecclesiasticis tractatum habebant, rex vero cum principibus et praefectis provinciarum publicis causis litibusque componendis insistens, postquam synodalia eorum decreta suo iudicio comprobavit . . . Baioariam reversus est. *Cum auctor annalium in hac parte componenda acta concilii magna ex parte ad verbum fere exscripserit, illum sequendum et concilium anno* 852. *cum E. Dümmler l. c. et Böhmer-Mühlbacher nr.* 1360*a. attribuendum esse puto.*

Cum capitula synodi, ut tradunt Ann. Fuld., ab Hludowico confirmata sint, inscripta sunt: Canon Hludowici regis. *(B. deest; P. 410.)*

Canon Hludowici regis. 852

Anno dominicae incarnationis DCCCLII[a], indictione XV, regis vero orthodoxi atque gloriosi et vera clementiae dignitate precipui Hludowici anno XVIII, mense Octobre, die tertio, ex voluntate atque precepto eiusdem serenissimi principis sancta synodus habita est in civitate Magontia metropoli Germaniae presidente Rabano venerabili eiusdem civitatis archiepiscopo cum ceteris episcopis orientalis Frantiae et Baioariae atque Saxoniae, hoc est: Liupramno Iuvavensi[b] archiepiscopo, Gozbaldo[c][1] episcopo, Salomone episcopo[2], Essono episcopo[3], Lantone episcopo[4], Otkario episcopo[5], Gebehardo episcopo[6], Hemmone episcopo[7], Baturato episcopo[8], Gozperto episcopo[9], Erchanfrido episcopo[10], Harthwigo episcopo[11], Lantfrido episcopo[12], Altfrido episcopo[13], Liutbrando[d] episcopo[14], Diatmaro chorepiscopo[15], Folchardo chorepiscopo[e][15], Albericho chorepiscopo[11], Reginhario chorepiscopo[15], Grimaldo abbate[16], Rathleiho abbate[17], Hantone abbate[18], et reliquis aecclesiastici ordinis viris, presbiteris videlicet, monachis atque diaconibus, a quibus statutum est haec synodalium decreta gestorum, quorum capita subter adnexa[f] sunt.

(1[f*].) De concordia episcoporum comitumque fidelium. Sane[19] opus est, ut pax et concordia sit atque unanimitas in populo christiano, quia unum Deum patrem habemus in caelis et unam matrem aecclesiam, unam fidem, unum baptisma[g]. Ideo in una pace et unanimitate concorditer vivere debemus, si ad unam et veram hereditatem regni caelestis cupimus pervenire, 'quia[20] non est dissensionis Deus, sed pacis', ut ipse ait: 'Beati[21] pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.' Igitur si inter omnes fideles pax et concordia habenda est dicente apostolo: 'Pacem[22] sequimini et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum'; multo magis inter episcopos et comites esse debet, qui post imperialis apicis dignitatem[h] populum Dei regunt. Ita enim inter se concordiam habeant[i], ut alterutrum sibi ad Dei servitium peragendum et ministerium suum explendum non solum non noceant, quin potius adminiculo sint.

(2.) De potestate episcoporum. Ut[23] episcopi potestatem habeant res ecclesiasticas previdere, regere, gubernare atque dispensare secundum canonum auctoritatem, volumus; et ut laici in eorum ministerio oboediant episcopis ad regendas aecclesias, viduas et orphanos defensandos, et ut oboedientes sint eis ad eorum christianitatem servandam; consentientesque[k] sint comites et iudices presulibus suis ad iustitias faciendas iuxta precepta divinae legis[k], et nullatenus per aliquorum mendatium vel falsum testimonium neque [per[l]] periurium aut per premium lex iusta in aliquo depravetur.

(3.) De[m] decimis exquirendis. Volumus[24], ut decimae, quae singulis dantur aecclesiis, per consulta episcoporum a presbiteris ad usus aecclesiae et pauperum summa diligentia dispensentur. Quattuor autem tam de redditibus[n], quam de oblatione fidelium, prout cuiuslibet aecclesiae facultas admittit, sicut dudum rationabiliter decretum est, convenit fieri portiones: quarum sit una pontificis, altera clericorum, tertia pauperum, quarta fabricis applicanda iuxta constitutionem episcopalem[m]. Admonendum tamen est, ut decima Deo omnino dari non neglegatur, quam ipse Deus sibi constituit dari; quia timendum est, si quis Deo suum debitum abstrait, ne forte Deus per peccatum suum auferat ei necessaria sua. Dicit enim Deus taliter in

a) DCCCL *superscript.* II *c.* b) Iuvanen *c.* c) Zozbaldo *c:* d) Liutprando *corr.* Liutbrando *c.* e) episcopo *superscr.* chor *c.* f) adnecta *c.* f*) *Numeros capitum addidi; des. in cod.* g) baptismam *c.* h) dignitate *c.* i) *ita corr. Pertz.;* habent *c.* k) consentientesque ... legis *ex codd.* 2—6. *Conc. Mog. l. c. sumpta sunt.* l) *om. c.* m) De decimis ... episcopalem *om. codd. Monac.* n) hereditibus *c.*

1) *Herbipolensi.* 2) *Constantiensi.* 3) *Curiensi.* 4) *Augustano.* 5) *Eichstatensi.* 6) *Spirensi.* 7) *Halberstadensi.* 8) *Paderbrunnensi.* 9) *Osnabruggensi.* 10) *Ratisbonensi.* 11) *Passaviensi.* 12) *Sabionensi.* 13) *Hildesheimensi.* 14) *Ignotus est; Erhard, Regesta Westfaliae I, p.* 105. *coniecit pro Liutbrando Liutbertum intellegendum esse, qui erat episcopus Monasteriensis.* 15) *Moguntino.* 16) *Sangallensi.* 17) *Seligenstadensi.* 18) *Fuldensi.* 19) *Conc. Mog.* 847, *c.* 4, *supra p.* 177. 20) 1. *Corinth.* 14, 33. 21) *Matth.* 5, 9. 22) *Ebrae.* 12, 14. 23) *Conc. Mog.* 847, *c.* 7, *supra p.* 178. 24) *Conc. Mog.* 847, *c.* 10, *supra p.* 178.

852. Levitico de decimis: 'Omnes[25] decime terre, sive de fructibus, sive de pomis arborum, Domini sint et illi sanctificantur. Boves et oves et caprae, quae sub pastoris[o] virga transeunt, quicquid decimum venerit, sanctificabitur Domino[p]. Si quis mutaverit[q], et quod mutat, et quod mutabitur, sanctificabitur Domino. Non eligetur[r] nec bonum nec malum, nec altero commutabitur, et non redimetur.' Sed quia modo multi inveniuntur decimas dare nolentes, statuimus, ut secundum Domini preceptum, ammoneantur semel et secundo atque tertio: si non emendaverint, anathematis vinculo constringantur usque ad satisfactionem et emendationem congruam[s]. Nam hoc censuimus, quia sacri canones[26] precipiunt, de decimis fidelium quattuor fieri portiones, ex quibus una ad susceptionem pertineat episcopi. Statuimus, ut per aecclesias monachorum vel laicorum et per cappellas dominicas seu beneficiatas[t], ubi decime dantur, episcopi digno honore suscipiantur, ut ecclesiasticum officium ibi persolvere possint. Ecclesiae[27] antiquitus constitute[u] propter nova oratoria nec decimis nec possessionibus aliis priventur nec ullam omnino iniuriam paciantur.

(4.) Ut nullus audeat inmunitates[v] infringere. Quisquis[28] fastu[w] superbiae elatus domum Dei ducit contemptibilem et possessiones Deo consecratas atque ob honorem Dei sub regia inmunitatis defensione constitutas inhoneste tractaverit vel infringere presumpserit, quasi invasor et violator domus Dei excommunicetur. Decet enim, ut indignationem Domini atque ipsius regis sentiat, cuius benevolentiae contemptor et constitutionis prevaricator exstitit. Nihilominus tamen rex suae concessionis inmunitatem ab omnibus dicioni[x] suae subiectis inlesam conservari[y] precipiat; assensum vero non prebeat inprovide affirmantibus non debere esse res dominicas, id est Domino dominantium traditas, ita sub defensione regis sicut propriae suae haereditatis; magis magisque advertat, quia, quanto Deus excellentior est homine, tanto prestantior est divina causa mortalium possessione. Quocirca[z] decipitur, quisquis plus in propriis, quam in dominicis rebus gloriatur; quarum divinarum defensor et custos[a] divinitus statutus diligenti cura non solum eas servare, sed etiam multiplicare debet; magisque illa, que diximus prestantiora[b], quam sua defendere illum oportet et augmentare. Si quis igitur insanus inportunitate inprobitatis suae regem a recto proposito pervertere temptaverit nullisque remediis mitigari[c] posse visus fuerit, licet obsequiis aliquibus transitoriis sit necessarius, abscidendus ab eo proiciendusque[d] est, iuxta illut evangelicum: 'Si[29] pes, manus oculusque tuus scandalizet te, erue illam et proice abs te.'

(5.) Ut heredes ecclesiam[e] non dividant[f]. Perlatum ad nos est, quod inter heredes aecclesiae in rebus propriis constitute dividantur et tanta per eandem divisionem simultas[g] oriatur, ut unius altaris quattuor partes fiant et singule partes singulos habeant presbiteros; sine[h] discordia et simultate nullo modo augeri[h] potest. Unde nobis visum est, quod huiuscemodi ecclesiae inter heredes dividi non debeant[30]; et si in contentionem venerint et simultates inter eos surrexerint, per quas sacerdos suo ibi officio canonice fungi non possit, precipiatur ab episcopo civitatis, ut nullo modo ibi missarum solemnia celebrentur, donec illi ad concordiam redeant, ex pari voto atque consilio ecclesia[i] illa sacerdotem canonice habeat, qui libere suum mynisterium ibi peragere possit.

o) pasto *c.* p) etc. *codd. Monac., om.* Si ... redimetur. q) mutabitur *c.* r) elletur *c., in marg.* alienetur. s) *Reliqua desunt in codd. Monac.* t) beneficiatas *c.* u) constitutef *c.* v) munitates *c.* w) *In marg. glossa Theotisca nonnullis litteris abscisis* .. ut mu[illegible]isemi .. [illegible] x) dicionis *c.* y) conservare *c.* z) *Glossa in marg. initio truncata* ... ilin ... [illegible] uuirdit. a) custus *c.* b) praestantiore *c.* c) mitigare *c.* d) qui *c.* e) decimam *c.* f) dividantur *c.* g) simultatas *c.* h) *Verba corrupta videntur; fortasse ante* sine *supplendum* [illegible] quod, *et* [illegible] *et pro* augeri *emendandum* audiri. i) ecclesiae *corr.* ecclesia *c.*

25) *Levit.* 27, 30—33. 26) *Cfr. Decreta Gelasii c.* 27, *supra lin.* 35—37. 27) *Conc. Mog.* 847, *c.* 11, *supra p.* 179. 28) *Ibid. c.* 6. 29) *Matth.* 18, 8. 9. 30) *Cfr. Cap. Wormat.* 829, [illegible] *supra p.* 12, *c.* 2, *Meichelbeck, Hist. Frising. I b, p.* 265 *sq., nr.* 510.

(6.) Ut[k] episcopi venationem non exerceant. Ut omnis controversia, quae de ecclesiasticis rebus fit, secundum divinam legem sub duobus vel tribus testibus terminetur, dicente Domino: 'Non[31] unus stet contra alium; sed in ore duorum vel trium testium fiat omne verbum'*. 852.

..... contra[l] episcopos, qui canes vel cetera ioca habere volunt, in psalmo XXIV. sicut scriptum est: 'Confundantur[32] omnes inique agentes supervacue', et in XXX: 'Odisti[33] observantes vanitates supervacue' vel sicut Haebraica translatio habet: 'Odisti custodientes frustra', in Iona quoque propheta: 'Qui[34] custodiunt vanitates frustra, misericordiam suam derelinquunt.' Hinc ergo pensandum est, si illi, qui adquirendis transitoriis rebus elaborant, quae aliquando necessaria putantur, contra quas necessitates in praedictis psalmis orat: 'De[35] necessitatibus meis erue me[m]', et 'Salvasti[35] de necessitatibus animam meam', confusione vel odio Dei digni sunt, aut misericordiam suam derelinquunt, Deum videlicet, cui dicimus vel cui cantamus: 'Deus[36] meus, misericordia mea', quanto magis illi, qui ea diligunt, quae nullius sunt utilitatis! Item [in[n]] XXXIX. psalmo scriptum est: 'Beatus[37] vir, cuius est nomen Domini spes eius, et non respexit in vanitates et insanias falsas'; et secundum Ebraicum: 'Beatus vir, qui posuit Deum confidentiam suam, et non est aversus ad superbias pompasque mendacii'; in CXVIII[o]: 'Averte[38] oculos meos, ne videant vanitatem.' In libro Hieremiae prophetae, in verbis Baruch scriptum est: 'Ubi[39] sunt principes nationum et qui dominantur bestiarum, quae sunt super terram? qui in avibus ludunt? qui peccuniam thesaurizant et aurum, in quo confidebant homines, et non est finis possessionis[p] ipsorum? qui in argento fabricant, et solliciti sunt, et non est inventio operum ipsorum? Exterminati sunt et in infernum descenderunt, et alii surrexerunt pro eis.' Pensandum omnibus est in hac sententia, quia, si principibus et laicis hominibus, etiam paganis nichil prodest, quia 'dominantur bestiarum et in avibus ludunt', quanto magis episcopis obest[q] et quibus portare neque sacculum neque peram licet[40] neque duabus indui tunicis, et quibus possidere aurum vel argentum vel aes in zona non licet[40], quomodo possidere canes licebit; et qui in via virgam ferre non debent, quomodo accipitres portare debebunt? Sic rite canones praecipiunt: 'Ut[41] episcopus vilem suppellectilem, mensam[r] ac victum pauperum habeat et dignitatis suae auctoritatem fide et vite meritis querat.' Nam pastor a pascendis ovibus vocatus est, non a canibus, sicut per prophetam dicitur: 'Nonne[42] oves pascuntur a pastoribus?' Hinc Bonefacius in synodalibus decretis sub Carlomanno duce et principe Francorum habitis ait: 'Venationes[43] et silvaticas vagationes cum canibus omnibus servis Dei interdici; similiter ut accipitres et falcones non habeant'. In concilio vero Agatensi et reliquis sanctorum patrum conventibus[s] pari ratione hoc modo diffinitum est: 'Episcopis[44],

*) *Regino, De synod. causis, App. II, c.* 38. *addit:* Similiter et de separatione coniugatorum, ut tres veraces homines hoc testificentur, si VII inveniri non valeant.

k) *Caput sextum in codice Bambergensi continuo scriptum corruptum et ex duobus capitulis compositum videtur. Rubrica enim non ad primam partem, sed ad alteram tantum referri potest; cfr. Wasserschleben l. c. p.* 486. l) *Ante verbum* contra *quaedam omissa videntur.* m) mei *c.* n) *om. c.* o) CVIII. *c.* p) possessiones *corr.* possessionis *c.* q) contra est *in marg.* r) mensem ad *c.* s) convenientibus *c.*

31) *Deuter.* 19, 15. 32) *Psalm.* 24, 4. 33) *Ibid.* 30, 7. 8. 34) *Ionas* 2, 9. 35) *Psalm.* 24, 7. 36) *Ibid.* 58, 11. 37) *Ibid.* 39, 5. 38) *Ibid.* 118, 37. 39) *Baruch* 3, 16—19. 40) *Cfr. Matth.* 10, 9. 10; *Marc.* 6, 8; *Luc.* 9, 3; 10, 4. 41) *Conc. Carth. IV, c.* 15, *Mansi III, col.* 952. 42) *Ezech.* 34, 2. 43) *Karlmanni Cap.* 742, *tom. I, p.* 25, *c.* 2. 44) *Conc. Agath. c.* 55, *Mansi VIII, col.* 334.

852. presbiteris atque diaconibus canes ad venandum atque falcones ceterasque ad ludendum aves habere non liceat; quodsi quis talium personarum in hac voluntate fuerit detentus, si episcopus est, tribus mensibus a communione suspendatur, presbiter duobus, diaconus I ab omni officio ecclesiastico et communione removeatur.' *

(7.) De continentia presbiterorum. 'Id[t 45] etiam ad custodiendam vitam et famam speciali ordinatione precipimus, ut nullus clericorum extraneae mulieri qualibet collatione aut familiaritate iungatur; et non solum in domo illius extranea mulier non accedat, sed nec ipse frequentandi ad extraneam mulierem habeat potestatem, sed cum matre tantum et sorore, filia et neptae, si habuerit, liberam habeat potestatem.' Item in sequente capitulo: 'Ancillas[45] vel libertas a cellario vel secreto ministerio et ab eadem mansione, in qua clericus manet, placuit removeri.' In concilio vero Hilardense capitulo XV. ita praecipitur: 'Familiaritatem[46] extranearum mulierum licet ex toto sancti patres antiquis monitionibus preceperint clericis evitandam, id nunc tamen nobis visum est, ut, qui talis probabitur, post primam et secundam ammonitionem, si emendare neglexerit, donec in vitio perseverat, officii sui dignitate privetur. Quodsi se Deo iuvante correxerit, sancto ministerio restauretur.'

(8.) De[u] excusatione prespiterorum et diaconorum. Si quis presbiter vitae[v] suae neglegens pravis exemplis mala de se suspicari[w] permiserit[v] et populus ab episcopo iuramento seo[x] banno christianitatis constrictus infamiam eius patefecerit et certi[y] accusatores criminis eius defuerint, admoneatur primo seorsum ab episcopo, deinde sub duobus vel tribus testibus; si non emendaverit, in conventu presbiterorum[z] episcopus cum publica increpatione admoneat[z]: si vero[a] nec sic se correxerit, ab officio suspendatur usque ad dignam satisfactionem, ne populus[b] fidelium in eo scandalum patiatur**. Si[c] autem accusatores legitimi fuerint, qui eius[d] crimina manifestis indiciis probare contenderint, et ipse negaverit, tunc ipse cum sociis suis eiusdem ordinis VI[e] viris, si valet, a crimine semetipsum expurget. Diaconus[c] vero, si eodem crimine accusatus fuerit, semetipsum cum tribus diaconibus[f] examinet.

*) *Cod. Salisb. IX,* 32 *fol.* 143v, *c.* 9 *praebet capitulum quoddam, quod ex nostro ortum videtur:* Si quis episcopus, presbyter et diaconus cum avibus et canibus seu reliquis iocis usum habuerit iocandi et transitoriis rebus elaborant, quodsi quis *rell. cfr. lin.* 2.

**) *Cod. Guelferbyt. perg.:* Digna enim satisfactio est (satisfactionē c.), si eis, a quibus reus creditur, per rectam securitatem de eodem crimine innocens esse manifestatur, quod ita nobis a maioribus constitutum esse docetur. Si hanc impleturus, sive secundum canones, sive ad arbitrium episcopi sibi collegas coniungat seu certe ipse solus manu propria iuret in sacro coram posito evangelio dicens, quod eum sancta trinitas et Christus filius Dei, qui illud fecit et docuit, quod evangelium continet et sancti quatuor evangelistae, qui illud scripserunt, et omnes sancti sic adiuvent, quod ille per nominatam actionem ita non perpetrasset, sicut ei de illa oblatum est. Et hac satisfactione purgatus secure deinceps suum exerceat ministerium. Quam satisfactionem nonnulli praecedentium patrum sanctum papam Leonem in basilica sancti Petri apostoli coram reverendissimo Caesare Karolo ac clero et plebe ita perfecisse commemorant atque ita mox venerandum principem contra eiusdem sancti papae adversarios dignae ultionis vindictam exercere. *Wasserschleben l. c. genuinum caput nostri concilii putavit, est vero posterioris aetatis et concordat cum Burchardi, Decretorum lib. II, c.* 184, *et c.* 13. *C. II. qu.* 5, *Corp. iur. can. I, p.* 459; *cfr. Richter, Kirchenrecht, ed.* 8, *p.* 831, *not.* 11.

t) Vt *c.; ante* Id *verba* Item in decimo capitulo *vel similia omissa videntur; cfr. lin.* 10. u) Hludowici imperatoris *rubr. in Monac.;* De presbyteris et diaconis negligentibus *rubr. in Guelferbyt.* v) neglector sui de se pravum exemplum suspicari permiserit *Monac.* w) suspicare *corr.* suspicari *c.* x) [illegible] ab anno *c.* y) *ita Monac.;* ceteri *c.* z) presbit. publice admoneatur *Monac.* a) [illegible] emendaverit ab *Monac.* b) pop. ab eo scandalizetur *Monac.* c) Mogontiacense *rubr. [illegible] Monac.* d) accusati presbyteri *Monac.* e) VII *Monac.; Burchard. l. c.; Gratian. l. c.* f) *om. c.*

45) *Ibid. c.* 10, *l. c. col.* 326. — *c.* 11, *l. c. col.* 327. 46) *Conc. Ilerd. c.* 15, *l. c. col.* 614.

(9.) De[g] infantibus obpressis. Si quis infantem suum incaute oppresserit 852. aut vestimentorum pondere suffocaverit post baptisma[h], proximos XL dies peniteat in pane et aqua et oleribus atque leguminibus et a coniugio[i] se abstineat; postea III annos in penitentia exigat[k] per legitimas ferias et III quadragesimas. Et si ante baptismum oppresserit infantem, proximos dies XL, ut supra; postea vero quinquennium expleat.

(10.) De adulterio[l]. Si quis incestum[m] occulte commiserit et sacerdoti occulte confessionem egerit, indicetur ei remedium canonicum, quod subire debuerat, si eius facinus publicum fuisset; verum quia latet commissum, detur ei a sacerdote consilium, ut saluti animae suae per occultam penitentiam prospiciat; hoc est ut veraciter ex corde peniteat se graviter deliquisse et per ieiunia et elemosinas vigiliasque atque per sacras orationes cum lacrimis se purgare contendat et sic se ad spem veniae per misericordiam Dei pervenire confidat.

(11.) De[n] homocidio. Si quattuor vel V[o] seu etiam plures contra hominem unum rixati fuerint et ab eis vulneratus[p] mortuus fuerit, quicumque eorum plagam inposuisset, secundum statuta canonum[47] ut homicida iudicetur, et[q] VII annorum penitentiam[r] subeat, hoc est: proximos dies XL peniteat in pane et aqua et leguminibus et oleribus, abstineat se ab uxore et ingressu ecclesie, deinde III[s] annos abstineat se a carne, vino, medone et cervisa mellita[t], exceptis festis diebus et gravi infirmitate, reliquos[u] autem[r] quattuor III[v] legitimis feriis in singulis ebdomadibus et III[w] quadragesimis in annis singulis a carne tantum abstineat. Albgis[x], qui uxorem Patrichi publice auferens ad extremos fines regni duxit in rudem[y] adhuc christianitatem gentis Maraensium[48] et crimine adulterii ecclesiam Christi diffamavit, communi consilio decernimus, ut iussu regis in exilium missus iuxta sacrorum canonum statuta[49] penitentiam pleniter agat, id est: III annos cum pane et aqua et leguminibus atque holeribus, exceptis precipuis festivitatibus, et postea IV annos alios per singulas ebdomadas III dies similiter abstineat et III quadragesimas, nisi infirmitatis nimia hoc illum prohibeat ita inplere, et deposito militari cingulo omni tempore vitae absque coniugio permaneat. De Battone, qui accusatur homines V occidisse, iudicavimus eum et a coniugio se abstinere et usque ad finem vitae suae in penitentia perseverare.

(12.) De concubinis. Quodsi quislibet concubinam habuerit, quae non legitime fuit desponsata, et postea desponsatam ritae puellam duxerit abiecta concubina, habeat illam, quam legitime desponsavit. De hoc Leo papa in decretis suis ita diffinivit dicens: 'Dubium[50] non est eam mulierem non pertinere ad matrimonium, in qua docetur nuptiale non fuisse mysterium; paterno arbitrio viris iunctae carent culpa, si mulieres, que a viris habebantur, in matrimonio non fuerunt, quia aliud est nupta, aliud concubina.'

g) *Rubricam om. Salisb.;* Capitulo I. *rubr. in Bamb. p.* 62. h) baptismum *Bamb. p.* 62, *Palat., Salisb.* i) coniuge *Bamb. p.* 62, *Palat., Salisb.* k) expurget *in marg.* l) *Scribendum erat:* De incestu. m) inhonest *in marg.* n) Capitulo II. *rubr. in Bamb. p.* 62. o) homines *add. Salisb.* p) et *add. Salisb.* q) *om. c., Salisb.* r) *om. Bamb. p.* 62. s) uno anno *Salisb.* t) similiter duobus sequentibus *add. Salisb.* u) Reliquis *Bamb. p.* 62, *Salisb.* v) tres legitimas ferias *Bamb. p.* 62, *Salisb.* w) tres legitimas quadragesimas *Salisb.* x) Albgis *reliqua om. Bamb. p.* 62, *Salisb.* y) inouā *in marg.*

47) *Cfr. Conc. Eliberit.. c.* 5, *Mansi II, col.* 6. 48) *I. e. Moravorum.* 49) *Cfr. Conc. Ancyr. c.* 19, *Mansi II, col.* 526; *Poenit. Hubert. c.* 9, *Wasserschleben, Bussordnungen p.* 378. — *Conc. Mog.* 847, *supra p.* 181, *c.* 20. *sub fine.* 50) *Leonis ep. ad Rustic., Mansi VI, col.* 402, *Jaffé, Reg. pontif. I*², *nr.* 544.

852. (13.) Item de homicidiis. Ubi manifestari potest quemlibet hominem perpetrasse homicidium, secundum canones[51] condignum penitentiae iudicium illi ingeratur. Si autem manifestis indiciis non potest probari eum homicidam esse nec ipse vult confiteri, omnipotentis Dei iudicio, cui omnia occulta manifesta sunt, reservetur, eique tamen indicetur, quod communione ecclesiastica indignus sit, donec perpetratum crimen per confessionem et penitentiam condignam ab hoc crimine se absolvere decertet[z]. Si maritus uxorem aut uxor maritum interfecerit, equum iudicium sit super eos, dicente Domino: 'Non[52] facias quod iniquum est, nec iniuste iudicabis, nec consideras personam pauperis nec honores vultum potentis; iuste iudicabis proximum tuum, sive[53] cives[a] sit ille sive peregrinus; nulla erit distantia personarum, ita parvum audietis ut magnum; nec accipietis cuiusquam personam, quia Dei iudicium est.' Idcirco uterque eorum in huiusmodi criminis accusatione, si negaverit, pari iudicio examinetur.

(14.) De operibus servilibus, que diebus dominicis non sunt agenda. Statuimus[54] quoque secundum quod in lege Dominus precepit, ut opera servilia diebus dominicis non agantur, sicut et bonae memorie genitor meus in suis synodalibus edictis mandavit, quod nec viri ruralia exerceant nec in vinea colenda nec in campis arando nec in metendo[b] vel foenum secando vel sepem ponendo nec in silvis stirpando vel arbores caedere vel in petris laborare nec domos struere nec in orto laborent nec ad placita conveniant nec venationes exerceant; et tria carraria opera licet fieri in die dominico, id est hostilia[c] carra vel victualia, et si forte necesse erit corpus cuiuslibet duci ad sepulchrum. Item femine opera textilia non faciant nec capulent vestitos nec consuant vel acupictile[d] fiant nec lanam carpere nec linum battere nec in publico vestimenta lavare nec berbices tondere habeant licitum: ut omnimodis bonorum requies die dominico persolvatur; sed ad missarum solemnia ad ecclesiam undique conveniant, et laudent Deum pro omnibus bonis, que nobis in illa die fecit.

(15.) Qui uxorem habet et simul concubinam. De[55] eo, qui uxorem habet, si concubinam habuerit, non communicet. Ceterum autem is, qui non habet uxorem et pro uxore concubinam habet, a communione non pellatur, tantum aut unius mulieris, aut uxoris aut concubine, ut ei placuerit, sit coniunctione contentus. Alias vero vivens abiciatur, donec desinat aut ad penitentiam revertatur.

(16.) De parvulis infirmis baptizandis. Si[56] parvulus egrotans ad quemlibet presbiterum baptismi gratia de cuiuslibet parrochia allatus fuerit, ei baptismi sacramentum nullomodo[e] negetur. Si quis hoc munus petenti[f] concedere detractaverit et ille parvulus absque baptismatis gratia mortuus fuerit, noverit se ille, qui eum non baptizavit, pro eius anima rationem redditurum in die iudicii.

(17.) Ut nullus presbiter alii suam parrochiam intervenire praesumat. Nullus[57] presbiter fidelibus sanctae Dei ecclesiae de alterius presbiteri parrocchia persuadeat, ut[g] suam ecclesiam concurrant derelicta propria ecclesia et suas decimas sibi dent. Sed unusquisque sua ecclesia contentus et populo, quod sibi non vult fieri, alteri nequaquam faciat, iuxta illud evangelicum: 'Quaecumque[58] vultis ut faciant vobis homines, hec eadem facite illis.' Quisquis autem contra haec constituta venerit aut his monitis nostris reniti temptaverit, aut gradum se sciat amissurum, aut[h] in carcere longo tempore detinendum.

(18.) Ut nullus alterius clericum sollicitet. Hoc[59] quoque modis omnibus prohibemus, ut nullus vestrum alterius clericum sollicitet aut recipiat, quia gravis de hac re in sacris canonibus sententia est.

z) *ita corr. Pertz;* coercet *c.* a) dives *c.* b) metente *c.* c) hostialia *c.* d) acupile *c.* e) non *add. c.* f) penitenti *c.* g) ad *add. Theod. l. c.* h) ut *c.*

51) *Cfr. Conc. Mog.* 847, *c.* 22. 23, *supra p.* 181 *sq.*, *et canones, qui ibidem allegati sunt.* 52) *Levit.* 19, 15. 53) *Deuter.* 1, 16. 17. 54) *Anseg. I,* 75, *tom. I, p.* 404. 55) *Conc. Tolet.* 400, *c.* 17, *Mansi III, col.* 1001; De eo ... communicet *est rubr.* 56) *Theodulfi Aurel. Capitul.* *c.* 17, *Sirmond, Concilia Galliae II, p.* 215. 57) *Ibidem c.* 14, *l. c. p.* 214. 58) *Matth.* 7, 12. 59) *Theodulfi c.* 15, *l. c.*

(19.) Ut nullus presbiter munera dare[i] praesumat alterius ecclesiam subripere. Si[60] quis presbiter inventus fuerit alicui clerico aut laico munera dare aut dedisse, ut ecclesiam alterius presbiteri subripiat, sciat se pro hac rapina et seva cupiditate aut gradum amissurum aut in carceris erumna longo tempore poenitentiam agendo detinendum. 852.

(20.) De presbiteris, qui habuere coniugia. Quicumque[61] discernit a presbitero, qui uxorem habuit, quod non oporteat eo ministrante de oblatione percipere, anathema sit.

(21.) Ut presbiteri honorem habeant. Quod[62] non oporteat diaconum coram presbitero sedere, sed iussione presbiteri sedeat. Similiter autem et diaconus[63] honore habeatur ab obsequentibus, id est subdiaconis et omnibus clericis.

(22.) Non licet in quadragesima festa celebrare. Quod[64] non oporteat in quadragesima panem benedictionis offerri nisi sabbato et dominica[k], id est natalicia[65] vel festa sanctorum celebrare.

(23.) Non licere clericis spectaculis[l] ludichris interesse. Quod[66] non oporteat sacerdotes[m] aut clericos quibuscumque spectaculis in caenis aut in nuptiis interesse, sed antequam thimelici[n] ingrediantur, exsurgere eos convenit atque inde decedere[o].

(24.) Non licere missam cantare in domo. Quod[67] non oporteat in domibus oblationes celebrari ab episcopis vel presbiteris, id est missam cantare.

(25.) In concilio Calcidonense. 'Quod[68] non oporteat episcopos aut quemlibet ex clero per pecunias ordinari', qui utique deponendi sunt, et qui ordinet et qui ordinantur, nec non et qui mediator inter eos.

i) dando *coniecit Pertz.* k) dominico *c.* l) *Glossa interlin.:* ein uuigi; turpis iocis. m) sacerdos *corr.* sacerdotes *c.* n) *In marg.* t̄ tūm. r. schn. o) descendere *c.*

60) *Ibidem c.* 16, *l. c.* 61) *Conc. Gangr. c.* 4, *Mansi II, col.* 1106. 62) *Conc. Laod. c.* 20, *l. c. col.* 579. 63) diaconis honor hab. *Conc. Laod.* 64) *Ibid. c.* 49, *l. c. col.* 581. 65) *Cfr. ibid. c.* 51, *l. c. col.* 582. 66) *Ibid. c.* 54, *l. c.* 67) *Ibid. c.* 57, *l. c.* 68) *Conc. Chalced. c.* 2, *rubr., Mansi VII, col.* 371.

---

250. PACTIONES AQUENSES.

870. Mart. 6.

Pactiones, quae sequuntur, nobis traditae sunt: 1) *a Sirmondo, Capitularia Karoli Calvi p.* 379; *et in codicibus:* 2) *Vatic. reg. Christ.* 291 *fol.* 121[v]. 3) *Vatic.* 4982 *fol.* 145. *Formulam iuramenti servavit Hincmarus in Ann. Bertin. ad a.* 870, *ed. Waitz p.* 108. *In* 1—3. *inscribuntur sacramenta:* Anno incarnationis domini nostri Iesu Christi (nostri . . . Christi *om.* 1) DCCCLXX, indictione III, pridie Nonas Martii, anno XXXII. Karoli gloriosi regis, Aquisgrani palatio hae pactiones inter ipsum et Hludowicum regem fratrem ipsius factae sunt.

Hlothario II. a. 869. *mortuo Karolus II. pactis, quae inter ipsum et Hludowicum fratrem de regno Hlotharii inita erant, postpositis in Lotharingiam invasione facta suae dicionis reddidit. Quod cum Hludowicus aegre ferret, semel atque iterum fratrem per legatos commonuit, ut regnum nepotis inter ipsos divideretur. Quo factum est, ut reges pactiones, quae sequuntur, inirent. Refert enim Hincmarus l. c.:* Insperate a fratre suo Hludowico Germaniae rege sibi nunciantes missos accepit, ut, si quantocius Aquis non egrederetur et regnum quondam Hlotharii penitus non desereret idemque regnum, sicut Hlotharii homines tempore obitus eius habebant, eis

870. tenere pacifice non concederet, sine ulla retractione illum bello appeteret. Unde inter eos missis discurrentibus, eo usque causa perducta est, ut inter utramque huiusmodi sacramenta fierent. *(B. II, 221; P. 516.)*

Ingelramnus[a] comes[1] ex parte Karoli regis[a].

Sic promitto ex parte senioris mei[b], quod senior meus Karolus[c] rex[d] fratri suo Hludowico[e] regi talem[2] portionem de regno Hlotharii regis consentit habere, qualem aut ipsi iustiorem et plus aequaliorem aut communes fideles eorum inter se invenerint. Nec eum in ipsa portione vel in regno, quod antea tenuit, per aliquam fraudem vel subreptionem decipiet aut forconsiliabit, si frater suus Hludowicus[c] eandem firmitatem et fidelitatem, quam ex parte senioris mei illi habeo promissam, iste[d] frater suus Hludowicus[e] seniori meo ex parte sua, quandiu vixerit, inviolabiliter servaverit[f].

Item Leutfridus comes ex parte Hludowici regis:

Sic[3] promitto ego ex parte senioris mei, quod senior meus Hludowicus rex fratri suo Karolo regi talem portionem de regno Hlotharii regis consentit habere, qualem aut ipsi iustiorem aut plus aequaliorem aut communes fideles eorum inter se invenerint. Nec eum in ipsa portione vel in regno, quod antea tenuit, per aliquam fraudem vel subreptionem decipiet aut forconsiliabit, si frater suus Karolus eandem firmitatem et fidelitatem, quam ex parte senioris mei illi[g] habeo promissam, iste frater suus Karolus seniori meo ex sua parte, quandiu vixerit, inviolabiliter servaverit.

Haec eadem tertius Theodoricus comes ex parte gloriosi regis Karoli et quartus Radulfus comes ex parte Hludowici prosecuti sunt.

Isti praesentes fuerunt: Leutbertus archiepiscopus[4], Altfridus episcopus[5], Odo episcopus[6], Adalelmus comes[7], Ingelramnus comes[1], Liutfridus comes, Theodericus comes, item Adalelmus comes.

a) Ingelramnus ... regis *om. Hincm.* b) illius *add. Hincm.* c) ille *Hincm.* d) *om. Hincm.* e) illi *Hincm.* f) *Explicit Hincm.* g) *om.* 1.

1) *Sc. Flandriae, camerarius et consiliarius a secretis; cfr. supra p.* 165, *praef.* 2) *Cfr. Pact. Mett.* 867, *supra p.* 168. 3) *Ad verbum consentit cum iuramento Ingelramni.* 4) *Moguntinus.* 5) *Hildesheimensis.* 6) *Bellovacensis.* 7) *Laudunensis.*